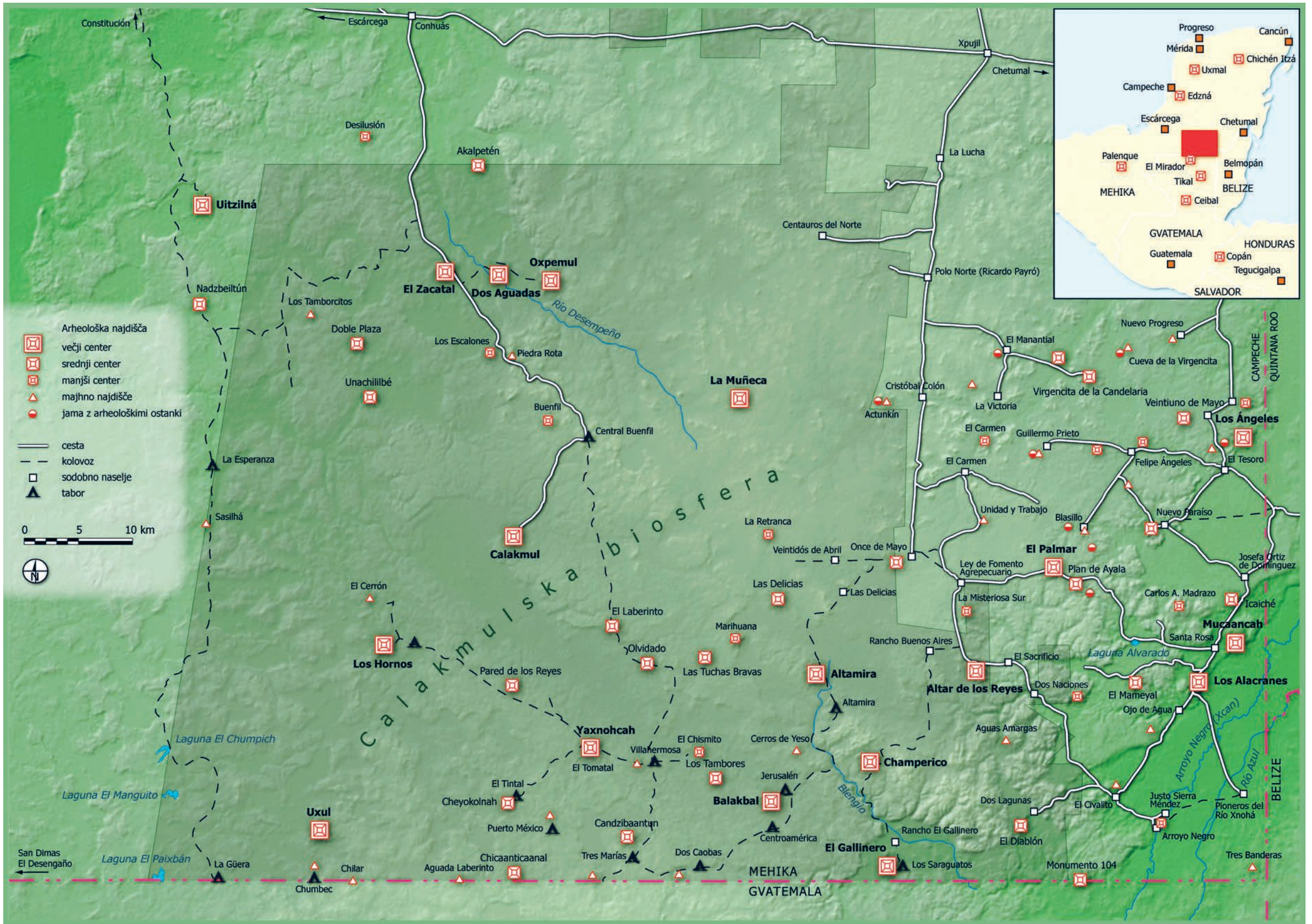

IVAN ŠPRAJC

IZGUBLJEN MESTO

ARHEOLOŠKA ISKANJA V DEŽELI MAJEV

Ivan Šprajc
IZGUBLJENA MESTA
ARHEOLOŠKA ISKANJA V DEŽELI MAJEV

ZALOŽBA
Z R C

Ivan Šprajc

IZGUBLJENA MESTA

ARHEOLOŠKA ISKANJA V DEŽELI MAJEV

Fotografije Ivan Šprajc, Adrián Baker Pedroza, Saša Čaval
Jezikovni pregled Aleksandra Kocmut, Boris Kern
Prelom in oblikovanje Brane Vidmar
Zemljevid Žiga Kokalj

Izdajatelj ZRC SAZU, Inštitut za antropološke in prostorske študije
Založnik Založba ZRC
Za založbo Oto Luthar
Glavni urednik Aleš Pogačnik

Tisk Present, d. o. o.
Naklada 950

Druga izdaja, prvi natis
Ljubljana 2019

Izid knjige so podprli
Abanka, Rokus Klett, Adria kombi in Ars longa

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

903(72)
930.85(399.7)
902(497.4):929Šprajc I.

ŠPRAJC, Ivan, 1955-

Izgubljena mesta : arheološka iskanja v deželi Majev / Ivan Šprajc ;
[fotografije Ivan Šprajc, Adrián Baker Pedroza, Saša Čaval ; zemljevid
Žiga Kokalj]. - 2. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, 2019
ISBN 978-961-05-0179-4
COBISS.SI-ID 299534336

© 2019 Ivan Šprajc, ZRC SAZU, Inštitut za antropološke in prostorske študije, Založba ZRC

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610501794>

IVAN ŠPRAJC

IZGUBLJENA MESTA

Arheološka iskanja
v deželi Majev

Ljubljana 2019

Silviji

Vsebina

Maji in njihova dežela	7
Preučevanje Majev	13
Seja	19
Becán	21
Justo Sierra Méndez	29
Skrunilci grobov	39
Ugledno spremstvo	47
Los Alacranes	53
Pokopano mesto	59
Kače niso samo v džungli	67
Prihaja kralj	73
Država in federacija	79
<i>El Comandante</i>	89
Zmanjkalo je šavja	95
Čarovnikova piramida	99
V podzemlju	107
Balakbal in Altamira	111
Oltar kraljev	123
Pozabljen	131
Kje je Pared de los Reyes?	137
Zmota	149

Oxpemul	157
Mesto stel in oltarjev	165
Razno	171
Drevo na hiši	179
Dolga pot	189
Od Paixbána do Uxula	201
Štiri stele	209
Veliko truda in malo nagrade	215
Kam nas vodi Ruppertov dnevnik?	219
Stena kraljev	225
Daleč od poti	235
Brezplodno iskanje	243
<i>Terra incognita</i>	251
Río Bec Dreams	259
Rdeči kamen	265
Globoki vodnjak	281
V žrelu pošasti	287
Zgodba o Laguniti	295
Nova pridobitev	299
Znani in neznani Maji	307
Potop	313
Rešeni	323
<i>Aleš Marsetič: O delu in bivanju v tropskem gozdu, kartiranju izgubljenih majevskih mest in Ivanu</i>	329

Maji in njihova dežela

Tropski gozd ima čudno moč. Neskončna zelena goščava zastira pogled, ovira gibanje in daje občutek nemoči; težave in nevarnosti prežijo na vsakem koraku. Toda nezamenljivi vonj po vlagi, bujno rastlinje, prhutanje ptic, katerih raznolikost in glasovi presegajo vsako domišljijo, kričanje opic in njihove razposajene akrobacije po vejah, celo brenčanje insektov, vse to so milijoni dražljajev, ki se trdno zasidrajo nekam v možganske celice in pustijo ne le globok vtis, temveč tudi željo po vrnitvi. Cvetovi, listi in plodovi najrazličnejših oblik, barv in vonjav, preperela debela orjaških dreves, ki so umrla naravne smrti, in živali vsemogočih vrst se združujejo v naravno lepoto, ki ji ni para, ki pa je obenem divja, neukročena in celo napadalna. Kot je leta 1937 zapisal v svoji knjigi *La tierra del chicle* mehiški pisec Ramón Beteta:

Med neštetimi zvijajočimi se koreninami je mogoče spregledati kače; milijoni žuželk, mravlje, orjaške kobilice, vsi se branijo in napadajo, celo rastline: tiste, ki nimajo trnov, izločajo jedke sokove, ali imajo strupene sadeže, ali ob dotiku povzročajo pekoče srbenje, ali pa njihova senca uspava. Obramba je pasivna, toda strahljivo učinkovita. Tu je človek suženj in tujec, vsiljivec in sovražnik. V zraku je samo močan vonj po organski materiji, ki fermentira; ne ve se, ali je ta vonj predhodnik novih življenj ali simptom nenehnega umiranja ...¹

1 Ubaldo Dzib Can, *Sicté: La tragedia del chicle de los mayas*, Campeche: Gobierno del Estado de Campeche – Instituto de Cultura de Campeche, 2000, str. 19-20 (prev. I. Š.).

Pri izgovorjavi izvorno zapisanih španskih besed naj bralec upošteva, da večina samoglasnikov in soglasnikov zveni približno tako kot v slovenščini, izjeme pa so naslednje: *ch* se izgovarja kot »č«, *z* kot »s«, *j* kot »h«, *ñ* kot »nj«, *c* pred *e* in *i* kot »s«, *sicer* kot »k«, *g* pred *e* in *i* kot »h«, *sicer* kot »g«, razen v skupinah *gue* in *gui*, ki se izgovarjata »ge« in »gi«, *güe* in *güi* pa kot »gue« in »gui«; *h* je nem, *y* in *ll* se izgovarjata kot glas, ki je nekje med »j« in »lj«, skupini *que* in *qui* pa kot »ke« in »ki«. Nekatera odstopanja od teh pravil veljajo za besede, ki izvirajo iz domorodnih jezikov. Soglasniška skupina *tz* zveni kot »c«, v besedah v majevskem (jukateškem) jeziku se *h* – ki je *sicer* v španščini nem – izgovarja, *c* se vedno (tudi pred *e* in *i*) izgovarja kot »k«,

Tak je še vedno tropski gozd v osrednjem in južnem delu polotoka Jukatana. Količina padavin, ki jih prinašajo pasatni vetrovi s severovzhoda, narašča od severa proti jugu; zato je v severnem delu rastlinstvo precej nizko, ko gremo proti jugu, pa nizko goščavje prehaja v vse višji tropski gozd. Nižavja, ki se razprostirajo od Belizea in severne Gvatemale proti severu v mehiške države Campeche, Yucatán in Quintana Roo, so danes že precej poseljena, zlasti na severu, veliko manj pa v srednjem in južnem delu polotoka. Tropski gozd se že sam po sebi ne zdi posebno primeren za množično poselitev; dokaj negostoljubno pa je to okolje tudi zato, ker površinskih vodnih tokov, razen v južnem delu, tako rekoč ni. Kljub temu – ali pa mogoče prav zato, ker narava sama po sebi ni bila preveč radodarna – je prav v teh nižavjih dosegla višek razvoja ena najbolj sijajnih in zanimivih civilizacij v zgodovini človeštva.

Začetki sorazmerno enotne kulture, ki so jo ustvarila ljudstva, za katera danes uporabljamo skupno ime Maji, segajo v drugo tisočletje pr. n. št. Prvotno se je ime *Maya* nanašalo zgolj na jezik, ki se je ob prihodu Špancev govoril – in se še govori – v severnem delu polotoka Jukatana, danes pa ima širši pomen, saj z njim označujemo celotno skupino ljudstev, ki so živela na območju današnje jugovzhodne Mehike, Gvatemale, Belizea, El Salvadorja in zahodnega dela Hondurasa. Kultura Majev se je razvila v okviru širšega kulturnogeografskega območja, imenovanega Mezoamerika, ki ustreza srednjemu in južnemu delu današnje Mehike in severnemu delu Srednje Amerike, določa pa ga vrsta kulturnih prvin, ki so bile ob prihodu Špancev ljudstvom na tem ozemlju skupne. Prvi tovrstni elementi so se začeli oblikovati v drugem tisočletju pr. n. št., ko so se vzdolž južne obale Mehiskega zaliva pojavile prve razslojene, kompleksno organizirane družbe, nadaljnji razvoj pa je pripeljal do širitve Mezoamerike in – kljub veliki lingvistični

k in *dz* pa zvenita kot glotalizirana »k« in »c«. S črko *x* so Španci označili glas »š«, ki se je tako zapisoval ponekod v srednjeveški Španiji; ker pa se je ta glas v španščini izgubil, se *x* v besedah, ki izhajajo iz indijanskih jezikov, danes različno izgovarja: na območju Majev se ohranja izgovorjava »š« (npr. v toponimih *Uxmal*, izg. »ušmál«, *Xpujil*, izg. »špuhíl«), drugod pa je prešla v »h« (npr. *México*, izg. »méhiko«) ali »s« (npr. *Xochimilco*, izg. »sočimílko«). V vseh domorodnih imenih, ki so bila v rabi v predšpanskem času, se *x* seveda izgovarja kot »š«.

raznolikosti in precejšnjim krajevno in časovno pogojenim variacijam – do vse večje kulturne enotnosti, ki je bila rezultat tako skupnih izvorov kot intenzivne kulturne interakcije; opazamo jo v gospodarstvu, ki je temeljilo na intenzivnem poljedelstvu (predvsem na gojenju koruze kot glavne prehranjevalne rastline), v podobnostih v monumentalni arhitekturi (najbolj očitno v templjih v obliki stopničastih piramid), pa tudi v družbeni organizaciji, umetnosti, religiji in koledarskem sistemu.

Zgodovino Mezoamerike običajno delimo na tri velika obdobja ali razvojne etape: predklasično (pribl. 2000 pr. n. št. – 200 n. št.), klasično (pribl. 200 – 900) in poklasično (pribl. 900 – 1521). Razvoju prvih razzslojenih in urbanih družb v predklasični dobi je sledil klasični razcvet, opazen zlasti v umetnosti, arhitektonskih dosežkih in razvoju pisave, med značilnostmi poklasične dobe pa izstopajo intenzivne migracije, razširjanje novo nastalih kulturnih prvin, naglašena militarizacija in – predvsem na območju Majev – povečana politična razdrobljenost.

Deželo Majev, ki obsega okoli 400.000 km², sestavljata dve bistveno različni geografski enoti: na severu se na kraškem in skoraj docela ploskem polotoku Jukatanu razprostirajo obsežna nižavja, v južnem delu pa se čez Gvatemalo, El Salvador, Honduras in mehiško zvezno državo Chiapas raztezajo gorske verige večinoma vulkanskega izvora. Območji se močno razlikujeta v podnebnju, geoloških značilnostih, vegetaciji in razpoložljivosti naravnih virov.

Prvi ljudje so na ameriško celino prišli proti koncu zadnje ledene dobe iz Azije čez kopno ožino, ki je v tistem času zaradi nižje gladine morja povezovala oba kontinenta tam, kjer je danes Beringov preliv. V tisočletjih po koncu ledene dobe se je na območju kasnejše Mezoamerike razvilo poljedelstvo, ki je namesto lova in nabiralništva postajalo vse pomembnejši način preživljanja in pripeljalo do nastanka stalnih naselbin. Na jugovzhodu Mezoamerike je v drugem tisočletju pr. n. št. naraslo število stalno naseljenih skupnosti zlasti vzdolž pacifiške in karibske obale, torej v okolju, ki je poleg gojenja koruze in drugih rastlin omogočalo ribolov. Ugodne naravne okoliščine so omogočile naraščanje prebivalstva, in ko so se najprimernejši prostori zapolnili, so morale posamezne skupnosti, če so hotele preživeti, bolje organizirati proizvodnjo, porabo in izmenjavo dobrin: to so bili prvi koraki k nastanku države, do katerih je najverjetneje prišlo neodvisno na

različnih koncih, čeprav so svojo vlogo gotovo odigrali tudi trgovski in drugačni stiki. Začetki družbenega razslojevanja odsevajo v vse večjih razlikah med posameznimi bivališči in pridatki v grobovih; tudi večje stavbe, običajno verskega značaja, razodevajo, da je bilo za njihovo gradnjo potrebno organizirano delo, kakršnega egalitarne skupnosti ne morejo opraviti. Naraščajoče obalno prebivalstvo je bilo sčasoma prisiljeno začeti kolonizirati tudi notranjost, ki je bila manj gostoljubna in je zato terjala še bolj učinkovito družbeno organizacijo. Gotovo je prav težjim razmeram v teh predelih pripisati, da so v prvem tisočletju pr. n. št. tako v višavjih na jugu kot v nižavjih na polotoku Jukatano poleg manjših naselij zrasla tudi prva večja središča, katerih značilnosti pričajo o vse bolj kompleksni politični ureditvi. Poleg arhitekture, ki postaja v tem času vedno bolj monumentalna in raznolika, tudi razvoj rokodelstva, umetnosti, trgovine in pisave odraža vse večjo specializiranost za posamezne dejavnosti, torej visoko stopnjo delitve dela, ki jo omogoča samo neka oblika državne organiziranosti.

Tipična pokrajina v osrednjem delu polotoka Jukatana.

Največja mesta predklasične dobe, središča večjih in manjših držav, so nastala v drugi polovici prvega tisočletja pr. n. št. prav v nižavjih s tropskim podnebjem in rastjem: v samem osrčju polotoka Jukatana, na severu današnje Gvatemale, ležijo arheološka najdišča Nakbé, Tintal, El Mirador in Wakná, ostanki obsežnih centrov z mogočnimi piramidalnimi svetišči, palačami in avenijami. V največjem, El Mirador, se dviguje piramida Danta, najbolj voluminozna stavba, kar so jih kdaj zgradili Maji. Tudi kasneje, v klasični dobi, je njihova kultura dosegla največji razcvet prav v nižavjih, ravno tam pa je doživela tudi največjo krizo in propad ob koncu tega obdobja: medtem ko je prebivalstvo višavij na jugu in severnega dela polotoka Jukatana, kljub spreminjajočim se usodam posameznih držav, živel naprej, vse do prihoda španskih osvajalcev, so bila v osrednjih in južnih nižavjih v 9. in 10. stoletju zapuščena skoraj vsa nekdanj sijajna mesta. Vzroki za ta propad so še vedno predmet burnih debat, gotovo pa je k temu odločilno prispevala kombinacija prenaseljenosti, vse večjega pomanjkanja obdelovalne zemlje in dolgotrajnih suš v poznem klasičnem obdobju. Splošno pomanjkanje je ob nesposobnosti vladajočih struktur, da se s primernimi ukrepi prilagodijo novim okoliščinam, vodilo v razraščanje socialnih nemirov, v vse bolj uničujoče vojne med vedno krhkejšimi državami in, končno, v popolno sesutje okorelih institucij družbenega sistema.

Razkroj političnih struktur, brez katerih preživetje večjih skupnosti v težkih naravnih razmerah ni bilo mogoče, je pripeljal do drastičnega demografskega upada. Zapuščena mesta je polagoma pogoltnila džungla, ozemlje pa je odtlej marsikje ostalo skoraj povsem neposeljeno. V osrednjih nižavjih so bila redka naselja, na katera so naleteli prvi španski kolonizatorji, zgolj vasi s preprosto družbeno organizacijo in komaj zaznavnimi sledovi nekdanjega blišča. Zaradi lesa in izkoriščanja drugih naravnih virov so ti predeli postali zanimivi za moderni svet šele v 19. stoletju, ko so sem začeli prihajati tudi prvi popotniki in raziskovalci.

Preučevanje Majev

Zgodovina raziskav o kulturi Majev se pričinja v zgodnjem kolonialnem obdobju, ko so bile opravljene prve študije pisnih virov in so bila odkrita nekatera pomembna arheološka najdišča. Večje zanimanje pa so Maji vzbudili šele v zgodnjem 19. stoletju, ko so prva poročila popotnikov in raziskovalcev razkrila obstoj monumentalnih ostankov izginule civilizacije širši javnosti. Najpomembnejši mejnik sta bili deli *Incidents of Travel in Central America, Chiapas and Yucatan* in *Incidents of Travel in Yucatan*, ki ju je v letih 1841 in 1843 v New Yorku objavil ameriški pravnik in diplomat John Lloyd Stephens, opremljeni pa sta bili tudi z risbami angleškega arhitekta in umetnika Fredericka Catherwooda. Stephensove pripovedi so opisne in brez neutemeljenih spekulacij, njegov slog je privlačen celo za današnjega bralca, medtem ko so Catherwoodove ilustracije za tiste čase zelo točne, obenem pa polepšane s podrobnostmi, ki – v skladu z duhom 19. stoletja – njegovim umetniškim prikazom stavb in spomenikov dajejo izrazito romantičen pridih. Prav zaradi tega Stephensove knjige, po eni strani, označujejo začetek arheologije Majev kot resnega študija, po drugi strani pa predstavljajo najpomembnejši izvor fascinacije, ki obdaja Maje vse do današnjih dni.

Med predkolumbovskimi ljudstvi Novega sveta so bili Maji v mnogih pogledih edinstveni. Čeprav so z vidika tehnologije živeli v kameni dobi, saj redke znane kovine niso imele večje vloge v njihovem vsakdanjem življenju, so dosegli sorazmerno visoko raven ekonomskega, družbenega, umetnostnega in intelektualnega razvoja, primerljivo s tisto v starem Egiptu, Mezopotamiji in starejših obdobjih Kitajske, torej v kulturah, ki so temeljile na splošno razširjeni rabi bronu in – v kasnejših dobah – železa. O sijaju kulture Majev, doseženem brez vlečnih živali in kovinskega orodja ter brez poznavanja pluga in uporabe kolesa, ne pričajo le veličastna arhitektura, lepota umetniških izdelkov ter raznovrstnost in eleganca luksuznih predmetov; razvili so tudi pravo, fonetično pisavo, najbolj dovršeno v stari Ameriki. Potem ko so njihovi predniki Olmeki iznašli zapis števil z mestnimi vrednostmi, so

ga Maji izpopolnili in uporabljali v svojem zapletenem koledarskem sistemu in astronomskih preračunavanjih, v katerih so med predkolumbovskimi ljudstvi dosegli vodilno mesto.

Med razloge za zanimanje, ki ga vzbujajo Maji, je poleg navedenih dejstev mogoče vključiti tudi mnenje, ki je prežemalo preučevanje njihove civilizacije več desetletij, celo dovršen del 20. stoletja: Maji naj bi bili bistveno drugačni od vseh drugih starih civilizacij; veljali so za miroljubno ljudstvo kmetov in rokodelcev, ki jim je vladala plemenita elita, katere edine skrbi so bile verske zadeve, opazovanje nebesnih teles in povečevanje duha. In kakšni so bili vzroki za takšne romantične predstave?

V poznem 19. stoletju so bila preučevanja osredotočena na pisne vire, med drugim na *Popol Vuh*, sveto knjigo Majev skupine Quiché, ki živi v gvatemalskem višavju, na *Relación de las cosas de Yucatán*, poročilo, ki ga je v 16. stoletju napisal škof Diego de Landa in v katerem je obilica podatkov o Majih na severu Jukatana, ter na maloštevilne ohranjene kodekse ali poslikane rokopise. Te študije so pripeljale do prvih pomembnih dognanj o majevskem številskem sistemu, koledarju in astronomiji. Nove podatke so prispevale tudi prve arheološke raziskave konec 19. stoletja, rezultati tistih, ki so skušali razvozlati hieroglifsko pisavo, pa so bili dolga desetletja – kljub vse večjemu korpusu napisov, odkritih in dokumentiranih na vrsti arheoloških najdišč – omejeni le na številske in koledarske glife. Množica besedil, ki so bila očitno koledarske in astronomske narave, neuspeh pri razvozlanju drugačnih hieroglifov in navidezna redkost drugih podatkov, ki bi govorili o bojevitosti Majev in razkrivali njihovo pravo podobo, so bili vzroki za mnenje, ki je bilo, najsi še tako nenavadno, ukoreninjeno in splošno veljavno. Ponavljali so ga učenjaki, tako zaslužni kot je bil znameniti Sylvanus G. Morley, ki je v svoji knjigi *The Ancient Maya*, objavljeni leta 1946, zapisal, da teksti Majev, povsem drugačni od tistih starega Egipta, Asirije in Babilonije, ne vsebujejo niti zgodovine resničnih osvajanj in vojaških zmag niti povečevanj posameznih oseb. Leta 1954 je J. Eric S. Thompson, v tistem času bržkone največja avtoriteta v arheologiji Majev, v svoji knjigi *The Rise and Fall of Maya Civilization* izrazil zelo podobno mnenje.

Ta idealizirana slika se je začela spreminjati šele v šestdesetih letih, predvsem zaradi napredkov v razvozlanju majevske pisave.

Okoli 40 m visoka Struktura 1, druga najvišja v Calakmulu, se še vedno mogočno dviga nad prostranstvom tropskega gozda, ki je že pred tisočletjem prerasel nekdanj cvetočo metropolo, verjetno največje mesto, kar so jih ustvarili Maji.

Dokazano je bilo, da so napisi posvečeni predvsem dogodkom iz življenja vladarjev in njihovih družin. Za razkošno opremljene figure, upodobljene na kamnitih spomenikih in fasadah stavb, so nekoč mislili, da so božanstva, zdaj pa so iz temačne preteklosti vzniknile resnične osebnosti iz zgodovine Majev: ošabni gospodje, ki so slavili svoja rojstva, ustoličenja, zmage v bitkah in žrtvovanja svojih ujetnikov. Nekaj, kar je bilo dolga desetletja nepojmljivo, je zdaj postalo jasno: Maji se niso v ničemer bistvenem razlikovali od drugih ljudstev na primerljivi stopnji razvoja.

Moramo pač priznati, da so bili tudi Maji samo ljudje, z vrli-nami in pomanjkljivostmi, prednostmi in slabostmi. Nadčloveško popolnost jim moramo torej odreči, za raziskovanje pa niso nič manj fascinantni kot nekoč. Prav dejstvo, da so bili mnogi ostanki nekdanj očitno veličastnih mest – ruševine sijajnih templjev in palač ter spomeniki z reliefi in enigmatičnimi hieroglifskimi napisi – najdeni, ali pa še vedno ležijo, globoko v džungli, preraščeni z orjaškimi tropskimi drevesi in objeti z ovijalkami, prav to eksotično in razvoju civilizacije navidez sovražno okolje še danes ostaja eden

najmočnejših razlogov za romantični čar, ki obdaja Maje že od časa prvih popotnikov in raziskovalcev.

In prav ta usodna privlačnost je, kot kaže, močnejša od vseh težav, ki prežijo na človeka. Težko je verjeti, s čim vse so se sprva ukvarjali mnogi posamezniki, ki so se kasneje sprevrgli v najvidnejše strokovnjake za arheologijo Majev. Tako je Danec Frans Blom najprej delal na mehiških naftnih poljih, se med potovanji po džungli začel zanimati za ruševine in spoznal Morleya, ki ga je zatem pripeljal na študij na Harvard. Legendarni Edwin Shook, vodja in sodelavec vrste arheoloških projektov na raznih najdiščih, je najprej študiral tehniko v Washingtonu. Gustav Stromsvik je bil norveški mornar, ki je neke noči, ko se je ladja zasidrala nekaj kilometrov od obale severnega Jukatana, s kolegom skočil v morje in priplavala sta v mesto Progreso; naslednjega dne je kapitan oblastem sporočil, da sta dva od njegovih mož utonila. Duhoviti Ed Shook, ki je to zgodbo pripovedoval v nekem intervjuju leta 1990, nadaljuje takole:

Začuda so naslednji dan na obali Progresu slučajno našli truplo, katerega poteze so se bolj ali manj ujemale s Stromsvikom: starost, plavi lasje, modre oči. Truplo so pokopali v Progresu, na grob postavili majhen križ z Gusovim imenom in datumom utopitve. Kadar je bil Gus 'v rožicah', sva večkrat šla tja in položila cvetje na grob ... Takoj ko sta Gus in njegov pajdaš prišla na suho, sta šla naravnost v goščavo in hodila, kolikor sta mogla, da bi se čim bolj oddaljila od obale. Našla sta neki *trapiche* [mlin za sladkorni trs] in dobila delo za peso in pol na dan. Medtem ko sta tam delala, sta večkrat slišala govorice, da skupina Američanov izkopava stare ruševine v kraju, imenovanem Chichén Itzá. Naveličala sta se dela v mlinu in odkorakala v Chichén, kar je bilo sredi terenske sezone. Takrat je Earl Morris bil na Templju bojevnikov, Morley pa je besno tekal naokoli in poskušal zgraditi žleb za odvajanje izkopanega materiala. Gus in njegov prijatelj sta bila božji dar. Gusa so zaposlili kot mehanika, njegovega kolega pa kot tesarja. Imela sta gromozanski uspeh, ker arheologi niso bili zelo spretni za take zadeve.

Ob koncu sezone se je Gusov pajdaš odločil, da gre nazaj na Norveško, Gus pa se je ponudil za skrbnika Chichéna v mrtvi sezoni. Morley je bil vesel, ker je Gus bil človek, ki mu je lahko zaupal. In zgodilo se je nekaj nepričakovanega: Gus vso sušno dobo ni imel kaj početi, razen da je skrbel za tabor, pa se je odločil, da prebere celo knjižnico, ki jo je imel Carnegie v Chichénu – kar precej zapolnjeno terensko

knjižnico. Ljudje božji, do naslednje sezone je vedel več o Majih kot večina ekipe! In čez čas je postal vodja največjega projekta, ki ga je opravljal Carnegie, izkopavanj v Copánu.²

Šlo je za leta, ko so Ed Shook, Gus Stromsvik, Eric Thompson in mnogi drugi znani arheologi delali v okviru dolgoletnega raziskovalnega programa pod okriljem *Carnegie Institution of Washington*, ki je v arheologiji Majev prve polovice 20. stoletja odigrala verjetno najpomembnejšo vlogo. Duša programa je bil Sylvanus Morley, znameniti Vay, kot so ga vsi klicali, karizmatična oseba z izrednimi sposobnostmi za pridobivanje sponzorskih sredstev, obenem pa produktiven raziskovalec in neutruđen terenski delavec. Tudi on je na očetovo željo najprej študiral gradbeništvo. Čeprav je mrzil razmere v džungli in kljub večkratnim napadom malarije, amebne dizenterije in drugih bolezni, ki jim je leta 1948 podlegel, se je tja vztrajno vračal.

Eden mojih kolegov mi je nekoč, ko me je spremljal, dejal: ne vem, zakaj sem spet tu; sovražim džunglo in vročino. Spet drugi je omenil, da po neki prav posebno dolgi terenski sezoni več dni ni prenašal niti zelene barve, naokoli pa je hodil v obleki in s kravato, torej v opravi, ki je z osebnostjo večine arheologov težko združljiva. (Duhoviti Paul Bahn ni čisto brez razloga zapisal: »Arheologi so točno nasprotje smetarjev, čeprav se pogosto oblačijo enako.«³). Tudi sam sem si že večkrat rekel, da je to zadnja sezona, pa sem to obljubo prav tolikokrat tudi že prelomil. In vrnitev je vedno vznemirljiva, še pred ciljem; moj večletni sodelavec in prijatelj, geometer Pepe Orta, je večkrat, ko sva se peljala iz Méxica, pokazal na velik kažipot nad križiščem v kraju La Tinaja, kjer sva z avtoceste proti pristanišču Veracruz zavila na desno proti jugovzhodu, in rekel: »Poglej, magične besede! Na kažipotu piše z velikim črkami: *AL SURESTE* ('na jugovzhod').

Gotovo gre za neke vrste zasvojenost. Sicer pa, ali ni tudi alpinizem nekaj podobnega, pa razne druge ekstremne dejavnosti? Čim večji so napor in težave, tem večje je zadovoljstvo, ko je cilj

2 Edwin Shook, as recounted to Stephen D. Houston, *Recollections of a Carnegie archaeologist*, *Ancient Mesoamerica* 1, 1990, str. 250 (prev. I. Š.).

3 Paul Bahn, *Bluff your way in archaeology*, Horsham: Ravette Books, 1989, str. 5 (prev. I.Š.).

dosežen. Kolikokrat smo dolge dneve ali celo tedne brezplodno tavalili po gozdu, se nabadali na trnje, spotikali čez ovijalke in korenine, popravljali vozila in motorne žage ... Ko pa smo končno vendarle zagledali veličastno piramido ali spomenik z napisi, je bila to nagrada, ki je poplačala vse.

Ne vem točno, kam segajo začetki te zgodbe o zasvojenosti. Ali do daljnega leta 1974, ko sem začel študirati arheologijo in etnologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti in si potihem želel tovrstnih avantur? Prvič sem vstopil v tropski gozd šele leta 1977 na kratkem potovanju po Mehiki, nekaj let kasneje pa še v Južni Ameriki. Ali pa se je začelo šele potem, ko sem leta 1985 dobil štipendijo za podiplomsko izpopolnjevanje v Mehiki in se v džunglo prvič podal z raziskovalnimi nameni? Ali pa nemara šele leta 1992, ko sem dobil službo na mehiškem Nacionalnem inštitutu za antropologijo in zgodovino? Takrat sem bil zadolžen za razmejevanje in kartiranje najdišč, ki naj bi bila s predsedniškim dekretom razglašena kot zaščitena območja. Večkrat so me poslali v odročne predele na jugovzhodu republike; da bi ugotovili obseg arheoloških najdišč, smo morali pregledati okolico in si utirati pot skozi goščavo, ki je prekrila nekdanja cvetoča majevska mesta ...

Vse te izkušnje so bile gotovo pomembne, toda pravi izziv je prišel kasneje.

Seja

Leta 1992 je bil spremenjen 27. člen mehiške ustave, s čimer je bila omogočena privatizacija združnih zemljišč, t. i. *ejidos*, ki so bili ustanovljeni z agrarno reformo po končani revoluciji v začetku 20. stoletja. V okviru širšega vladnega programa, ki naj bi izpeljal spremembe lastništva, je tudi mehiški Nacionalni inštitut za antropologijo in zgodovino (*Instituto Nacional de Antropología e Historia* – INAH) dobil posebne naloge. Ogromno ustanovo sestavlja vrsta uprav, oddelkov in regionalnih centrov. Leta 1995 je na nekem sestanku raziskovalcev našega oddelka, imenovanega Uprava za javni register arheoloških spomenikov in območij, direktorica pojasnila načrtovana dela v okviru tega programa. Med drugim naj bi bilo potrebno opraviti terenske preglede arheološko manj znanih območij Mehike; če bodo namreč združna zemljišča postala zasebna lastnina, bo to delo veliko težje opraviti. Med regijami, ki jih je šefinja naštel, je bil tudi jugovzhodni del zvezne države Campeche v osrčju polotoka Jukatana.

Jugovzhod Campecheja? Vedel sem, da prav tam zijajo največje bele lise na arheološki karti Majev. Ameriški arheolog Karl Ruppert je na to obsežno območje v tridesetih letih 20. stoletja vodil štiri ekspedicije, ki so registrirale več pomembnih arheoloških najdišč, a za mnoga ni nihče več vedel, kje natančno so; poleg tega je Ruppert v monumentalnem delu *Archaeological Reconnaissance in Campeche, Quintana Roo, and Peten*, ki ga je objavil leta 1943 z Johnom Denisonom, specialistom za pisavo Majev, sam omenil, da so njegove odprave dokumentirale samo nekatera od največjih najdišč. Razen redkih izjem se po Ruppertovih odpravah ni nihče več podal na to območje, gotovo zato, ker je bilo težko dostopno in – tako kot v Ruppertovih časih – še vedno pretežno prekrito s tropskim gozdom. Kljub temu je bilo zelo verjetno, da goščava skriva še marsikaj.

»Ali to pomeni, da je za takšne raziskave denar na voljo?« sem vprašal.

»Denar bo. Z generalne uprave sporočajo, naj vsakdo, ki je pripravljen prevzeti odgovornost za katero od naštetih regij,

predloži raziskovalni projekt. Če ga bodo odobrili, bodo zadevo tudi financirali.«

To mi je bilo dovolj. Že čez nekaj dni sem oddal predlog projekta. Preteklo je nekaj časa, potem pa je nekega dne vstopila v mojo sobo vidno vznemirjena tajnica:

»Telefonski klic imaš. Doktor Nalda hoče govoriti s teboj.«

Tudi sam sem se zdrznil. Enrique Nalda je bil tehnični sekretar, po hierarhiji druga oseba Nacionalnega inštituta za antropologijo in zgodovino, takoj za generalno direktorico. Dvignil sem slušalko.

»Pozdravljen. Prebral sem tvoj projekt za Campeche. Vidim, da nekateri na našem inštitutu še znajo pisati.«

»Lepa hvala«, mi je odleglo.

»Zelo dobro. Pa veš, kakšne so razmere? Si res želiš tega dela?«

»Seveda.«

»V redu. Ne bo lahko, ampak gotovo boš našel stvari, o katerih se ti niti ne sanja. Ne samo groblje, ruševine; tu bodo tudi stele, napisi ...«

Nalda je vedel, kaj govori. Za sabo je imel več let raziskav na sosednjih območjih.

»Upam, da bo res kaj zanimivega,« sem previdno odgovoril.

»Torej je projekt tvoj. Ko bo proračun za naslednje leto odobren, dobiš denar.«

Z zahvalo in s pozdravom sem odložil slušalko. Ne brez občutka zmagoslavja.

Denar je prišel, toda šele junija leta 1996. Na teren sem se podal julija, torej sredi deževne dobe, kar je imelo sila neugodne posledice. Ampak delo je bilo treba opraviti. Potreboval sem še sodelavca. Florentino García Cruz in Héber Ojeda Mas, kolega v regionalnem centru INAH v Campecheju, sta bila prava človeka. Čeprav mlajša, sta imela zadostne terenske izkušnje, predvsem pa voljo za sodelovanje. Florentino je bil z mano celo sezono, od začetka julija do konca avgusta, Héber pa se nama je zaradi drugih obveznosti pridružil kasneje.

Becán

Skoraj natanko na sredini polotoka Jukatana, na jugovzhodu mehiške države Campeche, leži Becán, majhna vasica, ki je nastala šele pred kakimi petimi desetletji. Pred tem so bili tu le obširni tropski gozdovi, skoraj povsem zapuščeni že dobro tisočletje, odkar je propadla klasična kultura Majev. Šele v začetku 20. stoletja so v te predele začeli prihajati ljudje v večjem številu, a ne zato, da bi se tam stalno naselili, temveč zato, ker so tamkajšnji gozdovi postali zanimivi za razne, predvsem tuje proizvajalce žvečilnega gumija. Osnovna surovina je bil namreč čikle (*chicle*), smolnat sok, ki ga vsebuje drevo *zapote* ali *chicozapote*⁴, teh pa je v osrednjih in južnih nižavjih polotoka Jukatana zelo veliko. Tako so čikléri (*chicleros*), nabiralci tega soka, tamkajšnje gozdove v nekaj desetletjih prepredli z mulovodskimi stezami; ob jezercih, imenovanih *aguadas*, so postavljali svoje tabore, v katerih so zbirali čikle, ga prekuhávali in oblikovali v nekakšne brikete, te pa so prodajali v večjih taborih ali centralah, kjer so bile tudi trgovine s prehrabnenimi artikli, z oblačili, orodjem in drugo potrebno opremo.

Prav čikléri so bili tisti, ki so v teh dotlej zapuščenih predelih prvi naleteli na ruševine nekdanjih majevskih mest in, ko so o tem raznesli glas, tudi navdihnili prve arheološke raziskave. Tako je Cyrus Lundell, ameriški botanik v službi neke družbe, ki je pridobivala čikle, leta 1931 odkril Calakmul, eno največjih majevskih mest sploh. Potem ko je o odkritju obvestil slavnega Sylvanusa Morleya, ki je tedaj vodil izkopavanja na najdišču Chichén Itzá, na severu polotoka Jukatana, je ta obiskal Calakmul in, navdušen nad veličino mesta in množico kamnitih spomenikov z reliefnimi upodobitvami in hieroglifskimi napisi, organiziral več odprav, ki naj bi odkrile in dokumentirale še druga arheološka najdišča v osrednjem delu polotoka. Prvo, leta 1932, je vodil sam, naslednje pa v letih 1933, 1934 in 1938 njegov sodelavec Karl Ruppert. Te

4 *Manilkara achras*.

Drevesi
vrste *zapote*
z značilnimi
vrezi, ki so jih
nekoč napravili
zbiralci smole
za izdelavo
žvečilnega
gumija.

ekspedicije so se v veliki meri opirale prav na infrastrukturo taborov in poti, ki so jih uporabljali čikleri, in na njihovo poznavanje terena. Tudi kasnejšim arheologom so ti možje, gotovo najboljši poznavalci tropskega gozda, bili (in še vedno so) v veliko pomoč. Čeprav pridobivanje čikleja vse do današnjih dni ni povsem zamrlo, je v drugi polovici stoletja ta dejavnost močno upadla, pač zaradi uvedbe sintetičnih snovi za izdelavo žvečilnega gumija, razmahnilo pa se je pridobivanje dragocenih vrst lesa, predvsem mahagonija, zaradi česar so nastala prva stalna naselja. V šestdesetih letih, ko je mehiška vlada začela pospeševati kolonizacijo, pa so nova naselja ustanavljali ljudje, ki so sem prihajali iz drugih predelov Mehike zaradi pomanjkanja obdelovalne zemlje. Leta 1972 je bila dokončana asfaltirana cesta, ki prečka polotok Jukatán nekako po sredini in povezuje mesti Escárcega na zahodu in Chetumal na vzhodu. Ob cesti je zraslo več naselij, med njimi tudi Becán.

Vas Becán se pravzaprav imenuje po velikem, danes za obiskovalce že odprtem arheološkem najdišču, ki je v neposredni bližini današnjega naselja in ki ga je leta 1934 odkrila in poimenovala Ruppertova ekspedicija. Nekaterim najdiščem so preprosto dali imena bližnjih taborov, ki so jih imeli čikleri, druga pa so krstili z imeni, ki so si jih izmislili sami in med katerimi so mnoga v majevskem ali, točneje, v jukateškem jeziku. Čeprav gre le za enega od približno 25 jezikov majevske jezikovne družine, ki jih domačini v jugovzhodni Mehiki, Gvatemali, Hondurasu in Belizeu še vedno govorijo, je prav jukateški jezik najbolj razširjen, razen tega mnogi kraji in tudi arheološka najdišča v severnem delu polotoka Jukatána ohranjajo imena v tem jeziku še iz predšpanske dobe. Tudi mnogi čikleri, ki so pomagali Ruppertovim odpravam, so bili govorci tega jezika, ki se je torej gotovo tudi zato zdel posebno prikladen za poimenovanje nekdanjih mest. Imena namigujejo na kakšno značilnost kraja ali okoliščino ob odkritju. Tako ima *Calakmul* svoje ime zaradi dveh velikih piramid, ki gospodujeta nad ruševinami nekdanje metropole: *ca* pomeni 'dva', *lak* je 'soslednji' ali 'bližnji', *mul* pa je izraz, ki ga je mogoče prevesti kot 'umetni grič', saj z njim domačini, ki govorijo jukateški jezik, še vedno označujejo rušvine predšpanskih stavb, ki so danes videti kot bolj ali manj piramidalne groblje. Ime *Uxul*, 'Konec', je Ruppert prisodil zadnjemu najdišču, ki so ga odkrili v sezoni 1934, *Becán*,

'Obrambni jarek', pa je dobil to ime zato, ker je njegova posebnost umetni jarek, ki obdaja jedro nekdanjega mesta.

Tisti julijski dan leta 1996, ko sem stopal po blatni ulici v Becánu, je bil poseben. Ne, nisem bil prvič tam, ampak prav tistega dne se je začela razburljiva zgodba, ki je, kot kaže, še vedno ni konec.

Pot me je vodila do hiše, v kateri je živel čuvaj, odgovoren za arheološko najdišče v bližini. Bil je to znameniti, zdaj že pokojni Juan Briceño, ki je že vrsto let delal kot paznik, a je postal legenda. V svoji mladosti, ko je v širnih jukatanskih gozdovih delal kot ciklero, je spoznal ameriškega arheologa Wyllysa Andrewsa, ki ga je prosil za pomoč pri iskanju arheoloških najdišč. Juan se je izkazal kot dober vodnik. Poslej so njegovo pomoč iskali tudi drugi arheologi, ki so prihajali v te kraje, končno pa ga je zaposlil tudi Nacionalni inštitut za antropologijo in zgodovino. Sam sem ga spoznal v začetku devetdesetih let, ko sem vodil delimitacijska dela v Becánu in na bližnjih arheoloških najdiščih Chicanná in Xpuhil. Čeprav sem jih poznal po literaturi, je bilo na gozdnatem terenu vse prej kot preprosto določiti obseg nekdanjih naselij, zato je bila Juanova pomoč na vsakem koraku dobrodošla. Izkazalo se je, da je vreden vzdevka, po katerem ga poznajo vsi: Juan *Ruinas* ('Ruševine').

Juana sem našel v njegovi kolibi.

»Dober dan«, sem glasno pozdravil pred odprtimi vrati. Že rahlo osivel, a še vedno krepak možakar se je zvalil iz svoje viseče mreže in se ozrl proti vratom. Usta so se mu razlezla v širok nasmeh.

»*Iván!*« Moje ime v Mehiki ne dela težav (za razliko od priimka), a ga vedno naglašajo na zadnjem zlogu.

Razširil je roke, enako sem storil jaz in objela sva se kot stara prijatelja. Odprl sem nahrbtnik in izvlekel nekaj ledenomrzlih piv. Poznal sem Juanovo (in svojo) slabost.

»Kako pa *colmoyote*?« se je široko zarežal.

Colmoyote je ličinka nekakšne muhe enodnevnice⁵; človeku ali drugemu sesalcu se zarije pod kožo in se z mesom pridno hrani; najprej je drobna kot nit, zraste pa lahko do jajčaste oblike, daljše od centimetra. Malo pred koncem delimitacijskih del pred nekaj

5 *Dermatobia hominis*.

V aguadah, ki jih prekrivajo lokvanji ali druge plavajoče rastline, je voda posebno dobra in sveža. Jezerca imajo blatne bregove in dno, mostički, kakršen je na sliki, pa omogočajo zajemanje vode tam, kjer je globlja in čistejša.

leti je tak primerek tudi mene izbral za gostitelja in se zažrl na najbolj neprijetno mesto. Prvi občutki so bili podobni piku mravlje, ker pa niso ponehali, sem si zadevo pobliže ogledal in ugotovil pravi vzrok. Ker mora ličinka po zrak, jo je z lupo mogoče videti. Zdravnik v Xpujilu je bil zelo prijazen fant, manj prijazen pa je bil njegov poseg; ko sem mi je že skoraj zdelo, da sem kastriran, mi je zmagoslavno povedal, da je žival spravil ven. Že čez nekaj minut pa sem začutil enake ugrize kot prej. Vrnil sem se v ambulanto in zdravnik je menil, da sta pač morala biti dva. Po ponovnih mučnih poskusih je obupal in rekel, naj vendarle poskusim s čik-lejem, ki ga za te namene v teh krajih najraje uporabljajo. Kolega

geometer, ki je bil skoraj domačin, me je odpeljal v Becán, našel drevo *chicozapote*, zasekal vanj z mačeto in zbral nekaj soka na list. »Zapečatil« sem zajedalca in mu tako onemogočil dihanje. Še dobro, da ti insekti ne prenašajo nobene bolezni.

»Vse v redu,« sem mu prav tako v smehu odvrnil; spomin je bil zabaven, sama izkušnja pa ne tako zelo.

Sedela sva na pragu in razložil sem mu, kakšni nameni so me privedli tokrat. Ker je bila naša naloga iskanje arheoloških najdišč v odročnih krajih proti jugu, je bil Juan pravi naslov za kakršnokoli pomoč ali nasvet.

»Šel bi z vami, a ne morem. Moram biti tukaj, ker imamo delavce.«

V Becánu je potekal arheološki projekt restavriranja nekaterih stavb in Juan je imel polne roke dela.

»Ampak našel ti bom nekoga, ki ti bo v pomoč.«

Naslednje jutro me je poiskal v koči arheološkega tabora, kjer sva s Florentinom prespala.

Ostanki palače z dvema stolpoma v Becánu; v ozadju je današnja vas z istim imenom.

»Med delavci je fant iz vasi Justo Sierra. Pozna ruševine v okolici svoje vasi in je pripravljen pomagati. Popoldne ga pošljem k tebi.«

Vasica Justo Sierra Méndez je eden najbolj južnih zaselkov na ozemlju, ki smo ga imeli namen pregledati.

Res se je popoldne prikazal mladenič, ki se je približeval z nekoliko počasnimi koraki: razodevali so negotovost človeka, ki ni vaju, da se veliko pogovarja, še najmanj o nekakšnih čudnih namenih tako imenovanih učenih ljudi.

»Pozdravljen,« sem mu segel v roko in mu razložil, za kaj gre. Pozorno je poslušal in odvrnil, da je v okolici njegove vasi res precej ruševin. Strinjal se je, da naju pelje do vseh, ki jih pozna, obenem pa posreduje pri sovaščanih, ki gotovo poznajo še druge.

Naslednjega dne smo odrinili. S kamioneto pick-up znamke Dodge, ki mi jo je za terensko delo posodil moj inštitut, smo se najprej zapeljali po glavni cesti do Xpujila, ki leži 7 kilometrov vzhodno od Becána. Tako kot slednji ima tudi Xpujil ime po bližnjem arheološkem najdišču, ki ga je registrirala in opisala Ruppertova zadnja odprava, leta 1938. Ustanovitvi modernega naselja pred dobrimi petimi desetletji je tudi v tem primeru botrovala gradnja ceste, ki je povezala vzhodni in zahodni del polotoka Jukatana; ker pa je tu tudi križišče te ceste z dvema, ki vodita proti severu in jugu, in ker je Xpujil leta 1996 postal sedež obsežne novoustanovljene občine, imenovane *Municipio de Calakmul*, je zrasel v precej veliko naselje, ki ima danes okoli 5000 prebivalcev.

Xpujil je bil torej naše glavno oskrbovalno središče. S Florentinom sva nakupila hrano, mačete in ostale potrebščine, pozno popoldne pa smo odrinili proti jugu.

Justo Sierra Méndez

Polotok Jukatan je dežela nižavij in rahlo valovitih gričevij, ki le redkokje presegajo 400 metrov nadmorske višine. Zaradi apnenčaste podlage je za pokrajino značilna vrsta kraških pojavov, med katerimi izstopajo presihajoča jezera, ponikalnice in jame, pa tudi bolj ali manj obsežne kotline z ravnim dnom, ki so nastale kot rezultat dolgotrajnih procesov sedimentacije; to so t. i. *bajos* ali, v jukateškem jeziku, *akalché*, ki se v deževni dobi zamočvirijo in preobrazijo v skoraj neprehodne površine z debelimi plastmi lepljivega blata. V severnem delu polotoka površinskih vodnih tokov ni; talna voda je sorazmerno blizu površja in dostopna v naravnih vodnjakih, imenovanih *cenotes*, ki so nastali kot posledica podorov kraških jam. Proti jugu se nivo talne vode niža, potoki in večje reke pa postanejo pogostejši šele v južnem delu jukatanskih nižavij. Od severa proti jugu narašča tudi letna količina padavin, zato se tudi rastlinstvo spreminja, od grmičevja in nizkega drevja na severu do visokega deževnega gozda na jugu.

Južno od ceste, ki preko Xpujila in Becána prečka polotok Jukatan, se do meje z Gvatemalo razprostira obsežno ozemlje, katerega večji del pripada danes povsem neposeljenemu in zaščitenemu naravnemu parku, ki je bil ustanovljen leta 1989 z imenom *Reserva de la Biósfera de Calakmul*, vzhodno od njega pa se razteza, južno od Xpujila in vzdolž meje z državo Belize, kakih 30 kilometrov širok pas ozemlja, na katerem so posejane številne, a majhne vasice, ki so kot rezultat vladnega kolonizacijskega programa zrasle šele po nastanku Xpujila in drugih naselij ob glavni cesti. Prav za to območje sem prevzel nalogo, da ga preiščem in registriram čim več arheoloških najdišč.

Tu, v samem osrčju polotoka Jukatana, je zaradi vlažnega tropskega podnebja s precejšnjo količino padavin vegetacija bujna, a tudi precej raznolika. Na dvignjenih terenih prevladuje visoki ali srednjevisoki deževni gozd, v niže ležečih mokriščih (*bajos*) pa nizko, gosto in pretežno trnasto rastlinje, skozi katerega je tudi v sušni dobi, ko ta območja niso poplavljeni ali zamočvirjena, prodiranje sila naporno in zamudno. Živalski svet vključuje poleg

množice insektov divje purane, fazane in vrsto drugih ptic, opice, jaguarje in druge divje mačke, srne, tapirje, divje prašiče, pa krokodile, kuščarje in ostale plazilce, med katerimi tudi strupenih kač ne manjka. Talna voda je v osrčju polotoka v globinah, ki pretežno presegajo 100 metrov. Površinskih vodnih tokov je zelo malo, pa še ti so večidel hudourniške narave, omejeni na deževno dobo, ki traja nekako od maja ali junija do oktobra ali novembra. Edini bolj ali manj zanesljivi naravni viri sladke vode so jezerc, imenovana *aguadas*; teh je sicer sorazmerno veliko, vendar se v sušni dobi mnoga izsušijo. Tako kot so že nekoč Maji svoja mesta praviloma zgradili v bližini teh jezerc, katerih dna so često umetno ojačali s kamnitimi ploščami in tako zavrli pronicanje vode, so po mnogih stoletjih tudi čikleri bili prisiljeni svoje tabore postaviti ob aguadah, na istih mestih pa so v zadnjih desetletjih, potem ko se je zaradi razvoja Xpujila začela tudi kolonizacija ozemlja proti jugu, zrasla prenekatera naselja. Njihovi prebivalci živijo skoraj izključno od poljedelstva, ki temelji na preprosti tehniki požigalništva. Zaradi tega so bile uničene precejšnje količine gozda; šele ustanovitev biosfere in vladne omejitve so v zadnjih letih to krčenje gozdnatih površin v precejšnji meri zajezile.

Danes so ti zaselki južno od Xpujila med seboj sorazmerno dobro povezani s cestami in povečini tudi že elektrificirani, leta 1996 pa je bila situacija precej drugačna. Večino vasic so povezovali samo kolovozi, ki so v deževni dobi postali za vozila praktično neuporabni. Dobava iz civiliziranega sveta je bila zato močno omejena, elektrika pa je bila napeljana samo do vasi vzdolž prvih nekaj deset kilometrov edine čez vse leto prevozne makadamske ceste, ki je vodila proti jugu.

Ker je bil prvi pomočnik, ki sva ga s Florentinom dobila, iz vasi Justo Sierra Méndez, sva se odločila, da delo začneva prav tam, torej na skrajnem jugu območja, ki ga je bilo treba pregle dati. Čeprav je bila vas oddaljena borih 90 kilometrov od Xpujila, smo za potovanje po grozljivo uničenem makadamu potrebovali dobrih 5 ur. Časa za pogovor med vožnjo je tako bilo na pretek.

Miguel Cruz Montejo, kot se je imenoval 22-letni mladenič, je pred slabimi dvajsetimi leti kot otrok prišel iz hribovij, ki ležijo kakih 400 kilometrov jugozahodno, v državi Chiapas, od koder je pomanjkanje obdelovalne zemlje, do katerega je prišlo zaradi nenasitne grabežljivosti veleposestnikov, pregnalo mnoge revne

indijanske družine, in kjer so zaostreni socialni problemi v zadnjem desetletju 20. stoletja pripeljali do znanega gverilskega gibanja zapatistov. Mnogi izseljenci iz vasi, v katerih se govori *chol*, eden od jezikov majevske jezikovne družine, so našli novo domovino prav na jugovzhodu mehiške države Campeche, v nižavjih, preraščenih z džunglo, ki so bila že kakih tisoč let, odkar je propadla klasična kultura Majev, brez stalnega prebivalstva. Tako kot drugim priseljencem je bil tudi Miguelovi družini zagotovljen zadosten kos zemlje za skromno preživetje.

Na nekem ovinku je Miguel iztegnil roko:

»Tu so lani policisti prestregli tihotapce mamil, ki so imeli ob cesti več sto kilogramov marihuane, pripravljene za prevoz. Začelo se je streljanje in eden od tihotapcev je bil ubit, pa tudi en policist.«

»In kako je policija izvedela za to?« je vprašal Florentino.

»V teh krajih mnogi kmetje sadijo marihuano, preprodajalci pa občasno pridejo ponjo. To se pač ve; nekdo jih je izdal.«

»Ampak za navadnega človeka, ki se v te posle ne meša, ni kakšne posebne nevarnosti?« sem ugibal.

»Kaj da ne,« je odvrnil Miguel. »Včasih napadajo oboroženi roparji. Čez cesto vržejo hlod ali postavijo velike kamne, tako da se mora avto ustaviti. Najrajši pričakajo kak kamion, ki razvažá blago trgovinam in ima pač denar; včasih pa se lotijo tudi kakega reveža, ki ima komaj kaj pri sebi.«

Miguelova hiša
v vasi Justo
Sierra Méndez.
S sončnimi
celicami,
kavršna stoji
pred hišo, so
oblasti opremile
to in druge
vasi, v katerih
leta 1996 še ni
bilo električne
napeljave.

S Florentinom sva se spogledala. Občutek ni bil prav prijeten. Bili smo pač na območju, ki je daleč od zakona. Zato je primerno tudi za tihotapljenje trdih drog iz Južne Amerike. Preprodajalci občasno najdejo posrednike na tem območju, iz lahkega aviona spustijo tovor na kakšno odročno pot, od koder ga potem prepelejo naprej. *Narcotráfico*, ilegalna trgovina z mamili, je eden težjih problemov, s katerimi se spopada Mehika.

Okoli desete ure zvečer smo s pretresenimi hrbtenicami prispeli v Justo Sierra. Mnogi zaselki na tem koncu imajo imena po pomembnih osebah mehiške zgodovine. Justo Sierra Méndez je bil pisatelj, pesnik in zgodovinar, ki se je rodil v mestu Campeche, prestolnici istoimenske države, kasneje pa je živel pretežno v Méxicu in imel konec 19. in v začetku 20. stoletja tudi več političnih funkcij, povezanih zlasti s sistemom izobraževanja.

Miguel je rekel, da lahko s Florentinom spiva v njegovi hiši, v kateri je živel s svojo ženo in dveletno hčerkico. Bila je to preprosta koliba pravokotnega tlorisa, stene so sestavljali koli, postavljeni tesno drug ob drugega, kritina pa je bila iz listja palme *guano*⁶. V edinem prostoru je bilo ognjišče, obdano s kamni, sestavljenimi na s peskom napolnjeni kvadratasti konstrukciji iz desk, ki so jo podpirali štirje koli. Takšna so ognjišča povsod v teh krajih: ker so dvignjena, se pri kuhanju ni treba preveč sklanjati. Dim uhaja kar skozi streho, ki je narejena iz dobro zloženih palmovih listov in ima vse značilnosti nam bolj znane slamnate: porozna, vendar vode ne prepušča. Poleg lesene mize in dveh stolov je bila ob eni steni še preprosta klop, sestavljena iz dveh drevesnih panjev in preko njiju položene deske. Manjše deščice, z vrvicami obešene na stene, so opravljale vlogo polic, maloštevilni kosi oblačil pa so viseli na vrvici, privezani na kole v dveh stenah, ki sta oblikovali hišni kot. Namesto postelj so v teh krajih v navadi viseče mreže. Tudi midva s Florentinom sva obesila svoji.

Hiše, v kakršni je živel Miguel Cruz z družino, so najpreprostejša bivališča v teh krajih. Bolj običajne so kočice s stenami iz desk, namesto palmovega listja pa imajo pogosto pločevinasto streho. Ta je sicer bolj varna pred požarom pa tudi cenejša, ker palme *guano* ni povsod in je treba listje neredko pripeljati od daleč, prekrivanje

6 *Sabal* spp.

pa je dokaj zamudno. Je pa palmovo listje odličen toplotni izolator, medtem ko je v hišah s pločevinasto streho čez dan nepopisno vroče, razen če je prostor dovolj visok ali pa je pod pločevino še streha iz desk.

Miguelova žena je možu in nama s Florentinom v naslednjih dneh pripravljala zajtrk in večerjo, čez dan pa smo seveda malicali na terenu. Za večino ljudi je osnova prehrane zelo preprosta: *tortillas y frijoles*, tortilje in fižol. Vsa gospodinjstva imajo kokoši, ker pa so družine praviloma številne, je meso le redko na mizi.

Tortilje, gotovo najbolj značilna mehiška hrana, katere izvor sega v sivo davnino, so nekakšne palačinke iz koruznega testa, imajo pa podobno vlogo kot kruh v deželah, kjer so žitarice tako pomemben vir prehrane kot koruza v Mehiki. Marsikje na podeželju jih delajo kar doma, in to je počela tudi Miguelova žena. Najprej je namočila koruzno zrnje v vedru vode, ki ji je dodala žlico apna; po celonočnem namakanju v apneni raztopini povhrnjica, ki prekriva zrnje, odstopi in jo je mogoče odplakniti, namočeno zrnje pa se zmelje v ročnem mlinu. Ponekod za ta namen še vedno uporabljajo kamnite žrmlje, katerih oblika se – kot izpričujejo arheološki ostanki – v zadnjih tisočletjih ni bistveno spremenila: ploščat, rahlo konkaven in zglajen kamen služi kot podlaga, na katerem se zrnje zmelje s podolgovatim, prav tako zglajenim kamnom, ki opravlja vlogo valjarja. Iz tako dobljenega testa se pripravijo tortilje z rokami, čeprav so danes na voljo tudi posebne stiskalnice, popečejo pa se na železni ali keramični okrogli plošči, postavljeni na ognjišče.

Tako kot koruza, ki je bila udomačena pred kakšnimi sedem tisoč leti prav na območju današnje Mehike, izvira od tod tudi fižol. Tega običajno jedo kuhanega v zrnju, ali pa ga zmečkajo in prepražijo. Poleg koruze in fižola je danes zelo pogosta hrana tudi riž.

Justo Sierra leži ob enem redkih potokov v tistih krajih, imenovanem Arroyo Negro. Pomanjkanje vode torej tamkajšnjim prebivalcem ne predstavlja posebne težave, zlasti ne v deževni dobi, tako da je bilo dovolj tudi za večerno kopel, ki se je po vsakem napornem dnevu še kako prilegla. Seveda se zaradi krokodilov⁷

7 V notranjosti polotoka Jukatana prevladuje t. i. bulasti krokodil (*Crocodylus moreletii*).

ni bilo zdravo kar spustiti v potok; vodo smo zajemali v vedra in se 'oprhali' na obrežju.

V naslednjih dneh smo dodobra prehodili okolico. Miguel je poznal več lokalitet s starimi majevskimi ruševinami, posredoval je pri navezavi stikov z drugimi domačini, obenem pa je z veseljem pomagal pri utiranju poti in izsekavanju površin, ki jih je bilo treba natančneje pregledati. Delavcev za tovrstno pomoč sicer ni bilo težko najti, saj je kakršenkoli priložnostni zaslužek vsem dobrodošel. Toda Miguel je v vseh pogledih izstopal, zato nas je spremljal povsod tudi v naslednjih tednih, ko smo nadaljevali delo v drugih krajih, čeprav smo vselej morali najeti tudi delavce iz najbližjega zaselka, ki so mu pripadala zemljišča, po katerih smo hodili.

Z arheološkim rekognosciranjem, kot se površinskim terenskim pregledom tudi pravi, je mogoče na območju kulture Majev ugotoviti marsikaj, saj je bila večina stavb zgrajena iz kamna. Arhitektura Majev je zelo raznolika in odseva kompleksnost njihove družbe, katere ureditev je bila podobna fevdalizmu. V mestih, kjer so živeli najvišji sloji plemstva in duhovščine, pa tudi pomembni umetniki in rokodelci, so gradili piramidalne tempelje, rezidenčne palače in druge stavbe, katerih vloga je bila povezana z upravo in javnimi dogodki. Ti objekti so bili zgrajeni skoraj v celoti iz kamna: v zgodnjem obdobju je bila kritina iz propadljivih materialov, v klasični dobi pa so postali običajni obokani prostori, tako da so bile celotne stavbe, vključno s strešnimi deli, zgrajene iz kamna. Tipičen za Maje je tako imenovani lažni obok, kakršnega so poznali tudi v Starem svetu, dokler ga ni nadomestil pravi obok, v večji meri šele v rimskem času. Medtem ko so pri pravem oboku kamni postavljeni v polkrogu in imajo zato veliko nosilnost, je lažni obok zgrajen tako rekoč enako kot zidovi, le da so kamni, ki ga sestavljajo, postavljeni na oba podporna zidova tako, da molijo nekoliko čez kamne v spodnji vrsti v notranjost prostora; zaradi tega se razdalja med vrstami kamnov nad obema zidovoma manjša z višino, ko pa sta obe vrsti dovolj blizu, se nad njiju postavi vrsta večjih kamnov, ki obok prekrijejo.

Hiše preprostega prebivalstva, ki je živelo v okolici mest in v manjših naselbinah, so bile manjše kot stavbe v mestnih jedrih in prekrite z rastlinskim materialom, a so mnoge prav tako imele zidove iz kamnov ali pa vsaj kamnite temelje; o tem

pričajo ostanki številnih tovrstnih bivališč. Poleg takšnih, katerih ruševine je mogoče zaznati že s površinskimi pregledi, pa so bile v rabi tudi hiše, kakršno je imel Miguel in več njegovih sovaščanov. Takšne hiše so še vedno posebno pogoste na severu Jukatana: en sam prostor pravokotnega ali ovalnega tlorisa je omejen z vrsto lesenih kolov, včasih ometanih z blatom, vhod je sredi ene od obeh daljših strani, kritina pa iz palmovega listja. Danes povsod razširjen del 'pohištva' so viseče mreže za spanje, vendar jih klasični Maji še niso poznali; verjetno so prišle šele v poznem obdobju s karibskih otokov.

Miguel in njegovi sovaščani so vedeli za veliko ruševin in s Florentinom sva hotela videti prav vse. Naloga ni bila preprosta, ker je ozemlje, ki pripada vasi Justo Sierra, dokaj obsežno, arheološki ostanki pa so zelo raztreseni, tako po gozdu kot po poljih, ki so v rabi ali pa v fazah počitka in preraščena s sekundarno vegetacijo. Povsod sva zabeležila geografske koordinate, izmerjene

Florentino in
nekaj notranje
opreme v
Miguelovi hiši.

z ročnim aparatom za globalno satelitsko pozicioniranje (GPS); kjer so bili ostanki stavb večji, pa sva tudi narisala skice njihove razporeditve. Nikjer nismo našli stoječih zidov, samo groblje kamnov, ki pa so vendarle zelo očitno sestavljale značilne skupine: Maji so svoje hiše praviloma gradili okoli štirikotnih dvorišč. Če smo naleteli na kose keramike na površini, smo jih pobrali, saj prav analize keramike dajo prve podatke o času, v katerem je živelo neko naselje, pa tudi o povezavah s sosednjimi regijami.

Tudi pri pregledovanju terena, ki je pripadal sosednjima vasema Arroyo Negro in El Civalito, sva s Florentinom hotela biti izčrpna. Sčasoma pa sva začela ugibati o smiselnosti te strategije. Tu sva bila že dva tedna, prehodila veliko kilometrov, našli pa nismo ničesar posebno pomembnega; tu in tam je bila kakšna več metrov visoka stožčasta groblja, nekoč nedvomno manjši piramidalni tempelj, večjih stavb pa ni bilo nikjer.

Nekaj je bilo jasno: poselitev v času razcveta kulture Majev je bila tudi tu podobno gosta kot v drugod v bolj raziskanih delih nižavij. Vendar Maji niso živeli v tako strnjenih naselbinah, kakršnih smo vajeni mi. Imeli so mesta, toda gosto pozidana so bila samo mestna jedra z najpomembnejšimi stavbami, med gručami preprostih hiš, posejanimi v okolici, pa so bili večji ali manjši prazni prostori, verjetno vrtovi ali polja. Zaradi takšne razporeditve stavb je zelo težko ugotoviti, kje se neko mesto ali ozemlje, ki mu je pripadalo, konča in kje se začne drugo; poleg tega iskanje ruševin, raztresenih na obsežnih površinah, terja veliko časa in naporov. Če bova tako nadaljevala, sva razmišljala s Florentinom, bo šlo delo zelo počasi naprej; temeljito pregledovanje celotnega ozemlja do Xpujila bi trajalo več let, za toliko časa pa denarja ni na voljo. Registrirati je bilo treba čim več arheoloških ostankov, to je res, toda prioriteto morajo vendarle imeti pomembnejše lokalitete, saj lahko prav na njih dobiva več podatkov: stavbe so večje, imajo tudi izpostavljene arhitektonske elemente, ki so lahko posebno zanimivi, pa še kamnite spomenike z napisi lahko pričakujeva. Torej bova morala biti pri iskanju bolj selektivna; ne bova več šla do vsake manjše ruševine, ki nama jo bo kdo omenil.

Medtem ko sva tako razmišljala v Miguelovi hiši, kjer sva še vedno bivala, nisva vedela, da nama bo neki dogodek še istega dne potrdil odločitev, da se poslej osredotočiva na večja najdišča.

Tistega dne smo prišli z obhodov že zgodaj popoldne. Prišel je sosed in omenil, da je v trgovino v sosednji vasi Arroyo Negro kamion pripeljal pivo. Pešpot, ki je do tja vodila ob potoku Arroyo Negro, je bila dolga le dober kilometer.

Skrunilci grobov

Lastnik trgovine v vasi Arroyo Negro je bil zajeten možakar, priseljenc iz Tapachule, mesta na skrajnem jugu mehiške države Chiapas. Potrdil je, da je dobil pivo. S Florentinom sva ugotovila, da se potem, ko dva tedna piješ samo mlačno vodo, tudi neohlajeno pivo še kako prileže. Miguel se je ob najinih besedah samo nasmehnil in sklonil pogled, kot bi hotel reči: tu si še toplo pivo redkokdaj lahko privoščimo. Seveda mu ga tokrat ni bilo treba plačati.

Na debeluhovo hišo, ki je bila obenem trgovina, sta se sede na tleh naslanjala dva moža v visokih škornjih, kakršne sicer uporabljajo čikleri. Potem ko smo ob našem prihodu izmenjali pozdrave, sta nas med razgovorom radovedno opazovala. Gotovo sem pozornost vzbujal predvsem jaz, svetlolasi 'bledoličnik', ki je kdove kako zašel v tiste odmaknjene kraje. Končno se je eden od njiju opogumil in vprašal:

»Ste prišli na izlet?«

Le kdo bi prišel na izlet v te kraje bogu za hrbtom? je bila moja prva misel.

»Ne ne, službeno smo tukaj.« Na kratko sem jima razložil, kaj delamo. Pozorno sta poslušala.

»Tudi naju zelo zanimajo ruševine. Marsikje sva že izkopavala in tudi našla veliko lepih stvari.«

»A, torej sta delala z arheologi ...« je pripomnil Florentino, čeprav njegov glas ni razodeval, da to sam verjame.

»Ne, sama. Nekateri ljudje zbirajo starine, jih kupujejo in zanje tudi dobro plačajo,« se je glasil prostodušen odgovor, ki nama je potrdil sum. To sta bila torej roparska kopača, plenilca arheoloških najdišč.

Pokimal sem, nagnil steklenico piva, napravil požirek in nepri-zadeto vprašal:

»In kje kopljeta zdaj?«

»Ne ne, zdaj tega že dolgo ne počneva več. Zakoni so strogi in je prenevarno. Midva sva iz Gvatemale in nabirava čikle, tule takoj čez mejo. Samo na pivo sva prišla sem.«

Koliko je bilo resnice v tem odgovoru, seveda nismo mogli vedeti. Res je bilo mogoče priti iz Gvatemale brez težav; meja, ki loči jugovzhodni del mehiške države Campeche od Gvatemale, je zgolj 10 metrov široka poseka, ki teče skozi gozd v ravni črti vzdolž vzporednika $17^{\circ}49'$ severne geografske širine, slabih pet kilometrov južno od vasi Arroyo Negro; nihče je ne varuje, občasno samo očistijo poseko, da se preveč ne zaraste. Ampak pet kilometrov je razdalja do meje v ravni črti; po stezah je pot gotovo precej daljša, sploh pa možaka gotovo nista prišla samo na pivo, saj nista mogla vedeti, da ga bosta res našla. Dobava je tukaj bolj slučajna kot redna. Kakorkoli že, nisem se želel postavljati v vlogo preiskovalca, skušal pa sem vendarle izvedeti še kaj več.

Roparski tunel v stavbo, pred katero stoji reliefno obdelana stela, je eden od mnogih, ki so jih izkopalni plenilci na velikem najdišču Uxul, nedaleč od meje z Gvatemalo.

»In kako sta to delala? Kaj pravzaprav iščete?« sem skušal biti iskreno zvedav.

»Grobove. V teh gozdovih je veliko ruševin. To so bile nekoč hiše, palače in cerkve tistih ljudi, ki so tukaj živeli – Maji, ali ne? In v njih so tudi pokopavali svoje umrle. V večjih ruševinah so grobovi visokih gospodov, v njih pa so pobarvane posode, ogrlice, maske iz žada ...«

Eden od obeh mož se je še posebno razgovoril in se izkazal za dobrega poznavalca svojega posla. Bil je prav didaktičen, kot da se ne bi pogovarjal z arheologoma. Tako kot je povedal, so Maji pokopavali svoje umrle pod tla svojih hiš. Posebnih grobišč niso imeli. Dostojanstvenike in vladarje so pokopali z vso njihovo slavnostno opravo in okrasjem, v grobove pa so prilagali tudi poslikano keramično posodje in druge osebne predmete. Najpomembnejši pokojniki, pokopani v rezidenčnih palačah in templjih, so neredko opremljeni z ogrlicami, uhani, maskami in drugimi izdelki iz žada.

»Ampak vsakega predmeta ne moreš prodati. Da ima glinast krožnik ali vaza kako vrednost, mora imeti naslikanega vsaj enega Indijanca; če jih je več, cena zraste, sploh pa, če ima še legendo.«

Res je, fino izdelane keramične posode, ki se najdejo kot pridatki v elitnih grobovih, imajo naslikane mitološke prizore s človeškimi in živalskimi figurami in podobami božanstev, z omembo 'legende' pa je imel naš sogovornik v mislih seveda hieroglifske napise, ki te prizore pogosto spremljajo.

»Največjo vrednost pa ima žad: ogrlice, uhani, figurice, maske ...«

Čeprav ležišč žada v nižavjih polotoka Jukatana ni, so predmete iz tega kamna tamkajšnji Maji zelo pogosto dajali v grobove svojih dostojanstvenikov. Žad so preko dobro organiziranih trgovskih mrež dobivali iz doline reke Motagua v gvatemalskih višavjih na jugu. Tako kot je bil to nekoč najdragocenejši material za Maje, imajo njihovi izdelki iz žada tudi danes najvišjo ceno na črnem trgu. Medtem ko lahko, na primer, dobro ohranjen in bogato poslikan keramični krožnik doseže končno ceno – recimo na dražbi nekje v ZDA – okoli 30.000 dolarjev, so predmeti iz žada veliko dražji. Seveda tudi pri tej nezakoniti trgovini največ zaslužijo posredniki, plenilci sami pa najmanj.

»Kako pa veš, kje je treba kopati?« sem spraševal naprej.

»Vsak čiklero pozna gozdove, v katerih dela, in ve, kje so ruševine. Majhnih grobelj je povsod dosti, teh nima smisla razkopavati. Če pa naletiš na ruševine, ki so visoke in jih je veliko na kupu, potem veš, da si prišel v *reinado*; tam se izplača kopati.«

Tokrat sem prvič slišal romantično zvenečo besedo, ki jo uporabljajo zlasti čikleri. *Reinado* pomeni v španščini 'vladavina' ali 'kraljevanje', bolj ustrezen prevod pa bi bil v tem primeru 'kraljestvo', saj se je izraz očitno nanašal na velika arheološka najdišča, ostanke majevskih mest z visokimi piramidalnimi svetišči ter mogočnimi upravnimi in elitnimi rezidenčnimi stavbami.

»Pred leti sem delal v Las Gardemias; to je bil *reinado grande*, same velike ruševine, ponekod so se videli še zidovi, grobovi so imeli poslikane stene ...«

Las Gardemias! S tem imenom so domačini označevali znamenito arheološko najdišče danes znano kot Río Azul, ki leži v severovzhodni Gvatemali, slabih 10 kilometrov od kraja, kjer smo se pogovarjali. Ameriški arheolog Richard E. W. Adams je tam vodil večletni raziskovalni projekt, potem ko je leta 1981 izvedel, da so plenilci naleteli na nekaj edinstvenih grobov s stenami, na katerih so bile slikarije in hieroglifski napisi. Je bil med temi roparji, ki so jih kmalu pregnali, tudi naš sogovornik?

»Nekoč,« se je ta še naprej razvnel, »smo pri nabiranju čikleja naleteli na skupino velikih ruševin; nekatere so bile zelo visoke, pa veliko stel je bilo, pravi *reinado* ...«

Mož je torej poznal tudi stele, ploščato obdelane kamnite bloke, ki so stali na stavbah ali trgih nekdanjih mest; mnoge so bile okrašene z reliefno izdelanimi podobami in hieroglifskimi napisi, ki so ovekovečali pomembne dogodke in slavna dejanja vladarjev in njihovih družin: njihove zmage v vojnah, zajetja ujetnikov, obrede, ki so jih opravljali, rojstva, ustoličenja, poroke z nevestami iz imenitnih rodbin ...

»Tudi stele ste našli?«

»Seveda. Tudi stele se lahko dobro prodajo, če imajo podobe in črke.«

»Kako pa ste jih odnesli? Kamni so vendar veliki in težki.«

»Saj nismo odnesli celih. Z žagami smo odrezali samo tiste površine, ki so bile okrašene.«

S Florentinom sva ostajala mirna, čeprav nama je pripoved vzbujala močno neprijetne občutke. Seveda sva poznala prakso

Nekaj kosov polikromne keramike, ki so jo pustili plenilci na najdišču Monumento 104 na meji z Gvatemalo.

žaganja stel. Ker so večinoma iz mehkega apnenca, to ni pretežka naloga. Na marsikaterem arheološkem najdišču je še danes mogoče videti kamnite bloke z gladko odžaganimi površinami, žalosten rezultat početja roparjev, ki so svoj plen prodali kdove komu in za koliko denarja, danes pa za mnoge od teh spomenikov ne vemo, kje so; številni zanimivi podatki, ki jih vsebujejo podobe in napisi na njih, so tako izgubljeni.

»Kljub temu so to veliki kosi. Nekako jih je vendar bilo treba spraviti do kupca?«

»To ni bil problem. Nekdo je prišel iz Ciudad de Guatemala, *gente de collar blanco*; njega ni nihče pregledoval.«

Prišel je torej 'človek z belim ovratnikom', gotovo kak pomembnejš. Ob razbohoteni korupciji pač tudi zakonodaja, ki prepoveduje dejavnosti, kakršna je *profanación de tumbas* ('skrunjenje grobov'), ne pomaga kaj dosti.

Plenjenje arheoloških najdišč je žal zelo razširjeno. Že v tistih prvih dneh našega terenskega dela smo videli več roparskih izkopov, kasneje pa smo ugotovili, da skoraj ni večjega arheološkega najdišča, ki bi bilo nedotaknjeno. Plenilci v upanju, da bodo našli grob, običajno izkopljejo jarek ali tunel od vznožja stavbe v notranjost. Škoda, ki jo ob tem povzročijo, ni le v tem, da med izropanimi grobnimi

pridatki prevladujejo umetniški predmeti z visoko estetsko vrednostjo; za arheologe in vse druge, ki jih zanimajo ne le predmeti sami, temveč predvsem razumevanje življenja nekdanjih ljudi, je še večja škoda v tem, da za te predmete, ko se kasneje pojavijo v zasebnih zbirkah po svetu, nihče več ne ve, od kod so in v kakšnem kontekstu so bili najdeni. Vrh tega roparji običajno podrejo mnoge zidove in druge arhitektonske elemente, ki so jim napoti, in s tem povzročijo nepopravljivo škodo na stavbah, katerih razpadanje je zaradi zmanjšane stabilnosti še pospešeno.

Nekoč so med plenilci ruševin prevladovali čikleri, ki so bili pogosto tudi *ruineros* ('ruševinarji'), kot jih je nekdo označil. Medtem ko so nabirali čikle, kar je treba početi v deževni dobi, so dodobra spoznali gozdove, v katerih so delali, in našli tudi ruševine, tako da so se v sušni dobi lahko posvečali roparskim izkopavanjem. Danes pa se s tem ukvarjajo tudi mnogi prebivalci vasi na območju, ki smo ga pregledovali. Marsikje smo opazili stare in že dokaj zasute jarke in tunele, ponekod pa so bili ti očitno izkopani pred kratkim.

Zakonodaja v Mehiki za plenjenje in tudi neregistrirano pose-
dovanje arheoloških predmetov predvideva dokaj visoke zaporne kazni. Toda roka pravice redko seže do teh odmaknjenih krajev. V vseh teh letih sem se pogovarjal z veliko ljudmi in za mnoge vem, da so vsaj občasno plenili po ruševinah, čeprav tega skoraj nihče ni priznal. V Gvatemali je ta dejavnost veliko bolj razmahnjena in uničujoča kot v Mehiki, ima pa tudi bolj agresivne oblike. Tam so nekatere skupine roparskih kopačev oborožene in zgodilo se je že, da so v spopadih koga ubili. Tiste, ki sem jih spoznal sam, pa bi težko označil kot hudodelce; povečini so povsem 'normalni' ljudje, nekateri zelo delavni, zanesljivi in pošteni. Marsikdo se je v to početje spustil zaradi finančne stiske. Razkopavanje ruševin nikakor ni lahko delo, prej naporno in tudi nevarno; slišal sem o posameznikih, ki jih je med kopanjem globokih tunelov zasulo in so si tako, namesto da bi našli bogat pokop iz davnine, izkopali lasten grob. Poleg tega imajo največji zaslužek posredniki, medtem ko je za trdo delo, tudi v tem primeru, plačilo najnižje. Prav zato se pač nikoli nisem ukvarjal z mislijo, da bi kakega roparskega kopača prijavil. Rajši sem vsem skušal dopovedati, da je dolgoročno veliko bolj koristno, če arheološka najdišča ohranijo: namesto da bi se posvečali nezakoniti dejavnosti, lahko pričakujejo, da bodo oni ali pa njihovi otroci prej ali slej dobili delo pri arheoloških izkopavanjih,

ki običajno trajajo več let in katerih rezultati neredko prispevajo k razvoju turizma in drugih pridobitnih dejavnosti.

Medtem ko je naš pogovor ob pivu v Arroyo Negro tekel naprej, se je stemnilo. Ko smo se ob slovesu rokovali, sva imela s Florentinom precej mešane občutke. Možakarja sta bilo čisto simpatična; sploh pa sta rekla, da je njuna plenilska dejavnost že preteklost in nemara sta prav zato tako odkrito pripovedovala o svojih podvigih. Mogoče res, ampak že čez dva dni, ko smo šli pregledat neko najdišče jugozahodno od vasi Arroyo Negro, skoraj na gvatemalski meji, smo naleteli na štiri popolnoma sveže roparske izkope; v treh kopači očitno niso našli ničesar, v enem pa so bržkone naleteli na bogat grob, saj so za sabo pustili ogromno keramike, tudi poslikanih fragmentov.

Ob pogledu na jarke, ki so dajali vtis bolečih odprtih ran, skozi katere je bilo nekdanj veličastnim palačam in templjem iztrgano drobno, me je stisnilo. Sta bila tu na delu naša znanca?

Kakorkoli že, s Florentinom sva imela še en razlog, da se odslej posvetiva iskanju večjih najdišč. Ker so prav ta glavna tarča roparjev, je bilo pomembno, da jih čimprej pregledamo kar največ in da jih čim bolj dokumentiramo, še preden jih utegnejo poškodovati plenilci. Na večjih najdiščih je mogoče pričakovati tudi reliefno obdelane kamnite spomenike, poleg stel tudi cilindrične oltarje, ki često ležijo pred stelami. Na obojih so poleg upodobitev oseb in dogodkov pogosto tudi hieroglifski napisi, ki vsebujejo pomembne zgodovinske podatke. Ker so tudi ti spomeniki visoko cenjeni med plenilci in lahko prej ali slej izginejo, je bilo vsekakor priporočljivo, da jih še pred tem natančno fotografiramo in zrišemo, če že izginotja ali uničenja ne moremo preprečiti.

Tovrstne najdbe velja tudi čimprej objaviti. Izropane starine namreč pogosto končajo v tujini in se pojavijo na dražbah. Prodajalci v teh primerih običajno skušajo dokazati, da so jih podedovali in da so prispele iz dežele izvora že davno, še preden je ta sprejela zakone, ki prepovedujejo prodajo in izvoz arheoloških predmetov. Če pa objavljeno poročilo dokazuje, da je bil tak predmet še nedavno na določenem arheološkem najdišču, je mogoče takšne trditve ovreči in dokazati, da je bil uvoz nezakonit; proti vpletenim je moč sprožiti kazenski postopek, predmet pa je treba vrniti v državo izvora.

Ugledno spremstvo

Potem ko smo končali delo na zemljščih vasi Justo Sierra, Arroyo Negro in El Civalito, sva morala s Florentinom v Xpujil, da se ponovno oskrbiva in pobereva Héberja Ojedo, najinega sodelavca, ki naj bi prišel iz Campecheja. Bili smo že v drugi polovici julija, globoko v deževni dobi, in nalivi so postajali vse močnejši. Z Miguelom sva se dogovorila, da se vidimo čez nekaj dni, in odrinila. A že po prvih nekaj sto metrih je kamioneta obtičala v blatu razmočenega kolovoza. Ne da bi bil posebej zaskrbljen, sem vklopil štirikolesni pogon, vozilo pa se še vedno ni premaknilo. Florentino je izstopil in med mojim prizadevanjem, da se izkopljem iz blata, gledal kolesa.

»Sprednja se ne vrtijo,« je odkimal.

Kako vendar, saj so mi v službi zagotovili, da je z avtom vse v redu! Doslej nisva imela ne potrebe ne priložnosti, da bi preizkusila pogon na vsa štiri kolesa. Zdaj, v najbolj neugodni situaciji, pa se je izkazalo, da ne dela.

Pomoč je bila k sreči blizu. S ponudbo, da jim plačilo podvojim, sem dobil osem ljudi iz vasi Justo Sierra, ker pač ni bilo druge rešitve, kot da s porivanjem in izsekavanjem obvozov okoli najtežjih mest na kolovozu spravimo avto do vasi El Civalito, od koder je naprej vodil makadam. Za borih pet kilometrov smo potrebovali šest ur! Ko smo popoldne prispeli, se je iz tamkajšnje trgovine primajal domačin, eden naših sodelavcev iz prejšnjih dni, ko smo delali v njegovi vasi. Pristopil je, vame uperil od znatnih količin piva zamegljene oči in me potrepljal po ramenu:

»Drugič pridi vendar v sušni dobi! Zdaj se ne da delati.«

To sem pač vedel že sam. Že Ruppert je vedno delal med februarjem in aprilom. Ampak kako naj mu razložim, da ima državni proračun svojo logiko in da lahko pridem pač takrat, ko dobim denar?

Pozno zvečer sva s Florentinom prišla v Xpujil. Héber naju je že čakal, ampak poleg nakupov je bilo treba opraviti še nekaj zelo pomembnega: usposobiti štirikolesni pogon na kamioneti. Šele po dveh dneh iskanja sem našel mehanika, ki se je bil pripravljen

spopasti s to nalogo: Martín Yamá iz bližnje vasi Zoh Laguna, je dokazal, da lahko sposobni ljudje z improvizacijo rešijo marsikateri problem, ki se ga tisti v mestih, čeprav imajo na voljo vse mogoče dele, orodja in naprave, niti ne lotijo. Štirikolesni pogon je na kamioneti odtlej delal še leta, don Martín pa nas je iz raznih drugih zagat poslej izvlekel še velikokrat.

Ko smo se vrnili v El Civalito, nam je prenočišče ponudil lastnik tamkajšnje trgovine. V tej in okoliških vaseh smo v naslednjih dneh nadaljevali delo, ne da bi našli kaj posebnega. Z nami je bil poleg domačinov še vedno tudi naš zvesti spremljevalec Miguel.

Nekega dne smo slišali, da so v vasi Los Alacranes, nedaleč proti severovzhodu, velike ruševine. Po blatnem kolovozu, ki je vodil skozi nekaj manjših zaselkov, smo se pripeljali do tja in se z domačini dogovorili, da nas naslednji dan peljejo do ruševin. Ob vrnitvi v El Civalito smo se ustavili v vasi Ojo de Agua, kjer sem nekaj domačinov ob cesti vprašal, če poznajo kakšne ruševine na svojih terenih. Prosil sem jih, naj vprašajo še svoje sovaščane, naslednjega dne, ko se bomo spet peljali mimo, pa naj mi povedo.

Čez tole blato porivanje ne bo zaleglo. Le kje bi bil najbolj primeren obvoz?

Ruševine
stavb, ki štrlijo
kvišku na hribu
zahodno od vasi
Los Alacranes,
preraščene
le z redkimi
drevesi in
grmičevjem, je
mogoče razločiti
že od daleč.

Ko sem speljal, se radovedne oči niso odlepile od nas, dokler nismo izginili za prvim ovinkom. Čez nekaj trenutkov se je Miguel, ki je sedel zadaj na stranici kesona, nagnil k meni in mi čez okno pripomnil:

»To ni bilo dobro.«

»Kaj pa?« sem vprašal, ne da bi odvrnil oči od ogromnih lukenj na kolovozu, med katerimi se je pozibaval avto.

»Rekel si jim, da plačaš delo in da bomo jutri zjutraj peljali mimo. Zdaj vejo, da imaš denar. Ravno v tej vasi so tisti, ki napadajo in ropajo na cesti.«

Res sem se obnašal kot pravi zelenec, sem se potihem jezil. Rekel nisem nič, a sem se preostanek poti mučil z mislijo, kako naj rešim situacijo. V Los Alacranes smo se naslednji dan morali vrniti, ker smo bili z domačini že dogovorjeni.

V El Civalitu sem namesto h koč, kjer smo bili nastanjeni, zapeljal k vojaškemu taboru. Florentino me je vprašujoče pogledal. Brez besed sem ustavil pri stražarju.

»Dober dan. Je poročnik tukaj?«

»Je.«

»Lahko govorim z njim?«

»Bom pogledal, če vas lahko sprejme.«

Odšel je in se čez nekaj trenutkov vrnil s komandantom, čigar štrleči lasje, majica in trenirka so razodevali, da sem prekinil njegov popoldanski počitek.

»Kako ste, arheolog? Kako vam lahko pomagamo?«

Razložil sem mu, da moramo naslednjega jutra v Los Alacranes, torej skozi Ojo de Agua, ki slovi po cestnih razbojnikih ...

»Torej želite spremstvo?« me je prekinil poročnik.

»No, če bi bilo mogoče ...«

»Ni problema. Ob kateri uri odrinete?«

»Bi šlo ob sedmih?«

»Ob sedmih vas čakamo«, je bil komandant preprost in odrezav.

Ko smo naslednjega dne ob dogovorjeni uri prišli v vojaški tabor, je tam že hrumel hummer, pripravljen na odhod.

»Vi boste peljali spredaj,« je rekel komandant.

In smo šli. Naš dodge se je preko globokega blata pozibal kot čolnič na razburkanem morju, za nami pa se je vojaški hummer s širokimi pnevmatikami le nalahno in elegantno pozibal kot prekoceanski parnik, ki mu malenkosti ne pridejo do živega. In kar je bilo najvažnejše, na kesonu je stalo devet vojakov z orožjem, pripravljenim na strel. Lep občutek. Le kdo bi si nas upal napasti?

Prišli smo v Los Alacranes. Domačini, s katerimi smo bili dogovorjeni za delo, so nas sede čakali ob cesti. Ko so nas zagledali, so skočili na noge.

Ustavil sem in se zahvalil komandantu.

»Saj veste, na nas lahko vedno računate,« se je poslovil in dodal: »Zvečer se vidimo. Zdaj ni nobene nevarnosti več.«

V ozadju sem videl Miguelov potrjujoči obraz. Seveda, zdaj, ko so nas videli z vojaki, smo varni. Tudi če menijo, da se bomo vračali zvečer po isti poti, nam nihče ne bo skrivil lasu. Zdaj je vsem jasno, da imamo podporo v zvezni vojski. S temi pa ni dobro priti navzkriž. Še dobro oboroženi *narcotraficantes* si zlepa ne privoščijo spopada z vojsko.

Tudi na domačine iz vasi Los Alacranes smo naredili vtis.

»Vojska jih varuje,« se je slišalo mrmranje. Takoj zatem smo prešli na našo temo.

»Kam gremo najprej?« je vprašal fant po imenu Esteban, ki si je prvi opomogel od presenečenja. »Na ta ali oni hrib?« je pokazal z roko.

»Pojdimo najprej na vzhodnega,« sem rekel.

Tokrat nas je čakalo pravo presenečenje. Na hribih vzhodno in zahodno od vasi sta bila velika kompleksa ruševin z jasno vidnimi ostanki piramidalnih templjev in drugih arhitektonskih objektov, razporejenih okoli trgov v različnih nivojih.

Los Alacranes

Naslednjega dne smo se vrnili na vzhodni hrib, da narišemo skico najdišča. Z Héberjem in Florentinom smo si razdelili delo in se z metri in kompasi podali vsak na svoj konec kompleksa.

Medtem ko sem stal na manjši ruševini in skušal razpoznati, kakšne oblike je bila stavba pred kakim poldrugim tisočletjem, še preden jo je izmaličilo razdiralno delo tropskega pragozda, ki je prerasel nekdanje cvetoče majevsko mesto, sem nenadoma zaslišal krike »*don Iván, don Iván!*«, obenem pa šelestenje listja in pokanje vej pod nogami človeka, ki se je naglo bližal, a ga zaradi gostega rastja še ni bilo mogoče ugledati. Končno je prisopihal: bil je Miguel.

»Našli smo stelo,« je izdaval vidno razburjen, še preden se je ustavil.

»Kako veš?« sem ga vprašal in skušal ostati miren, ker se nisem hotel vdajati praznim upom, pa vendar mi je srce začelo hitreje utripati.

»Velik kamen je, tak, kakršne smo videli v El Palmarju, in na eni strani ima črke.«

To je bilo dovolj. Pognal sem se z ruševine v smeri, kamor je tekel Miguel. Takrat še nisem slutil, kako pomemben bo tisti 29. julij 1996, toda fantove besede je bilo treba vsekakor jemati resno. Pred nekaj dnevi smo bili obiskali veliko najdišče El Palmar, ki leži okoli 20 kilometrov daleč v severozahodni smeri in ki ga je že leta 1936 odkril Eric Thompson. Ker naj bi kolegi z našega inštituta na tem najdišču kmalu začeli s temeljitejšimi raziskavami, mu nismo posvečali večje pozornosti, a smo vendar videli skoraj 40 stel; čeprav so mnoge močno erodirane, so na nekaterih še dobro vidni ostanki reliefno izklesanih podob in hieroglifskih napisov. Miguel, ki nas je spremljal, si je z velikim zanimanjem ogledoval kamnite spomenike in rezbarije na njih, obenem pa pazljivo poslušal naše komentarje. Zato je tokrat, ko je omenil »stelo« in »črke«, gotovo dobro vedel, o čem govori.

Tako sem razmišljal, medtem ko sem dirjal za njim. Spotikala sva se ob koreninah in vejevju, ki ga je ekipa delavcev posekala,

V vzhodnem kompleksu najdišča Los Alacranes je Stelo 1 prvi opazil Miguel Cruz (na desni).

da bi kolikor toliko očistila teren in omogočila izdelavo načrta najdišča. Čez nekaj trenutkov sva oznojena in zasopihana prispela.

»Tu je,« je bil kratek Miguel in z mačeto pokazal na kamen, ki je z dokaj plosko gornjo površino poševno molel iz zemlje. Nekaj drugih delavcev je dotlej odstranilo rastlinje, ki ga je prekrivalo.

»In črke?« sem bil nestrpen.

»Spodaj so,« je odvrnil.

Sklonil sem se in pogledal spodnjo površino ploščate skale. Ob zaobljenem gornjem robu sem uzrl več hieroglifov, izklesanih v sorazmerno visokem reliefu in dobro ohranjenih.

Nobenega dvoma ni bilo več. Pred nami je bila majevska stela; ležala je ob zahodnem vznožju dokaj velike stavbe, katere ruševina je imela obliko podolgovate, kakih 8 metrov visoke groblje, nekoč pa je verjetno bila rezidenčna palača katerega od vladarjev. Stoletja so opravila svoje: nekdanj pokonci stoječa stela se je nagnila naprej, skoraj povsem so jo prekrile ruševine, zemlja in vegetacija. Čeprav izkopavanja niso bila v načrtu, sem se odločil, da ruševine odstranimo in stelo toliko odkopljemo, da jo bo mogoče dvigniti in ustrezno dokumentirati. Ni šlo le za nestrpnost temveč tudi za strah pred plenilci. Nismo smeli odlašati in pustiti stele, ne da bi vsaj natančno fotografirali njeno obdelano stran, na kateri so bili gotovo zapisani pomembni zgodovinski podatki. Kmalu se je izkazalo, da sem imel prav, čez poldrugo leto pa tudi to, da je bil strah pred roparji še kako upravičen.

Načrtovani podvig seveda ni bil preprost. Treba bo najti primerno orodje za dviganje težkega kamna, še pred tem pa previdno odstraniti material, ki ga je prekrival. Dela se bomo lotili v naslednjih dneh, najprej pa bomo dokončali skici kompleksov na vzhodnem in zahodnem hribu.

Zemljišče na zahodnem hribu je bilo preraščeno z nizkim in gostim rastlinjem, ker je bil tam še pred nekaj leti pašnik, pripadalo pa je Rafaelu Castánu, starejšemu kmetu iz vasi Los Alacranes. Don Rafa, kot so ga vsi klicali, je omenil, da je nekoč pred eno od ruševin na svojem zemljišču videl ploščat kamen s črkami. Še ena stela? Pospremil nas je do mesta, kjer je menda videl stelo, a tam ni bilo ničesar.

»Tu sem jo videl,« je z roko pokazal don Rafa. »Tu je stala, dobro se spomnim.«

»Mogoče je padla in jo je prekril ruševinski material,« je ugibal Héber.

Nekaj domačinov, ki so nam pomagali, je takoj pristopilo in začelo odmetavati kamne z mesta, ki ga je kazal don Rafa. Kmalu se je pokazala dokaj gladka površina večjega, očitno obdelanega kamna; čez nekaj minut je bil povsem razkrit. Res je bila stela, ampak na njeni gornji strani ni bilo nobenih 'črk' ali drugih sledov reliefa. Očitno je bila prednja stran obrnjena navzdol. Tudi to stelo bo torej treba dvigniti.

V Xpujilu smo si priskrbeli gumijasto peno in odeje, s katerimi bo treba pri dviganju zaščititi oba spomenika, v vasi Los Alacranes pa so nam posodili drvarsko orodje za vleko hloedov.

Najprej smo se lotili stele na vzhodnem hribu, ki smo jo označili s številko 1. Med previdnim odstranjevanjem ruševin se je razkrival vse večji del obdelane površine na spodnji strani. Razbrali smo naglavni okras osrednje figure, nedvomno vladarja, ob straneh pa dobro ohranjene hierogliffe, med katerimi so bili tudi koledarski podatki s številkami. Ko je bilo odstranjenega dovolj materiala, smo stelo zaščitili, jo s pomočjo drvarske naprave z vzvodom in jekleno vrvjo dvignili v pokončen položaj in jo naslonili na ruševine stavbe, pred katero je nekoč stala. V primerjavi z večino majevskih stel je bila zelo velika, visoka skoraj 4 m.

Šele zdaj smo lahko jasno videli vse podrobnosti obdelane površine. Osrednji del z upodobitvijo vladarja je bil močno poškodovan, vendar je bilo dobro vidno naglavno okrasje s perjanico, ob desni strani telesa je visela maska v obliki človeškega obraza, prikazanega v profilu, na spodnjem delu stele pa sta bili dve sedeči človeški figuri, najverjetneje ujetnika, ker je eden od njiju imel roke očitno zvezane na hrbtu. Ob straneh je bilo videti še dva mitološka prizora, namreč človeška obraza v zevajočih kačjih žrelih. Prav tako smo lahko ugotovili, da so hieroglifski napisi ob osrednji figuri izredno dobro ohranjeni.

Podoben manever smo opravili tudi s Stelo 2 na zahodnem hribu. Don Rafa je imel prav. Čeprav je bila ta nekoliko slabše ohranjena, je bilo ob pravi svetlobi tudi na njej mogoče razločiti ostanke hieroglifskega napisa in podobe vladarja, okrašenega z razkošno perjanico.

Oba spomenika smo podrobno fotografirali in narisali, čeprav nam je bilo jasno, da bo moral natančne risbe napraviti še kak

Stela 2 v
zahodnem
kompleksu
najdišča Los
Alacranes.

epigrafik, strokovnjak za majevsko pisavo. Pomen obeh stel, ki smo ju po opravljenem delu vrnili v prvotni položaj in zakrili z zemljo, je bil nesporen, zato sem po zaključku terenske sezone svojemu inštitutu predlagal, da oba spomenika prestavimo v današnje vas, kjer naj bi bila razstavljena in primerno zaščitena. Takšna je bila tudi želja prebivalcev zaselka Los Alacranes. Vrnil sem se čez dve leti, ko so bila finančna sredstva za reševalno akcijo odobrena. A o tem kasneje.

Dviganje Stele
1 na najdišču
Los Alacranes.

Pokopano mesto

Sezono 1996 je zaključilo še eno veliko odkritje. V vasi Santa Rosa nam je Heladio Peña Silva povedal, da sta prav na njegovih terenih dve skupini velikih ruševin in da najvišja stavba meri kakih 50 metrov v višino.

Izkušnje so nam pokazale, da se na tovrstne izjave ni mogoče kaj prida zanesti. Domačini so vse prej kot dobri ocenjevalci višin. Že nekajkrat so nam omenjali kar stometrške višine. Čeprav takim izjavam ni bilo verjeti – najvišja majevska stavba, Tempelj IV v Tikalu v Gvatemali, meri le kakih 70 metrov – pa vendar nismo pričakovali, da bo prava višina komaj 10 ali 15 metrov, kot se je često izkazalo. Ampak tokrat se je zdelo, da mož govori brez posebnega pretiravanja. Don Heladio je bil podjeten kmet, posvečal se je predvsem živinoreji, ki v tistih krajih ni zelo razširjena, imel pa je tudi manjšo trgovinico. Bil je prijazen in odprt, kot so običajno priseljenci iz države Veracruz, od koder je bil. Kasneje smo ga še večkrat srečali in sprejeli njegovo gostoljubnost – njegova žena je bila odlična kuharica, v trgovini pa je imel občasno tudi pivo.

Don Heladio nas je najprej odpeljal čez njive vzhodno od vasi v visoki gozd. Šli smo mimo več manjših ruševin, pozdravile so nas razposajene opice, potem pa je pred nami nenadoma zrasel obris mogočne piramidalne gmote. Piramido smo izmerili z metriskim trakom in klinometrom ter izračunali, da je visoka okoli 30 metrov! Doslej je bila to najvišja stavba, kar smo jih našli, nekoč nedvomno mogočen tempelj.

Piramide so verjetno najbolj značilni in impozantni ostanki mezoameriških ljudstev. Kdorkoli je kaj slišal o Aztekih ali Majjih, bo gotovo vedel vsaj za piramide in najbrž tudi, da so običajno stopničaste. Azteki, čeprav samo zadnji dediči večtisočletne mezoameriške tradicije, saj so v osrednjo Mehiko prišli s severa ali severozahoda sorazmerno pozno, so poleg Majev najbolj znano mezoameriško ljudstvo, predvsem zato, ker so se v pičlih sto letih razvili v imperialno velesilo, s katero so imeli opravka španski zavojevalci v začetku 16. stoletja, zaradi česar jih pisni viri iz časa osvojitve in zgodnjekolonialnega obdobja najbolj izčrpno opisujejo.

Seveda pa so piramide poleg Majev in Aztekov gradila tudi ostala ljudstva Mezoamerike.

Ali niso gradnje piramid v Ameriko prinesli Egipčani? Vprašanje, ki sem ga slišal že neštetokrat. Glede na to, da je bilo na vseh mogočih koncih Novega sveta opravljeno že ogromno arheoloških raziskav, pa niso prinesle na dan nobenega prepričljivega dokaza o davnih prekooceanskih stikih, je prav presenetljivo, kako močno takšna ugibanja še vedno burijo domišljijo. Kot da bi bilo tako preprosto priti nekam med tuje ljudi in jim vsiliti svoje navade, ki vključujejo nič manj kot gradnjo piramid. Tega si ne moremo zamisliti brez močne organizacije ali kar osvojitve; vojske, ki bi lahko uporabile silo, pa v tistih časih pač niso plule preko oceanov: niti najbolj ambiciozen vladar Egipta ali katerekoli stare države, četudi bi imel primerna plovila, ni mogel vedeti, kam in čemu naj bi poslal tako odpravo. In če bi se kaj takega kljub vsemu bilo zgodilo, bi neke ostali neizpodbitni sledovi: nenaden pojav piramid in drugih, docela tujih predmetov. Resnica je drugačna: razvoju piramidalnih struktur v Mezoameriki – tako kot kulture nasploh – lahko sledimo skozi čas, od najzgodnejših, majhnih in preprostih zemljenih gomil do elegantnih, visokih in umetno okrašenih templjev. Seveda ni nemogoče, da je kakšne brodolomce ali avanturiste kdaj zaneslo čez ocean, ampak ti so se, če naj bi v novem okolju preživeli, gotovo morali podrediti in asimilirati. Samo predstavljajte si, da živite v vasi ob obali, na katero se lepega dne izkrca skupina čudnih, gotovo žejnih in sestradanih tujcev, ki jim celo pomagata, da preživijo, ti pa vam v zahvalo začnejo soliti pamet in vas prepričevati (recimo, da ste s pomočjo kakšnega talenta za jezike že premagali težave pri sporazumevanju), da morate zgraditi nekakšno piramido. Kako bi reagirali vi in vaši sonarodnjaki, ki živite kot gospodarji na svoji zemlji in vse življenje delate pač tisto, česar ste vajeni? Bi začeli poslušno klesati kamne in jih skladati proti nebu ali bi do neznancev ubrali drugačno taktiko? Za Vikinge vemo z gotovostjo, da so okoli leta 1000 prišli do severovzhodnih obal Severne Amerike, celo arheološki ostanki to potrjujejo, pa vendar njihov obisk ni pustil nikakršnih sledov v kulturi Indijancev, še legend ne.

Le zakaj mislimo, da so bili vedno samo v Starem svetu ljudje dovolj pametni, da so karkoli izumili? Zakaj hočemo vsako podobnost, ki jo opazamo med starimi kulturami, razlagati s prenašanjem

Pogled proti jugu
vzdolž ostankov
stopnišča,
ki je vodilo
na vzhodno
stavbo igrišča
za igro z žogo v
Mucaancahu.
Eden od
dveh reliefno
obdelanih
kamnitih blokov
zaključuje
spodnjo stopnico
desno spodaj,
drugi pa leži v
ozadju na levi.

idej? Človek je vendar povsod le človek; kot biološka vrsta deluje enako in zato za podobne izzive v podobnih okoliščinah najde podobne rešitve. Piramidalne stavbe so gradili marsikje po svetu, ne le v starem Egiptu in Mezoameriki. V zgodnjih državah so vladarji svojo moč najlaže dokazali z monumentalno arhitekturo: čim bolj mogočna je bila stavba, tem bolj očitno so pokazali, kolikšno množico ljudi imajo pod svojo oblastjo. Z zadostnim številom ljudi in primerno koordinacijo del je mogoče zgraditi veliko stavbo že zgolj s kopičenjem takšnega ali drugačnega materiala, torej z najpreprostejšim načinom gradnje; če pa naj bo stavba tudi visoka in veličastna, bo rezultat takega kopičenja zaradi omejitev preproste tehnologije vedno bolj ali manj stožčaste ali piramidaste oblike. Piramida je torej v osnovi ena najpreprostejših oblik monumentalne arhitekture, razlike v razpoložljivosti naravnih materialov, lokalnih tradicijah, tehnologiji in kulturnem razvoju nasploh pa so pripeljale do vrste različic, ki jih opažamo na raznih koncih sveta. Medtem ko so piramide v Egiptu zgrajene iz kamnitih blokov, so mezoameriške samo kopice kamenja in zemlje, opažene s kamnitimi zidovi. V Egiptu so bile zgrajene kot grobnice, v Mezoameriki pa so bile v prvi vrsti podstavki za templje, do katerih so vodila prizidana stopnišča. In takšno vlogo

so imele tudi majevske piramide. Res je sicer, da so v mnogih tudi grobovi, toda grobna funkcija, razen v nekaterih primerih, ni bila primarna. Spomnimo se, da so kralje in druge dostojanstvenike tudi v Evropi nekoč često pokopavali v cerkvah, Maji pa že itak niso imeli posebnih grobišč; mrtve so pokopavali pod hišami, za vladarja, ki je posebej božanstvo, pa je bilo zadnje počivališče v templju gotovo najbolj primerno.

Piramida, ki smo jo našli, je stala sredi obsežnega trga, ki so ga na vzhodnem in zahodnem robu omejevale podolgovate groblje, na severu pa je gospodovala ogromna akropola, kvadratasta ploščad, katere stranica je merila kakih 150 m; visoka je bila okoli 7 m, na njej pa je stalo več stavb, razporejenih okoli večjih in manjših dvorišč. Tu so bile gotovo rezidenčne palače elite in druge stavbe, namenjene javnim dogodkom, npr. srečanjem z gospodi iz sosednjih mest ali držav. Tropska vegetacija je tudi tu v stoletjih spremenila nekdanje sijajne stavbe v ruševine različnih oblik in velikosti, resnici na ljubo pa je treba reči, da so pravzaprav razrušeni le gornji deli stavb, padajoče ruševine, ki se nakopičijo predvsem ob njihovih vznožjih, pa niže ležeče dele fasad celo zaščitijo, tako da izkopavanja običajno razkrijejo precejšnje segmente stavb dobro ohranjene.

Vzhodno in zahodno od akropole so bile še druge skupine večjih in manjših struktur. Izpostavljenih zidov ni bilo videti, tudi stel ne, toda vtis, ki so ga vzbujali mogočni, a porušeni in povsem preraščeni arhitektonski kompleksi, je bil veličasten. Čeprav so največje stavbe od vasi Santa Rosa oddaljene komaj dva kilometra, jih bujni tropski gozd tako dobro skriva, da se mi je porodila misel: najdišče bomo poimenovali *Mucaancah*, kar v jukateškem majevskem jeziku pomeni 'skrito' ali 'pokopano mesto'.

Drugi kompleks je bil oddaljen okoli 2,5 kilometra proti jugozahodu, ampak tu je Heladio imel svoj ranč, tako da so bile ruševine pretežno preraščene z visoko travo in grmovjem: ogromen trg je imel na vzhodni in zahodni strani akropoli z več stavbami, na jugu pa ga je omejevalo nekaj piramidalnih in podolgovatih ruševin.

Sredi trga sta bili dve podolgovati in med seboj vzporedni groblji. Takoj smo pomislili, da gre za obredno igrišče z žogo. Iz smole kavčukovca, ki raste v tropskih gozdovih, so Maji in drugi Mezoameričani izdelovali masivne, več kilogramov težke žoge in jih uporabljali v igri, ki je bila razširjena po Mezoameriki že od

Reliefa na kamnitih blokih, najdenih na ruševinah igrišča v Mucaancahu, prikazujeta značilno opremljena igralca z žogo.

zgodnjih obdobjih. Za igro so gradili posebna igrišča, ki se tako po velikosti kot po raznih podrobnostih med seboj precej razlikujejo, njihova skupna značilnost pa je, da prostor za igro omejujeta dve podolgovati stavbi, ki imata praviloma na notranjih straneh prizidani bolj ali manj strmi klančini. Pravila igre, katerih podrobnosti ne poznamo, gotovo niso bila povsod enaka; najbolj razširjena različica, o kateri govorijo zgodnji kolonialni viri in jo potrjujejo tudi mnoge upodobitve, je bila tista, v kateri so smeli igralci žogo odbijati samo s kolki in so bili zato opasani z močnimi ščitniki. Boj med dvema ekipama je bil pravzaprav magično obredno dejanje: tako kot se je žoga nenehno gibala nad igriščem, naj bi se v skladu s principi imitativne magije nenehno in pravilno gibala tudi najpomembnejša nebesna telesa, predvsem Sonce, Luna in Venera, redno ponavljanje nebesnih ciklov pa naj bi zagotavljalo pravilno izmenjavanje letnih časov, s tem pa tudi obilnost vode, pridelka in, navsezadnje, preživetje. Razne mitološke pripovedi in upodobitve, ki izpričujejo namen igre z žogo in njeno povezanost z nebesnimi telesi, dežjem, s koruzo in z rodovitnostjo nasploh, obenem razodevajo, da je bilo z igro povezano tudi žrtvovanje ljudi z obglavljenjem. Da je tudi žrtvovanje zagotavljalo rodovitnost in nadaljevanje življenja, zelo jasno vidimo v nekaterih upodobitvah, kjer iz vratu obglavljene osebe namesto curkov krvi izhajajo rastlinski motivi in kače, prav tako simbol rodovitnosti. Kljub tem osnovnim namenom se je tudi v primeru igre z žogo religija izrabljala v politične namene. Vsaj za Maje vemo, da so se zmagoviti vladarji radi pomerili v igri z žogo s svojimi ujetimi sovražniki; dejstvo, da je bil poraženec v vojni vedno premagan tudi v igri in na koncu žrtvovan, pa nam lahko seveda upravičeno vzbuja pomisleke glede športnega obnašanja udeležencev in sodnikov.

Za potrditev našega ugibanja o obeh podolgovatih ruševinah sredi trga je kmalu poskrbel Miguel. Medtem ko si je utiral pot skozi gosto šavje, je opazil kamnit blok z reliefom na gornji površini, zatem pa smo v bližini našli še enega, ki je le deloma molel iz zemlje in na katerem je bilo reliefno okrašeno stransko lice, ki je gledalo proti vzhodu. Za njim in na višjem nivoju sta bila deloma razkrita še dva neokrašena bloka približno istih dimenzij, očitno kot del stopnice. Torej sta bila oba reliefno obdelana kamnita bloka del stopnišča, ki je vodilo na vzhodno strukturo igrišča z vzhodne

strani, čeprav eden od njiju ni bil več na svojem originalnem mestu ali *in situ*, kot rečemo v arheološkem žargonu.

Reliefa na obeh blokih sta nedvoumno potrdila funkcijo stavbe, katere del sta bila. Na tistem, ki je očitno že stoletja ležal z reliefno obdelano površino navzgor, je bila ta že precej zlizana, vendar je bilo mogoče prepoznati podobo igralca, ki se z eno roko in nogo opira ob tla, pod pasom s ščitnikom pa ima žogo. Na dvignjeni pravokotni površini na levi strani je bil nekoč bržkone hieroglifski napis, ki se ni ohranil. Relief na drugem kamnu je bil močno poškodovan, ko pa smo odstranili zemljo, ki je prekrivala njegov spodnji del, smo ugledali dobro ohranjeno na trebuhu ležečo človeško figuro, ki se z eno roko izteguje za žogo v desnem spodnjem koncu. Glave skoraj ni bilo videti, dobro pa so bili ohranjeni pasni ščitnik, okrašen 'predpasnik' in navzgor upognjena desna noga s ščitnikom za koleno. Zopet je bila na desni strani pravokotna površina, ki je nekoč verjetno nosila hieroglifski napis.

Upodobitve igralcev s tipičnimi ščitniki za pas in kolena in v značilnih pozah, ki odsevajo pravila igre, v kateri je bilo dovoljeno žogo odbijati le s kolki, so na večjih majevskih najdiščih pogoste. Zaradi nevarnosti, da bloka izgineta, smo njuno lego natančno dokumentirali, ju zatem prepeljali v vas Santa Rosa in uradno predali lokalnim oblastem, ki so prevzele odgovornost za hrambo in zaščito.

To je bila pomembna najdba. Prostori za obredno igro z žogo se najdejo le na večjih arheoloških najdiščih, nekoč pomembnih centrih teritorialne in politične ureditve. Zdaj nam je bilo že jasno, da je bil ta arhitektonski kompleks skupaj s tistim, ki leži nedaleč proč proti severovzhodu, del enega samega velikega naselja; med njima smo namreč naleteli na kopico manjših ruševin, ostankov preprostih stanovanjskih stavb. Med njimi so bili posejani tudi zbiralniki za deževnico, kakršni so zelo pogosti na majevskih najdiščih v jukatanskih nižavjih; običajno jih imenujemo kar z majevsko besedo čultún (*chultún*). Izkopani so v kamnito podlago in imajo obliko trebušaste steklenice z ozkim vratom: navpičen jašek krožnega preseka s premerom okoli enega metra vodi v veliko obsežnejši prostor, katerega stene so bile nekoč ometane in neprepustne. Okoli okroglega ustja, ki je bilo zaprto s kamnitim pokrovom – tudi ti se pogosto najdejo – je bila rahlo nagnjena zbiralna površina, ki je padlo deževnico usmerjala v zbiralnik.

Danes so čultuni večinoma zasuti in le redki še držijo vodo, ker je omet odpadel in voda pronica skozi porozne apnenčaste kamnine. Nekateri tovrstni prostori pa so služili tudi kot shrambe za živila.

Po značilnostih arhitekture in keramike, ki smo jo našli na površju, je mogoče soditi, da so bili najzgodnejši arhitektonski kompleksi zgrajeni v poznem predklasičnem obdobju, torej že v stoletjih pred našim štetjem, največji obseg in pomen pa je mesto imelo v klasični dobi. Po obliki in razporeditvi nekaterih stavb lahko sklepamo tudi, da so graditelji po eni strani sledili modnim trendom na vzhodu, v današnji republiki Belize, po drugi strani pa tudi tistim, ki so bili uveljavljeni v samem osrčju polotoka Jukatana, zlasti v gvatemalski pokrajini Petén.

Kače niso samo v džungli

V nekaj dneh smo napravili načrta obeh skupin monumentalne arhitekture. Ko smo se med skiciranjem severnega kompleksa za hip ustavili, da si odpočijemo, sem delavcem skušal povedati, kakšne so najbrž nekoč bile videti stavbe na akropoli. Medtem se je zaslišalo šumenje listja nad nami, tako kot vedno, kadar pade kakšna suha veja, le da tokrat ni bila veja: na iztegnjeno roko, s katero sem kazal na pobočje akropole, mi je padla – kača, kar sem opazil šele potem, ko je zdrsela na tla. Vsi, ki so me obkrožali, so v istem hipu odskočili nekaj metrov – seveda tudi jaz – in šele potem ugotovili, da kača, ki je prav tako zbežala, ni strupena. Velja pač načelo: najprej se umakni in potem ugotavlja!

Sploh nam v letu 1996 kač ni manjkalo, a vse niso bile tako plašne in nenevarne. Že pred nekaj dnevi so delavci med pregledovanjem nekega drugega najdišča ubili klopotačo, naslednjega dne pa nas je čakalo še eno neprijetno srečanje. Medtem ko sem opravljal meritve in skiciral eno od obeh akropol v južnem kompleksu Mucaancaha, je domačin Cristóbal, ki je pred menoj izsekaval podrast, bliskovito skočil nazaj proti meni, skozi zobe spustil kletvico, odvrigel mačeto in si obrisal znoj s čela.

»*Una nauyaca*,« je rekel in pokazal z roko. Nekaj metrov naprej je bila na tleh zvita kača s suličasto glavo in nezamenljivim vzorcem trikotnikov po hrbtu, čeprav jo je bilo zaradi pretežno rjave barve med suhim listjem komaj mogoče opaziti.

Prvič sem jo videl, sem pa seveda o njej že marsikaj vedel. Zaradi njenega videza ji pravijo tudi *barba amarilla* ('rumena brada') in *cuatro narices* ('štirje nosovi'); slednje ime se nanaša na štiri nosne odprtine, ki jih ima na glavi, in je pravzaprav samo prevod imena *nauyaca*, ki izvira iz azteškega jezika *náhuatl*. Čeprav je v osrednji Mehiki ni, so jo očitno poznali že Azteki; prav zaradi razširjenosti njihove nadvlade v času prihoda Špancev je iz njihovega jezika prešlo v španščino veliko več besed kot iz drugih.

V osrednjem delu polotoka Jukatana so poleg mnogih človeku nenevarnih kač, med katere spada tudi boa, štiri strupene vrste, od katerih je *nauyaca* ali suličarka (v angleščini je v rabi

Suličarka.

francosko ime *fer-de-lance*)⁸ gotovo najnevarnejša. Tako kot suličarka je težko opazna tudi mokasinka ali *cantil*, bolj znana kot *uol poch*,⁹ kar v jukateškem jeziku pomeni nekako 'svitek zlobe'. Klopotače¹⁰ je lažje videti, razen tega običajno opozorijo nase z značilnim rožljanjem. *Coralillo*¹¹ ima sicer močan strup, a jo je zaradi živopisnih obročkov mogoče hitro opaziti, ima pa tudi majhno glavo s sorazmerno kratkimi strupniki, ki običajno ne

8 *Bothrops asper*.

9 *Agkistrodon bilineatus*.

10 *Crotalus durissus*.

11 *Micrurus diastema*.

Tudi to
klopotačo
je pokončal
Cristóbal.

predrejo obutve. Suličarka pa ima dobro in celo spreminjajočo se varovalno barvo, umakne se nerada, če pa začuti nevarnost, je izredno hitra in napadalna. Mogočna strupnika lahko predreta usnje, sicer pa se včasih dvigne toliko od tal, da zagrabi nogo celo nad kolenom. Njen strup je uničujoč: napade predvsem krvne celice in povzroči odmiranje tkiva in hude notranje krvavitve, ki se tudi navzven odražajo s celo vrsto grozljivih spremnih pojavov.

Na mehiškem jugovzhodu je za največ smrtnih primerov zaradi kačjih ugrizov kriva prav suličarka. Tudi protistrup, ki smo ga sicer imeli, nikakor ni vsemogočen.

Cristóbal je pobral mačeto, pogledal naokoli, posekal mlado drevo s komaj kakih pet centimetrov debelim deblom in si odrezal okoli tri metre dolgo palico. Previdno se je približal klobčiču in silovito zamahnil. Dotlej negibna kača se je začela divje, a nemočno zvijati; Cristóbal ji je s še nekaj udarci skrajšal trpljenje. Tako nevarnemu plazilcu seveda nismo mogli prizanašati.

Na vprašanje, zakaj ni uporabil mačete, mi je povedal to, kar sem bil nekoč že slišal.

»Z mačeto ji moraš priti preblizu. Poleg tega, če imaš smolo, jo lahko tako nerodno presekaš, da glava poleti in te lahko še ugrizne. Če že nimaš nič drugega pri roki, jo lahko potolčeš s topim koncem mačete, ampak najbolj zanesljiva je dovolj dolga in čvrsta palica: z udarcem ji zlomiš hrbtenico, tako da se ne more več dobro gibati in te preganjati.«

Prav na koncu terenske sezone leta 1996 sem v Xpujilu, ko sem bil že sam in sem se pripravljala na vrnitev v México, večerjal v restavraciji El Mirador Maya, na odprtem prostoru z mizami, pokritem z ogromno stožčasto streho iz palmovih listov. Pri sosednji mizi je bil mlajši par zapleten v romantično pritajen pogovor, a je mladenič kar naenkrat skočil na noge in razburjeno zaklical proti natakarcama, ki sta sloneli ob točilni mizi:

»Vraga, imate tole za okras ali kaj?«

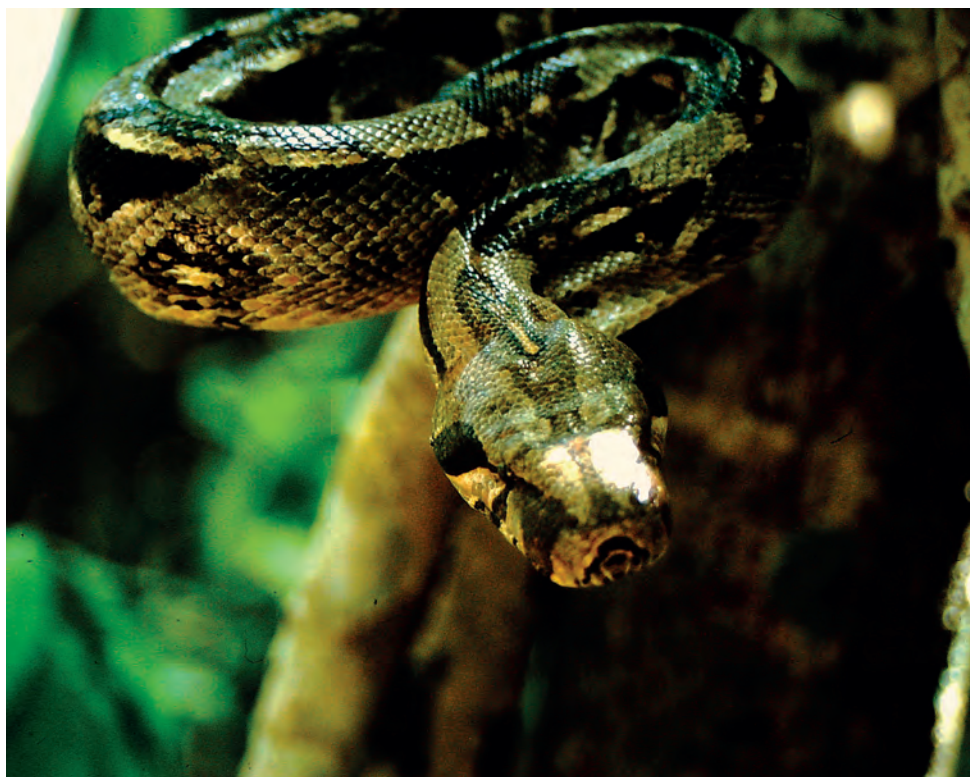
Miza, ob kateri je sedel par, mi je zakrivala pogled na stol, na katerega je kazal. Sicer pa sem večerjal in me ni zanimalo. Fant in dekle sta bila gotovo iz mesta, tu le na izletu in spotoma, take pa hitro vznemiri tudi kak večji hrošč ali večča.

»Kaj pa je?« se je zaslišal zdolgočasen glas nekoga z drugega konca restavracije.

»Kača je, tu na stolu!« je kričal fant.

Zdaj sem le vstal in stopil bliže. Na stolu, med pokončnimi letvicami naslanjala, je bila zvita manjša kača, negibna, mrtva pa najbrž ne. Le kdo bi jo nastavil tja?

»Klopotača!« je pripomnil starejši možak, ki se je približal. Bil je voznik ogromnega kamiona s prikolico, ki je bil parkiran pred restavracijo. O kačah očitno ni imel pojma.

Boa.

»Ne, *nauyaca* je,« se mi je zdelo potrebno, da ga popravim. Vzorec na njenem hrbtu ni dopuščal dvomov.

»Ima kdo mačeto? Prinesite mačeto!« je rekel šofer. S pogledom sem preletel druge redke goste; pričakoval sem, da bo pristopil kak domačin, ki bo znal rešiti situacijo. A so vsi prisotni samo nerazumljivo mrmrali in se spogledovali, natararici pa sta s previdne razdalje nemočno opazovali. V kamioneti sem seveda imel mačete. Vzel sem najdaljšo in se počasi vrnil k mizi, medtem pa razmišljal, kako bi se lotil zadeve. Iz svitka na naslonjalu je molela samo glava, stol pa je bil zelo blizu mize.

»Odmaknimo stol,« je nekdo pripomnil.

»To pa nikar,« sem se ustrašil, »ta predobro teče.«

»Torej bo ušla?«

»Ne, napadla bo prvega, ki ga najde.«

Namesto stola smo previdno odmaknili mizo. Prisotni so odstopili in zavladata je tišina, ki je povečevala napetost. Ali bo meni, ki nisem imel še nobene kače na vesti, to uspelo? Zdaj za

pomislike ni bilo več časa. Spomnil sem se besed poznavalcev. Obrnil sem mačeto s topo stranjo navzdol, jo dvignil, nameril in zamahnil tik ob naslonjalu. Dotlej negibna kača, ki sem jo zadel na vrat, takoj za glavo, je bila še kako živa. Padla je na tla, njeno nemočno zvijanje pa je razodevalo, da je bil udarec učinkovit. Dokončal sem neprijetno delo in ji odrezal glavo.

Niti meter ni bila dolga, a je vendar bila suličarka, zaradi mladosti nič manj nevarna. Gotovo je prilezla iz gozda, ki se bohota takoj za restavracijo ob cesti. Truplo sem odnesel v bližnji smetnjak, pospravil mačeto v kamioneto in se vrnil za mizo. Voznik tovarnjaka je sosedu modroval o strupenih kačah in nevarnosti ugrizov, a me tema ni dosti zanimala. Nekje iz mraka sta se smehljali hvaležni točajki, na mizi pa me je čakala tequila ...

Prihaja kralj

V letu 1998 so bila terenska dela osredotočena na reševalno akcijo, namenjeno transportu stel z najdišča Los Alacranes v bližnjo vas. Tokrat smo delali v primernem času, od marca do maja. Spremljal me je kolega Vicente Suárez Aguilar, arheolog iz regionalnega centra INAH v Campecheju. Pridružil se nama je tudi Ian Graham, znameniti arheolog s Harvardske univerze, ki je bil prebral prvo objavo o našem odkritju in je želel natančno narisati podobe in napise na obeh stelah. Kot pobudnik in dolgoletni vodja obsežnega projekta *Corpus of Maya Hieroglyphic Inscriptions*, v okviru katerega je bila dokumentirana in objavljena množica spomenikov z vrste najdišč, je bil Graham za to delo gotovo prava oseba. Toda na vzhodnem hribu nas je čakalo

Steli na najdišču Los Alacranes je leta 1998 zrisal ugledni arheolog Ian Graham, pri delih pa je občasno pomagala tudi mehiška vojska. Stelo 1, katere spodnji del je videti na fotografiji, so prelomili plenilci.

žalostno presenečenje: stela je bila v dveh kosih. Očitno jo je nekdo v zadnjih mesecih skušal dvigniti, morda z namenom, da jo razžaga, pri čemer se je prelomila, nepridipravi pa so zatem iz neznanih razlogov opustili svoje namere. K sreči se ni zdrobila na več kosov, tako da je ostala površina z reliefi in napisi praktično nepoškodovana. Seveda pa je bil otežkočen transport, še bolj pa smo se namučili s sestavljanjem obeh kosov in postavljanjem stele v pokončni položaj.

V vas, kjer smo pripravili poseben prostor, smo obe steli pripeljali z buldožerjem. Stroj smo po posredovanju lokalnih oblasti v Xpujilu za dva dni dobili na voljo od ekipe, ki je gradila cesto nedaleč od vasi Los Alacranes. Vsi vaščani so vedeli, kaj predstavljajo motivi na obeh stelah: tistim, ki so nam pomagali pri delih, sem večkrat razlagal, da so mogočne ruševine, kakršne so te na obeh hribih zraven vasi, ostanki davnih, že pred dobrimi tisoč leti zapuščenih mest, v katerih je nekoč živelo ljudstvo Majev, in da so na ploščatih kamnih, ki so jih postavljali na svoje stavbe in trge, najpogosteje upodobili svoje vladarje in z napisi ovekovečili njihova slavna dejanja. Ker je večina današnjih prebivalcev vasi Los Alacranes iz mehiške države Chiapas, jih je zlasti močno prevzelo dejstvo, da se hieroglifski napisi berejo v jeziku, ki je praktično enak njihovemu lastnemu (*chol*); doumeli so, da so ti nenavadni in sprva tako nerazumljivi kamni s podobami pravzaprav delo njihovih davnih pradedov in zato vredni vsega spoštovanja. Ko je po večdnevni pripravljalni delih vozilo s prvo stelo končno prihajalo s hriba, je bil to za vaščane velik dogodek: padal je mrak, motorji bližajočega se goseničarja so vse bolj hrumeli, po vasi pa so se razlegali kriki veselja in navdušenja: »Prihaja kralj, prihaja kralj ...«.

Chol je eden od jezikov majevske jezikovne družine, ki se še vedno govorijo. Obstajajo šole in centri, kjer te in druge domorodne jezike – v Mehiki jih je preko 50 – poučujejo, prenašajo v pisno obliko in jih tako želijo ohraniti. Kljub temu se večina ljudi danes svojega avtohtonega jezika sramuje in mnogi ga ne uporabljajo niti v pogovoru s svojimi otroki, kar je pač posledica dejstva, da tisti, ki jim je materni jezik španščina, zlasti otroci v šolah, govorce teh jezikov običajno obravnavajo kot nerazvite kmetavze. Ob prenekateri priliki sem skušal ljudi prepričati, da je vsekakor bolj koristno, če otroci govorijo dva jezika kot pa enega

Pred prevozom
stel v vas Los
Alacranes ju je
bilo treba pri
privezovanju
na buldožerjev
plug zaščititi
z odejami,
palicami iz
trdega lesa
in starimi
gumami, ki so
preprečevale
neposreden stik
kamnitih blokov
s plugom in
blažile udarce
med prevozom.

samega. Španskega se bodo v šoli itak morali naučiti; zakaj ne bi znali še enega? To jim lahko kasneje pomaga tudi pri učenju kakšnega drugega jezika. Kakšen privilegij je, če se lahko z zaupnimi prijatelji pogovarjaš v jeziku, ki ga nihče drug ne razume, pa je marsikdo tudi sam potrdil.

Da jezik *chol* ni povsem za odmet, so se vaščani v Los Alacranes prepričali tudi leta 2000, ko sem pripeljal razlagalne table o pomenu podob in besedil na obeh stelah. Takšni napisi, ki jih INAH postavi na vseh arheoloških najdiščih, odprtih za javnost, so praviloma v španščini, angleščini in najbolj razširjenem lokalnem jeziku, zato sem za naš primer predlagal jezik *chol*. Vaščani večinoma znajo brati in pisati, vsaj za silo, so pa prvič z zanimanjem ugotovili, da je mogoče v latinici pisati ne le špansko, temveč tudi njihov jezik.

Za stele se je zelo zanimal ne le Ian Graham, temveč tudi Nikolai Grube z Univerze v Bonnu, eden vodilnih strokovnjakov za pisavo Majev. Tudi on je napravil natančne risbe motivov in napisov na obeh stelah, in ko je besedila razvozlal, smo izvedeli, o čem natančno govorijo. Nikolai, ki je tudi poslej ostal naš stalni sodelavec, je ugotovil, da ima posebno zanimive podatke stela, ki je bila na vzhodnem hribu.

Na njej je naveden datum, ki ustreza 8. novembru leta 504 n. št. in ki označuje rojstvo vladarja, imenovanega *Sak Witzil B'aah*, kar pomeni 'beli vrh hriba'. Ta je vladal mestu *B'uuk*, katerega ime se pojavlja tudi na nekaterih drugih, že znanih najdiščih v sosednji Gvatemali, kar pomeni, da je bilo to mesto pomemben center, čeprav politično ne povsem samostojen: v nadaljevanju našega napisa se namreč omenja ustoličenje, 30. aprila 561, »pod pokroviteljstvom Pričevalca neba, vladarja dinastije Kaan«. Znano je, da je ta dinastija v poznem klasičnem obdobju imela sedež v Calakmulu, ki je bil tedaj prestolnica izredno obsežne majevske države. Calakmul leži dobrih 60 kilometrov proti zahodu in je največje majevsko arheološko najdišče nasploh: doslej je bilo tam najdenih več kot 100 stel in okoli 6000 stavbnih objektov. Novejše raziskave kažejo, da dinastija Kaan v 6. stoletju še ni vladala v Calakmulu temveč v mestu, ki ustreza arheološkemu najdišču Dzibanché, to pa leži v sosednji mehiški državi Quintana Roo, okoli 50 kilometrov severovzhodno od naselja Los Alacranes. Kakorkoli že, vladar, upodobljen na naši steli, je bil torej vazal drugega, bolj mogočnega gospoda.

Napis je zanimiv tudi zato, ker vsebuje najzgodnejšo doslej znano omembo kralja, katerega ime epigrafiki običajno prevedejo kot 'Pričevalec neba' in ki je znan predvsem po tem, da je leta 562, torej kmalu po ustoličenju svojega podanika v mestu Los Alacranes, napadel in porazil Tikal, drugo mogočno prestolnico, ki leži v severovzhodni Gvatemali. Odtlej je bil Tikal v podrejenem položaju skoraj poldrugo stoletje; maščevanje se je začelo šele leta 695, ko je kralj Tikala Jasaw Chan K'awiil porazil svojega tekmeca Yuknoom Yich'aak K'ak'a iz dinastije Kaan, ki je tedaj vladala iz Calakmula, in se nadaljevalo v prvi polovici 8. stoletja z vojnami, ki so Calakmul dokončno oslabile.

Država in federacija

Na pripravljenem mestu v vasi Los Alacranes smo obe steli spravili v pokončen položaj, pri čemer nam je pomagal bager, ki ga je tako kot buldožer posodila cestna ekipa. Postavljanje manjše Stele 2 ni bilo posebej zapleteno, večjo, ki je bila v dveh kosih, pa smo morali najprej sestaviti na ležišču, ki smo ga zbili iz debelih desk. Stične površine smo premazali s posebnim dvo-komponentnim lepilom, zatem pa težka kamnita bloka z vzvodi in s pomočjo podlaganja lesenih zagozd približali drug drugemu, kolikor se je dalo. Na bagrovo lopato smo hoteli privezati leseno ležišče s sestavljeno stelo, da bi ga dvignili, a še preden se je stroj dovolj približal, mu je počila guma; ker v tehnologiji Majeve nismo bili večji in za eksperimentiranje ni bilo časa, smo morali manever prestaviti na naslednji dan. Žal se je do takrat lepilo že preveč posušilo, ampak poti nazaj ni bilo več. K sreči je pri dvigu v pokončno lego gornji del stele tako dobro sedel na spodnjega, da stabilnost sestavljenega spomenika ni bila ogrožena. Ko je stela stala navpično, smo jo podprli s koli, leseno ležišče pa zopet spustili v vodoraven položaj in ga odvedli od stele, pri čemer nam je pomagal vojaški hummer, ki je ravno pripeljal mimo. Zdaj je bilo treba jami, v katerih sta stali steli, zabetonirati; da pa se beton ne

Postavljanje
Stele 2 v vasi
Los Alacranes;
v ozadju je
preprosta
vaška cerkev.

Dvigovanje Stele 1, sestavljene na ležišču iz močnih desk, v vasi Los Alacranes.

bi ireverzibilno prilepil nanju, smo ju ob vznožju najprej obdali s plastjo kamenja in apnenčastega peska.

Tisto popoldne, ko smo ta dela zaključili in sta steli že trdno stali na svojem prostoru ob cesti, sva z Vicentejem v koči, ki so jo nama za tiste dni odstopili domačini, poležavala v mrežah. Zaslišala sva glasove spodaj ob cesti in stopila na plano; tam je stalo policijsko vozilo, ob njem pa dva uniformiranca, ki sta se pogovarjala z dvema vaščanoma. Eden od njiju se je ravno obrnil in nama zaklical, da hočejo govoriti z nama.

Stopila sva do tja. Pristopil je mršav policist s košatimi brki in sončnimi očali:

»Sprašujeva, kdo je prinesel te kamne,« je pokazal proti stelam, »in pravijo, da ste jih vi.«

»Res je,« sem mu odvrnil.

»Od kod pa ste? Kaj počnete tukaj?«

»Delamo za Nacionalni inštitut za antropologijo in zgodovino.« Pojasnil sem mu, kakšna je naša naloga.

»Prosil vas bom za dokumente. Imate dovoljenje? Kdo je odgovorni?«

Predstavil sem se, z Vicentejem sva mu pomolila inštitutske izkaznice, iz koč pa sem prinesel potni nalog in uradni dopis za civilne in vojaške oblasti, s kakršnim inštitut vedno opremi svoje uslužbenca, kadar so na terenu; v njem je bil kratek opis projekta z najinimi imeni.

Stela 1,
postavljena
v vasi Los
Alacranes.

Policist je odšel do avta, s kolegom sta pregledovala dokumente in nekaj mrmrala. Čez nekaj trenutkov se je vrnil in nama izročil papirje.

»V redu,« je bil kratek, a še vedno mrk kot prej.

Odpeljala sta se, midva z Vicentejem pa sva tudi sedla v njihino kamioneto in se odpeljala na pivo k Heladiu v sosednjo vas Santa Rosa.

Vrnila sva se v mraku in presenečena videla, da naju zopet čakata znanca s policijskim vozilom.

Brkatež je znova pristopil, tokrat z večjo gotovostjo kot prej; kot da je bil pridobil podatke, ki so mu spremenili mnenje. Pomembno se je ustopil pred naju, snel sončna očala in začel:

»V vašem dovoljenju piše, da je delo omejeno na državo Campeche, Los Alacranes pa spada pod jurisdikcijo države Quintana Roo.«

Aha! Iz tega hočejo narediti problem, se mi je posvetilo. Quintana Roo je najmlajša mehiška zvezna država, imenovana po Andrésu Quintani Roo, borcu za neodvisnost Mehike v začetku 19. stoletja. Vzhodni del polotoka Jukatana je v drugi polovici 19. stoletja pretresala tako imenovana vojna kast, upor Majev proti belcem in boj za neodvisnost. Po zaključku sovražnosti je mehiški diktator Porfirio Díaz leta 1902 ustanovil zvezni teritorij Quintana Roo, ki je leta 1971 dobil status zvezne države, ta pa je nasledila problem razmejitve, ki je nastal zaradi nejasnosti v definiciji meje med novoustanovljenim teritorijem Quintana Roo in državo Campeche, ustanovljeno leta 1863. Problem, ki traja že desetletja, je leta 1997 prerasel v ustavni spor, ki ga je sprožil tedanji guverner države Quintana Roo. Čeprav nesoglasje še vedno ni rešeno, Quintana Roo ne priznava meje, ki za Campeche poteka vzdolž poldnevnik 89°09' (in je torej podaljšek severnega dela meje med Belizeom in Gvatemalo) in glede na katero vas Los Alacranes leži šest kilometrov zahodno od mejne črte, ter jo skuša s konkretnimi dejanji – z ustanavljanjem novih skupnosti in nudenjem posameznih storitev v že obstoječih – premakniti proti zahodu. To prakso sem seveda poznal in vedel, da situacija tudi za Los Alacranes ni definirana. Policistovo mnenje je bilo razumljivo: registrske tablice vozila so bile iz države Quintana Roo.

Skušal sem biti pomirljiv.

»Vem, da obstaja spor zaradi meje. Ne vem, zakaj so v dovoljenju zapisali, da gre za državo Campeche, ampak to konec koncev niti ni pomembno. Saj veste, gre za arheologijo, arheološki predmeti pa so nacionalna dediščina, *patrimonio de la Nación*.«

»Ne, imam ukaz, da vas odpeljem v Chetumal, v prestolnico. Menda hoče direktorica tamkajšnjega centra INAH govoriti z vami.«

Gradnja
zaščitnega
prostora za
steli v vasi Los
Alacranes.

»Adriana Velásquez Morlet?« Še pred nekaj dnevi sem govoril z njo. Dobro ve, kaj počnemo. Zakaj neki bi hotela zopet in tako nujno govoriti z mano? Saj ve, da nisem ravno za vogalom. Do Chetumala so vsaj štiri ure vožnje.

»Ne vem, samo naročili so mi, da vas moram pripeljati.«

»Oprostite, ampak to ne bo šlo. Ura je pozna, jutri moramo z delom nadaljevati.«

»Še enkrat vam pravim, da morate z menoj. Imam takšne ukaze,« je vztrajal mož postave, medtem ko me je skušal prebosti s pogledom, ki je prihajal iz globoko vsajenih oči.

»Poglejte. Tudi jaz imam ukaze. Jutri pride na obisk moj šef iz Méxica, da preveri, kako potekajo dela. Težko verjamem, da bi bil pogovor z direktorico v Chetumalu bolj pomemben. Saj jo poznam in tudi ona je obveščena o našem delu ...«

»*Lo siento*,« je rekel, ne da bi izraz na njegovem obrazu karkoli potrjeval njegove besede o obžalovanju. »Morate naju spremljati!«

»Z vsem spoštovanjem, ki si ga zaslužite,« sem uporabil znano mehiško vljudnostno frazo, »ampak tu sem po službeni dolžnosti in tega ne morem storiti. Razen, seveda, če me odpeljete s silo. Če menite, da to smete, se ne bom upiral, ampak to bi utegnilo imeti kakšne posledice. Delam za *Instituto Nacional de Antropología e Historia*, to pa je zvezna ustanova in zato imam pooblastila, ki presegajo pristojnosti posameznih držav ...«

To je, po pričakovanju, zaleglo. Karkoli je *federal*, pri uslužbencih lokalnih ustanov vedno vzbuja spoštovanje.

Tip se je prestopil, naduta drža mu je nekako splahnela; stopil je h kolegu, s katerim sta zopet nekaj mrmrala. Z Vicentejem sva se spogledala in skušala ostati resna. Ko se je znova približal, je bil njegov pogled precej manj usmerjen in oster.

»Dobro ...« Pogledal je v tla, si pogladil brke in nadaljeval:

»Dobro, ampak zakaj nas ne spremljate vsaj na policijsko postajo, tu v vasi Dos Aguadas, da napravimo zapisnik?«

To je bilo že drugače. Če je popustil on, sem moral tudi jaz. Do naselja Dos Aguadas ni bilo več kot 20 kilometrov. S policijo si nismo nikoli kaj prida pomagali, ampak prijateljski odnosi niso nikoli odveč.

»To seveda lahko. Me odpeljete in pripeljete tudi nazaj?«

»Seveda seveda,« je bil skoraj že prijazen.

Po dobre pol ure vožnje po luknjastem makadamu smo pris-peli v Dos Aguadas in se ustavili pred leseno hišo, ki je opravljala vlogo policijske postaje. Medtem se je znočilo. Vstopili smo v čumnato, ki jo je osvetljevala najbolj preprosta in praktična sve-tilna naprava v teh krajih, kakršne v taborih uporabljamo tudi mi: steklen kozarec, v katerem je bila nekoč marmelada, majoneza ali kaj podobnega, je bil napolnjen z dizelskim gorivom, skozi predrt pločevinast pokrov pa je bil potegnjena primerno zvita kos tkanine, mogoče stare srjace, ki je služil kot stenj. Plamen takšne moderne oljenke oddaja več svetlobe kot sveča, dima je tudi več, zato pa je v okolici mrčesa malo manj.

Na leseni klopi sta napol sedela napol ležala še dva čuvarja zakona, ki zaradi našega prihoda nista spreminjala položaja. V kotu je bila miza s kupi papirjev, ob njej pa nekaj stolov. Policist, ki je bil doslej in poslej moj edini sogovornik, mi je ponudil stol, sédel tudi sam in z vlekel k sebi pisalni stroj, ki bi v kakšnih drugih okoliščinah utegnil imeti znatno muzejsko vrednost. Med kupi papirja na mizi je našel tri prazne liste, mednje previdno vstavil dva lista indigo papirja in vse skupaj vstavil v pisalni stroj. Napisal je potrebne podatke za glavo dokumenta, kar mu je vzelo dobrih deset minut, in me prosil, da mu narekujem nekakšno poročilo o našem

Prostor s stelama
v vasi Los
Alacranes je bil
slovesno odprt
5. aprila 1998.

delu. Ko sem po nekaj vprašanjih zapopadel, kaj pravzaprav hoče, sem mu začel narekovati. Premišljeno in z namrščenim obrazom je iskal tipke in po vsakih treh udarcih z iztegnjenima kazalcema skrbno pregledal rezultat na papirju. Muzajoč se, sem se spomnil dogodka izpred mnogih let, ko je mama opazila moj boj s pisalnim strojem in tipkami, ki se niso pustile najti, in mi prinesla skodelico vode; ob mojem vprašujočem pogledu je dobrohotno pojasnila, da si moram pri tej hitrosti gotovo ohladiti prste. Policistova brzina tipkanja je bila takšna, da sem sproti pozabljal, kje sem prekinil stavek in kaj sledi. Po nekaj dolgih minutah sem mu le predlagal:

»Mi dovolite? Mogoče lahko kar jaz napišem.«

Obraz se mu je razjasnil, pisalni stroj je porinil predme in rekel, spremljajoč svoje besede z ustrežljivo gesto:

»Izvolite, prosim.«

Uredil sem misli in napisal kratek povzetek našega dela, pri čemer nisem pozabil na primerno ponižnost in sem ga semtertja povprašal, če se mu zdi ta ali ona formulacija dobra. Z vsem se je strinjal, mi prinesel celo neki *refresco* (gazirano pijačo) in se, ko je bil dokument dokončan in podpisan, tako razgovoril, da od njegove prvotne uradne zapetosti ni ostalo nič več. Zapletla sva se v sproščen klepet, ker pa je bila ura že pozna in je naslednji dan res prihajal moj šef iz Méxica, sem ga moral na to spomniti in zaprositi za dostavo nazaj v Los Alacranes. Brez obotavljanja je vstal in me odpeljal. Nikoli več ga nisem videl, takrat pa sva se poslovila malone kot prijatelja.

Naslednje jutro po zajtrku, ki ga je pripravila doña Miquelina, lastnica hiše, kjer sva bivala z Vicentejem, sva odšla k stelam. Toda ob dogovorjeni uri ni bilo tam nobenega delavca. Čez čas, ko sem se namenil proti bližnji hiši enega od njih, je po cesti ravno prihajal Aurelio Castán, eden najbolj priročnih in tudi vplivnih vaščanov.

»Don Iván!«

»Don Aurelio, buenos días.«

»Videli smo, da vas je odpeljala policija, pa smo rekli: bogve kakšne posle ima don Iván, ampak če so ga odpeljali, ga gotovo ne bo več nazaj.«

»Kaj pa je zdaj to, don Aurelio?! Saj me poznate in veste, kdo smo in kaj počnemo. Vsak policaj pa me vendar ne bo kar tako odpeljal.«

»Še vojska nas podpira, saj ste videli. *Éstas son cosas federales* ('to so zvezne zadeve')!« je dodal Vicente.

»Ja ja. Sem vaju videl iz hiše. In sem rekel tudi drugim: don Iván je že nazaj. Takoj bodo prišli.«

In so res. Stele so bile postavljene, zdaj je sledila gradnja zaščitne strehe. Že prej smo se bili dogovorili, da bo za ta namen najbolj primerna konstrukcija okroglega tlorisa, z lesenimi stebri, okoli katerih bomo napeli žično mrežo, nanje pa postavili stožčasto ogrodje za kritino iz listja palme *guano*. Domačini so takih gradenj seveda vešči. Nismo še postavili vseh stebrov, ko se je pripeljal avto z registracijo D.F. – Distrito Federal, kot se je tedaj imenovalo zvezno okrožje z mehiško prestolnico. Izstopila sta moj šef Pedro Francisco Sánchez Nava in njegov pomočnik Mario Córdova Tello, oba izkušena arheologa. Povzel sem dogodke prejšnjih dni, vključno z anekdoto prejšnjega dne, ob kateri smo se vsi zabavali. Ko sta popoldne odhajala, sta rekla, ne brez kančka zajedljivosti: »Mudi se nama, v Xpujilu naju čaka mrzlo pivo.« V obrambo sem odgovoril, da bo nama z Vicentejem, ko po vsem tem prideva do tja, gotovo veliko bolj prijalo; posebno prepričljiva tolažba pa to za naju ni bila.

V nekaj dneh je bil zaščitni prostor za stele zgrajen in sledila je preprosta, a svečana uradna otvoritev, ki so jo vodili funkcionarji z občine v Xpujilu. Celo mikrofona in ozvočenje z akumulatorjem smo imeli.

Nikoli pa nisem izvedel, kdo je bil avtor tiste epizode s policijo in zakaj jo je sprožil. Z Adriano, direktorico Centra INAH v Chetumalu, sem kasneje govoril in seveda o zadevi ni vedela ničesar. Ali je kdo poklical policijo in ji natvezil lažne podatke? Če mi je kdo s tem hotel zagreniti življenje, večjega uspeha pač ni imel.

El Comandante

Pri naših arheoloških delih nam je velikokrat in zelo učinkovito pomagala mehiška vojska. Ta ima poleg obrambnih nalog zelo pomembno vlogo tudi v civilni družbi, zlasti na podeželju. Tako na razne načine skrbi za ukrepe, ki naj preprečijo in odpravijo posledice orkanov, pogostih na jugovzhodu republike, pomaga pri gašenju gozdnih požarov in nudi celo zdravstvene storitve v odročnih krajih. Spopada se tudi s kriminalom, zlasti s preprodajo mamil, pa celo s cestnim razbojništvom.

Vojska je torej v mnogih okoliščinah avtoriteta, ki lahko učinkovito posreduje in ima tudi pri lokalnem prebivalstvu velik ugled. To smo ugotovili že leta 1996, ko so nas vojaki spremljali na poti iz vasi El Civalito v Los Alacranes zaradi nevarnosti napada cestnih roparjev. Zato smo poslej o naših terenskih delih vedno obvestili mehiški Sekretariat za narodno obrambo in zaprosili za pomoč, če bi bila potrebna. Ker so se vsa dela opravljala pod pokroviteljstvom INAH-a, ki je zvezna ustanova, je tudi sekretariat vzel naše delo še kako resno. V Xpujilu je vojašnica, ki obvladuje območje, na katerem so potekale naše raziskave, na nekaj drugih mestih pa ima vojska manjše operativne baze. Ena od teh je bila v vasi El Civalito, kamor smo se po pomoč zatekli že leta 1996. Leta 1998 sva se po ukazu sekretarja za obrambo (funkcija ustreza našemu ministru) s kolegom Vicentejem Suárezom lahko namestila v tej bazi. Preden se je začela akcija reševanja stel v naselju Los Alacranes, sva bila več dni tam, ker sva želela pregledati še nekaj arheoloških najdišč na okoliških terenih. Vojaki so naju večkrat spremljali, kasneje pa so pomagali tudi pri transportu in postavljanju stel v vasi.

Prigod tudi v vojaškem taboru ni manjkalo. Neko noč sem se napol zbudil, medtem ko sem se večkrat pomel po obrazu, misleč, da me napada kaka mušica ali komar. Nadlegovanje pa je bilo tako vztrajno, da sem le vstal, prižgal baterijo in ugotovil, da si je strnjena kolona mravelj omislila prehod prav čez mojo blazino. Vojak na sosednjem pogradu me je zaspano pomiril, češ, pusti jih, saj bodo odšle. Toda kordonu mravelj ni bilo videti ne začetka ne konca. Prihajale so po tleh, se vzpenjale na pograd in

od tam izginjale med lesene deske stene, na katero je bil pritrjen pograd. K sreči niso pikale ali se nad mojo navzočnostjo kakorkoli razburjale, kar nikakor ne velja za druge vrste, recimo za agresivni *xulab*¹², ki se pojavlja trumoma pred dežjem in lahko krepko zagreni življenje v taborih sredi gozda. Čeprav najprej ni tako kazalo, se je mimohod res kmalu zaključil.

Nekega jutra je prihitel k meni šofer hummerja, ki so ga imeli v taboru, in povedal, da ima prazen akumulator; ker so vsak hip pričakovali generala in za polnjenje ni bilo več časa, me je prosil, če mu lahko posodim akumulator iz naše kamionete. Seveda sem mu ustregel, brž ga je prenesel v svoj hummer, in ko je general opravljal svoj mimohod, so vojaki strumno stali, hummer v ozadju pa je brezhibno momljal. Tako kot v vsaki vojski (vsaj svojega služenja sem se spomnil) je moralo biti tudi tu – vsaj na videz – vse dovršeno.

Tudi leta 2000, ko sem odšel v Los Alacranes samo zato, da zabetoniramo pojasnilne napise pri obeh stelah, smo o našem delu obvestili Sekretariat za narodno obrambo. Pri komandantu vojašnice v Xpujilu se pa nisem javil, ker ni bilo prave potrebe. Nekega popoldneva me je povabil na kosilo Aurelio Castán in mi tudi ponudil, da lahko uporabim njegovo kopalnico. V leseni uti, prirejeni za te namene, sem se ravno polival z vodo, ko me don Aurelio pokliče z nekoliko zaskrbljenim glasom:

»Don Iván, vojska vas išče!«

Hitro sem se obrisal, oblekel in stopil na plano. Na dvorišču hiše sta bila vojaški džip in hummer, pred katerima je stalo nekaj vojakov s pripravljenim orožjem v rokah, k meni pa je pristopil postaven oficir mojih let, v brezhibni uniformi in z epoletami, ki so razodevale čin podpolkovnika:

»Doctor Iván Sprajc?«

»Izvolite!« sem mu segel v ponujeno roko.

»Soy Teniente Coronel Alfonso Cristóbal García Melgar, comandante de la 25 Compañía de Infantería no Encuadrada en Xpujil.«

Bil je torej komandant pehotne enote v Xpujilu, zadolžene za naše območje.

12 Majevsko ime za mravlje vrste *Eciton burchelli*.

Vojaškemu hummerju večina ovir na kolovozih ne dela večjih preglavic.

»Obvestili so me, da opravljate arheološke raziskave na tem območju, in imam povelje, da vam nudim pomoč, če jo potrebujete.«

»Najlepša hvala, gospod komandant!« sem bil iskreno prese-nečen. »Opravičujem se, da se nisem oglasil pri vas, ampak moja letošnja naloga je samo, da postavim napise pri stelah tu v vasi. Zato se mi ni zdelo potrebno, da vas nadlegujem.«

»To ni nikakršna nadlega.«

Na kratko sem mu povedal, za kaj gre pri naših raziskavah. Z zanimanjem me je poslušal in me povabil, da se ob priliki oglasim pri njem na komandanturi v Xpujilu, sploh pa, če bi nastopila kakršnakoli potreba.

Vojaki so se odpeljali, don Aurelio, ki je pogovor z vljudne razdalje pozorno poslušal, pa si je popravil klobuk in odobrava-joče pokimal:

»*Muy bien, don Iván, muy bien ...*«

Ob zaključku del sem se res ustavil v vojašnici v Xpujilu, kjer me je komandant prijazno sprejel. Pogovarjala sva se na dolgo in široko o našem delu, pa tudi o nalogah, ki jih ima njegova vojaška enota. Vtis, ki ga je podpolkovnik García Melgar napravil name že ob prvem srečanju, se je tokrat še okreplil, sploh pa v nasled-njih letih, ko sva se še večkrat srečala, saj je ostal poveljnik enote

v Xpujilu do leta 2004. Bil je pravi vojak, mož časti in discipline, predan svojemu delu, zahteven do podrejenih, a obenem pošten in razumevajoč. Ukaze je sprejemal in izpolnjeval brez zadržkov, a je znal biti kritičen do politike in razmer v deželi. Ni se omejeval na opravila, ki mu jih je narekovala službena dolžnost, in na izrecna povelja, ki jih je prejemal; v okviru svojih pooblastil je marsikaj storil tudi samoiniciativno, preprosto zato, ker sta mu to narekovali zavest in človečnost. Ko me je leta 2001 povabil na enega svojih rutinskih preletov ozemlja s helikopterjem, mi je govoril o iskanju nasadov marihuane – ena od nalog njegove enote je bila, da jih odkriva in uniči – pa tudi o veliko resnejšem problemu, s katerim se prav tako spopada mehiška vojska, namreč s preprečevanjem tihotapljenja trdih drog iz Južne Amerike, predvsem iz Kolumbije. Preprodajalci včasih skušajo prepeljati svoj tovor z manjšimi avioni in pristati na starih pristajalnih stezah, ki so jih nekoč uporabljali čikleri.

Seveda sem komandantu tudi sam poročal o našem delu in ga obveščal o tem, kaj smo našli, kje so pomembni arheološki ostanki in kje se domačini pritožujejo nad cestnimi razbojniki. Tudi v teh primerih vojska namreč lahko ukrepa, in pogosto to počne zelo učinkovito, čeprav je komandant priznal tudi svojo nemoč: kot sem sam lahko videl, vojska neredko ujame zlikovca, a ga mora po dveh dneh predati civilnim oblastem. Te ga žal marsikdaj izpustijo zaradi pomanjkanja dokazov ali pa korupcije, vendar to ne zmanjšuje ugleda, ki ga ima vojska pri domačinih, saj jim pomaga pri povsem vsakdanjih zadevah, kakršne so požari, zdravstvene potrebe ipd. Policiji ne zaupajo in jo celo prezirajo, pa tudi podpolkovnik mi je povedal, da si s policijo ne morejo kaj dosti pomagati. Tako si tudi mi nismo mogli. V takšnih razmerah je seveda dobro, da ima zvezna vojska večja pooblastila kot lokalna policija: že leta 1996 sem videl, kako so vojaki brez pardona razorožili nejevoljne policiste, ker so nosili njim prepovedano orožje.

Velikokrat me je že kdo vprašal, če hodimo oboroženi. Takšno vprašanje je praviloma povezano z asociacijo: »Pa saj si kot Indiana Jones.« Moj prijatelj in sodelavec Vaquero, o katerem bo bralec več izvedel v nadaljevanju, je na takšno pripombo nekoč odvrnil: »Narobe. On je tak kot mi. On je izmišljen, mi smo pa stvarni. Pravzaprav je dober občutek, če si lahko inspiracija Hollywoodu.«

Čeprav je paradoks, da je najslavnejši arheolog vseh časov fiktivna figura, je obenem res, da so bile vzor zanj nekatere resnične osebe v času, ko je bila pištola povsem običajen del arheologove opreme, vsaj v tropski Ameriki in podobnih okoljih, a to še ne pomeni, da so jih pri reševanju medčloveških sporov res uporabljali. Današnja mehiška zakonodaja prepoveduje nošnje ognjenega orožja; seveda bi ga lahko med vso opremo brez težav pretihotapili, toda uporaba orožja v primeru pravega konflikta ne bi bila niti najmanj filmska, temveč močno kontraproduktivna. Danes imajo lahko domačini na podeželju lovske puške, če jih registrirajo pri vojski. Tako sem seveda vprašal komandanta, če jih lahko vzamejo s seboj, kadar nas spremljajo v biosfero: jaguar običajno ne napade človeka, lahko se pa zgodi; tudi tapir je lahko dokaj neprijetna žival, ki pomendra pred seboj vse, kar ji je na poti. Podpolkovnik mi je odgovoril: »Glede oborožitve sem najvišja avtoriteta v pokrajini trenutno jaz, torej vam lahko dam to dovoljenje, vendar nikar ne pobijajte živali, ker se vam bo obesila na vrat ekološka policija; v tem primeru vam pa tudi jaz ne morem pomagati.«

Zmanjkalo je šavja ...

Utrujeno in hkrati besno sem vihtel mačeto, si utiral pot in upal, da bom pred sabo vendarle končno zagledal kaj pravega: piramido, stelo ... Nekaj metrov stran od mene je Pepe Orta počel isto. Že ves dan sva se prebijala skozi gozd, ki obsega skrajno zahodna zemljišča naselja El Tesoro. Ime zveni zelo lepo, ampak zaklada (*tesoro*) ni bilo nikjer. Od več prebivalcev sva slišala negotove govornice, da so nekje v teh hostah velike ruševine, Los Charros, našla pa nisva nikogar, ki bi naju bil pripravljen spremljati. Imela sva celo občutek, da nama jih nočejo pokazati, mogoče zato, ker sami pridno razkopavajo po njih. Iz nekaterih nejasnih namigov sva sklepala, kje približno naj bi bile; preštudirala sva karto in se kar sama podala tja. Podolgem in počez sva prehodila vse vzpetine, torej najbolj verjetna mesta za večjo majevsko naselbino, klatila sva se že od jutra, našla pa sva samo nekaj bornih ostankov manjših hiš, razporejenih okoli tipičnih dvorišč.

Tako se je začela sezona 2001. Takrat sem bil že zaposlen na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) v Ljubljani, seveda pa nisem prekinil stikov z mehiškimi kolegi. Spremljal me je geometer José Orta Bautista, moj bivši sodelavec na INAH-u, velik prijatelj in odličen terenski delavec. Arheolog Pedro Francisco Sánchez Nava, moj nekdanji šef, s katerim prav tako nisva prekinila prijateljskih vezi, je Pepeju dovolil, da me spremlja, poleg tega je tudi tokrat, tako kot vedno dotlej, podprl projekt in pripomogel, da sva dobila terensko vozilo, zopet že znani sivi dodge. Tokrat je delo financirala Fundacija za razvoj mezoameriških študij v ZDA.

Bilo je že pozno popoldne, Pepe je še vedno stresal svoje duhovite pripombe, ampak značilnega humorja, ki mu ga je sicer redkokdaj zmanjkalo, je bilo vse manj. Pot mu je lil z obraza, sploh sva bila že vsa premočena in lotevala se naju je slaba volja, predvsem mene. Očitno naju ljudje vodijo za nos, nekaj imajo za bregom, gotovo sami brskajo po ruševinah, za hrbtom pa se norčujejo iz naju. Naletela sva na gosto zaraščen predel, ki ga je bilo treba premagati, sekal sem kot za stavo in jeza je naraščala. In takrat sem

dobil poduk: nikoli, tudi če je položaj brezupen, ne izgubi glave in se ne prepusti negativnim čustvom. Eden od divjih udarcev z mačeto je bil samo malo premočen: vejevje, ki mu je bil namenjen, se je upiralo manj, kot sem pričakoval, in mačeta je pristala na mojem levem kolenu; pravzaprav se ga je komaj dotaknila, ampak pod ostrim rezilom se je odprlo kot prhka hruška. Kri je začela liti, Pepe je priskočil, iz nahrbtnika izvlekel škatlo s prvo pomočjo in mi po svojih najboljših močeh obvezal rano.

Do kamionete na kolovozu sva pešačila še kakšno uro, se zape-ljala v vas El Tesoro in tam poiskala vaško ambulanto. Vas je majhna in zdravnika ni bilo, smo pa našli medicinsko sestro, mlado dekle, ki mi je zašilo rano. To je bilo za zdaj dovolj. Odpeljala sva se v vas Josefa Ortiz de Domínguez, ki se imenuje po borki za mehiško neodvisnot v začetku 19. stoletja, pred tem pa je bil tu tabor čiklerov Icaiché, imenovan po prejšnji indijanski vasi, ki je bila zapuščena leta 1933. Prenočevala sva v hiši, namenjeni sestankom krajevne skupnosti, poznala pa sva tudi tamkajšnjega zdravnika. Osvaldo je bil že tako rekoč prijatelj. Pepe ga je našel na nogometnem igrišču, sredi dejavnosti, ki mu je bila poleg medicine gotovo najljubša, in ga pripeljal k meni:

»Pojdimo v ambulanto!« me je pozval, poln energije, kot da bo zdaj zdaj poslal žogo v gol.

»Počakaj, Osvaldo,« sem ga skušal pomiriti. »Samo tole pivo še pijem.«

»To pa kar, kajti potem – kdo ve ...«

Osvaldo je bil zavzet zdravnik, tudi opremljen je do neke mere bil, elektrike pa ni bilo. Pepe je usmerjal svetilko, kamor je bilo treba, Osvaldo je preiskoval rano, po rjuhah in po tleh je bilo že vse krvavo, kot da so klali prašiča, končno pa je moral priznati, da ne more zaustaviti krvavenja. Z rešilcem, ki so ga imeli v vasi, me je poslal v Xpujil. Pa so tudi tam priznali poraz in me poslali v Chetumal. Pepe se je namestil v hotelu, jaz pa sem v bolnišnici čakal nekaj ur, dokler ni prišel zdravnik, ki pa ga ne bi postavil kot vzornika za ta plemeniti poklic. Z zdolgočasnim izrazom me je vprašal, zakaj so me pripeljali. Povzel sem celo zgodbo, tip je odvil obvezo in pogledal rano, ki je začuda nehala krvaveti, tako da je samo ojačal šive in me poslal 'domov'. Resnici na ljubo pa je vendarle treba priznati: osnovna medicinska oskrba, ki jo nudi Sekretariat za zdravje, je v Mehiki dostopna vsakomur brez plačila.

Kakovost uslug je, kot vedno in povsod, v veliki meri odvisna od posameznikov. Zasebne storitve so načelno boljše in na voljo glede na razpoložljivo globino žepa, na cesti pa vendar ne pustijo nikogar.

Pepe me je torej pripeljal 'domov' v vas Josefa Ortiz de Domínguez. Domačinom kljub situaciji humorja ni zmanjkalo; sploh je značilno, da skušajo težo dogodkov – celo v primerih, ko so žrtve sami – vedno zmanjšati s šalami. Nekdo mi je rekel: »Kaj, ti je zmanjkalo šavja?«

Naslednji dan je šel Pepe na obhode sam. To me ni skrbelo. Čeprav samo geometer, je bil izkušen v arheologiji, predvsem pa je imel občutek za teren in ljudi; znal je prepoznati in skicirati ruševine, elemente posameznih stavb, ljudi pa je z idealno kombinacijo delavnosti in prizanesljivosti, predvsem pa s svojo duhovitostjo, osvojil vedno in povsod. Bolj me je skrbelo, da se je moja rana že drugi dan odprla in iz nje se je začela cediti napol strjena kri, kar mi je vzbujalo slabe občutke.

Naslednji dnevi so bili utrudljivi, pravzaprav mučni. Zdravniki, ki sem jih večkrat obiskal, so ugotovili infekcijo, mi dali zdravila in navodila, da moram počivati. Nisem pa bil – vsaj zdelo se mi ni – tako poškodovan, da bi moral – ali bil upravičen – prekiniti delo. Tako sem dneve in tedne hodil po terenu, vlekel za sabo poškodovano nogo, rana se ni zacelila in bolečine so bile neznosne vsakič, ko sem se ob kaj spotaknil. Namesto krvi je čez čas iz rane začela mezeti rumena tekočina – gnoj? Sklepna tekočina? Še vedno ne vem. Šele čez nekaj tednov sem o svojih težavah potožil tudi podpolkovniku, komandantu v Xpujilu, ki me je takoj poslal k svojemu vojaškemu zdravniku. Ta je bil mladenič, ki me je že od prvega trenutka prepričal, da pozna svoj posel. Šele potem, ko sem mu povedal vso zgodbo in zgodovino posegov, ki sem jih do tedaj imel, je pogledal rano in ugotovil, da sicer bakterijskih infekcij ni, da pa imam mikozo. Glivice torej. Glede na razmere, v katerih je delal, je bil tudi dovolj praktičen: »Razumem, da ne morete prekiniti dela,« je rekel, »ampak dovolj bo, če skušate koleno čim manj pregibati; rana se skuša zaraščati, toda pri vsakem pretiranem gibu se znova strga in zaradi tega nastaja hipertrofična brazgotina.«

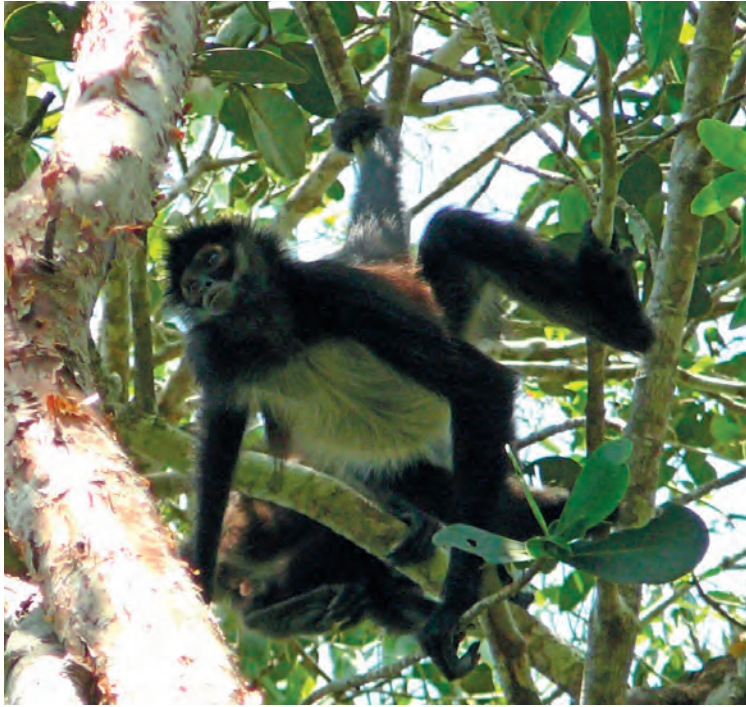
Njegovo zdravilo in napotki so pomagali. Ko sva se proti koncu naše terenske sezone zopet srečala v neki vasi, katere prebivalcem so vojaki iz Xpujila nudili zdravniško pomoč, je ugotovil, da se je rana kljub vsemu zacelila. Ampak pred tem se je zgodilo še marsikaj.

Čarovnikova piramida

Eden glavnih ciljev sezone 2001 je bil, da natančno pregledamo in kartiramo veliko arheološko najdišče, ki smo ga bežno obiskali že leta 1998. Leži skoraj na meji z Gvatemalo, imenovali pa smo ga kar po bližnjem ranču El Gallinero, kjer je nekoč živel Alfredo Díaz Torres, živinorejec, ki smo ga že takrat srečali in ki se je kasneje z družino preselil na drugo posestvo v bližini vasi Ley de Fomento Agropecuario.

Mnoge vasi južno od Xpujila so zrasle na mestih nekdanjih taborov, ki so jih imeli čikleri. Zaradi bližine aguad so bili to pač najbolj primerni kraji tudi za stalna naselja, slikovita imena, s katerimi so nekoč označevali te tabore in aguade, pa se niso vedno ohranila; večkrat so jih nadomestila veliko manj duhovita, kar prozaična imena. Tako je na mestu zapuščenega tabora ob aguadi La Misteriosa ('Skrivnostna') bilo ustanovljeno naselje Ley de Fomento Agropecuario ('Zakon o pospeševanju poljedelstva in živinoreje'), ki pa mu zaradi neprikladno dolgega imena običajno pravijo 'Ley de Fomento' ali pa kar 'Ley'.

Alfreda Díaza smo našli na njegovem ranču Buenos Aires, nekaj kilometrov jugozahodno od vasi Ley de Fomento. Omenil je, da pozna še en velik kompleks ruševin v bližini aguade Champerico, ta pa da je na poti v El Gallinero. Do obeh lokalitet se je bilo treba prebiti po starem kolovozu, ki vodi daleč v zaščiteni naravni park *Reserva de la Biósfera de Calakmul*. Doslej smo delali na območju zaselkov, kjer so nam nudili prenočišče v zadržnih hišah; ceste in kolovozi so kolikor toliko prevozni, v večjih vaseh pa so tudi trgovinice, kjer se je mogoče oskrbeti z najpotrebnejšim. Na ozemlju biosfere pa je situacija močno drugačna. Nekoč je bilo tam celo omrežje kolovozov, ki so jih uporabljali drvarji in zbiralci čikleja, vendar so ti danes povečini zapuščeni in zaraščeni; le redki so kolikor toliko prevozni, ker jih občasno uporabljajo mehiška vojska in nadzorniki biosfere. Odprava v biosfero je zato zahtevala posebne priprave. Don Alfredo nam je za bivanje ponudil svoj zapuščeni ranč El Gallinero (zapustiti ga je moral prav zato, ker leži daleč v biosferi), a smo se zaenkrat samo dogovorili za dan odhoda; pred

Opice obešalke imajo to ime zaradi sposobnosti, ki jim jo omogoča oprijemalni rep.

tem sva morala s Pepejem poskrbeti za zaloge hrane in vode in nabaviti motorno žago, ki je pri odstranjevanju padlih dreves skoraj nepogrešljivo orodje, iz Méxica pa sta prišla tudi Pascual Medina in geograf Rubén Escartín, moja bivša sodelavca z INAH-a, da bi pomagala pri geodetskem kartiranju. Tokrat smo imeli s seboj elektronski teodolit, ki omogoča natančno tridimenzionalno snemanje terena: aparat, ki se imenuje tudi totalna postaja, odda laserski žarek proti prizmi, ki jo drži manipulant na določeni točki; ti se odbijejo in vrnejo v aparat, ki na osnovi kota in časa vrnitve žarka izračuna pozicijo posnete točke.

Pred odhodom sem se v vojašnici v Xpujilu ogledal pri komandantu in mu razložil naše načrte. Rekel je, da mora skupina vojakov opraviti obhod v tisto smer in da nas bodo gotovo našli v El Gallineru, za kakršnokoli pomoč pa da naj zaprosim častnika, ki bo vodil skupino. Obiskal sem tudi upravo Calakmulske biosfere, katere direktor, inženir José Rodríguez de la Gala, je našo odpravo podprl z dodatno kamioneto in nekaj svojimi možmi.

Na dogovorjeni dan nas je don Alfredo odpeljal proti El Gallineru. Prvo presenečenje je bila stela ob kolovozu blizu aguade

Champerico. Ko smo odstranili odpadlo listje, ki je prekrivalo ploščat kamniti blok, dolg okoli dva metra, smo ugedali reliefno izdelano podobo majevskega vladarja, ob strani pa še hieroglifske napise. Ker v neposredni bližini ni arheoloških ostankov, je seveda jasno, da je bila stela do sem privlečena v novejšem času, gotovo z bližnje vzpetine, na kateri je, kot je pravil don Alfredo, glavni kompleks ruševin. Delo ni bilo lahko, saj so stelo morali vleči vsaj 700 m; zakaj neki so jo pustili ob poti? Uganke za zdaj nismo rešili, ker smo nadaljevali pot v El Gallinero in se tam nastanili na Alfredovem zapuščenem ranču.

Kolovoz, po katerem nas je peljal don Alfredo naslednji dan, nas je pripeljal do aguade Saraguatos, ob kateri so nekoč čikleri imeli svoj tabor. Od tam smo se skozi gozd odpravili proti zahodu. Ozemlje je bilo na gosto posejano z manjšimi ruševinami, po nekaj sto metrih pa smo prišli do urbanega jedra nekdanjega mesta, ki leži komaj kaj več kot kilometer severno od gvatemalske meje. Kolega Nikolai Grube mi je kasneje povedal, da je pred leti obiskal najdišče, znano pod imenom La Toronja, ki leži tako rekoč na isti geografski dolžini takoj južno od meje. Najverjetneje gre torej za isto mesto, ki je moralo biti zelo veliko. Na mehiški strani smo poleg številnih ostankov preprostih hiš videli vsaj pet obsežnih kompleksov monumentalne arhitekture. V naslednjih dneh smo kartirali štiri in jih poimenovali po različnih živalih, ki so nam delale (ne vedno prijetno) družbo.

Prvo skupino smo krstili z imenom *Abejas* ('Čebele'), ker smo naleteli na drevo z duplom, v katerem je domoval roj divjih čebel. Te so v Mehiki že zelo pomešane z afriškimi, občutljive in agresivne, tako da so bile geodetske meritve v bližini vse prej kot prijetne: vse smo skušali urediti le z znamenji, brez besed ali pa šepetaje. Divje čebele so ena večjih nadlog in nevarnosti, ki prežijo na človeka v biosferi. Največkrat so nas napadle pri odpiranju preraščenih kolovozov: v teh primerih je poleg mačet treba pogosto uporabiti tudi motorno žago, katere hrup čebelam niti najmanj ne prija.

Med delom na drugem kompleksu smo naleteli na suličarko in dve klopotači. Srečanje se je za vse tri plazilce končalo – na našo srečo – nesrečno, arhitektonska skupina pa je dobila ime *Víboras* ('Kače').

Skupina živali, ki nas je pozdravila v tretji skupini, je bila bolj prijazna. Tam so bile opice vriskači, ki jih domačini imenujejo

*saraguatos*¹³. Tako se je imenoval nekdanji tabor čiklerov v bližini in s tem imenom smo krstili tudi naš arhitektonski kompleks. Vriskači so dobili svoje ime kajpada zaradi svojega oglašanja, ki nepoznavalcu običajno nažene strah v kosti: zdi se bolj podobno rjoventju besne zveri kot pa oglašanju neškodljive, manj kot meter visoke opice. Poleg te vrste živi na mehiškem jugovzhodu samo še ena vrsta opic, namreč obešalke¹⁴, ki so nekoliko manjše, zato pa veliko bolj živahne in celo nadležne. Vsiljivcev ne marajo in jih bombardirajo z drevesnimi vejami, kar utegne biti nevarno, pa tudi z lastnimi izločki, kar ni ravno nevarno, prijetno pa tudi ne, sploh če se zadeva razmaže na skrbno izdelano skico ali totalno postajo.

V četrtem kompleksu ruševin so nas pozdravili roji veliko manjših živali, sicer nenevarnih, a še kako nadležnih: poimenovali smo ga *Moscas* ('Muhe').

Med kartiranjem smo ugotovili, da je najdišče El Gallinero izredno obsežno, o njegovem pomenu pa so pričale tudi kamnite stele in oltarji. Njihove nekdanj reliefno obdelane površine so bile

Ob vznožju ene izmed mnogih piramid v El Gallineru ležijo kamniti bloki, katerih reliefno obdelane vrhnje ploskve so odžagali plenilci.

13 *Alouatta pigra*.

14 *Ateles geoffroyi*.

Preraščena stela še vedno stoji pred eno izmed stavb v Champericu.

močno zlizane, nekoč pa je bilo gotovo vsaj nekaj takih spomenikov, ki so bili bolj ohranjeni: pred neko stavbo smo našli več kamnitih blokov z gladkimi površinami, ki jih je povzročila moderna železna žaga. Tako kot mnoga druga najdišča so tudi El Gallinero že pred nami obiskali profesionalni plenilci; o njihovem delu so pričali tudi rovi, izkopani v vse večje stavbe.

Potem ko smo delo v El Gallineru zaključili, nas je don Alfredo odpeljal v Champerico, ki leži okoli 10 kilometrov proti severu. Od stele, ki so jo plenilci zvezli na kolovoz, smo se skozi goščavo odpravili proti zahodu. Teren se je položno dvigal, začeli so se pojavljati posamezni ostanki stavb, končno pa smo dosegli vzhodni rob strnjene kompleksa ruševin, ki leži na položnem, a deloma umetno zravnanim vrhu nizkega hriba; tu je bil upravni in verski center nekdanjega naselja. Pred večjo grobljo se je don Alfredo ustavil in s šopom vej očistil velik ploščat kamen: še ena stela z dobro ohranjenim reliefom! Tudi ta ni bila več na svojem mestu. Pod njo in v neposredni okolici so ležali že posušeni koli, s katerimi je stelo očitno nekdo premikal, a je, spet iz neznanih razlogov, svoje početje nenadoma opustil. V gornjem delu podolgovate bližnje ruševine smo našli tretjo stelo, ki je še vedno stala

pokonci in imela dobro ohranjen hieroglifski napis. Roparji so bili deloma poškodovali njeno obdelano površino, vendar tudi tu v veselje vseh nas niso dokončali svojega dela.

Potem ko smo se že dobro uro prebijali skozi goščavo, ki je prekrivala na gosto posejane ruševine nekdanjih in manjših stavb, se je pred nami nenadoma zarisala mogočna piramidalna gmota, pred katero se je don Alfredo ustavil:

»To je najvišja stavba v Champericu. Tudi to so poskušali izropati, pa jim ni uspelo.«

Ko sem se sprašujoče ozrl, se mi je Alfredo približal in mi z resnim obrazom šepnil:

»Tukaj straši.«

»Res je,« je ob mojem očitno nejevernem pogledu dodal Javier, Alfredov dvaindvajsetletni sin. »Pred leti, ko sem sredi belega dne šel tu mimo, sem za sabo zaslišal grozljivo bobnenje, kot da bi se valili prazni kovinski sodi po pobočju piramide za mojim hrbtom. Nagonsko sem stekel proč, a je bobnenje ponehalo tako skrivnostno, kot se je začelo. Ko sem se ozrl, nisem videl nič nenavadnega.«

Dvajset metrov visoka piramida na jugozahodnem koncu mestnega jedra je največja stavba v Champericu. Sorazmerno plitev jarek na njenem pobočju razodeva, da so jo roparji sicer načeli, vendar niso prišli daleč. Zgodbe pravijo, da se jim je čez noč zasipavalo, kar so podnevi odkopali; da so jih večkrat prestrašili grozljivi kriki; da so morali bežati pred padajočim kamenjem, ki se je vsulo nanje ...

»Bojda je tu pokopan neki vrač, ki ima velikansko moč,« je rekel don Alredo. »Poznal sem več ljudi, ki so kopali tukaj; vsi so v nekaj letih pomrli.«

Kdo ve, kaj se je zgodilo v Champericu, da roparjem ni šlo vse gladko izpod rok. Ampak zdelo se nam je prav, da morebitnemu zaščitniku mogočne stavbe izkažemo primerno čast; poimenovali smo jo Čarovnikova piramida.

Srhljive zgodbe o nenavadnih pojavih na arheoloških najdiščih smo velikokrat slišali. Ponekod da se svetlika, drugod je slišati, da govorijo ljudje, a ni nikogar ... Škoda je le, da večina plenilcev očitno ne verjame tem zgodbam, ali pa se strahovom znajo upreti.

Čeprav še vedno ne vem, kaj se je zgodilo v Champericu, je roparjem arheoloških starin na tem majevskem najdišču nekaj

očitno prekrizalo račune. Premikali so stele, a jih niso odpeljali. No, vsaj vseh ne. Eni od stel manjka spodnji del, poleg tega se je kasneje izkazalo, da je zelo podobna stela shranjena v muzeju v Campecheju, toda brez točnih podatkov o njenem izvoru. Naš epigrafik Nikolai Grube, ki je obiskal Champerico avgusta 2001, je ugotovil, da sta upodobitvi zelo podobni, v napisih pa so celo isti datumi in fragmenti osebnih imen. Po nekaterih virih naj bi stela prišla v Campeche iz Zoh Lagune, torej iz vasi severno od Xpujila, kjer je bil pred leti zelo pomemben drvarski center z žago. Potemtakem je zelo verjetno, da so jo tja prepeljali drvarji, ki so delali na območju Champerica, kasneje pa je po kdove kakšnih poteh pristala v muzeju v Campecheju. Kot je pojasnil Nikolai, hi-eroglifski napisi na stelah v Champericu omenjajo ime nekdanjega mesta, njegove vladarje v 7. stoletju, njihove obrede, ustoličenja in povezave z ustanovitelji dinastije v 4. stoletju n. št.

Ko smo se vrnili na ranč El Gallinero, nas je tam že čakala skupina vojakov, ki so se utaborili v bližini. Po ukazu komandanta v Xpujilu mi je poročnik, ki jih je vodil, ponudil pomoč. Njegovi vojaki so naslednji dan očistili podrast v Champericu in nam s tem močno olajšali geodetske meritve.

V podzemlju

Ena od značilnih prvin kraškega polotoka Jukatana so podzemne jame. V mnogih so tudi arheološki ostanki. Med našimi terenskimi pregledi smo obiskali vrsto takšnih jam, največ prav v sezoni 2001. Večinoma so težko dostopne in neprimerne za bivanje, poleg tega pa tudi arheološke ostaline razodevajo, da so jih uporabljali predvsem v obredne namene.

Blizu vasi Blasillo so nas domačini odpeljali do špranje med apnenčastimi skalami. Skoznjo smo vstopili v obsežno podzemno dvorano, v kateri je deloma ohranjena obokana kamnita konstrukcija. Iz dvorane vodijo v razne smeri ozki hodniki, v katerih smo naleteli na večje količine keramičnih fragmentov. Spust v drugo jamo v bližini iste vasi je bil težji: skozi ozko grlo smo se komaj prebili v tesno notranjost, kjer so frfotajoči netopirji še povečevali tesnobo – v njihovih iztrebkih so namreč prenašalci nevarne pljučne bolezni histoplazmoze. Toda radovednost je bila večja kot bojazen. Čez nos in usta smo si prevezali ovlažene rute in kmalu naleteli na presenečenje, ki je poplačalo trud. Ozek jašek nas je po nekaj vijugah pripeljal v manjši prostor, kjer nam je snop žarkov iz svetilke omogočil pogled, ob katerem smo zastali: tla so prekrivale številne, skoraj v celoti ohranjene lončene posode in množica črepinj, ki so očitno ležale tam že vrsto stoletij; nekatere posode so gotovo prevrnile in polomile živali, ki se zatekajo v jamo, človeških nepridipravov pa tu očitno še ni bilo. Fant, ki nas je pripeljal, je povedal, da je jamo pred časom slučajno odkril med lovom in da je verjetno nihče drug ne pozna. Še sreča. Skušali smo ga prepričati, naj tako tudi ostane, dokler se kak arheolog, ki ga bo spodbudilo naše poročilo, ne loti podrobnega študija te jame. Sami nismo ničesar pobrali, saj izkopavanja niso bila vključena v naš projekt.

Na podobne najdbe smo naleteli tudi v drugih jamah, čeprav so bili predmeti običajno fragmentirani in raztreseni, predvsem zaradi delovanja vode. Poleg keramičnih fragmentov smo ponekod našli sulične in puščične osti iz kremena in obsidiana, pa tudi človeške kosti. Kremen, ki je bil osnovna surovina za mnoga orodja,

je mogoče najti marsikje v nižavjih polotoka Jukatana, zlasti v kotlinah, zapoljenih s sedimenti in imenovanih *bajos*. Obsidian pa je vulkansko steklo, običajno črne barve, in je prihajal tja po trgovskih poteh iz gvatemalskih višavij.

Keramično posodje v jami blizu vasi Blasillo.

Jame so imele velik pomen v religioznem življenju. Tako Maji kot tudi drugi Mezoameričani so si jih zamišljali kot vhode v podzemni svet mrtvih, o katerem govorijo zgodbe v Popol Vuhu, zbirki starih gvatemalskih mitov. Obenem pa je bilo podzemlje domovanje božanstev dežja in rodovitnosti. Takšna pojmovanja seveda ne čudijo in jih najdemo povsod po svetu. Voda izvira iz zemlje, poleg tega skozi mnoge jame tečejo vodni tokovi, kar je bilo posebno pomembno v kraškem okolju polotoka Jukatana, kjer so površinski vodni viri redki in nestalni. Prav zaradi tega so jame dobile tudi velik simboličen pomen. V njih so opravljali obrede za rodovitnost in pri tem odlagali daritvene posode in druge predmete, neredko pa so vanje tudi pokopavali svoje pokojnike, verjetno tiste, ki so umrli v posebnih okoliščinah, tako ali drugače povezanih z vodo. Potomci Majev še danes marsikje

Kremenasta
sulična ost,
najdena v jami
pri vasi El
Manantial.

hodijo v jame po 'deviško vodo' (*zuhuy ha*), tako imenovano zato, ker prihaja neposredno iz kamnin in še ni imela stika s površjem in živimi bitji, zaradi česar ima posebno moč.

Glede na povedano ne preseneča, da so bile mnoge jame najdene v naseljih, neredko pod zelo pomembnimi zgradbami. Zaradi svojega pomena v mezoameriškem pogledu na svet, predvsem zaradi povezav z vodo in rodovitnostjo, so imele jame pomembno mesto v tako imenovani posvečeni geografiji ali geomantiki, torej v sklopu pojmovanj, ki so narekovala načrtovanje mest in razporeditev posameznih objektov v pokrajini. Zato so imele poleg drugih dejavnikov tudi jame pomembno vlogo pri izbiri mest, na katerih naj bi bila ustanovljena naselja in postavljene stavbe posebnega pomena. Če pa nikjer v bližini prostora, ki je bil zaradi drugih, bolj praktičnih razlogov posebno primeren za naselitev, ni bilo naravne jame, so marsikdaj izkopali umetno: takšne jame, ki posebno zgovorno pričajo o pomenu povezave med jamo in naseljem, so bile najdene na raznih majevskih najdiščih, pa tudi v osrednji Mehiki. Umetno izkopana jama leži na primer pod Piramido

Sonca, najbolj mogočnim svetiščem v orjaškem Teotihuacanu, največjem mezoameriškem mestu, ki je cvetelo v klasični dobi in katerega ostanki ležijo severovzhodno od današnje mehiške prestolnice; v poznoklasičnem Xochicalcu, južno od glavnega mesta, pa je umetno izdelana ali preoblikovana jama sestavni del osrednjega arhitektonskega kompleksa. Povezava med naselbinami in jamami, tako umetnimi kot naravnimi, je izpričana na številnih majevskih arheoloških najdiščih, zato gotovo ni naključje, da so tudi na jugovzhodu Campecheja skoraj vse jame, ki smo jih našli in ki vsebujejo arheološke ostaline, v nekdanjih naseljih ali njihovi neposredni bližini.

Balakbal in Altamira

Leta 2002 je bilo naše delo osredotočeno na južni del Calakmulske biosfere. Zopet me je spremljal Pepe Orta. Potem ko so nama domačini pokazali še nekaj manjših arheoloških najdišč, je bilo delo na poseljenem območju južno od Xpujila tako rekoč končano; samo še eno veliko najdišče bo treba kartirati, ampak to delo sva prihranila za konec sezone.

Leto pred tem so mi omenili Munda iz vasi La Victoria, ki da je dober poznavalec biosfere. Tako sva se Pepejem odpravila v to vas: po cesti iz Xpujila proti jugu, zatem pa proti vzhodu do vasi El Manantial in naprej do La Victorie.

Kot vedno, kadar je najina kamioneta pripeljala v kakšno odročno vas, so naju z vseh strani spremljali radovedni pogledi, vozilo pa obstopili otročaji.

»Ali živi tukaj neki gospod, ki mu pravijo Mundo?«

»Ja, Raymundo Sandoval. Pojdite po tej ulici in potem zavijte v drugo na levo.«

Ulice so bile pravzaprav le nezaseden teren med hišami, brez kakršnegakoli tlaka ali utrditve. Brez težav sva našla hišo, ki je navzven dajala prijazen videz: s plotom ograjeno dvorišče, cvetje in skromna, a lično urejena lesena kočica. Izstopila sva iz vozila in pri ograji zavpila:

»*Buenas tardes!*«

Dan se je bil že prevesil v drugo polovico, zato je bil tak pozdrav, ki dobesedno pomeni 'dobro popoldne', primeren. Najprej se je na vratih hiše pokazalo več otroških obrazov, izza njih pa je prikoral vitek, a mišičast možakar, star kakih 45 let, s košatimi brki in koščnim obrazom; rahlo kodrasti lasje in živahne oči so dajali njegov pojavi nekaj posebnega.

»*Muy buenas,*« je odzdravil in se nama s hitrimi koraki približal. »S čim vam lahko pomagam?«

»Gospoda Raymunda Sandovala iščeva.«

»Jaz sem. Izvolita naprej.«

Povedala sva večno ponavljano zgodbo o svojih namenih in naletela na izjemno dober odziv. Medtem ko je omenjal razne ruševine, ki da jih pozna, se je Raymundo razvnel.

»Nekaj ruševin poznam v bližini vasi. Te lahko pogledamo že jutri. Poznam pa tudi večji *reinado* v biosferi, blizu vasi, kjer smo nekoč živeli. Do tja pa ne pridemo v enem dnevu, spotoma se bo treba utaboriti.«

Naslednji dan je organiziral nekaj spremljevalcev in obiskali smo dve najdišči. Eno je bilo južno od La Victorie, pravzaprav na zemljiščih sosednje vasi El Carmen: skoraj 20 metrov visoka piramida in nekaj manjših stavb. Nič posebnega, a se mi je vendar dobro zdelo, da smo preverili, za kaj gre; prebivalci vasi El Carmen nas prejšnje leto do tja namreč niso hoteli peljati. Za pot v biosfero pa smo si morali priskrbeti hrano, vodo in tudi najpotrebnejše posodje.

Tokrat smo vstopili v biosfero po kolovozi, ki vodi proti zahodu iz vasi Once de Mayo ('Enajsti maj'). Kakih 15 kilometrov

Pepe Orta in Raymundo Sandoval (prvi in tretji z leve) s še dvema sodelavcema pred zapuščeno hišo v Altamiri.

zahodno je bila nekoč vas, v kateri je živel Mundo z družino in ki je imela podobno ime: Veintidós de Abril ('Dvaindvajseti april'). Ne spomnim se, ali mi je kdo kdaj povedal, zakaj naj bi bila ta datuma pomembna in kakšno zvezo imata z obema zaselkoma, ampak očitno ustanovitelji niso imeli pretirane domišljije.

Prvih nekaj kilometrov od vasi Once de Mayo je bil kolovoz prevozen brez težav, ker ga uporabljajo vaščani za dostop do svojih polj. Potem pa je postajal vse bolj zaraščen, podrast je bilo treba posekati in napredovali smo sila počasi. Okoli poldneva nas je med počasnim pozibavanjem vozila zdramil udarec: vozilo se je s sprednjim desnim delom sunkovito pogreznilo in mahoma obstalo. Desno kolo se je udrlo v razpoko med skalami, ki so štrlele iz tal. Zadeva ni bila videti prav nič nedolžna. Razpoka je bila tako široka, da porivanje ni zaleglo.

Začeli smo metati kamenje v razpoko, da bi jo zapolnili, a se je to početje takoj izkazalo za brezplodno: razpoka se je kmalu pod površjem razširjala v pravcato jamo, v kateri je kamenje brez sledu izginjalo. Treba je bilo odžagati in privleči nekaj dovolj dolgih in močnih drevesnih debel, ki so nam služila kot vzvodi, s pomočjo katerih smo dvignili vozilo in ga podložili z različno položenimi debli, ki smo jih zagodili v razpoko.

Pravzaprav smo imeli srečo: le meter stran je zijala še večja špranja!

Še preden smo dosegli kraj, kjer je nekoč bila vas Veintidós de Abril, se je zmračilo in utaborili smo se kar na kolovozu. Mundo je pokazal vse svoje sposobnosti za organiziranje del, tako za postavljanje tabora kot za pripravo hrane. Pripravil je testo za tortilje in jih spekel, ostali pa smo pomagali postoriti, kar je bilo pač treba.

Naslednje jutro smo nadaljevali pot z vozilom še nekaj kilometrov in se zatem podali peš skozi gozd proti severozahodu. Rastje je bilo nizko in gosto, napredovali smo počasi in Mundo je moral večkrat splezati na kakšno drevo, da se je razgledal. Seveda, že leta ni hodil tod in v enolični pokrajini se je težko znajti. Spotoma smo videvali manjše ruševine, okoli poldneva pa smo končno našli vzpetino, ki smo jo iskali. Ko pa smo se povzpeli na vrh, nas je čakalo razočaranje. Ostanke nekdanje naselbine so bili sorazmerno skromni, razporejeni okoli nekaj trgov in dvorišč, največje strukture pa so bile visoke komaj 7 ali 8 metrov.

Zvečer sem Mundu v taboru povedal, da seveda zelo cenim njegove napore, da pa mi vendarle iščemo predvsem večje zadeve. Bil je vidno razočaran, a mi je zagotovil, da bo naredil vse, kar je v njegovi moči.

»V biosferi je menda velik *reinado* pri aguadi Jeruzalem.«

Že večkrat sem slišal o velikih najdiščih, ki da so v biosferi. Ljudje so navajali različna imena, eno pa so ponavljali vedno z istim poudarkom: *Jerusalén*.

Ime je zvenelo znano. Karl Ruppert omenja v svoji knjigi, da se je njegova tretja ekspedicija 25. marca leta 1934 utaborila pri aguadi Jeruzalem in v njeni bližini obiskala veliko arheološko najdišče. Ruppert ga je poimenoval Balakbal – 'Kar je skrito' – ker so najpomembnejšo stelo našli skoraj povsem prekrito z ruševinami. Ali je *reinado de Jerusalén* pravzaprav Balakbal? To bi bilo vsekakor zanimivo ugotoviti. Po Ruppertovi odpravi tega najdišča ni obiskal noben drug arheolog, zato tudi nihče ni vedel, kje natančno je.

»Kako pa je mogoče priti do tja? Poti so danes vendar zaraščene.«

»Se spomniš, da smo včeraj šli mimo križišča, nekaj kilometrov od vasi Once de Mayo? Tam se odcepi kolovoz proti jugu. Ta vodi skozi Altamiro proti potoku Blengio in potem naprej do aguade Jeruzalem.«

Tisti kolovoz sem poznal: že prejšnje leto smo po njem prevozili nekaj kilometrov, do zapuščene vasi Las Delicias; v bližini je namreč večje arheološko najdišče, ki smo ga pregledali in kartirali. Spomnil sem se tudi, da mi je komandant v Xpujilu omenjal obhode, ki jih občasno naredijo njegovi vojaki po kolovozu, ki gre skozi Altamiro, nekdanji tabor čiklerov, kjer da še vedno nekdo živi. Torej smo lahko upali, da pot ni preveč zaraščena. Zjutraj smo odrinili nazaj proti Once de Mayo in na križišču zavili desno.

»Tu malo naprej živi na samotnem ranču don Raúl s svojo družino,« je rekel Mundo.

Čez kakšno uro se je gozd, skozi katerega je potekal kolovoz, razredčil in prešel v nizko in gosto rastje – znak, da so tu nekoč bila polja. Na desni smo kmalu pustili za seboj ostanke lesenih koč nekdanje vasi Las Delicias. Spet smo zapeljali v gozd, zatem pa se nam je pogled odprl na širno travnato površino, sredi katere je stala hiša, pred njo pa je skakalo nekaj otrok. Ko smo se ustavili,

V skalno
podlago izkopan
zbiralnik za
vodo (čultún).

je iz hiše stopil mršav, zagorel in plešast mož, ki je primanjkljaj na glavi nadomeščal z dolgo, že precej sivo brado.

»Don Raúl!« ga je pozdravil Mundo in tako smo storili tudi vsi ostali. Razložil sem mu naše namere in ga povprašal o poti naprej.

»Kolovoz je kar dober,« je povedal don Raúl. Na tem odmaknjenem kraju je živel samo on z ženo in dvanajstimi otroki, ki v šolo niso hodili, a jih je oče skušal izobraževati sam po svojih močeh. Do Once de Maya ali kakšne druge vasi so hodili samo občasno, s konji ali kolesom.

»Najprej boste prišli v Unión 20 de Junio. Tam je bila vas, a so jo pred kakimi osmimi leti izpraznili. Potem pridete v Altamiro, prečkate Blengio in greste naprej do aguade Jeruzalem.«

»Menda v Altamiri še vedno nekdo živi,« sem pripomnil.

»Nič več. Nekoč je bila tam *central chiclera*, ko pa so jo ukinili, je tam dolga leta živel Maudaleno Milán z nekim gvatemalskim prijateljem. Ampak ni še dober mesec od tega, ko so ga ubili. Neki gvatemalski ilegalni prebežniki, ki so prišli do tja, so ga našli mrtvega v njegovi viseči mreži. Truplo je že razpadalo, našli so tudi trupla konj, ki so pocrkali od žeje. Potem so o tem obvestili ljudi v Once de Mayu, ki so prišli in človeka pokopali, njegov gvatemalski kolega pa je brez sledu izginil. Eni ugibajo, da sta se sprla, drugi, da je šlo za maščevanje, češ da je izdal nekoga, ki je sadil marihuano. Spet tretji pa govorijo, da je bil sam vpleten v čudne posle. Ja, vemo, da je razkopaval po ruševinah. Mogoče je imel probleme s preprodajalci ali tekmeci ...«

Altamiro smo dosegli okoli poldneva: dve razpadajoči hiši iz desk, okoli katerih je še vedno ležalo nekaj okostij poginulih živali. Do potoka Blengio smo prišli dovolj zgodaj popoldne, da smo lahko postavili tabor še pri dnevni svetlobi.

Blengio je eden tistih redkih površinskih vodnih tokov, ki ohranijo vodo tudi v sušnem obdobju. Pa še ta ni kontinuiran, saj marsikje ponikne in se šele čez nekaj kilometrov ponovno pojavi na površini. Kolovoz, po katerem smo se peljali, prečka potok na mestu, kjer je bilo vode precej. Mesto za tabor je bilo torej idealno. Zaradi nasičenosti z minerali voda ni ravno primerna za pitje, za potrebe osebne higiene pa je je bilo več kot dovolj.

Naslednji dan je eden od delavcev ostal v taboru, da poskrbi za kuhinjo in popazi na stvari – kolovoz je bil dokaj prehodan in občasno se sem vendarle lahko kdo priklati, ki bi ga utegnil premamiti kak kos naše opreme. Ostali smo se zgodaj zjutraj odpeljali naprej proti jugu. Kolovoz nas je v nekaj urah pripeljal do odcepa, ki je vodil proti zahodu; na drevesu ob križišču smo razbrali napis, vrezan pred mnogimi leti in komaj še viden: »Aguada Jerusalén«.

Pot je bila močno zaraščena, očitno je že dolgo ni nihče uporabljal, a k sreči aguada ni bila daleč. Bila je izsušena, zato je bilo kar prav, da smo naš tabor pustili pri Blengiu. Ob aguadi je bil na južni strani precej razsežen raven prostor brez velikih dreves; po tleh so ležali ostanki železnih kotlov, steklenih kozarcev in konzerv, ki so razodevali, da je tu nekoč bil tabor čiklerov.

Nihče od naših spremljevalcev ni točno vedel, kje naj bi bile ruševine, a so bili prepričani, da jih ne bo težko najti. Saj morajo vendar biti nekje v bližini, za preiskovanje gozda pa so bili

strokovnjaki. Dogovorili smo se torej, da se razdelimo in se dobimo pri aguadi čez kako uro ali dve. Ob ponovnem snidenju pa sem spoznal, kako resnične so besede, ki jih je zapisal Karl Ruppert v zvezi z iskanjem nekega drugega najdišča: »Jalovost prečesavanja goščave z namenom, da bi našli ruševine, o katerih smo slišali, a jih nihče v ekipi ni zares poznal, je kmalu postala očitna.«¹⁵

Obrazi naših spremljevalcev so bili utrujeni in razočarani in tak je bil tudi moj. Ampak ostala je še ena rešitev: v GPS bom vstavil Ruppertove koordinate Balakbala; mogoče nas pripeljejo na pravo točko.

Naprava nas je od aguade vodila proti zahodu. Naleteli smo na nekaj manjših grobelj. Tu in tam je bil kak čultun, v skalo izkopan zbiralnik vode, toda takih ostankov nekdanjega življenja je povsod veliko in nikakor ne pomenijo, da je v bližini nujno kako večje mesto. Presenečenje je prišlo iznenada: v mraku visokega gozda so se levo pred nami pokazale ruševine ogromne, podolgovate in približno 20 metrov visoke stavbe. Snel sem nahrbtnik in izvlekel kopijo Ruppertovega načrta Balakbala: na vzhodni strani je bila narisana podolgovata struktura – in mi smo prihajali prav z vzhoda – ta pa je omejevala trg z veliko piramido na zahodni strani. Pognali smo se naprej, obšli podolgovato strukturo s severne strani in prišli na povsem raven prostor, ki bi prav lahko bil nekdanji trg. Rastje je bilo tako gosto, da smo s pogledi lahko prodrli komaj nekaj metrov daleč, a smo po nekaj korakih proti zahodu ugledali mogočno, preko 20 metrov visoko in povsem preraščeno piramidalno ruševino. Pregledali smo še okolico in primerjava razporeditev stavb z Ruppertovim načrtom nam je potrdila, da smo res v Balakbalu.

Meritve z napravo GPS so pokazale, da leži glavna piramida borih 400 metrov vzhodno od Ruppertovih koordinat. Na srečo smo prihajali prav z vzhoda in zato naleteli na ruševine, še preden smo dosegli Ruppertovo točko. Če bi bila napaka v obratni smeri, si ne upam trditi, da bi bilo naše iskanje uspešno. Da je v

15 Karl Ruppert in John H. Denison Jr., *Archaeological reconnaissance in Campeche, Quintana Roo, and Peten*. Carnegie Institution of Washington Publication 543, Washington, 1943, str. 29 (prev. I. Š.).

tropski goščavi majhna napaka velik problem, smo se kasneje še večkrat prepričali.

Ruppertove koordinate so bile presenetljivo natančne, če upoštevamo okoliščine in instrumente, ki so bili takrat na voljo. Karl Ruppert je imel na svojih odpravah kartografa, ki je določal geografske koordinate pomembnih arheoloških najdišč na osnovi astronomskih opazovanj, običajno z merjenjem položaja Severnice ali Sonca. Naloga ni bila samo zamudna: spomnimo se, da napaka ene ločne minute, ki jo je bilo pri odčitavanju kotov na teodolitih tistega časa kaj lahko zagrešiti, pri določanju geografske širine pomeni napako ene morske milje, torej skoraj dveh kilometrov! Zato pač ni presenetljivo, da so napake v koordinatah drugih Ruppertovih najdišč večje.

Kljub temu je natančnost dela, ki so ga opravile odprave Karla Rupperta, še vedno vredna občudovanja in se odraža tudi v načrtih najdišč. To smo ugotovili tudi v Balakbalu, žal pa so bili tudi tu na delu roparji. Od petih stel, ki jih opisuje Ruppert, smo videli štiri; na vseh so še vidni ostanki reliefno izdelanih podob in hieroglifskih napisov. Na glavnem trgu leži ena, v manjši stavbi zahodno od največje piramide pa stojita dve; eno so plenilci nekoliko premaknili, druga pa je še vedno prislonjena na zid natanko tako, kot jo je fotografiral Karl Ruppert. Na trgu južno od velike piramide stoji še ena podobna, a manjša struktura. V njeno severno pobočje so plenilci izkopali ogromen jarek in Stelo 5, najbolje ohranjeno v Balakbalu, pahnili z vrha stavbe, kjer jo je bila videla Ruppertova odprava, navzdol po južnem pobočju; zdrsula je skoraj do vznožja. Ogromne količine kamena, ki so ga izvlekli iz rova, so nakopičili na trg, prav na mesto, kjer je bila glede na Ruppertov načrt še ena stela. Verjetno so jo kar pustili tam in prekrili; če so pustili celo najbolje ohranjeno, ki so jo našli na vrhu stavbe, jih stele očitno niso zanimale. Še dobro! Stela 5 ima zelo dobro ohranjen napis iz zgodnjega 5. stoletja: omenja vladarja, ki je umrl leta 406 n. št., le 29 dni pred 20. obletnico svoje vladavine.

Uspeh pri iskanju Balakbala s pomočjo Ruppertovih koordinat nas je spodbudil, da poskusimo najti še Altamiro, prav tako pomembno najdišče, ki ga je odkrila Ruppertova ekspedicija leta 1933, a o njegovem položaju in stanju nihče več ni vedel ničesar. Toda tokrat so bili podatki manj točni.

Od tabora ob Blengiu smo se vrnili po kolovozu do zapuščenih hiš v Altamiri. Karl Ruppert omenja, da je do ruševin treba hoditi eno uro po poti, ki vodi iz tabora Altamira proti severu, zatem pa še 15 ali 20 minut na levo skozi gozd. Razen tega je na njegovem načrtu označeno, da je tabor Altamira od najdišča oddaljen 1500 metrov v smeri S32°20'E, torej proti jugovzhodu. Ti podatki jasno kažejo, da je Ruppertova odprava našla ruševine severozahodno od tabora Altamira, vendar ne sovpadajo s koordinatami, ki padejo okoli 1100 metrov jugozahodno od nekdanjega tabora. Ker je bilo najverjetneje, da je napaka v koordinatah in ne v ostalih podatkih, smo se podali po kolovozu proti severu. Čez kaka dva kilometra smo prišli do ruševine z več izpostavljenimi zidovi; videli smo jo že ob prihodu, a smo šele zdaj ugotovili, da jo je registrirala že Ruppertova odprava, saj so njene značilnosti ustrezale opisu, tlorisu in narisu v njegovi knjigi. Tudi lega na zahodni strani poti od Altamire proti nekdanjemu zaselku Las Delicias je sovpadala z Ruppertovim opisom; očitno sedanji kolovoz poteka natanko

Ruševina
stavbe z lažnim
obokom v
Balakbalu.

po nekdanji mulovodski stezi, po kateri je hodila Ruppertova odprava. Pri stavbi smo zapustili kolovoz in pregledali goščavo proti zahodu, a smo le tu in tam naleteli na manjše groblje. Mundo je večkrat splezal na kakšno drevo, da bi se razgledal, vendar v okoliški pokrajini ni opazil nič pomenljivega.

Takrat sem se spomnil, da nam je nekdo od domačinov v vasi Once de Mayo omenjal večje ruševine v bližini zapuščenega naselja La Unión 20 de Junio. Rekel je celo, da so tam tudi stele. To najdišče smo vsekakor nameravali poiskati, a šele zdaj mi je prišlo na misel, da gre nemara prav za Altamiro: vas La Unión 20 de Junio, že kakih 8 let zapuščena, je bila komaj dva kilometra proti severu.

Zapeljali smo se tja in z Mundom sva skušala obnoviti, kar nama je govoril mož v vasi Once de Mayo: treba je iti skozi zapuščeno naselje mimo aguade, potem čez travnik in zatem levo v gozd ...

Kamioneto smo pustili na kolovozu in se podali peš mimo podrtih hiš nekdanje vasi proti aguadi, ki je bila skoraj izsušena, zatem pa smo čez zaplato goščave prišli na odprto, z visoko travo preraščeno površino. Ruševine naj bi bile v gozdu na levo, in tja smo tudi zavili. A smer »levo v gozd« je bil pač zelo ohlapen podatek. Človek, ki nam ga je dal, je lahko prišel na travnik s kakšne druge smeri, mogoče po stezi, ki je danes ni več ali pa vsaj mi nismo šli po njej; torej je bila smer »na levo« zanj lahko zelo drugačna od naše. Vsekakor v gozdu, v katerega smo zavili, nismo našli ničesar. Hodili smo sem in tja, gozd je marsikje prešel v *acahual*, sekundarno vegetacijo, ki zraste v nekaj letih na opuščeni poljih; ker je rastje nizko, sonce skozenj neusmiljeno pripeka, ker pa je tudi gosto, dovoljuje pogled komaj kaj dlje od vrha mačete, ki si utira pot, in močno otežuje napredovanje. Kjerkoli je Mundo našel kakšno dovolj visoko drevo, je splezal nanj, da bi v okolici videl kakšno vzpetino, iz katere morda štrli kaj sumljivega. Majevska mesta so bila pač najčešče na vzvišenih terenih.

Izčrpani smo vztrajali do poznega popoldneva, potem pa sem se vendarle moral odločiti, da prekinemo to brezplodno tavanje in se vrnemo. Še dobro, da sem imel koordinate točke, kjer smo pustili vozilo: prekrižarili smo toliko terena v najrazličnejših smereh, da smo o pravi smeri vrnitve samo še ugibali. Brez pripomočkov bi bila najbolj zanesljiva rešitev, da se orientiramo po

zahajajočem soncu in zakoračimo proti vzhodu, ker bi tako gotovo prišli na kolovoz, po katerem smo se pripeljali. Ampak morali bi bili napraviti velik ovinek, tako pa smo se s pomočjo navigatorja GPS lahko vrnili v bolj ali manj ravni črti.

Med vračanjem se je na naši levi zasvetlikal odprt prostor: spet je bil to pašnik, preko katerega smo že bili šli, a kdove v kateri smeri, saj smo se zdaj vračali po drugi poti. Na desni pa sem čez nekaj trenutkov uzrl dokaj veliko podolgovato ruševino; ker je bila večja od vseh, kar smo jih bili videli ta dan, smo se ji kljub utrujenosti približali, jo obšli in ...

Tu se je začel *reinado*! Sledile so gosto posejane stavbe, vse večje, in kmalu smo ugledali tudi prvo stelo. Prva primerjava z Ruppertovim načrtom Altamire je zadostovala za ugotovitev, da smo na zahodnem robu nekdanjega mesta, za kaj več pa ta dan ni bilo časa. Sonce je ravnokar zahajalo in znočilo se bo – tako kot povsod v teh tropskih širinah – v pičle pol ure. Napredovanje skozi gozd ob soju svetilk pa je tako počasno kot neprijetno.

Naslednji dan smo pregledali celoten arhitektonski kompleks. V mnogih stavbah so zevali roparski izkopi, k sreči pa je bilo tam še vedno vseh 16 stel, ki jih je videla Ruppertova odprava, verjetno zato, ker so reliefi na njih komaj razpoznavni. Ves glavni trg je preraščal *acahual*; raven in skoraj hektar velik kvadraten prostor je bil pač zelo primeren za njivo, ki so jo tu imeli še pred nekaj leti. Videli smo, da bi z nekaj smole lahko bili vstopili na trg na enem vogalu, ga prečkali po diagonali in izstopili na nasprotnem, ne da bi sploh opazili, da smo sredi nekdanjega mesta: nekatere stavbe so namreč dovolj vsaksebi, da jih zaradi izredno goste vegetacije ni mogoče opaziti.

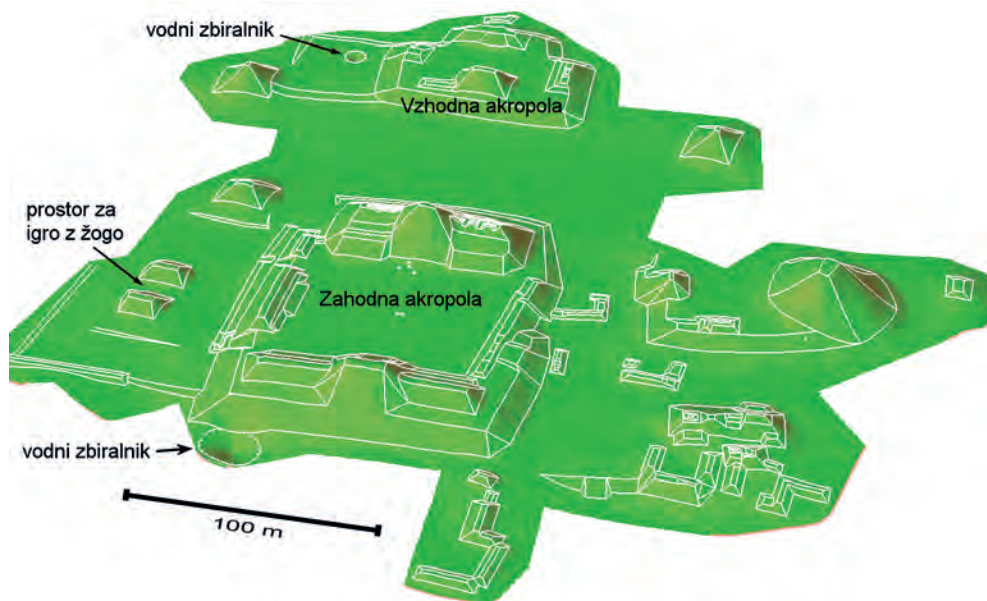
Pri odkritju Altamire nam je vsekakor bolj pomagala sreča kot pamet. Najdišče leži več kot štiri kilometre severno od koordinat, ki jih daje Ruppert, in okoli 3,5 kilometra severozahodno od nekdanjega tabora Altamira.

Oltar kraljev

Že leta 1996 smo slišali, da je v bližini vasi Ley de Fomento Agropecuario velik kompleks ruševin in da je tam tudi stela, toda Avelino Díaz López, lastnik zemljišča, nas nikakor ni hotel peljati tja. Kot mnogi njegovi sovaščani se je tudi Don Avelino sem priselil iz višavij Chiapasa. Bil je Chol in je govoril le zelo polomljeno španščino. A komunikacija z njim ni bila otežkočena le zaradi tega: Indijanci Chol so nasploh znani po zaprtosti in nezaupljivosti, kar je gotovo deloma posledica zatiranja in krivic, ki so jih utrpeli v zadnjih nekaj sto letih, deloma pa je njihovo zadržanost mogoče pripisati tudi avtarkičnosti njihovih skupnosti, ki živijo bolj ali manj izolirane v odmaknjenem svetu višavij. Tako so denimo domačini na severu Jukatana, kjer je indijansko prebivalstvo še zelo številno, precej drugačni, veliko bolj odprti in prijazni, čeprav jih je doletela podobna usoda kot ostale domorodce.

Model glavnega kompleksa najdišča Altar de los Reyes (izdelava: Tomaž Podobnikar).

Na takšno nepripravljenost za sodelovanje smo naleteli večkrat, včasih zato, ker ruševine marsikje plenijo in ne marajo 'konkurence', predvsem pa zaradi bojazni kmetov, da jim utegne država

zemljišča z arheološkimi ostanki zapleniti. Ljudem sem skušal dopovedati, da tako samovoljna mehiška zakonodaja pač ni in da naše delo ne bo imelo neugodnih posledic. Bolj kot besede so pomagali zgledi. Ko smo leta 1998 v vas Los Alacranes pripeljali steli z bližnjega arheološkega najdišča, je bil podvig dovolj zahteven in impozanten, da se je glas o njem razširil daleč naokoli. Ljudje so uvideli, da naše odkritje stel pred dvema letoma prebivalcem vasi ni prineslo ničesar slabega. Ravno nasprotno, namesto da bi jim država karkoli odvzela, je celo organizirala postavitve obeh spomenikov v njihovi vasi! Na to so bili seveda ponosni in marsikdo je sprevidel turistični potencial te akcije.

Tako je tudi don Avelino, ko sem ga leta 1998 ponovno obiskal, spremenil odnos in nas odpeljal do svojih ruševin. Najdišče je bilo res veliko. Stela na glavnem trgu je bila v dveh kosih, na spodnjem je bilo opaziti tudi zarezo, ki jo je povzročila žaga, a na srečo plenilci niso dokončali svojega dela. Na prednji strani obeh fragmentov je bil dobro ohranjen relief sedečega vladarja, na zadnji strani pa hieroglifski napis. S kolegom Vicentejem sva imela tisto leto toliko dela z reševalno akcijo v vasi Los Alacranes, da sva si najdišče le bežno ogledala. Šele leta 2002 sva se s Pepejem Orto odločila, da ga natančno pregledava in napraviva geodetski posnetek.

Kartiranje najdišč neizogibno prinaša presenečenja. Vedno se izkaže, da je kompleks ruševin večji in da terja več časa, kot smo najprej domnevali; poleg tega se najdejo stvari, ki jih ob prvem ogledu nismo opazili. Tako je bilo tudi v tem primeru.

Najpomembnejše stavbe nekdanjega urbanega jedra stojijo na dveh akropolah, okoli katerih je še več manjših stavb. Stela, ki smo jo videli že leta 1998, leži na zahodni akropoli, ob vznožju velike stavbe na vzhodni strani obsežnega trga. V neposredni bližini sta tudi dva cilindrična oltarja. Severno od zahodne akropole smo odkrili ostanke igrišča za igro z žogo, ki je poleg stele razodevalo pomemben status nekdanjega mesta v regionalni hierarhiji. Velika udrtina ob severozahodnem vogalu zahodne akropole je bila najbrž zbiralnik za vodo, kakršni so pogosti v majevskih mestih. Isto vlogo je gotovo imela tudi manjša udrtina, ki je zevala na trgu vzhodne akropole. Don Avelino, ki seveda pozna svoje zemljišče, je sicer povedal, da nobena od teh lukenj ne drži vode dalj časa, a je za podobno udrtino med manjšimi stavbami jugovzhodno

od mestnega jedra zatrdil, da ohranja vodo vse do marca, torej daleč v sušno obdobje.

Ob vznožju največje, okoli 20 metrov visoke piramide, ki leži na južnem koncu osrednjega dela nekdanjega mesta, smo našli fragment stele z dobro ohranjenim reliefnim okrasom. Pri čiščenju podrasti na zahodni akropoli pa sem opazil, da sredi trga iz zemlje štrli sorazmerno velik kamen. Trgi majevskih mest so bili izravnani z drobnim kamenjem in prevlečeni z bolj ali manj debelo plastjo štuka, zato je bila prisotnost velikega kamna sumljiva. Nekaj delavcem sem naročil, naj odstranijo listje in humus, ki sta ga prekrivala. Medtem sem se zadrževal v bližini, kjer je Pepe ravno postavljal 'totalko', in že čez nekaj trenutkov zaslišal krike navdušenja, ki so prihajali skozi goščavo s sredine trga. Stekel sem tja in ugotovil, da so fantje razkrili precejšen del fragmenta okroglega oltarja. Na stranski površini je bilo nekaj dobro ohranjenih hieroglifskih blokov; ko sem si jih pobliže ugledal, je bilo presenečenje popolno:

»Emblemski glifi! In odlično ohranjeni! Tule je Tikal, Palenque, pa Calakmul ...«

Prenašanje
večjega kosa
oltarja z
emblemskimi
glifi ni bil
mačji kašelj.

Na stranski površini oltarja z najdišča Altar de los Reyes so odlično ohranjeni emblemski glifi, ki označujejo Tikal, Palenque (zgoraj), Edzná in Motul de San José (spodaj).

Tako imenovani emblemski glifi so sestavljeni iz značilne, vedno enake predpone, ki se bere *k'ujul ajaw* ali 'sveti gospod' in predstavlja konvencionalni kraljevski naslov, glavni element pa je spremenljiv in označuje ime države ali dinastije, ki ji je vladala. Za nekatera imena še ni jasno, kako se izgovarjajo, za večino pa vemo, na katere države oziroma mesta se nanašajo.

Zraven je ležal še en večji kos oltarja; ko smo tudi tega dovolj razkrili, sta se pokazala še dva emblemska glifa. Bilo je jasno, da gre za zelo pomembno najdbo. Oltar je bil razbit in zelo verjetno je bilo, da so v bližini še ostali, manjši fragmenti, s katerimi bo nemara mogoče oltar in njegov napis ponovno sestaviti. Zato sem se odločil, da jih najdemo in prenesemo v vas Ley de Fomento Agropecuario. Treba bo torej opraviti manjša izkopavanja in medtem natančno dokumentirati lego vseh kosov.

Tiste dni sta nedaleč od nas delala Daniel Juárez Cossío, arheolog INAH-a in dolgoletni prijatelj, in absolvent arheologije Adrián Baker Pedroza. V okviru našega projekta sta prevzela nalogo, da na najdišču Mucaancah, ki smo ga odkrili leta 1996, očistita nekaj svežih roparskih izkopov, registrirata pomembne arheološke podatke in poškodovanim stavbam z nujnimi posegi povrneta stabilnost. Ko sem ju obvestil o naši najdbi, sta prekinila delo v Mucaancahu, se preselila na naše najdišče in opravila izkopavanja na območju oltarja. Vse fragmente, ki sta jih našla, smo zatem prepeljali v vas Ley de Fomento Agropecuario. V kočo, ki so jo za ta namen usposobili vaščani, smo prepeljali kos stele, ki smo jo našli ob vznožju največje piramide, in vse fragmente oltarja s hieroglifi. Postavili smo okvir iz desk in ga zapolnili s peskom, na katerem sta Daniel in Adrián opravila mukotržno delo: težava je bila, da nista vedela, kakšna mora biti dokončna slika sestavljanke, a se jima je vendarle posrečilo, da sta iz razpoložljivih kosov sestavila večji del oltarja, katerega premer je bil okoli 85 cm.

Na gornji strani je bilo videti obrise sedeče osebe, posebno zanimiv pa je bil napis na stranski površini. Vseh kosov ni bilo mogoče vključiti, ampak iz ohranjenih fragmentov je bilo razvidno, da je imel oltar vsaj devet emblemskih glifov, od katerih je bilo pet povsem jasno čitljivih. Ustrezali so mestom ali prestolnicam držav, ki jih danes poznamo kot arheološka najdišča Calakmul, Palenque, Tikal, Edzná in Motul de San José.

To je bila edinstvena najdba! Emblemski glifi se v majevskih napisih pogosto pojavljajo, vendar praviloma posamično. Doslej sta bila znana samo dva spomenika, na katerih je navedenih več takšnih glifov skupaj, namreč Stela A iz Copána v Hondurasu in Stela 10 iz Ceibala v Gvatemali, toda na vsaki so samo štirje, tu pa jih je bilo kar devet, če ne celo trinajst, kot domneva naš epigrafik Nikolai Grube. Napis ni ohranjen v celoti in zato ne poznamo natančne vsebine besedila. Ker pa poleg emblemskih glifov omenja tudi 'kraljevske prestole', se očitno nanaša na vladarske sedeže, ki so bili za naše mesto posebej pomembni. Poleg Calakmula, ki leži dobrih 40 kilometrov proti zahodu, in Tikala v sosednji Gvatemali, oddaljenega okoli 90 kilometrov, navaja še druge pomembne centre klasične dobe. Posebno zanimivi sta omembi tako oddaljenih središč kot sta Palenque (okoli 300 km proti jugozahodu) in Edzná (okoli 200 km proti severozahodu), saj nakazujeta obseg območja dejanskih povezav ali pa vsaj domet poznavanja, ki ga je imelo naše mesto o okoliških državah.

Ker emblemski glifi označujejo vladarje posameznih držav ali dinastij in ker jih je bilo na našem oltarju omenjenih toliko, sem za to arheološko najdišče izbral ime Altar de los Reyes, 'Oltar kraljev'.

Don Avelino in njegov sin Felipe sta nam hotela pokazati še neke druge ruševine v bližini. Te sta videla v gozdu pred leti in se tokrat nikakor nista mogla znajti. Med iskanjem je Avelino nenadoma snel puško z ramena in se začel zaskrbljeno ozirati na vse strani.

»Poglej, tu so taborili roparji, ki se skrivajo.«

Pokazal je na sveže očiščen prostor, na katerem je bilo nekaj smeti. V mislih je imel cestne razbojnike, o katerih smo že slišali, da v zadnjem času napadajo v bližini vasi El Sacrificio, južno od naselja Ley de Fomento. Avelinova zaskrbljenost ni bila odveč: zlikovci so bili oboroženi. Oprezno smo šli naprej, na tesnobne občutke pa smo pozabili, ko se je pred nami prikazala velika piramida. Dvigala se je nad manjšim trgom, tega pa je obkrožalo še nekaj stavb, zgrajenih na ploščadi, ki je zasedala umetno izravnani prostor na pobočju naravne vzpetine, na vrhu hriba pa smo našli še eno skupino stavb. Očitno je šlo za del naselja Altar de los Reyes, katerega urbano jedro leži le slab kilometer proti severozahodu.

Ko sem se ob koncu sezone oglasil pri komandantu vojašnice v Xpujilu, je bil zelo zadovoljen.

»Ujeli smo roparje, ki so napadali na cesti pri vasi El Sacrificio.«

»Ampak ste jih morali predati civilnim oblastem?«

»Ja ja,« je odvrnil podpolkovnik García Melgar. »Ampak tile se ne bodo zlepa izvlekli, ker so streljali na moje elemente. Napad na zvezno vojsko je resna zadeva.«

Tudi meni je odleglo. Po tisti cesti smo se morali kar nekajkrat peljati.

Pozabljen

Leta 2004 sem želel nadaljevati terenske preglede v južnem delu Calakmulske biosfere. Doslej pridobljene izkušnje so kazale, da za učinkovito in čim bolj ekonomično delo v odročnih krajih eno vozilo ne zadostuje. S seboj je namreč poleg vse opreme treba peljati hrano, vodo, bencin in seveda delavce. Na eno samo kamioneto, s katero smo delali doslej, smo lahko naložili tako malo, da smo se morali zaradi ponovne oskrbe pogosto vračati v naseljene kraje in zato prekinjati delo. INAH mi je tudi tokrat posodil vozilo. Zopet je bila to siva kamioneta dodge, ki smo jo uporabljali že v prejšnjih sezonah in je bila zdaj že precej izdelana. S projektnimi sredstvi – tokrat je raziskave financiral *National Geographic Society* – in s posredovanjem prijatelja pa sem v ZDA, v Kaliforniji, kupil še rabljeno kamioneto GMC s štirikolesnim pogonom in jo uvozil v Mehiko. *La gris* ('siva') in *la blanca* ('bela') sta bili poslej običajni oznaki, ki smo ju uporabljali za obe vozili. INAH mi je posodil tudi električni generator, ki je bil nujen za nemoteno uporabo fotoaparatorov, satelitskih telefonov in elektronskega teodolita.

Od prejšnjih sodelavcev, ki so bili skoraj vsi službeno zadržani, se je vabilu na teren odzval samo Adrián Baker Pedroza, ki se je že leta 2002 izkazal kot odličen terenski delavec, pripraven za kakršnokoli delo in še posebno več fotografске dokumentacije, za katero sem ga zadolžil tudi tokrat. Kljub svojemu vzdečku Vaquero ('Kavboj'), ki se ga je prijel veliko bolj kot ime, je namesto s kakšno kravo ali konjem prišel s svojim džipom, ki nam je resnici na ljubo prišel veliko bolj prav. Pridružil se nam je tudi Atasta Flores Esquivel, absolvent arheologije, ki mi ga je kot dobrega poznavalca Majev in terenskega dela, zlasti kartiranja, svetoval prijatelj v Méxicu. V Campecheju pa sem našel še Raymunda Gonzáleza Heredio, ki je zaposlen na tamkajšnji univerzi in je več let sodeloval pri raziskavah v Calakmulu.

Raymundo je predlagal, da se najprej ustavimo v vasi Centenario, ki leži 50 kilometrov vzhodno od mesta Escárcega, ob cesti, ki pelje v Chetumal; tam je namreč poznal nekaj ljudi. Res smo pridobili za sodelovanje nekaj domačinov, ki so svojčas

drvarili na območju biosfere in se znali znajti v gozdu, niso pa poznali arheoloških najdišč. Predlagali so, da v vasi Constitución, ki leži 25 kilometrov naprej proti vzhodu ob isti cesti, najdemo moža po imenu Ciriaco, ki da je bil čiklero in gozdne razmere, gotovo pa tudi ruševine, dobro pozna.

Podali smo se torej v Constitución, kjer so nas napotili proti hiši na severnem robu vasi. V odziv na naš pozdrav je iz nje stopil črnolas in zagorel mož, gol do pasu, resnega obraza, star okoli 50 let. Z Raymundom sva mu razložila naše namene. Ciriaco Requena Sandoval je povedal, da je res veliko delal v biosferi in da pozna ruševine nedaleč od Villahermose, nekdanje centrale čiklerov v južnem delu Calakmulske biosfere. Govoril je počasi, preudarno in zadržano. Videti je bil celo nezaupljiv in ni kazal nobenega navdušenja za sodelovanje z nami. Ko je beseda nanesla na plačilo, je preprosto odvrnil, da ima za tak denar dovolj dela že v vasi, saj ga iščejo za gradnjo lesenih hiš in druga opravila. Toda iz njegovih besed in vprašanj, ki nam jih je postavljaj, je bilo moč

Južno pročelje ene od dveh večjih stavb v Olvidadu gleda na kolovoz, ki vodi od Buenfila proti Villahermosi.

Na strešnem grebenu druge večje stavbe v Olvidadu se na severni strani ohranjajo ostanki štukaturnega okrasja.

razbrati, da razmere v džungli resnično pozna in se zaveda težav, a da jih zna tudi reševati. Začutil sem, da ga moram pridobiti. Ko sem mu ponudil višje plačilo kot sprva in dodal, da pri plačevanju vedno upoštevam učinkovitost vsakega posameznika, je privolil. Dogovorili smo se, da se opremimo z vsem potrebnim in čez dva dni odrinemo.

Šele kasneje sem spoznal, da je bil tisti trenutek začetek tesnega in pristnega prijateljstva, ki še vedno traja. Med domačini, ki sem jih doslej spoznal, je Ciriaco Requena gotovo najboljši poznavalec dreves, živali, razmer in spretnosti, ki so potrebne za preživetje in delovanje v tropskem gozdu; zanesljiv, preračunljiv, iznajdljiv in učinkovit.

Po glavni cesti smo se iz naselja Constitución odpeljali proti vzhodu do vasi Conhuás in tam zavili proti jugu, po edini asfaltirani cesti, ki vodi v osrčje neposeljene biosfere. Cesto so zgradili pred leti izključno zato, da bi obiskovalcem omogočili dostop do okoli 60 kilometrov oddaljenega arheološkega najdišča Calakmul. Blizu

50. kilometra, kjer sta takoj vzhodno od ceste dve na pol porušeni leseni kolibi – ostanki nekdanjega tabora Central Buenfil – smo zavili na levo, na kolovoz, ki pelje proti jugu.

Pot do Villahermose sem že poznal. Že leta 2002 smo prišli do tja in našli dve ne posebno veliki najdišči vzhodno od nekdanjega tabora. Potem ko so ga pred leti zapustili čikleri, je imela tam svoj tabor vojska, v devetdesetih letih pa je uprava biosfere začela graditi nekakšen raziskovalni center; postavili so nekaj hiš, a del niso zaključili. Kolovoz občasno uporabljajo nadzorniki biosfere in vojska, zato je bil brez večjih preprek, napredovanje pa je bilo kljub vsemu zelo počasno; tovornjaki, ki so pred leti vozili gradbeni material v Villahermoso, so na blatnih odsekih napravili ogromne luknje, marsikje pa štrlijo iz tal velike skale, ki jih je treba zelo previdno preplezati. Na eni od njih sem pred dvema letoma zlomil ohišje diferenciala, katerega olje je izteklo in tudi vojaki, ki so slučajno prišli mimo, niso mogli pomagati; sreča v nesreči je bila, da to ni bil diferencial glavne pogonske osi, temveč prednje, ki je služila ob vključitvi štirikolesnega pogona, tega pa smo zaradi suhega terena lahko pogrešali.

Po dveh urah vožnje je kolovoz zavil proti vzhodu in po nekaj kilometrih se je na levi pokazala okoli 10 metrov visoka, precej porušena, a še vedno impresivna stavba z visokim strešnim grebenom – okrasnim zidom, preluknjanim z ozkimi pravokotnimi linami. Tu smo se bili ustavili že leta 2002, ker sem hotel preveriti poročilo skupine mehiških arheologov izpred nekaj let, v katerem so te ruševine poistovetili z najdiščem Pared de los Reyes, ki sta ga v tridesetih letih 20. stoletja obiskala Cyrus Lundell in Karl Ruppert. Čudno se mi je zdelo, da tako Lundell kot Ruppert pravita, da sta šla iz Villahermose proti zahodu in severozahodu, medtem ko te ruševine ob kolovozu ležijo okoli 10 kilometrov severno od Villahermose, kar 13 kilometrov vzhodno od koordinat, ki jih daje Ruppert za Pared de los Reyes. Ko smo pregledali okolico, smo ugotovili, da gre za precejšen kompleks ruševin in da se v goščavi, nekaj deset metrov od stavbe ob kolovozu, skriva še ena, zelo podobna, le da so na strešnem grebenu ohranjeni tudi ostanki človeških figur in groteskni mask, izdelanih v štku in podobnih tistim, ki jih omenjata Lundell in Ruppert. Kljub temu je bilo mogoče ugotoviti, da se niti lega obeh stavb niti njun videz

ne skladata z Ruppertovimi fotografijami in načrtom najdišča Pared de los Reyes.

Očitno je torej šlo za drugo lokaliteto. Spomnil sem se, da je na Arheološki karti ozemlja Majev, ki jo je leta 1940 izdelal *Middle American Research Institute* Univerze Tulane v New Orleansu, severno od Villahermose registrirano najdišče z imenom Olvidado ('Pozabljen'); na kartotečnem listku tega najdišča je zapisano, da o njem poroča Lundell, ne da bi ga imenoval, na strani 158 svojega članka *Archaeological discoveries in the Maya area*, objavljenega leta 1933.¹⁶ Na navedenem mestu Lundell pravi, da je po odkritju Calakmula konec leta 1931 njegova odprava odšla v Central Buenfil, se tam oskrbela in se tretjega januarja zjutraj odpravila proti jugu po zelo naporni poti, ki je zgodaj popoldne zavila proti vzhodu vzdolž obrežja nekdanjega calakmulskega jezera. Najbolj zanimiva struktura ob tej poti, nadaljuje Lundell, je masivna stena, ki se dviguje v treh nadstropjih; gornji dve imata ozke, oknom podobne odprtine, ki spominjajo na tiste na stavbi Paloma v Uxmalu.

Vse kaže, da današnji kolovoz proti Villahermosi še vedno poteka tako kot nekdanja mulovodska pot, po kateri je hodil Lundell: od tabora Buenfil vodi proti jugu, ko pa doseže Bajo El Laberinto, zavije proti vzhodu vzdolž severovzhodnega roba te obsežne kotline, ki se razteza od Villahermose proti severozahodu do Calakmula in za katero je Lundell menil, da je preostanek nekdanjega jezera (morda je imel prav, saj so raziskave pokazale, da so vsaj nekateri *bajos* nekoč v resnici bili jezera). Poleg lege pa se tudi značilnosti stavbe ob kolovozu proti Villahermosi zelo dobro skladajo z Lundellovimi podatki: napušč, ki zaključuje spodnji del južne fasade, in odprtine v dveh nivojih strešnega grebena v resnici dajejo vtis treh nadstropij in spominjajo na strukturo El Palomar v Uxmalu, pomembnem poznoklasičnem centru v državi Yucatán na severu polotoka.

To je bil torej Olvidado, uganka, kje je Pared de los Reyes, pa je ostala leta 2002 nerešena. To smo hoteli ugotoviti v tej sezoni.

16 *Proceedings of the American Philosophical Society* 72, št. 3.

Kje je Pared de los Reyes?

Kmalu zatem, ko smo pustili za sabo Olvidado, je kolovoz znova zavil proti jugu. Teren se je spustil v Bajo El Laberinto, ki je bil suh in ni povzročal težav. Po nekaj kilometrih gostega grmičevja in nizkega drevja smo prevalili še zadnjo nizko vzpetino in pozno popoldne zapeljali na odprt, z visoko travo preraščen prostor – nekdanjo pristajalno stezo tabora Villahermosa.

Vožnja od Buenfila do Villahermose je trajala dobre štiri ure. Moj časovni rekord za teh 40 kilometrov, ki sem jih že velikokrat prevozil, je tri ure in deset minut, a sem ga dosegel le ob najbolj ugodnih razmerah – če vozilo ni bilo preveč natovorjeno in če na poti ni bilo ovir, kar pa se je le redko zgodilo.

Nekoč je bila Villahermosa pomembna *central chiclera*, zbirni center za čikle in kraj, kjer so se nabiralci lahko oskrbeli z vsem potrebnim. Posredniki so dragoceno surovino odvažali z manjšimi letali, za katera sta bili urejeni kar dve pristajalni stezi, izsekani skozi džunglo v obliki križa. Videz, ki ga daje Villahermosa danes, pa komajda upravičuje njeno ime, ki pomeni 'lepo mestece'. Pristajalni stezi sta preraščeni z visoko travo in grmičevjem. Od nekdanjih hiš je ostala samo ena, ki je deloma zidana, a jo je zob časa že močno načel; pred leti zgrajene, toda nedokončane stavbe nesojenega raziskovalnega centra se dvigajo iz šavja kot neprijetni dokazi zgrešene investicije, okoli njih pa so raztreseni kovinski in plastični sodi, okamenele vreče cementa, deske in podobna krama, ki priča o nenadni prekinitvi del.

Kljub vsemu je bila Villahermosa za nas ugodno mesto. V bližini je aguada, ki se skoraj nikoli ne izsuši. Namestili smo se v hišah in tako imeli manj dela z urejanjem tabora. Našli smo tudi pokrov kovinskega soda, ki je bil zelo primeren za peko tortilj.

Naslednje jutro sem Ciriacu naročil, naj s še dvema delavcema pregleda, kakšen je kolovoz, ki je nekoč povezoval Villahermoso s taborom La Esperanza, oddaljenim kakih 70 kilometrov proti severozahodu. Ob tem kolovozu naj bi namreč bile, nedaleč od Villahermose, večje ruševine, ki jih je poznal Ciriaco. Spomnil sem ga, da bomo tja šli z vozili in da naj zato pazi, da pri sekanju

grmovja ne bodo puščali prekratkih štrcljev, ki bi lahko predrli gume. Preden sem končal, me je prekinil:

»Ne ne, sekali bomo dovolj visoko, dvajset ali trideset centimetrov, tako da bodo kolesa upognila štrclje.«

Čutil sem, da Ciriaco govori kot poznavalec, čeprav takrat še nisem vedel, kako dobro obvlada svoje delo.

Ostali smo uredili tabor, zatem pa enega od velikih plastičnih sodov, ki smo jih našli v Villahermosi, postavili na vozilo, se zapeljali do aguade in ga napolnili z vodo. Tako smo za pot proti zahodu povečali rezerve, ki so bile doslej omejene na dve petdesetlitrski posodi. Naš najstarejši delavec, don Germán, je bil zadolžen predvsem za red v taboru in pripravo hrane.

Ciriaco se je s svojo ekipo vrnil zvečer. Vsi so bili vidno izčrpani – nič čudnega, dan je bil zelo vroč – a je Ciriaco takoj

Ob kolovozu, vrezanem preko nekdanjega mesta, ki smo ga poimenovali Yaxnohcah, je videti profil tlaka, ki je prekrival trg, in ruševin stavbe, ki je bila postavljena nanj.

pristopil k meni, da mi poroča o opravljenem delu. Že po nekaj besedah sem ga ustavil:

»Kasneje. Najprej popijte in pojejte, potem se pogovorimo.«

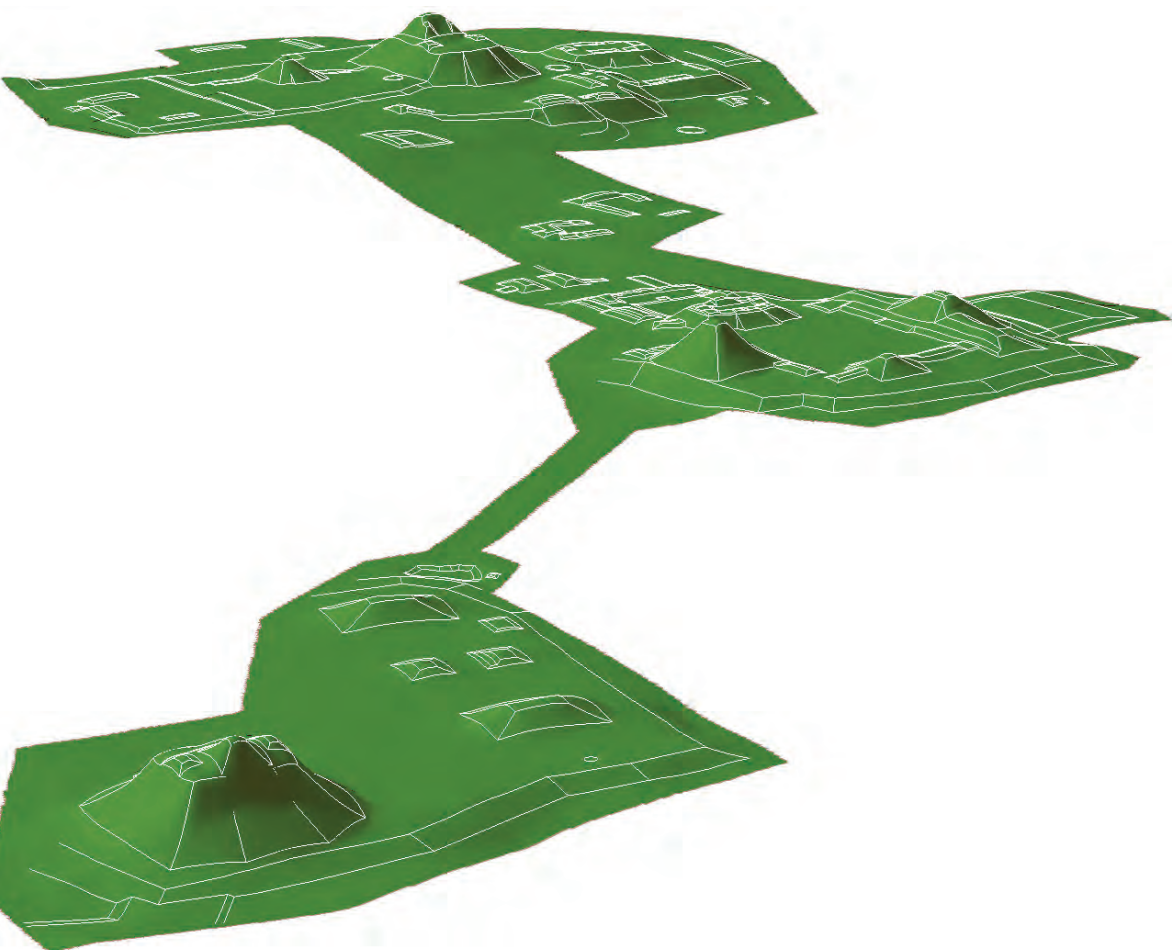
Prikimal je in umolknil, njegov pogled je bil povsem hladen, a šele kasneje se mi je zazdelo, da je prav od tistega trenutka njegov odnos do mene postal drugačen, manj zadržan. Najbrž je takrat prvič videl, da so v naši ekipi na prvem mestu osnovne potrebe vsakega posameznika: delo, zaradi katerega smo tu, je pomembno, a ne bolj kot človek, ki ga opravlja. Na naših odpravah je vedno marsičesa manjkalo, toda kar smo imeli, je bilo na razpolago vsem: kava, rum, sladkarije ali karkoli že. Načelo, ki sem ga skušal uveljaviti, je bilo: pri porabi bodimo racionalni, ampak dokler zaloge so, si jih delimo vsi, tako kot vse napore, nadloge in pomanjkanja.

Po večerji smo sedli k ognju in Ciriaco je povedal, da prvih nekaj kilometrov ne bo težav, zatem pa da je kolovoz precej zaraščen. Na križišču, od koder se od glavnega kolovoza, ki vodi proti severozahodu, odcepi drug v jugozahodno smer, so zavili na levo in prišli do aguade La Fama. Ciriacu sem namreč bil rekel, da je ta aguada za nas pomembna referenčna točka: Karl Ruppert omenja, da Pared de los Reyes, ki sem ga hotel najti, leži severozahodno od tabora La Fama.

Naslednji dan smo se odpravili z vsemi vozili in vso opremo iz Villahermose po kolovozu proti severozahodu. Potem ko smo očistili 5 kilometrov, smo pozno popoldne med visokimi drevesi našli primeren prostor za tabor. Od tam se je namreč teren začel spuščati v močno zaraščen *bajo*, ki zaradi nizke in trnaste goščave nikakor ni primerno okolje za tabor, razen tega nas je do ruševin, ki jih je poznal Ciriaco, ločil le še slab kilometer.

Ko smo naslednje jutro prečkali *bajo*, se je teren začel dvigovati in nizko rastje je prešlo v visoki *ramonal*, gozd z visokimi drevesi, med katerimi prevladuje vrsta *ramón*¹⁷. Drevo ima okusne sadeže in, zanimivo, ruševine večjih majevskih mest so običajno prav na terenih, ki jih danes prekriva *ramonal*. Gotovo obstaja povezava med lastnostmi tal, ki so za rast teh dreves posebno primerna, in vzvišenimi tereni, ki so jih za večja naselja najraje izbirali Maji.

17 *Brosimum alicastrum*.

Ruppertove odprave so uporabljale samo ozke mulovodske steze čiklerov. V drugi polovici 20. stoletja, ko je postalo pomembnejše izkoriščanje lesa, pa so z buldožerji odprli drvarske kolovoze, po katerih so lahko vozili tovornjaki in kakršen je bil tudi ta, po katerem smo hodili. Stroj, ki ga je odstrgal, je zapeljal prav čez osrednji del nekdanjega majevskega mesta: potem ko smo opazili nekaj ruševin na levi in desni, smo zakoračili v strm klanec, kolovoz se je ugreznil v nekakšen žleb in na obeh straneh smo ugledali profile tlaka nekdanjega trga: plasti drobnih kamnov, ki jih je prekrivala debela plast ometa!

Ko se je teren zopet zravnal, je Ciriaco pokazal na desno:

»Tu je.«

Pogled proti severovzhodu na mestno jedro najdišča Yaxnohcah (model: Tomaž Podobnikar).

Material za gradnjo svojih stavb so Maji izsekali iz apnenčaste skalnate podlage, ki marsikje moli iz tal, zato je večje in manjše kamnolome moč najti na mnogih arheoloških najdiščih ali v njihovi neposredni bližini. Kamnolom na sliki nam je vlil upanja pri prvem iskanju najdišča Pared de los Reyes.

Ustavili smo se. Le nekaj metrov stran je bilo med drevesi videti vznožje in del pobočja ogromne groblje kamenja. Tudi ko smo se približali, zaradi poraščenosti nismo mogli oceniti velikosti in višine stavbe. Povzpeli smo se po njenem južnem pobočju in stopili na precej obsežno ploščad, na kateri so štrlele kvišku ruševine treh manjših stavb: večja ob severnem robu, dve manjši pa na vzhodni in zahodni strani. Ugotovili smo, da smo na mogočni presekanji piramidi; rahla izboklina vzdolž južnega pobočja ruševine je dajala slutiti, da se je tam nekoč vzpenjalo stopnišče do gornje ploščadi, na kateri so stali trije templji. Triadna skupina! Stavbe s takšno konfiguracijo so bile v modi predvsem v pozni predklasični dobi, torej v času od 3. stoletja pr. n. št. do 3. stoletja n. št. Veliko jih je na severu sosednje Gvatemale, v pokrajini Petén, ki je z arheološkega vidika sorazmerno dobro raziskana. Prav tam so zrastle prva velika majevska mesta, med katerimi izstopajo Tintal, Nakbé in El Mirador.

Bežen pregled okolice piramide je razkril, da se stavbe precejšnjih razsežnosti nadaljujejo v vse smeri. Glede na piramido s triadno skupino je bilo prav verjetno, da smo sredi pomembnega

predklasičnega centra, katerega obseg in značilnosti bo treba preučiti. To nalogo sem prepustil Atasti in Vaqueru, s Ciriacom in Raymundom pa smo se podali naprej po kolovozu proti severozahodu. Naš namen je bil locirati najdišče Pared de los Reyes, ki je glede na Lundellove in Ruppertove podatke moralo biti le nekaj kilometrov stran.

Cyrus Lundell poroča, da je njegova odprava 9. januarja 1932 ob zori odšla iz Villahermose po poti, ki je vodila proti zahodu vzdolž jugozahodnega roba nekdanjega calakmulskega jezera (Bajo El Laberinto). Potem ko so šli mimo opuščenega tabora La Fama, kjer so se leta 1929 z noži in puškami spopadli čikleri iz Campecheja in Gvatemale, so opoldne prispeli, kot pravi Lundell, do ene najbolj zanimivih majevskih ruševin, ki jo krasijo v štuku upodobljene človeške figure s turbani, podobnimi kronam, zaradi česar ji čikleri pravijo Pared de los Reyes, 'Stena kraljev'.

Kasneje, leta 1934, je Pared de los Reyes obiskala odprava Karla Rupperta. Njegovi podatki o položaju najdišča sovpadajo z Lundellovimi, a so bolj popolni. Ruppert pravi, da so se od aguade La Fama odpravili z mulami proti severozahodu in po dveh urah ježe prispeli do aguade Unión, ruševine Pared de los Reyes pa da so bile 10 do 15 minut hoda severozahodno od te aguade.

Ciriaco in nekateri drugi ljudje, s katerimi smo že bili govorili, so poznali aguado in bivši tabor La Fama, nihče pa ni slišal za kak tabor ali aguado po imenu Unión. Tokrat smo imeli s seboj prenosni računalnik s kartografskimi podatki, ki smo jih dobili na spletnem mestu mehiške Nacionalne komisije za poznavanje in rabo biodiverzitete (*Comisión Nacional para el Conocimiento y Uso de la Biodiversidad*). Ta državna ustanova je na podlagi letalskih fotografij izdelala karte poti, aguad, vegetacije in drugih elementov naravnega okolja na območju Calakmulske biosfere. Tako smo na teh kartah našli aguado La Fama, do katere so Ciriaco in njegova dva pomagača pred dvema dnevoma že prišli, pa tudi aguado, ki leži v ravni črti 6,5 kilometra severozahodno od aguade La Fama, torej na razdalji, ki – upoštevajoč vijugaste mulovodske poti – dokaj dobro ustreza dvema urama hoda, ki ju omenja Ruppert. Poleg tega smo ugotovili, da ta aguada leži 2,3 kilometra vzhodno od Ruppertovih koordinat za Pared de los Reyes, torej znotraj ranga znanih napak v koordinatah, ki jih daje Ruppert za razna najdišča. Zelo verjetno je bilo torej, da gre za aguado Unión.

Da bi prišli do nje, smo vstavili njene koordinate v navigator GPS in najprej sledili opuščnemu kolovozu proti severozahodu, zatem pa smo na križišču, od koder je drug in še veliko bolj zaraščen kolovoz vodil proti severu, zavili na desno. Ob poti nam je vzbudil pozornost manjši kamnolom: na nekaj kvadratnih metrih so molele iz tal skale z nekaj gladko odrezanimi navpičnimi površinami. Takšni kamnolomi so zelo pogosti v bližini nekdanjih majevskih naselij; najdba nam je vlila dodatnega upanja, da smo na pravi poti, tudi zato, ker Ruppert poroča, da so med hojo proti aguadi Unión naleteli na kamnolom.

Izsekavanje poti je bilo tako naporno, da smo prišli do aguade šele pozno popoldne; bila je izsušena in prerasla z visoko travo. Takoj smo se morali obrniti, saj nas je do tabora ločilo dobrih

V koreninah nekaterih vrst dreves je dovolj vode za nujne primere.

osem kilometrov. Vrnili smo se v trdi temi in povsem izčrpani. Za začetek sezone, ko smo bili še povsem brez kondicije, je bil ta pohod uničujoč. Nekaj požirkov viskija nam je pomagalo, da smo prišli k sebi, optimizem pa sta dvignila tudi Atasta in Vaquero: pri pregledovanju terena južno od piramide ob kolovozu sta naletela na skupine velikih stavb, raztresene na večji površini; čeprav še nista mogla ugotoviti, kako daleč segajo, je bilo jasno, da gre za obsežen in pomemben center. Ker je bilo to prvo veliko najdišče te sezone, se nam je porodila ideja, da ga poimenujemo *Yaxnohcah* ali 'Prvo veliko mesto'. Sklenili smo, da ga podrobneje pregledamo med kartiranjem, v drugi fazi sezone, zdaj pa se bomo posvetili iskanju ruševin Pared de los Reyes.

Po večerji smo obsedeli ob ognju, komarjev ni bilo, večer je bil skoraj romantičen in Ciriaco se je prvič razgovoril. Povedal je, da je pravzaprav iz Gvatemale in da je prišel v Mehiko kot mlad čiklero. Meja, ki poteka čez te neposeljene gozdove, še danes ni nikakršna prepreka, некоč pa so čikleri redno hodili z ene na drugo stran; gozd je bil na obeh straneh, ljudje so govorili isti jezik in iskali isto dragoceno surovino. Ciriaco je nekega dne prišel v Villahermoso, da se oskrbi s potrebnim živežem. Čeprav je povsod vladal zakon džungle in močnejšega, spori pa so se marsikdaj končali z umori, se mu je na tej strani zdelo okolje bolj umirjeno in je ostal. Odjemalcev čikleja ni zanimalo, od kod so ljudje, temveč kako dobri delavci so. Ciriacovo zgodbo smo z zanimanjem poslušali, pogovor pa je neizogibno nanesel tudi na plenjenje ruševin, dejavnost, ki se ji je upiral le redkokateri čiklero. Povedal je, da tega na mehiški strani ni nikoli počel, prej v Gvatemali pa zelo pogosto. Govoril je o raznih najdiščih, na katerih je 'delal', o načinu kopanja, o predmetih, ki jih je našel, o naročnikih, o zaslužku, ki ni bil slab, a je izpuhtel tako hitro, kot je prišel ... Če odmislimo nezakonitost tega početja, je bil občudovanja vreden profesionallec. Med vsemi domačini, ki sem jih spoznal, je bil Ciriaco edini, ki je o tem govoril brez dlake na jeziku. Seveda je vedel, da ga zaradi tega nihče ne more preganjati, nihče mu ničesar ne more dokazati. Kljub temu se mi je zazdelo, da nam je začel tudi zaupati. In kasneje je ob neštetih priložnostih dokazal, da je zaupanja vreden tudi sam.

Sredi noči nas je prebudila huda nevihta. Ker visečih mrež nismo z ničimer zaščitili pred morebitnim dežjem, smo jutro

dočakali premočeni. Ob ognju smo se skušali ogreti in za silo posušiti stvari. Ciriaco je napomnil, da moramo naslednjič nabaviti polivinilno folijo. Čikleri se v vsakem taboru namestijo za več dni ali tednov in zato napravijo zavetišča s streho iz palmovega listja, v našem primeru pa se takšno delo ne bi izplačalo.

Da ne bi pri iskanju najdišča Pared de los Reyes vsak dan izgubljali preveč energije s pešačenjem, smo z Raymundom, Atasto, Vaquerom in Ciriacom vzeli najpomembnejšo opremo in se utaborili pri aguadi, ki smo jo našli prejšnji dan. Ker pa je bila izsušena, smo se z ostalimi delavci dogovorili, da ostanejo v prvem taboru in nam vsak dan prinesejo vodo.

V naslednjih treh dneh smo podolgem in počez prehodili območje severozahodno od aguade. Našli smo vrsto manjših ruševin, nekaj kamnolomov in celo ostanke iz kamnov narejene poti, ki je bila široka okoli dva metra, nad okoliškim terenom pa se je ponekod dvigala do višine metra in pol. Takšne poti, ki jih imenujemo z majevskim izrazom *sacbé* ('bela pot'), so povezovale naselja, pa tudi posamezne arhitektonske skupine znotraj posameznih mest. Čeprav Maji niso uporabljali kolesa – tudi v lončarstvu ne – in zato tudi voz niso imeli, so takšne poti ali ceste, v nekaterih primerih precej mogočne konstrukcije, močno olajševale gibanje, zlasti preko niže ležečih, gosto zaraščenih in v deževni dobi zamočvirjenih terenov (*bajos*). Naš *sacbé*, dolg okoli 800 m, je povezoval večjo skupino porušenih stavb z dvema kamnolomoma proti jugu.

Ciriaco je imel priložnost, da pokaže vrsto svojih sposobnosti. Ko nam je neko popoldne, ko smo bili še daleč od tabora, zmanjkalo vode, je vneto pregledoval drevje in končno našel, kar je iskal: drevo *álamo*, katerega korenine so se razpredale daleč naokoli. Izbral je eno, ki je bila skoraj vsa na površini, odstranil nekaj zemlje in jo s hitrima zamahoma mačete dvakrat presekal; iz okoli dva metra dolgega kosa, ki ga je iztrgal, se je nateklo za kak kozarec belkaste, a odrešujoče vode. Tokrat je bilo korenin dovolj, da smo si žejo vsaj za silo potešili, vendar dreves, ki zadržujejo vodo v koreninah – poleg omenjenega tudi *amapola* in *matapalo* – še zdaleč ni povsod na voljo.

Ob drugi priložnosti sva s Ciriacom, medtem ko sta Vaquero in Atasta risala skico manjše skupine ruševin, pregledovala teren zahodno od našega zasilnega tabora in zaslišala petje ptic,

imenovanih *oropéndolas*¹⁸, ki si na drevesih napravijo značilna viseča gnezda. Te niso nikoli daleč od vode, je pripomnil Ciriaco, in to mu je dalo misliti, da je v bližini izsušene aguade, ob kateri smo taborili, še kakšna druga, ki ima vodo. Hotela sva jo najti, ne le zaradi vode, temveč tudi zato, ker suha aguada ob taboru nemara sploh ni bila aguada Unión in smo iskali na napačnem terenu. Čez čas je Ciriaco z mačeto pokazal med drevje: tu je nekoč bila mulovodska steza, *camino de arria*. Ker nisem videl nobene poti, mi je pokazal korenine dreves *ramón*, ki so jih nekoč oglo-dale mule. Ker so te steze vedno vodile od ene do druge aguade, sva ji sledila, vendar naju je pripeljala v neki *bajo*, kjer je ni bilo mogoče več prepoznati.

Razmere, v katerih smo delali, so nas iz dneva v dan bolj težile. Hranili smo se v glavnem s konzervami, prepečencem in krekerji, vode, ki so nam jo vsak dan mukoma prinašali, pa je bilo komaj za pitje in jutranjo kavo. Izplakovanju rok in obraza

Gnezda ptic
oropéndolas.

18 *Psarocolius montezuma*.

smo lahko namenili zelo skope količine, pa še te so imele vse manjši učinek: zaradi vsakodnevnega močnega znojenja je voda z zamaščene kože kar spolzela. Ni nam zmanjkalo volje, toda po četrtem dnevu prečesavanja terena smo morali priznati poraz: arheoloških ostankov sicer ni manjkalo, toda znamenite stavbe s štukaturami ni bilo nikjer. Pregledali smo obsežno območje in se od aguade pri našem taboru vsekakor oddaljili veliko več kot 15 minut hoda, ki jih omenja Ruppert, vse do koordinat, ki jih daje za Pared de los Reyes in ki padejo 2,5 kilometra severozahodno od aguade. Toda vsi naporji so bili zaman. Ali je kraj zaklet? Je mogoče, da smo vendarle kaj izpustili? Ali pa aguada, pri kateri smo taborili, sploh ni bila Ruppertova aguada Unión?

Odgovor smo dobili šele naslednje leto.

Zmota

Zaloge so nam pošle in morali smo se vrniti v civilizacijo. Tudi Z vozila so potrebovala mehanika, da o vulkanizerju ne govorimo. Ciriaco je omenil, da v Xpujilu živi Guadalupe Lozano, njegov prijatelj in nekdanji družabnik, ki nam kot dober čiklero gotovo lahko koristi. Don Guadalupe se je spomnil, da je pred leti videl večje ruševine blizu tabora El Tintal, jugozahodno od aguade La Fama, in privolil, da nas pelje tja. Vzel je tudi sina Raúlá, Ciriaco pa je namesto dosedanjih, ki jih ponoven odhod ni mikal, v svoji vasi našel tri druge delavce.

Raymundo mi je pravil, da je pred leti s svojimi kolegi z univerze prišel do Oxpemula, velikega najdišča, ki ga je leta 1934 odkril Karl Ruppert. Tako kot več drugih je tudi to najdišče veljalo za izgubljeno vse do ponovnega odkritja, ki ga je omenjal Raymundo in o katerem je bilo objavljeno samo eno, zelo skopo poročilo. Zato me je seveda zanimalo, kje in v kakšnem stanju je Oxpemul. Čudno se mi je zdelo, da Raymundo, kot je povedal, ni videl nobenih kamnitih spomenikov, saj Ruppert omenja kar 19 stel in 18 oltarjev; tudi če so bili tam na delu plenilci, gotovo niso odnesli kar vseh, saj običajno le odžagajo reliefno obdelane površine. Raymundo je poudaril, da so najdišče obiskali zelo na hitro in zato gotovo niso videli vsega. Torej se je vsekakor izplačalo, da gremo tja in si zadevo natančno ogledamo.

Razdelili smo se v dve skupini. Z Raymundom, Ciriacom in še dvema fantoma, Andrésom in Gonzalom, smo se utaborili ob aguadi, ki leži pri 27. kilometru ceste od Conhuása proti Calakmulu, od koder se bomo napotili v Oxpemul. Atasta in Vaquero pa sta z ostalimi delavci nadaljevala pot proti Villahermosi, od koder jih bo Guadalupe vodil do El Tintala in ruševin, ki jih je poznal. Poleg treh vozil, ki so nam omogočila delo v dveh skupinah, smo imeli tokrat prvič tudi dva najeta satelitska telefona. Ni bilo misliti, da se bomo kar klicali in neposredno pogovarjali: tudi če bi imeli telefona ves čas vklopljena, zaradi česar bi se baterije hitro izpraznile, bi se redkokdaj lahko doklicali, ker satelitski signal ne prodre skozi drevesne krošnje. Lahko pa smo si pomagali z

glasovnimi sporočili: vsaj enkrat na dan je vsaka ekipa skušala najti dovolj odprt prostor, da je lahko po potrebi poslala sporočilo in preverila, če ji karkoli sporoča druga skupina.

Naš tabor je bil le nekaj deset metrov od ceste, v prijetno svežem visokem gozdu ob aguadi, ki je imela kar veliko vode. To je bil nedvomno eden lepših taborov, za naše razmere skoraj romantičen; a da ne bo pomote: predstava o sproščenem pikniku ob jezercu s peščeno plažo bi bila hudo zgrešena. Aguade so le večje ali manjše mlake z blatnim obrežjem, na katerem raste trstičje, grmičevje, visoka trava, marsikdaj vse hkrati. Da je vodo mogoče zajeti, je običajno treba položiti hlode, ki omogočijo dostop do mesta, kjer je voda dovolj globoka. Pri zajemanju se praviloma skali in je treba počakati, da se drobci blata posedejo. Kjer je voda, je seveda tudi živalstva več, pa ne le komarjev. Prostor za tabor je treba skrbno očistiti, da bi lažje opazili kakšno kačo. K aguadam radi pridejo divji prašiči, ki sicer ne napadajo kar tako, če pa jih kaj razdraži, je hiter umik na kakšno drevo edina rešitev. Pomembni porabniki vode so tudi tapirji, načelno krotki, a dovolj močni, da se ne bojijo ničesar in pomendrajajo vse, na kar naletijo na svoji ustaljeni poti. Jaguarji? Ti so gotovo najbolj mogočne mačke srednjeameriškega tropskega gozda, ampak človeka se raje izogibajo. Sledove smo videli večkrat, samo dvakrat pa sem imel srečo, da sem lahko tamkajšnjega kralja živali gledal iz oči v oči; obakrat je stal na kolovozu, a se je že čez nekaj trenutkov dostojanstveno obrnil in izginil v goščavi.

Ne glede na nevšečnosti nas na naših odpravah razveseli vsaka aguada z vodo. V deževni dobi, ko delajo čikleri, so aguade polne in preskrba z vodo ne predstavlja nobenih težav. Ker pa je za naše delo primerna le sušna doba, ko ni mogoče vedeti, če bo v kateri od aguad voda, je treba vedno pripeljati s seboj zaloge, te pa so seveda omejene. Čeprav ima voda v vseh aguadah značilen vonj in barvo, pač zaradi množice raztopljenih snovi rastlinskega izvora, je povsem primerna tudi za pitje; čikleri jo pijejo kar tako, mi pa jo za vsak slučaj prevremo ali drugače razkužimo. Predvsem pa, če je v bližini aguada, tudi pri porabi vode za pranje perila in umivanje niso potrebni posebni ukrepi varčevanja. Kako božanski je občutek, če si lahko človek po vročem in napornem dnevu od glave do nog spere lepljive izločke s telesa! Kopanje v sami aguadi sicer ni priporočljivo; ne le zaradi kakšnega krokodila, ki morda

še ni zaužil potrebnega obroka, temveč tudi zaradi blata, ki vodo takoj tako skali, da bi bil rezultat takšnega načina snaženja povsem izničen. Z vedrom pa je seveda mogoče zajeti dokaj bistro vodo, ki jo po potrebi še precedimo skozi krpo.

Mesto za naš tabor ob cesti smo skrbno pregledali, z vejami pometli listje in posekali podrast. Kač nismo videli, sledov večjih živali tudi ne. Sredi aguade je sicer počival krokodil, ki je narekoval previdnost, a se ni zmenil za nas. Šele veja, ki mu jo je zalučal Ciriaco, nas je prepričala, da je še kako živ.

V bližini je ob cesti stal kovinski stolp, ki so ga občasno uporabljali nadzorniki biosfere in od koder je bilo mogoče videti pomenljivo izboklino na vzhodnem horizontu. »To je glavna piramida Oxpemula,« je rekel Raymundo, »kakih pet kilometrov daleč.« Eden od delavcev je ostal v taboru, ostali pa smo se odpravili tja. Našli smo stezo, ki so jo pred leti odprli Raymundo in njegovi

Krokodil v aguadi ob cesti proti Calakmulu.

spremljevalci; čeprav je bila že precej zaraščena, je vendar olajšala napredovanje skozi *bajo*, ki smo ga morali prehoditi. Potem ko smo prečkali suho strugo potoka Río Desempeño in šli mimo skupine manjših ruševin, se je teren začel dvigati. Vzpenjali smo se čez očitno umetne terase, videvali vse večje kamnite groblje in končno prispeli do največje piramidalne stavbe, visoke okoli 30 m. Raymundo mi je pokazal nizek in podolgovat prizidek, ki da je na Ruppertovem načrtu Oxpemula narisana na napačni strani; bil je prepričan, da je pri izrisu prišlo do pomote in da je načrt zrcalna slika stvarnosti. Splezali smo na razrušeno piramido, ki je ponekod imela izpostavljene dele zidov, in ugotovili, da leži na južnem koncu precej izrazite vzpetine, medtem ko je na Ruppertovem načrtu največja piramida na severnem koncu. Torej njegov plan ni le zrcalno obrnjen, temveč ima tudi sever napačno označen?

Spustili smo se na trg pred piramido in začeli z Ruppertovim načrtom v rokah hoditi med ruševinami proti severu. Ne le, da nikjer ni bilo nobene stele; bolj ko smo gledali, bolj nam je postajalo jasno, da se načrt ne sklada niti z razporeditvijo niti z videzom stavb, med katerimi smo hodili.

»Raymundo,« sem rekel nekoliko obotavljaje, »ali je bil Ruppertov geometer do konca nasekan ali pa tole ni Oxpemul.«

Raymundo se je ustavil, zapičil mačeto v tla in odkimal:

»Ne, ni.« Zajel je zrak, snel čepico in se popraskal po temenu. »Takrat smo bili tu res zelo na hitro. Zdelo se mi je, da je prizidek velike piramide točno tak kot na načrtu, samo na napačni strani. To nam je bilo dovolj. Mislili smo, da smo v Oxpemulu.«

Napake ni bilo prijetno priznati, ampak Raymundo je bil preveč pošten, da bi se obotavljajal:

»Posrali smo ga. Tole že ni Oxpemul.«

Najdišče je bilo vsekakor veliko in menila sva, da se bomo morali vrniti in ga podrobno pregledati in kartirati. Ko pa je Raymundo čez nekaj dni odšel v Campeche, je izvedel, da je pravzaprav že znano: arheolog Agustín Peña je vključil opis in načrt tega najdišča, ki ga je imenoval Dos Aguadas, v svojo magistrsko nalogo leta 1986; ta sicer ni objavljena, je pa dostopna, zato ponovno kartiranje ne bi imelo smisla.

Seveda nama je zdaj ostalo pomembno vprašanje: kje pa potem je Oxpemul? Ruppertove koordinate padejo v *bajo*, dobre tri kilometre proti jugovzhodu. Ker se tak teren v deževni dobi

zamočviri in je povsem neprimeren za naselitev – Maji niso nobenega doslej znanih naselij postavili v *bajo* – je bilo seveda jasno, da je v koordinatah napaka in da Oxpemul verjetno leži na kakšni bližnji vzpetini.

Še enkrat smo se povzpeli na piramido, katere vrh ni bil preveč zaraščen, tako da smo se lahko razgledali po okolici. Do koder je segal pogled, je bila pokrajina prekrita z zeleno preprogo, kljub temu pa smo na okoliških gričih skušali najti kak znak, ki bi pričal o prisotnosti večjih stavb pod drevesi. Najbolj sumljiv je bil hrib, oddaljen okoli pet kilometrov proti vzhodu. Izrazite izbokline na njem niso bile videti prav nič naravne. Če želimo zadevo preveriti, se bomo seveda morali podati tja. Od vzpetine, na kateri smo bili, se je vse do hriba raztezal povsem raven in gotovo težko prehodan *bajo*, ampak radovednost je premagala odpor pred težavami.

Vrnili smo se v tabor ob cesti in naredili načrt za naslednji dan. Na karti aguad na računalniku sem opazil, da ena leži zelo

Da bi prišli
do vode, je
Ciriaco v napol
izsušeno aguado
izkopal jamo.

blizu ruševin, ki smo jih pregledali ta dan. Poiskali jo bomo in se tam utaborili, da si po utiranju poti proti vzhodu prihranimo vračanje vse do ceste.

Gonzalo je naslednji dan ostal v taboru, ker je nekdo zaradi bližine ceste moral čuvati kamioneto in opremo, ki je ostala tam; poleg tega smo se dogovorili, da nam kasneje prinese vodo. Ostali smo vzeli najnujnejšo opremo in nekaj hrane ter s koordinatami, vstavljenimi v GPS, brez težav našli aguado, ki smo jo iskali. V svoje veliko veselje smo ugotovili, da ni povsem izsušena. Ciriaco je s kolom izkopal jamo v blato; upali smo, da se bo vanjo do večera nateklo nekaj vode. Andrésa smo poslali nazaj v tabor ob cesti, da ostane tam in Gonzalu pojasni, kako nas bo z vodo in hrano najlaže našel, z Raymundom in Ciriacom pa smo ob aguadi očistili primerno mesto za tabor.

S pomočjo azimuta, ki sem ga s kompasom izmeril prejšnji dan, sem na geografski karti našel hrib, ki smo ga videli z vrha piramide in ki je predstavljal naš cilj; določil sem koordinate najvišje točke hriba in jih vstavil v GPS. Okoli poldneva smo začeli prodirati proti vzhodu. Blizu aguade smo naleteli na star kolovoz, ki je tekel v pravi smeri. Sledili smo mu, a je bilo očitno, da ni bil v rabi že vrsto let. Po manj kot dveh kilometrih, ko se je teren spustil v *bajo*, je postal tako zaraščen, da nam ni več olajševal napredovanja. Zato smo začeli odpirati pot čimbolj naravnost v smeri, ki sta jo kazala kompas in GPS.

Okoli pete ure popoldne smo delo prekinili in se v temi vrnili v tabor. Tam je plapolal ogenj, ob katerem nas je že čakal Gonzalo. Imeli smo najnujnejšo posodo, tako da smo si lahko pripravili toplo, čeprav improvizirano večerjo. Gonzalo je pritovoril dvajsetlitrsko plastenko pitne vode, poleg tega smo z veseljem ugotovili, da se je v jamo, ki jo je izkopal Ciriaco v aguadi, nateklo dovolj vode tudi za higienske potrebe; blato se je posedlo, voda je bila bistra in v njej so plavale želvice. Vedra seveda nismo prinesli, imeli pa smo dve dvolitrski plastenki kokakole. Takrat sem se prvič prepričal, da so štirje litri vode dovolj za povsem dostojno kopel z miljenjem in izpiranjem. S steklenico je mogoče vodo varčno in učinkovito dozirati, tako da so izgube minimalne.

Voda! Kako samoumevno se nam zdi, da priteče iz pipe in je dovolj za prhanje, pranje perila, avtomobilov, zalivanje vrtov, osveževanje parkov; kako malo pomembna se nam zdi v civilizaciji

in kako dragocena postane, kadar je ni! Samo na terenskem delu se vedno resnično zavem njenega pomena. Lakota je najboljša začimba, pravi star pregovor; samo v pomanjkanju lahko majhne stvari nudijo veliko zadovoljstvo. Kdor česa podobnega ni doživel, bo težko dojel, kakšen užitek lahko v takšnih razmerah nudijo že štirje litri rjavkaste in po trohnobi dišeče vode iz aguade!

Da je voda skoraj sinonim za življenje, najbolj živo občutimo v naravi, predvsem v predelih, kjer je razlika med deževno in sušno dobo izrazita, tudi če gre za tropski gozd, ki si ga ponavadi predstavljamo kot vedno vlažen biotop izobilja. Vlaga je v mnogih rastlinah in zraku sicer res vedno veliko, toda srednjeameriški tropski gozd ni vselej enako zelen. V začetku deževne dobe so spremembe nagle in očitne: podrast požene skoraj skokovito, krošnje dreves se zapolnijo, vrste in količine insektov se namnožijo, ptice so glasnejše, žabe začnejo prirejati množične koncerte ... In šele ko se začne deževje, poženejo tudi posevki na poljih. Če deževna doba ne nastopi pravočasno, je to za mnoge kmete še vedno razlog za tako veliko skrb, kot so jo imeli nekoč stari Maji. Tako nam postane povsem jasno, zakaj so med elementi, ki krasijo njihovo arhitekturo, najbolj pogoste prav groteskne maske Chaca, boga dežja.

Oxpemul

Naslednje jutro se je Gonzalo vrnil v tabor ob cesti, da zamenja Andrésa, ki nam bo zvečer prinesel vodo, z Raymundom in Ciriacom pa smo odšli v nasprotno smer. Prejšnji dan smo odprli pot čez vzvišen teren, se spustili in začeli prodirati v *bajo*, toda najtežji del nas je šele čakal; glede na karto sta nam manjkala vsaj še dva kilometra in pol, da prečkamo *bajo* in pridemo do vznožja vzpetine, na katero smo bili namenjeni.

Ciriaco je hodil spredaj in posekal najnujnejše, midva z Raymundom pa sva stopala za njim in pot primerno razširjala. Vsak *bajo* je neprijeten za hojo, ta pa je bil še posebno. Rastje je bilo izrazito gosto, nizko in ni nudilo nobene sence, trnje nas je praskalo na vsakem koraku, večino goščave pa so sestavljale vrste s tako trdim lesom, da smo se morali kar naprej ustavljati in brusiti mačete. Ciriaco se je občasno ustavil, da sem s pomočjo naprave GPS in kompasa preveril, če je smer, v kateri odpira pot, še prava. Ampak lahko sem samo občudoval njegovo sposobnost, ki jo je kasneje še velikokrat dokazal. Ciriacovo smer je treba le redko popravljati. Čeprav zavija zdaj levo zdaj desno, ker se izogiblje drevesom in gosto zaraščenim predelom, se v povprečju zelo natančno drži smeri, v kateri moramo napredovati. To lahko seveda storim tudi sam, če mi pomaga kompas ali pa je sonce dovolj nizko, da lahko glede na lastno senco ohranjam pravo smer. Po soncu se orientira tudi Ciriaco; ko mu nakažem smer, jo primerja s smerjo svoje sence. Presenetljivo pa je, da skoraj enako dobro drži smer tudi v opoldanskih urah, ko senc – zaradi višine sonca v tropskih predelih – tako rekoč ni, ali pa v oblačnem vremenu. In takšna sposobnost tudi med domačini, celo med tistimi, ki so leta delali v gozdovih, ni prav nič običajna.

Tokrat je moral Ciriaco delati posebno velike ovinke. Marsikje je bilo pred njim vse tako zaraščeno, da se je težko odločil, kje bi bil prehod najmanj težaven in utrujajoč. Po kakšnih osmih urah naporov se je popoldne teren začel dvigati, vegetacija je postajala višja, še vedno pa je bila nenavadno gosta in brez posebno visokih dreves. Ciriaco je pripomnil, da zdaj razume, zakaj je kolovoz, ki

Stela 17 v
Oxpemulu nam
je prva potrdila,
da smo ponovno
našli mesto, ki
je bilo 70 let
izgubljeno.

smo mu sprva sledili, že tako zaraščen; ocenil je, da ni bil v rabi že kakšnih trideset let, gotovo zato, ker v tem gozdu skoraj ni uporabnih dreves, niti za čikle niti za les.

Okoli četrte ure popoldne smo se povzpeli na hrib, na točko, ki se je zdela najvišja. Toda čakalo nas je razočaranje: samo nekaj manjših ruševin. Ciriaco je splezal na drevo, da se razgleda.

»Teren se spušča v vse smeri!« je zavpil.

»Tudi proti vzhodu?«

Skušal je najti pravi položaj, da med vejami in listjem s pogledom prodre proti vzhodu.

»Drevesa so v tisti smeri videti visoka; mogoče se tudi teren dviga.«

Upam, da se res, sem si mislil. GPS mi je namreč kazal, da do cilja, ki smo si ga zastavili, torej do najvišje točke hriba s koordinatami, ki sem jih določil po zemljevidu, manjka še 900 m. Šli smo torej naprej proti vzhodu, toda teren se je lahko a vztrajno spuščal, kar nas je, že tako utrujene, navdajalo z malodušjem. Čez čas se je začel dvigati, toda nikjer ni bilo videti niti najmanjše groblje. Samo naravne skale so marsikje štrlele iz tal, rastje pa je bilo še vedno nenavadno gosto; nobenih posebno visokih dreves, nobenega ramonala, kakršni običajno prekrivajo majevska mesta. Do točke, ki naj bi bila naš cilj, pa je manjkalo samo še 300 m.

Vzpenjali smo se še nekaj dolgih minut, ko smo pred sabo naenkrat zagledali strmo pobočje, posuto s kamenjem. Približali smo se in videli, da ne gre za stavbo temveč za nekakšno škarpo, visoko več metrov, ki se je izgubljala v goščavi na levo in desno. Splezali smo po njej, prišli na zravnani teren in – pred nami se je bočila groblja kamenja, tako visoka, da do vrha nismo videli. Z Raymundom sva obstala, Ciriaco pa je splezal na ruševino in od zgoraj zavpil:

»Tu proti severu je še ena višja!«

Iz nahrbtnika sem izvlekel kopijo Ruppertovega načrta Oxpemula. Najvišja piramida je na severnem koncu. Mi smo prišli z zahodne strani; če je to Oxpemul in če je Ruppertov načrt točen, smo zdaj torej pri zahodnem vznožju južne piramide, Strukture VI. In če je to res, bi glede na načrt morala biti na drugi strani stela ...

Z Raymundom sva pozabila na utrujenost in se divje pognala na desno, da bi ob vznožju piramide prišla na njeno vzhodno stran. Goščava, ki je še vedno dopuščala pogled komaj nekaj metrov naprej, je padala pod udarci mačet, kot da za nama ne bi bil že cel dan sekanja in znojenja. Ko sva sledila vznožju ruševine, sva imela popoldansko sonce, ki se je svetlikalo skozi gozd, najprej za hrbtom, zatem se je premaknilo na najino levo in se skrilo za stavbno gmoto; samo še nekaj korakov proti severu in ...

Tu je bila stela! Še vedno je stala pokonci, čeprav je nekoliko nagnjena in sredi neprizanesljivega rastja delovala nekam otožno, kot da bi objokovala mrtvo mesto, katerega veličini je bila priča,

dokler ga ni že pred stoletji pogoltnila džungla. Spomnil sem se Johna Lloyda Stephensa, enega prvih popotnikov, ki so prodirali v skrivnosti Majev; v svoji knjigi, objavljeni leta 1841, je o odkritju Copána, znamenitega arheološkega najdišča v Hondurasu, zapisal tole:

Mesto je bilo opustelo. Nobenega preživelega tiste rase ni bilo, ki bi postopal med ruševinami, z izročilom, prenešenim z očeta na sina, z generacije na generacijo. Pred nami je ležalo kot raztreščena barka sredi oceana, katere jambori so izginili, ime je bilo zbrisano, posadko je doletela pogibel, in nikogar ni bilo, ki bi povedal, od kod je prišla, komu je pripadala, kako dolgo je bila na poti in kaj je povzročilo njeno uničenje ... Vse je bila skrivnost, temna, nepredirna skrivnost, in vsaka podrobnost jo je povečevala. V Egiptu kolosalni skeleti orjaških templjev stojijo na presušenem pesku in v skrajno goli puščobi; tu pa je pregrinjal ruševine brezmejen gozd in jih zakrival pogledu ...¹⁹

Stela je s čelno stranjo gledala proti vzhodu čez nekdanji trg, na njej pa je bil dobro ohranjen relief stoječe osebe v veličastni opravi, očitno enega od vladarjev tega mesta. Oblečen v okrašen opasnik in opremljen z razkošno naprsno ploščo je v desni roki držal sulico in v levi okrogel ščit, na glavi je imel groteskno masko božanstva in bujno perjanico, z nogami, obutimi v sandale, pa je teptal skrčenega in z glavo navzdol obrnjenega ujetnika z na hrbtu zvezanimi rokami. Z Raymundom sva primerjala podobo z Ruppertovo fotografijo stele, ki je po njegovem opisu in načrtu stala na mestu, kjer sva bila.

Nobenega dvoma ni bilo več: stala sva pred Stelo 17 v Oxpemulu!

Medtem je do naju prišel tudi Ciriaco in ob pogledu na stelo še sam zazeval od presenečenja; pred stelo je bil še okrogel oltar, a precej poškodovan. Brž smo krenili proti severu, ker smo hoteli videti najvišjo piramido, in naše zmagoslavje se je še povečalo, ko smo spotoma naleteli na še nekaj stel; na vseh je bilo videti dobro ohranjene podobe in napise. Ko smo se povzpeli na okoli 25 metrov visoko Strukturo IV, najvišjo v Oxpemulu, se nam je odprl veličasten razgled na zeleno, lahno valovito preprogo, ki se

19 *Incidents of Travel in Central America, Chiapas and Yucatan*, 1. zvezek, New York: Harper & Brothers, 1841, str. 105 (prev. I. Š.).

Mnoge
podrobnosti
na Steli 17
so bile bolje
vidne ponoči
ob primerni
osvetlitvi.

je razprostirala na vse strani. Proti zahodu je izstopala najvišja piramida najdišča Dos Aguadas, nekje v ozadju pa se je kot miniaturna dvigal tudi kovinski stolp, ki stoji ob cesti proti Calakmulu. Z naprave GPS je bilo mogoče razbrati, da smo okoli 2,5 kilometra severovzhodno od Ruppertovih koordinat Oxpemula. Raymundo se ni mogel zadržati, vzel je satelitski telefon in poklical arheologa Williama Folana, svojega šefa na univerzi v Campecheju:

»Doktor Folan, našli smo Oxpemul, pravi Oxpemul!«

Ciriaco ni mogel verjeti, da ni bil še nikoli od nikogar slišal za tako pomembne ruševine na tem koncu. No, po svoje je bilo to razumljivo: gozd je bil tako malo privlačen za drvarje in čaklere, da so očitno že davno nehali hoditi sem; tistih, ki so kdaj videli Oxpemul, gotovo ni več med živimi. Vsaj nikomur od nas, niti Ciriacu, ki ima med kolegi in znanci veliko poznavalcev gozda, ni nikoli nihče omenil Oxpemula, čeprav so ga pod tem imenom (ki

Kamnite stele in oltarji na trgu pred najvišjo piramido v Oxpemulu.

pomeni 'trije (umetni) hribi' in namiguje na tri velike piramide) poznali že čikleri v Ruppertovem času.

Sprejem preko satelitskega telefona je bil odličen in izkoristil sem priliko, da preverim morebitna sporočila kolegov v drugi skupini. Vaquero je obveščal, da odpirajo kolovoz proti najdišču, kamor jih vodi don Guadalupe, a da imajo že spet dve predrti gumi in težave z motorno žago. Pomagati mu trenutno nisem mogel, poslal sem mu le sporočilo z najboljšimi željami in novico o našem odkritju.

Sonce se je spustilo že nizko nad obzorje in temeljit pregled smo morali odložiti na naslednji dan. Vrnitev v tabor, čeprav dovršen del poti ob soju svetilk, je bila skoraj lahkotna, ne toliko zaradi že izsekane steze kot zaradi občutkov: tistega 22. aprila 2004, skoraj natanko 70 let zatem, ko ga je našel Karl Ruppert, smo ponovno odkrili Oxpemul, eno najpomembnejših arheoloških najdišč v majevskih nižavjih.

Mesto stel in oltarjev

Naslednje jutro je Raymundo odšel v tabor ob cesti, ker se je moral vrniti v Campeche, s Ciriacom pa sva se zopet napotila v Oxpemul, da ga podrobneje preiščeva. Prejšnje popoldne smo z vrha najvišje piramide videli hrib proti jugozahodu, na katerem je bržkone Južni Oxpemul, kot je Ruppert imenoval manjši arhitektonski kompleks, oddaljen dober kilometer. Ciriacu sem predlagal, naj se prebije do tja in ga pregleda. Dal sem mu kompas in azimut smeri, v kateri naj hodi, da bo prišel vsaj do vznožja hriba, do vrha pa bo že našel brez težav.

Medtem sem z Ruppertovim načrtom v eni in mačeto v drugi roki začel sistematično pregledovati glavni kompleks. Izpostavljenih arhitekturnih elementov ni bilo videti, razen tu in tam kakšnega segmenta stopnišča, vendar so bile stavbe, čeprav so bile njihove prvotne oblike zabrisane z gornjimi ruševinskimi plastmi, tako

Na Steli 5 v Oxpemulu je upodobljeno božanstvo ali pa vladar z božanskimi atributi.

rekoč nedotaknjene. Videl sem samo tri ali štiri plenilske izkope, vsi pa so bili že zelo stari, s podrtimi profili in debelimi plastmi ruševinskega materiala, ki se je nabral v njih zaradi dolgoletne erozije in je bil marsikje že precej preraščen. Očitno je bilo, da so čikleri in drvarji nehali zahajati na to območje že pred več desetletji, še preden je plenilska dejavnost zaradi naraščajočih potreb črnega trga dobila večje razsežnosti.

Urbano jedro Oxpemula leži na dokaj izrazitem hribu, na sorazmerno ravni, a gotovo tudi umetno izravnani planoti, katere robovi povsod prehajajo v strma pobočja, obenem pa so ojačani s strmo kamnito škarpno, ki obkroža celoten kompleks in katere del smo videli že prejšnji dan. Tako naravna lega kot umetne terase s strmimi pobočji dajejo mestu izrazito obramben značaj, saj so onemogočale dostop z vseh strani razen z južne, kjer gornja ploščad prehaja v ozek jezik manj strmo spuščajočega se terena; tu je bil najbrž vhod v nekdanje mesto. Piramidaste in podolgovate strukture različnih velikosti – gotovo templji ter rezidenčne in upravne stavbe – so razporejene okoli dveh glavnih trgov in nekaj manjših dvorišč.

Čeprav najdišče ni posebno veliko, o njegovem posebnem pomenu pričajo kamniti spomeniki. Odprava Karla Rupperta je našla v glavni skupini kar 17 stel in 16 okroglih in pravokotnih oltarjev, v Južnem Oxpemulu pa še dve steli s pripadajočima oltarjema. V glavnem kompleksu sem našel vse spomenike razen Stele 15; ta je bila najmanjša in so jo, kot kaže, odnesli roparji. Vsi ostali spomeniki so bili na mestih, ki jih je označil Ruppert na načrtu. Stelo 9 so plenilci precej poškodovali, ko so hoteli odstraniti relief, toda čelni relief s podobo vladarja je ostal, z izjemo vodoravnega reza čez gornji del, nedotaknjen, v bližini pa so kdove zakaj pustili tudi kamnite fragmente, s katerimi bo mogoče ponovno sestaviti večji del stranskega hieroglifskega napisu. Večina stel, pa tudi nekaj oltarjev, ima presenetljivo dobro ohranjene reliefne podobe in napise. Kot je ugotovil že Ruppertov epigrafik John Denison, vsi datumi ustrezajo času od 731 do 830 n. št., torej poznemu klasičnemu obdobju. Mogočni Calakmul, ki leži 24 kilometrov daleč v južni smeri, je zaradi porazov, ki mu jih je zadal večni tekmelec Tikal konec sedmega in v prvi polovici osmega stoletja, izgubil nekdanjo prevlado nad obsežnim ozemljem. Je bil razcvet Oxpemula povezan prav s padcem Calakmula in razbitjem

Stela 9 v Oxpemulu, katere gornji del so poškodovali plenilci, prikazuje na prednji strani vladarja, ki stoji na kači, v desni roki drži sekiro, obraz pa mu pokriva maska z obličjem Chaca, boga dežja. Na stranskih površinah je besedilo z datumom, ki ustreza 5. maju 751.

njegove mreže vazalov? Obrambne značilnosti Oxpemula, njegov omejen obseg in čas, v katerem je doživel svoj kratkotrajni vzpon, se vsekakor skladajo z nemirno pozno klasično dobo, ko so večje države izgubljale moč in ozemlja, nastajalo pa je vse več manjših, med katerimi so bile vojne vse pogostejše in vse bolj uničujoče.

Sredi popoldneva, ko sem svoje delo skoraj že opravil, se je vrnil tudi Ciriaco. Južni kompleks je našel; povedal je, da ni posebno velik in da ima poleg manjših ruševin eno veliko piramido.

»Si videl kakšno stelo?« sem ga vprašal.

»Dve stojita pred največjo stavbo, vsaka s svojim oltarjem. Steli sta dobro ohranjeni, s figuro spredaj in napisi na vseh drugih straneh.«

Oltar 15 v Oxpemulu prikazuje sedeče božanstvo z dvignjenimi rokami.

Torej sta tudi v Južnem Oxpemulu še vedno obe steli in oba oltarja, o katerih poroča Ruppert. In nobenega roparskega izkopa, je še poudaril Ciriaco. Ker pa je imel čas, je šel še na sosednji hrib, ki ga je bil opazil, in tudi tam videl več manjših ruševin.

Zaenkrat sva videla, kar sva hotela. Da je Oxpemul pomemben, smo vedeli, zdaj pa je bilo jasno tudi to, da je skoraj nepoškodovan – če izvzamemo razdiralno delo narave – in da ima še vedno skoraj vse kamnite spomenike, na katerih so gotovo pomembni zgodovinski podatki. Karl Ruppert je objavil fotografije in risbe samo nekaterih stel in oltarjev, epigrafik Denison pa je sicer opisal vse, toda njegove transkripcije napisov so omejene na koledarske podatke, saj so bili v tistem času razvozlani samo številski in

Vladar,
upodobljen
na Steli 12 v
Oxpemulu,
nosi velike
uhane, razkošno
pokrivalo in
nenavaden
nosni okras.

koledarski glifi, pa še ti ne docela. Ker so kamniti spomeniki s podobami in besedili privlačen plen roparjev, ki lahko pridejo kadarkoli, je bilo nujno, da jih čimprej natančno dokumentiramo.

S Ciriacom sva se vrnila v tabor, kjer naju je čakal Andrés. Naslednje jutro smo pospravili vse in se odpravili v tabor ob cesti, v katerem je dežural Gonzalo. Odpeljal sem jih domov v Constitución in se s Ciriacom dogovoril, da ga obvestim, ko bo vse nared za nadaljevanje del. V Xpujilu in Chetumalu sem imel namreč poleg standardnih opravkov – pralnica, avtomehanik, banka, nakup bencina in živeža – še kup drugih.

O odkritju je bilo treba seznaniti več posameznikov in ustanov. Na INAH, *National Geographic Society* in ZRC SAZU sem naslovil prošnje za dodatno financiranje, potrebno za primerno dokumentacijo oxpemulskih stel in oltarjev. Naš epigrafik Nikolai Grube mi je iz Bonna sporočil, da trenutno ne more priti, ker da ima pedagoške obveznosti, zato sem zaprosil za posredovanje Williama Folana, Raymundovega šefa in vodjo arheološkega oddelka na Avtonomni univerzi v Campecheju; obljubil mi je, da bo našel nekoga in da bo skušal dobiti tudi podporo za odprtje kolovoza proti Oxpemulu, kjer naj bi postavili čuvaje. Ker je tudi mene najprej zaskrbelo, da se od naših delavcev glas o odkritju utegne razširiti tudi do kakšnih plenilcev, sem se oglasil pri komandantu vojaške enote v Xpujilu. Še vedno je bil to stari znanec, podpolkovnik García Melgar. Razložil sem mu situacijo in ga vprašal, če lahko v okviru svojih možnosti ojača patroljiranje vzdolž ceste proti Calakmulu. Zagotovil mi je, da bo to vsekakor storil in da bo o zadevi obvestil tudi svojega generala, komandanta 33. vojaške cone v Campecheju. Kot bomo videli kasneje, je obljubo izpolnil s presenetljivo učinkovitostjo.

Razno

Vsa ta organizacija del je terjala dobra dva tedna. Nekaj sem opravil v Xpujilu in Chetumalu, največ časa pa sem prebil na terenu, daleč od civilizacije, s katero sem sicer lahko komuniciral preko satelitskega telefona, vendar so bile težave s signalom pogosto nepremostljive. Ne da bi naleteli na kaj presunljivo zanimivega, smo se te dni spopadali s težavami vseh vrst, ki jih nemara najbolje ilustrira povzetek terenskega dnevnika:

28. april. Vaquero mi je sporočil v Xpujil, da so našli El Tintal, da je najdišče edinstveno – ima stelo in celo izpostavljene arhitektonske elemente – in da ga moramo kasneje natančno pregledati in kartirati. Ciriaco je prišel v Xpujil in mi sporočil, da ima neke nujne opravke in trenutno ne more z menoj. Odpeljal sem se sam. Na poti proti Villahermosi mi je nasproti pripeljal znani črni jeep; Vaquero je peljal delavca Teodora, ki si je z mačeto tako močno porezal roko, da je bilo potrebno šivanje. Ostale sem našel v Villahermosi, kamor so se že vrnili iz Tintala. Don Guadalupe je nataktnjen, ker že dva dni nimajo moke za tortilje; zdaj sem jo pripeljal in se je pomiril.

29. april. Guadalupe je omenil, da pozna blizu Yaxnohcaha še eno piramido. Odšli smo tja in jo našli samo nekaj sto metrov južno od kompleksa, ki sta ga Atasta in Vaquero že pregledala. Visoka je skoraj 30 m, tudi ta ima triadno skupino in spada k istemu naselju.

30. april. Odprli smo kolovoz iz Villahermose proti jugu. V vetrobran sive kamionete, ki jo je vozil Atasta, je udarila veja, po vsej levi strani je razpokal in se upognil navznoter; z izolirnim trakom smo ga za silo utrdili. Prišli smo do aguade Dos Caobas, ki leži 1 km severno od meje z Gvatemalo; v bližini naj bi bile ruševine, ki jih omenjajo Ruppert in arhivske listine mejne komisije [na te ruševine so naleteli pri meritvah meje v tridesetih letih 20. stoletja]. Ugotovili smo, da je v aguadi dovolj vode, zato se bomo jutri preselili v Dos Caobas. Vaquero mi je sporočil koordinate in mu naročil, naj najde delavca, ki bo nadomestil poškodovanega Teodora. Svetoval sem mu Baltazarja Gutiérreza, ki je vsem bolj znan kot Bacho; najbolj zanesljivo ga bo našel v kantini Rosita v Xpujilu.

1. maj. Preselili smo tabor v Dos Caobas in pregledali okolico, našli pa samo nekaj manjših grobelj z roparskimi izkopi in keramiko. Zvečer sta se pripeljala Vaquero in Bacho s svežimi zalogami hrane. [Bacho je delal z nami že leta 2002. Spoznal sem ga v Xpujilu, kjer so mi omenili, da je čiklero in da dobro pozna ruševine v biosferi. Kadarkoli sem ga srečal, je bil tako neznosno pijan, da se nisva mogla ničesar dogovoriti. Ker pa mi je njegov prijatelj rekel, da je v vasi vedno tak, da pa v gozdu pride k sebi, smo ga nekega dne kar naložili na kamioneto in odpeljali v Villahermoso, ker naj bi tam blizu poznal velik *reinado*. Res je prišel k sebi, našel ruševine in izkazalo se je, da je odličan delavec, kot človek pa prava dobričina. Tudi tokrat ga je Vaquero kar pobral v kantini, brez obotavljanja se je odzval povabilu, na dolgi poti pa se je tudi že streznil].

2. maj. Nadaljujemo preglede, nič posebnega. Na območju koordinat, kjer naj bi bile glede na arhivske dokumente ruševine Ruina Alta, so samo manjše groblje. Popoldne nas preseneti naliv, vrnemo se v tabor. Vse je premočeno, ker mrež nismo zaščitili s polivinilom. Še dobro, da mi je komandant posodil šotor. Ne moremo zakuriti

ognja. Končno najdemo kup posušene trave; nedavno so jo pri čiščenju tabora nagrmadili delavci, ki vsako leto čistijo državno mejo. Pod gornjo in povsem mokro plastjo najdemo dovolj suhe trave, da zakurimo ogenj; razcepimo mokra polena, iz suhega notranjega lesa naredimo treske in jih položimo na ogenj. Močno se je ohladilo, mi pa smo edino steklenico viskija izpraznili že včeraj zvečer.

3. maj. Vaquero je ostal v taboru, zagnal generator, napolnil baterije in posušil opremo. Ostali smo nadaljevali iskanje v okolici. Ruppert omenja Maabal in daje približne koordinate, a tam ni ničesar.

4. maj. Podrli smo tabor in se odpeljali proti vzhodu po kolovozu, ki so ga pred kratkim očistili delavci na meji. Na prvem križišču smo zavili na levo proti severu, mimo odcepa proti aguadi Jeruzalem. Kolovoz je dober, občasno ga uporablja vojska. Na prehodu čez potok Blengio obstanemo v blatu. Štirikolesni pogon na sivi kamioneti ne dela; to že vemo, ampak zdaj se je pokvaril tudi na beli. Še dobro, da je don Martín pred nekaj dnevi popravil winch²⁰. Izvlečemo se iz blata in se utaborimo na kolovozu na mestu blizu hriba s koničastim vrhom, ki sem ga leta 2002 videl s piramide v Balakbalu. Ponoči spet dežuje, ampak mreže so pod polivinilnimi folijami.

5. maj. Prebili smo se do hriba in ga pregledali. Kar je bilo iz Balakbala videti kot večja piramida, je samo precej zašiljen vrh hriba iz sadre. Zgoraj samo skupina manjših grobelj. Popoldne nadaljevali pot. Siva kamioneta se je že vso pot pregrevala in malo pred Altamiro zakuhala in obtičala v blatu; snel se je jermen za ventilator hladilnika. Nataknilo smo rezervni jermen, a je preohlapen. Vlečenje ne pride v poštev, ker je tudi bela kamioneta v blatu, pa še brez 4WD²¹. Prenesemo najvažnejšo opremo iz sive v belo in v džip in do večera pridemo v Xpujil, usrani od nog do las.

6. maj. Poiskal sem komandanta v vojašnici in ga prosil za pomoč. Ta me vedno preseneti: da je mehanik na dopustu, mi je rekel, a je takoj dodal, da se vrne že naslednji dan in da ga lahko z nekaj vojaki pošlje, da popravijo in izvlečejo sivo kamioneto. »Bo to v redu?« je še vprašal. Ostal sem brez besed: kako ne bi bilo v

²⁰ Vitel za vleko, pritrjen na prednji del vozila.

²¹ Four-wheel drive, 'štirikolesni pogon'.

redu?! Sploh nisem vedel, kako naj se mu zahvalim: vojska nas bo izvlekla iz dreka! Belo kamioneto sem odpeljal k mehaniku Martínu v Zoh Laguno, da popravi štirikolesni pogon. Vaquero je odpeljal džipa k vulkanizerju in pomagal Atasti pri urejanju opreme in nakupih. Na internetu skušam videti, kaj je z denarjem, ki naj bi ga namenil INAH za Oxpemul. Nacionalni koordinator za arheologijo mi sporoča, naj se povežem z direktorjem regionalnega centra v Campecheju, tega pa ni.

7. maj. Vaquero odšel z vojaki na hummerju po sivo kamioneto. Klical sem National Geographic in INAH Campeche glede denarja za Oxpemul, odgovornih nisem našel. Folan v Campecheju pravi, da bo univerza dala nekaj denarja. Z Atasto sva odšla v Chetumal po nakupih; naročil sem rezervni del, ki ga potrebuje don Martín za popravilo štirikolesnega pogona. Vaquero se je vrnil s sivo kamioneto in vojaki, ki so jo privlekli s hummerjem; najnujnejše je popravil vojaški mehanik, po blatnem kolovozu pa so jo kljub temu morali šlepati.

Pa naj bo tega telegrafskega naštevanja dovolj. V Xpujilu smo morali ostati še nekaj dni, tako zaradi popravila bele kamionete kot zaradi urejanja finančnih zadev in priprav za dokumentacijo kamnitih spomenikov v Oxpemulu. Willy Folan je sporočil, da je našel človeka, ki je pripravljen priti in jih narisati, dodaten denar pa so končno prispevali vsi zaprošeni: INAH, National Geographic Society, Universidad Autónoma de Campeche in ZRC SAZU.

Raymundo je z vozilom univerze prišel v Xpujil 12. maja zvečer. Z njim je bil Hubert Robichaux, ameriški arheolog, ki je delal že marsikje, med drugim z Richardom Adamsom na velikem najdišču Río Azul v Gvatemali. Čeprav je bil že precej v letih, ga je ponovno odkritje Oxpemula tako navdušilo, da se je na Folanovo vabilo takoj odzval. Naslednji dan smo pobrali Ciriaca in ostale delavce in odšli do 27. kilometra ceste proti Calakmulu. V taboru ob aguadi sta ostala Raymundo in en delavec, ostali smo z vso opremo odšli v tabor pri najdišču Dos Aguadas, prenočili in naslednje jutro prispeli v Oxpemul.

Dokumentacija oxpemulskih spomenikov je terjala zahtevno organizacijo. En satelitski telefon je imel Raymundo, ki je v taboru ob cesti vodil celotno logistiko, drugega pa mi v Oxpemulu. Od delavcev sta z nami ostala Ciriaco in Moisés, ostalih osem pa je

Hugh prerisuje hierogliffe na Steli 10 v Oxpemulu.

bilo naslednje dni zadolženih za oskrbo. Vsak dan so nam morali prinesiti poleg hrane še vsaj dve 20-litrski plastenki z vodo. Ozka in vijugasta pot, izsekana od ceste do Oxpemula, je bila dolga preko 10 kilometrov in polna posekanih štrcljev, ob katerih so se spotikali, in nizko ležečih vej in debel, ki se jim je bilo treba izogibati ali se pripogibati pod njimi. Tudi za najbolj žilavega domačina je bilo preveč, da bi moral vsak dan s tovorom prehoditi to razdaljo, zato je bilo treba delo razdeliti: ena skupina je bila pri Raymundu in je prinašala hrano in vodo do kolegov, utaborjenih blizu najdišča Dos Aguadas, ti pa so jo zatem prenašali v Oxpemul. Vsak dan smo Raymundu pošiljali sporočila glede potreb, Raymundo pa je priskrbel vse potrebno, organiziral transport, semtertja pripravil celo zrezke, jih nasolil, začinil in prekadil ...; ko so prišli do nas, jih je bilo treba samo še vreči v ponev.

Organizacija je bila dobra, satelitski telefon je deloval. Raymundo je na cesti lahko dobil satelitski signal, mi pa na najvišji piramidi v Oxpemulu prav tako. Utaborili smo se na največjem trgu, ob vznožju glavne piramide. S seboj smo imeli viseče mreže in šotorsko platno, ki ga je priskrbel Raymundo, ampak že prvo noč smo ob močnem naluvi ugotovili, da zamaka. Poleg tega se je v kotanji na razpeti šotorki nabralo toliko vode, da se je celotna konstrukcija sesula. Popravili smo jo samo za silo, tako da je bila vsaj najpomembnejša oprema na suhem, spali pa nismo nič. Hugh in Vaquero sta bila v lastnih šotorih, a tudi Vaquero je zamakal. Ko se je zjutraj dež polegel, je Vaquero prilezel iz šotora in vprašal Ciriaca:

»Katera žival je to?« Pokazal je na dobre tri centimetre dolgo žuželko v šotoru.

»Uuu, Vaquero, te pa ne smeš ubiti.«

»Zakaj?«

»Ta je zdaj tvoja krvna sestra,« se je namuznil Ciriaco.

»Kako?«

Ciriaco jo je vzel iz šotora in pohodil; razlilo se je toliko krvi, da je Vaquero odskočil in izstrelil rafal ne najbolj spodobnih besed.

»To je vrsta stenice,« je pojasnil Ciriaco, »ki sesa kri. Ko te piči, ne čutiš ničesar, pa tudi kasneje ne; zato ji pravijo poljubljajoča stenica, prenaša pa Chagasovo bolezen. Če je stenica²² okužena, se lahko bolezen pojavi šele čez leta; napade srce, črevesje, včasih je smrtna. Ampak ne skrbi, tega je več v Gvatemali. Tu še nisem slišal, da bi kdo zbolel.«

Zaenkrat je Vaquero še vedno živ in zdrav. Upajmo, da je imel Ciriaco prav.

V naslednjih dneh je Hugh čez dan risal spomenike, ostali smo pomagali, kjer je bilo potrebno, ponoči pa smo jih fotografirali z bliskavico; reliefno izdelane podobe in hieroglifske napise smo osvetljevali s strani, kajti kontrastni obrisi, dobljeni s takšnim fotografiranjem, lahko razkrijejo mnoge podrobnosti, ki jih podnevi ni mogoče opaziti. Poleg komarjev, ki jih je bilo tisto leto povsod nenavadno veliko, so te nočne napore popestrile ogromne večje,

22 *Triatoma* sp.

Atasta in Vaquero si ogledujeta fragment Stele 3 v Oxpemulu, na kateri je omenjen obisk treh gospodov iz Tikala.

ki so besno obletavale vse vire svetlobe in se pri tem neusmiljeno zaletavale tudi v naše obraze s svetilkami na čelih. Res tečne živali.

To delo je bilo nekako zasilno, vendar nujno, ker takrat nismo vedeli, kdaj bo lahko prišel naš epigrafičnik Nikolai Grube. K sreči je obiskal Oxpemul že avgusta 2004 in vse spomenike izčrpno dokumentiral. Hieroglifski napisi so potrdili domnevo o vlogi

Oxpemula v nemirnem poznoklasičnem času. Besedila navajajo imena posameznih vladarjev, pomembne dogodke in datume, razkrivajo pa tudi, da je Oxpemul v regionalni politični hierarhiji prevzel mesto Calakmula, katerega moč je prav v tistem času močno opešala: poleg tega, da je uporabljal toponim Calakmula (*Uxtetun*), je imel tudi neposredne zveze s Tikalom, ki je po zmagah nad Calakmulom ostal edina velesila v majevskih nižavjih. Zanimivo je tudi, da so vladarji na več stelah zelo očitno predstavljeni kot božanstva: groteskne maske in drugi simboli, vključeni v njihovo razkošno opravo, pa tudi njihova imena razodevajo, da so posebljali predvsem boga sonca in boga dežja.

Drevo na hiši

Po treh dneh sem ekipo, ki je nadaljevala dela v Oxpemulu, zapustil. Najprej sem moral v Chetumal, da pobrem našega geodeta Tomaža Podobnikarja, sodelavca na ZRC SAZU. Siva kamioneta je zopet potrebovala avtomehanika, s Tomažem pa sva morala tudi po nakupih. Raymundu sem na satelitski telefon poslal sporočilo, da prideva 21. maja dopoldne in da naj nas takrat v njegovem taboru ob cesti čakajo Atasta, Ciriaco in še trije delavci, ker bomo začeli kartiranje Yaxnohcaha, delo v Oxpemulu pa naj dokončajo Vaquero, Hugh in ostali.

Na dogovorjeni dan smo odrinili proti Villahermosi, malo pred ciljem pa je siva kamioneta začela pokašljevati in končno obstala. Pustili smo jo, se zapeljali do Villahermose z belo in šele naslednjega dne nekako spravili tja tudi sivo, ampak jasno je bilo, da brez popravila ne bo šlo. Začeli smo z meritvami v Yaxnohcahu, medtem pa so tudi v Oxpemulu zaključili delo; Raymundo je Huberta odpeljal v Campeche, Vaquero pa sem sporočil, naj

Tabor v
Yaxnohcahu.

pripelje mehanika Martína. Ta je kamioneto res popravil, Vaquero ga je spet odpeljal, vrnil pa se je šele čez tri dni, ker je imel tudi s svojim džipom težave.

Medtem smo preselili tabor v Yaxnohcach, da bi si prihranili vsakodnevno pot iz Villahermose. Kartiranje je vodil Atasta; risal je skico in izbiral točke, na katere so sodelavci postavljali prizme, Tomaž pa je upravljal totalno postajo. Medtem sva s Ciriacom zopet iskala Pared de los Reyes; okoli aguade, do katere smo prišli že na začetku te sezone, sva pregledala vse zaplate terena, ki jih še nismo prehodili; iskala sva tudi drugo aguado, za katero sva domnevala, da je nekje v bližini. Ampak vse je bilo zaman. Poraz je bil grenak, toda nadaljevati iskanje, ki je bilo vse bolj podobno tipanju v popolni temi, bi bilo nesmiselno. Morala sva odnehati.

Dela v Yaxnohcahu so trajala že deset dni. Vode je bilo v aguadi pri Villahermosi dovolj, zmanjkovati pa je začelo hrane. Z Vaquerom sva se zato odpeljala v Xpujil; nakupi so terjali svoj čas, tako da sva odrinila nazaj šele zvečer. V Villahermoso sva prispela šele okoli tretje ure zjutraj in ugotovila, da je kraj medtem, ko sva bila v Xpujilu, dobil nove obiskovalce: na jasi z visoko travo, preko katere je vodila pot proti aguadi in naprej proti Yaxnohcahu, so

Atasta preverja načrt Yaxnohcacha, ki ga Tomaž s podatki vsakodnevnih meritev sproti izdeluje na računalniku.

bili postavljeni šotori. Vaquero je utišal glasbo, ki se je tako kot običajno tudi tokrat razlegala iz džipa, in medtem ko sva izstopala, se je tudi iz šotorov, osvetljenih z žarometi, izkobacalo nekaj mladeničev in mladenk.

»Dober večer,« sva pozdravila. »Pravzaprav, dobro jutro.«

Odzdravili so, povedali, da so prišli opraviti botanične raziskave v okolici, in naju povprašali, kaj je naju prineslo sem.

»Arheološko rekognosciranje tega območja opravljamo. Ura res ni najbolj primerna, ampak ali vas lahko prosiva, če malenkost premaknete šotore, da lahko greva naprej?«

»Kako, vidva gresta še naprej? Kam naprej?«

»Tu po kolovozu, še okoli šest kilometrov proti zahodu.«

Očitno še niso bili opazili, da od aguade vodi pot naprej skozi gozd. Začuden so odmaknili šotore, midva pa sva se zahvalila in se odpeljala naprej. Vaquero se je neizmerno zabaval:

»Si videl njihove obraze? Samo predstavljaj si, da si študent biologije in te pošljejo na terenske raziskave v Villahermoso. Navdušen prideš sem, postaviš šotor in si domišljaš, da si na koncu sveta. Potem pa te ob treh zjutraj zbudi muzika, navita do konca, zaslepijo te žarometi in prigonca se džip z dvema tipoma, ki ti rečeta: 'Bi se lahko malo umaknili? Midva greva še naprej.'«

Vaquerova domišljija je vzbudila tudi mojo.

»Ja, že razmišljaš, kako boš prijateljem pripovedoval o tej divjini bogu za hrbtom, kako si hodil po terenu, 'kamor človeška noga še ni stopila', pri tem zaspiš, potem ti pa lepe sanje prekine nekdo, ki ti pove, da mu je napoti tvoj šotor, ker si ga postavil ravno na kolovoz. Najbrž sva jim res pokvarila veselje.«

Meritve v Yaxnohcahu so bile kmalu zaključene, zdaj je bilo treba samo še pregledati najdišče blizu nekdanjega tabora El Tintal, kamor je bil čiklero Guadalupe pripeljal Vaquera, Atasto in ostale že pred tedni. Takrat so odprli kolovoz, najdišča pa niso podrobno dokumentirali.

Pot od Yaxnohcaha do tja je kak kilometer vodila po kolovozu proti severozahodu, zatem pa okoli 10 kilometrov po tistem, ki se je odcepil proti jugozahodu in vodil mimo nekdanjega tabora ob aguadi La Fama. Čeprav je bilo v aguadi nekaj vode, smo naš tabor pustili v Yaxnohcahu. Aguado La Fama so namreč divji prašiči in tapirji tako razrili, da je bila spremenjena v blatno močvaro; zajeti kolikor toliko bistro vodo bi bilo nemogoče. Poleg tega so se

Vaquero in
Atasta merita
glavno stavbo v
Cheyokolnahu.

zaradi množice živali, ki so se zgrinjale do aguade – očitno edine daleč naokoli, ki je še zadrževala nekaj vode – močno namnožili klopi. Ti so že itak povsod prisotna nadlega in ni imelo smisla, da si še bolj zagrenimo življenje. Sreča je le, da v teh krajih klopi niso okuženi in ne prenašajo bolezni, kakršni sta borelijoza in klopni meningoencefalitis.

Začuda so don Guadalupe in njegovi pri čiščenju kolovoza proti El Tintalu sekali tako nizko, da je na štrcljih že takrat Vaquero predril dve gumi, tokrat pa smo še eno. Ni bilo druge rešitve: morali smo do tal posekati vse nevarne lesene konice, kar nam je vzelo dva dni.

Trud se je izplačal. Kot sta bila pripovedovala Vaquero in Atasta, je bilo najdišče res edinstveno. Glavna stavba z izpostavljenimi zidovi in dokaj dobro ohranjenimi notranjimi prostori je bila ovita v množico korenin drevesa *álamo*, ki je raslo na njej. Najprimernejše ime za najdišče je bilo na dlani: *Cheyokolnah*, 'Drevo na hiši'.

Prednja fasada stavbe, ki je gledala čez trg proti zahodu, je bila porušena, tako da je bilo videti notranjost obokanih prostorov. Ti so bili postavljeni v dveh nadstropjih, kar je redkost na majevskih najdiščih: prostori so marsikje v več nivojih, toda običajno so gornji zamaknjeni v notranjost stavbe in zgrajeni nad zapolnjenim jedrom, ne pa drug nad drugim kot v tem primeru. Prav tako edinstvene so bile pravokotne niše, s katerimi je bila opremljena notranja stena gornjega osrednjega prostora, na kateri je bil ohranjen bel omet. Na pobočju bližnje, manjše ruševine sta ležala dva fragmenta stele z ohranjenim delom hieroglifskega napisa, ki govori – kot je kasneje ugotovil naš epigrafik Nikolai – o pokopu nekega vladarja, najverjetneje leta 420 n. št. Verjetno so stelo tja zvelkli roparji, ki so izkopali rov v stavbo in naleteli na sobo z zanimivim obokom v obliki triperesne deteljice, kakršni so bili dotlej znani le na znamenitem najdišču Palenque v mehiški državi Chiapas. Na ometanem oboku so bili vidni ostanki rdeče barve.

Cheyokolnah je precej veliko najdišče, saj je okoli trga pred glavno stavbo še vrsta drugih, razporejenih okoli večjih in manjših dvorišč. Ker je delo v zadnjih dneh vse pogosteje prekinjal dež, smo se odločili, da se natančnemu geodetskemu posnetku, ki bi nam vzel precej časa, odrečemo; deževna doba je bila pred vrati, in če se deževje okrepi, lahko razmočeni kolovozi resno ogrozijo

naš povratak. O vozilih, ki so ostala v blatu in jih je bilo mogoče izvleči šele v naslednji sušni dobi, smo že večkrat slišali.

Naredili smo samo skico najdišča, ga fotografsko dokumentirali in zrisali arhitektonske detajle glavne stavbe. Medtem smo še vedno taborili v Yaxnohcahu, deževje pa res ni ponehalo. Komarjev je bilo že vse dni toliko, da so grenili celo večerje ob tabornem ognju. Nanj smo nalagali termitnjake, ki zaradi mešanice lesa in zemlje, ki jo zlepijo termiti, dajejo veliko dima. Komarjev je tako bilo res manj, zato pa so se nam oči tako solzile, da nam niti do pogovora ni bilo. Najraje smo se čimprej zavlekli v šotore in viseče mreže, obdane z zaščitnimi mrežami proti komarjem in prekrite s polivinilastimi folijami, ki so ščitile pred dežjem.

Zadnjo noč je bil naliv tako močan in dolgotrajen, da mi je skrb vzela spanec. Začutil sem težo odgovornosti za vse ljudi, ki sem jih pravzaprav jaz pripeljal sem, nisem pa poskrbel za pravočasen umik. Največjo nevarnost je predstavljal več kilometrov široki Bajo El Laberinto, ki ga je bilo treba prečkati takoj severno od Villahermose. Če se tam ugreznemo v blato, si tudi z vitlom ne bomo mogli dosti pomagati, ker nikjer ni velikih dreves, na katera bi lahko zatakneli kabel. Da bi poklical komandanta v Xpujil? Malo verjetno; zaradi gostih oblakov, ki so prekrivali vse nebo, je bil satelitski telefon mrtev. Džungla pa se je prebujala v novo življenje, ki ga je prinašala voda: rastlinje je začelo bujno poganjati, množil se je mrčes, iz zemlje bodo prilezle kače ...

Nekaj čez polnoč so nebo razparali bliski, grmenje je bilo vse bolj oglušujoče in zapihal je silovit veter. Mogočno, a že precej suho drevo v bližini tabora je začelo grozeče hreščati. Panično smo se skobalili iz visečih mrež in se umaknili na varno razdaljo. Drevo se je nagibalo, pokalo in ječalo, dokler se ni prelomilo in z velikim truščem padlo na tla, le nekaj metrov od tabora.

Zjutraj – bil je že 13. junij – smo pripravili tabor, naložili vse stvari na vozila in se podali na pot. Dež je ponehal, kolovoz pa je bil že dodobra razmočen. Zapeljali smo čez Villahermoso in se, preden se je dvignjen teren spustil v Bajo El Laberinto, ustavili. Izmenjali smo si še zadnje nasvete, vklopili štirikolesni pogon in si zaželeli srečo: tu se je začel najtežji del.

Z dovolj zaleta sem pognal belo kamioneto v blatno morje. Neusmiljeno sem pritiskal na plin, da bi ohranil zadostno hitrost, a so kolesa pogosto tako močno spodrsavala, da je bilo treba

pritisek na pedal za plin primerno uravnava in nenehno preklaplja prestave. Motor je rohnel, kamioneta je poplesavala sem ter tja, blatne kepe so frčale izpod koles na vse strani. V vzratnem ogledalu se je občasno pojavil Vaquerov džip, ki je za mano bil podobno bitko. K sreči kamnov v teh mokriščih ni. No ja, skoraj ni. Na več odsekih ostajajo sledovi muk tistih, ki so jim nekoč, bogve kdaj, vozila obtičala v blatu: vrste velikih kamnov, ki so jih morali prinesiti z najbližjega dvignjenega terena in z njimi vsaj nekoliko utrditi ugrezajočo se podlago. Z divjim sukanjem volana sem se jim skušal izogniti in obenem ohraniti pravo smer. Tu in tam je kamioneta ob kakšnem kamnu odskočila, vendar je blato bolj ali manj ublažilo udarce. Sploh pa na to nisem mogli preveč paziti; udarci gor ali dol, pre nizka hitrost bi lahko bila usodna; ustaviti se nikakor nismo smeli.

»Ne gre več naprej,« pravi Atasta.

Po dolgih minutah znojenja so kolesa končno zgrabila trden teren. Ustavili smo se na prvem blagem klancu, izstopili in se od veselja kar objemali. Če smo premagali Bajo El Laberinto, naprej ne

bi smelo biti večjih težav. Pregledali smo vozila. Barvo bele kamionete bi težko uganili, tudi Vaquerov džip ni bil več videti črn, na platneni strehi pa je tovoril ogromne kepe blata. Gume so bile vse do visokih blatnikov obložene z debelimi plastmi sprijetega blata, ki smo ga odstranili, sicer pa kakšne druge škode ni bilo videti.

V primerjavi s tem, kar je bilo za nami, je bil preostali del poti veliko lažji. Na nekem odseku je moja kamioneta tako zrila in poglobila teren, da je Vaquero za mano nasedel in obtičal. Ampak jaz sem bil že na trdnem, onstran blatne luknje: obrnil sem kamioneto, izvlekel kabel iz vitla in džipa smo brez večjih težav izvlekli. V Buenfil, na cesto Calakmul-Conhuás, smo prispeli šele v mraku, a to ni bilo pomembno. Zmagali smo!

Že po nekaj kilometrih nas je čakalo še zadnje presenečenje. Na cesti, ki je ob teh urah sicer opustela, saj tudi redkih obiskovalcev Calakmula zvečer ni več, so se pred nami zasvetili žarometi in pot nam je zaprl vojaški hummer. Iz njega so poskakali vojaki, repetirali avtomatske puške in nas obstopili. Eden od delavcev, ki je sedel z mano v kabini, me je zaskrbljeno pogledal:

»Kaj pa je zdaj to?«

»Ne skrbi, z vojsko še nikoli ni bilo težav.«

Pristopil je poročnik, salutiral in me vprašal, od kod prihajamo in kam smo namenjeni. Razložil sem mu in mu pomolil uradni dopis, ki smo ga vedno imeli pri roki: na papirju z glavo Nacionalnega inštituta za antropologijo in zgodovino je bila kratka predstavitev našega dela z naslovom: *A las autoridades civiles, judiciales y militares del estado de Campeche*. Oficir je prižgal svojo svetilko, jo usmeril v dokument in ga pazljivo prebral. Potem mi ga je vrnil in rekel:

»Torej ste vi tisti, ki ste odkrili neko arheološko najdišče v bližini?«

»Res je.«

»Poslali so nas, da zaradi morebitnih plenilcev patroljiramo po cestah tu okoli.«

Poročnik mi ni bil znan. Očitno ni prihajal iz Xpujila.

»Od kod pa prihajate, če smem vprašati?«

»Iz Escárcege, po ukazu generala.«

Seveda, podpolkovnik Alfonso Cristóbal García Melgar, komandant pehotne enote v Xpujilu, je izpolnil obljubo: o

odkritju Oxpemula je obvestil svojega generala Héctorja Sáncheza Gutiérreza, komandanta 33. vojaške cone v Campecheju.

Na poročnikov ukaz so vojaki zopet skočili na hummer in nam sprostili pot. Podobno srečanje smo imeli tudi malo kasneje, ob prihodu v Conhuás. Vojaki, ki so tam ustavljali vozila, so bili iz Xpujila, neposredno pod poveljstvom podpolkovnika Garcíe Melgarja.

Po uspešni vrnitvi iz džungle smo bili nagrajeni še z enim prijetnim občutkom: tako podpolkovnik kot general sta naša prizadevanja in skrbi vzela zelo resno.

Dolga pot

Jeseni leta 2004 sem izvedel, da je podpolkovnik García Melgar poleti utrpel hude poškodbe ob nesreči z vojaškim džipom in da so ga zato iz Xpujila poslali v México. Tam sva se pred začetkom sezone 2005 srečala. Kot je povedal, so njihovo enoto obvestili, da se je na travnati pisti, ki so jo nekoč uporabljali čikleri ob jezeru Chumpich, na jugozahodnem obrobju Calakmulske biosfere, razbilo manjše letalo tihotapcev z drogo, ki so skušali tam pristati. Posadka je očitno preživela in pobegnila, avioneto pa je morala vojska po kosih odpeljati. Na enem kasnejših obhodov, ki jih je moral opraviti podpolkovnik na tistem območju, je vozil po skalnatih vzpetinah po meji med Gvatemalo in Mehiko, njegovemu džipu so odpovedale zavore in vozilo se je prevrnilo. Takrat si je hudo poškodoval prsni koš, a je zdaj že dobro okreval in bil optimist kot vedno. O novem komandantu v Xpujilu ni vedel kaj dosti, svetoval pa mi je, da se oglasim pri generalu v Campecheju.

Na podlagi izkušenj smo vsako novo sezono začeli boljše opremljeni, čeprav smo bili omejeni z razpoložljivimi financami. Leta 2005 smo uvedli kar nekaj novosti.

V prejšnji sezoni sta nas Ciriaco in Guadalupe že peljala do najdišč, ki sta jih poznala, drugih poznavalcev pa nismo našli. Postalo je jasno, da so ljudje, ki so kdaj delali v biosferi in bi utegnili poznati ruševine, večinoma že pokojni ali pa tako stari, da nas ne morejo spremljati. Na njihov spomin se nismo mogli zanašati, pa tudi indikacije niso bile v posebno pomoč. Pogovori so se odvijali približno takole:

»Tam od Villahermose dol greš po kolovozu in prideš do razpotja.«

Iz Villahermose vodi več kolovozov. »Po katerem?«

»Po tistem, ki gre proti aguadi Jeruzalem.«

Danes noben kolovoz iz Villahermose ne gre proti aguadi Jeruzalem. Eden vodi proti taboru Dos Caobas, mogoče je kje križišče. Bomo poskušali najti.

»In potem prideš do tabora, kako se že imenuje ...?«

Ciriakov
'novi' ford.

Tudi če bi vedel ime, nam nič ne pomaga. Tam že davno ni nobenega tabora več.

»Ne spomnim se, ampak tam je aguada. Greš okoli in na tej strani [kaže z levo roko] je velik *zapote* ...«

Kam okoli? Na kateri strani? Drevo *zapote* poznam, ampak povsod jih je veliko. Sploh pa, ali še stoji? Pa kje točno?

»Tam greš naprej po gošči, pustiš *bajo* na tej strani [spet kaže z roko] in prideš na višji teren. Prečkaš kolovoz, ki gre v El Tigrito [le kje je spet to?] in tam na tej strani [spet roka], tam je zid, visok, ne moreš zgrešiti.«

Pa še kako lahko. S takimi navodili nismo še nikoli ničesar našli. Še ljudje sami, ki so pred leti hodili po teh krajih, se ne znajdejo več; nekoč so bile reference poti, tabori, tudi kakšno drevo, ki je izstopalo na sicer očiščenem prostoru, danes pa je vse drugače, zaraščeno, povsod bolj ali manj enaka džungla. Še naš vrli vodnik Guadalupe, dober ciklero, izkušen gozdovnik, se je izgubil. Ko so z Vaquerom in Atasto iskali tabor El Tintal, so na nekem križišču starih kolovozov južno od La Fame ubrali napačnega; odpirali so ga tri dni, prišli do neke aguade in šele tam je Guadalupe spoznal napako; ni bila aguada El Tintal temveč Puerto México. Morali so se vrniti do razpotja; trije dnevi sekanja so bili zaman.

Če nismo mogli več upati, da bi našli poznavalce, je bilo treba uporabiti druge metode. Kolega Krištof Oštir, ki je bil takrat sodelavec na našem Inštitutu za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU, je specialist za tehnike daljinskega zaznavanja, ki so se v arheologiji obnesle že marsikje. S sodelavcem Žigo Kokaljcem sta pregledala satelitske posnetke Landsat, Radarsat in Spot. Na njih smo lahko razbrali lastnosti vegetacije, ki so nam pomagale pri načrtovanju obhodov, ampak sumljivih točk ali območij, ki bi namigovala na prisotnost ruševin pod tropsko vegetacijo, nismo odkrili. Tako kot v prejšnji sezoni smo imeli v prenosnem računalniku kartografske podatke mehiške *Comisión Nacional para el Conocimiento y Uso de la Biodiversidad*, za to sezono pa smo nabavili še letalske fotografije v merilu 1:20.000, ki jih je pred nekaj leti dala posneti ista mehiška nacionalna komisija, in jih stereoskopsko pregledali. Zdaj so se odprli novi upi: na fotografijah je bilo mogoče odkriti izbokline, ki so, čeprav preraščene, dajale slutiti, da so pod gozdom večje predšpanske stavbe. Določil sem njihove koordinate in naredil načrt za to sezono. Prvi cilj je bil Uxul, ki ga je leta 1934 odkril Karl Ruppert. Njegove koordinate

padejo v *bajo*, toda v bližini je bilo na letalski fotografiji mogoče opaziti vzvišen teren s pomenljivimi izboklinami.

Poleg letalskih fotografij smo premogli še eno pomembno novost, zelo praktično in za vsakdanje potrebe še kako pomembno: imeli smo kuharico. Sam nisem nikoli pomislil, da bi bila kakšna ženska pripravljena iti z nami. Pa me je Ciriaco spomnil, da so v taborih čiklerov vedno imeli kuharice in da bo gotovo kakšno našel. In jo je res, nagovoril je kar svojo ženo Lauro. Po nekaj dneh smo se na redno in sorazmerno raznoliko prehrano tako navadili, da se nam je zdelo nerazumljivo, kako smo mogli prej shajati sami. Kot da ne bi bilo dovolj napornega dela že čez dan, je moral nekdo od delavcev zvečer vedno zamesiti še testo za tortilje in pripraviti, kar se je pač dalo. Ni čudno, da je bilo prehranjevanje bolj nujno zlo kot pa kakršenkoli povod za zadovoljstvo. Zdaj je bilo vse drugače: doña Laura se je posvečala izključno kuhinji in redu v taboru. Moška ekipa je morala zgolj nabrati suhljad, razžagati kako padlo drevo in pripraviti drva.

Razširil se je tudi naš vozni park. Poleg naše bele kamionete in Vaquerovega džipa je zdaj še Ciriaco pripeljal svojo novo pridobitev: ker je drvarjenje ena od njegovih pomembnih dejavnosti, je pred kratkim kupil tritonski tovornjak znamke Ford, letnik 1964, hudo izdelan, a še vedno močan in učinkovit, vsaj Ciriaco je tako zatrjeval. Da mu je manjkalo del prednje šipe in vrsta drugih podrobnosti, pač ni bilo pomembno.

Tako opremljen se je naš konvoj iz vasi Constitución podal proti Escárcegi. Od komandanta 33. vojaške cone v Campecheju – še vedno je bil to general Héctor Sánchez Gutiérrez – sem izvedel, da je vojska po neuspelem pristanku tihotapske avionete, o katerem mi je govoril že podpolkovnik García Melgar, onespособila kolovoz, ki pelje od vasi Constitución proti jugu vse do gvatemalske meje in po katerem smo se nameravali približati Uxulu. Zato smo se odločili, da napravimo velik ovinek in se prebijemo do meje po cestah, ki vodijo proti jugu iz mesta Escárcega. Ko pridemo do meje, naj ne bi bilo težav, saj vzdolž nje vodi kolovoz, po katerem se vozijo delavci, ki vsako leto čistijo mejno izseko. To je tako imenovana CILA, o kateri sem že slišal: s kratico Mednarodne komisije za meje in vode (*Comisión Internacional de Límites y Aguas*), ki je po dogovoru med Mehiko in Gvatemalo zadolžena za vzdrževanje meje, ljudje običajno označujejo tudi brigado

Takšni spomeniki z oznakami so postavljeni vzdolž meje med Mehiko in Gvatemalo.

delavcev, ki jo komisija zaposli, da enkrat letno poseka grmovje in po potrebi popravi in prepleska betonske spomenike v obliki obeliskov, postavljene na vsakih nekaj kilometrov vzdolž mejne črte; odsek meje, ki loči Gvatemalo od mehiške države Campeche, teče v ravni črti po vzporedniku $17^{\circ}49'$ severne širine.

Bil je ravno veliki petek, 25. marec leta 2005, ko smo se odpravili na pot, najprej po glavni cesti proti zahodu do Escárcege. Edini vzrok za razcvet mesta, ki je na hitro zraslo šele v zadnjih desetletjih, je pomembno cestno križišče: tu se od glavne ceste, ki vodi iz osrednje Mehike proti mestu Campeche na zahodni obali polotoka Jukatana, odcepi cesta proti Chetumalu. Kakšno zanimivost bi za povprečnega obiskovalca bi v tem mestu težko našli. Res

je, da se turisti v tem kraju praviloma ustavijo, ampak zgolj zato, ker tu napravi postanek vsak avtobus. Za nas pa je bila Escárcega posebnega pomena: turističnih atrakcij res ni, zato pa ne manjka avtomehaničnih delavnic, vulkanizerjev, trgovin z rezervnimi deli in najrazličnejšim orodjem, da o prehrabnenih izdelkih ne govorimo. Tokrat smo si v Escárcegi privoščili še zadnje kosilo v civilizaciji, zatem pa krenili naprej proti jugu.

Pa nismo prišli daleč. Za mano, ki sem vozil prvi v naši karavani, se je gugal Ciriakov svetlomodri (kolikor mu je še ostalo barve) ford, zadnji pa je bil Vaquero s svojim džipom. Ne da bi posebej gledal v vzvratno ogledalo, sem vendar nenadoma zapazil, da je iz Ciriacovega motorja puhnil oblak dima, ki je bil videti skoraj kot posledica eksplozije, in njegov tovornjak se je ustavil. Seveda sem se tudi jaz. Izkazalo se je, da je pregorela vsa električna napeljava. Očitno je prišlo do kratkega stika. Escárcega je bila še blizu, Ciriaco pa je tam poznal avtoelektričarja. Vaquero je dobil napotke, se odpeljal v mesto in se že čez pol ure vrnil z mojstrom. Mehika je ena najbolj katoliških dežel na svetu, ampak našemu avtoelektričarju veliki petek očitno ni predstavljal ovire: iz džipa se je skobacal nekoliko debelušen možak v primerno umazanem delovnem kombinezonu in z veliko škatlo orodja v rokah; tudi čez lakte zamaščene roke so razodevale, da tistega dne nikakor nismo bili njegova prva stranka. Ročno se je lotil posla: odkril je vzrok kratkega stika, odstranil vse požgane kable, izvlekel šope novih iz svojega zaboja in jih drugega za drugim priključil, kamor je bilo treba. Valjal se je po kabini in se gnetel v prostoru za motor, vročina je bila neizprosna, toda v slabi uri je delo opravil. Račun? 300 pesov, slabih 30 dolarjev. Dal sem mu 400 pesov, se mu najlepše zahvalil in pripomnil:

»Tole je bilo videti grozno. Res lepa hvala. Nisem si mislil, da bo mogoča tako hitra rešitev. Pa na veliki petek popoldne!«

»Za vse je rešitev, razen za smrt,« mi je odgovoril dobrovoljno in preprosto, kot da vse skupaj ni bilo nič posebnega. »*Todo tiene solución, menos la muerte.*« Kako preproste in kako resnične besede! Bile so kot nekakšna popotnica za vse, kar nas še čaka. In res sem se jih velikokrat spomnil; mnoge težave so se zdele nepremostljive, ampak doslej smo se še vedno izvlekli. Optimizem lahko dela čudeže.

Zdaj smo zelo konkretno videli, zakaj moderna in zapleteno sestavljena vozila niso za džunglo: popravila so vse preveč komplicirana. Pod havbo Ciriacovega forda je bilo veliko več praznega prostora kot tistega, ki ga je zasedal motor, in večino okvar je lahko odpravil kar sam. Težav še zdaleč ni bilo konec, ampak usodno obstali nismo nikjer.

Ker je bilo že pozno, smo se vrnili v Escárcego, tam prespali in se naslednji dan ponovno podali na pot. Peljali smo skozi več vasi, najprej proti jugozahodu in potem proti jugovzhodu. Pozno popoldne smo prispeli v El Desengaño, ki leži blizu meje z Gvatemalo. Tu se asfaltirana cesta konča, utaborili pa smo se v bližnji vasi Santa Rosa, le slab kilometer severno od meje. Nismo si predstavljali, kako dolga bo še pot do Uxula.

Naslednje jutro je prišel mimo deček iz Gvatemale. V rokah je nosil petelina, ki ga je želel prodati v vasi. Kmalu se je z njim tudi vrnil; ker ni našel kupca, smo ga odkupili mi. Da meja tu ne predstavlja prepreke, sva z Vaquerom ugotovila, ko sva želela najti pot naprej. Kolovoz naju je pripeljal do kočice, ki je stala takoj čez mejo; pravzaprav je deloma segala v Mehiko. Gospodar nama je povedal, da pot naprej proti vzhodu teče po meji, a kmalu zavije na desno v Gvatemalo. Podala sva se po njej in srečala kamion, katerega voznik nama je pojasnil: moramo nazaj v El Desengaño in od tam po makadamu proti vzhodu skozi naselji Solidaridad in Julubal do vasi San Dimas. Tam se začne kolovoz, ki ga uporablja CILA: najprej vodi čez zapuščen zaselek Balamkax, po nekaj kilometrih doseže mejo in se zatem nadaljuje proti vzhodu, večidel po sami mejni poseki.

Vrnili smo se v El Desengaño. Ciriacov kamion je imel spet težave. Pri zadnjih kolesih je izteklo toliko zavernega olja, da zavore skoraj niso več prijele. Medtem ko je mehanik poskušal odpraviti napako, sva z Vaquerom izkoristila čas, se z džipom zapeljala do vasi San Dimas in preverila, da bo to res prava pot. Ob vrnitvi naju je čakala novica, da zavor ni bilo mogoče popraviti. Ali si potemtakem sploh upamo naprej? Vračati se nima smisla, je menil Ciriaco, ker olje najbolj izteka prav pri pritiskanju na zavore, te pa na cesti uporablja veliko več kot po kolovozih. Situacija je bila zaskrbljujoča: pred nami je bila zelo dolga pot čez biosfero, kjer ne bo žive duše, kaj šele mehanika. Odločitev ni bila enostavna, ampak brez tveganja naših podvigov itak ne bi bilo. Preverili bomo,

če tista stara latinska misel, *fortes fortuna adiuvat*, še vedno drži. Kupili smo deset litrov zavornega olja, se odpravili na pot in se utaborili ob aguadi med vasema Solidaridad in Julubal, kjer nas je ujela noč. Vasica San Dimas, kamor smo prispeli naslednji dan, leži nekako na koncu sveta: od tu proti vzhodu se razteza samo še neposeljen gozd; no ja, tu in tam je še moč naleteti na kakšno izgubljeno dušo, ampak to smo ugotovili šele kasneje.

V vasi je bilo samo nekaj preprostih, iz kolov zgrajenih in s palmovim listjem kritih koč, v katerih so bivale štiri družine. Ljudje so nas z radovednostjo sprejeli in nam dovolili, da se utaborimo ob potoku, ki teče ob vasi proti jugu. V teh predelih, na vzhodnem obrobju porečja reke Candelaria, ki se izliva v Mehiški zaliv, je tu in tam še mogoče najti kak površinski vodni tok. Naprej proti vzhodu jih ni več. Ciriaco teh koncev ni poznal; vedel je, da se jezero Paixbán, mimo katerega nas bo bržkone vodila pot, saj leži prav na meji med Gvatemalo in Mehiko, nikoli ne izsuši, ampak do tja nas je ločilo še 25 kilometrov v ravni črti.

Po okusni večerji, ki jo je pripravila doña Laura in jo oplemenitila z nedavno kupljenim petelinom, smo se pogovorili o načrtu za naslednje dni in zaspali, že zgodaj zjutraj pa so nas zbudili petelini v vasi, ki so v divji tekmi skušali preglasiti drug drugega. Jutro je bilo krasno, ob taboru je žuborel potoček, ki nas je osvežil in nas poleg zajtrka navdal z optimizmom, ki ga je nekoliko skalila le ena podrobnost: guma na beli kamioneti je bila prazna. Pa kaj, bila ni ne prva ne zadnja; imeli smo še dve rezervni kolesi – na Ciriacov kamion je bilo mogoče naložiti marsikaj.

V naslednjih dneh smo odpirali kolovoz z belo kamioneto in džipom ter se vsak večer vračali v San Dimas, kjer je doña Laura skrbela za našo prehrano in za tabor: dokler ne najdemo naslednjega vira vode, nima smisla, da ga premikamo. A vse to je trajalo veliko dlje, kot smo bili predvidevali.

Prvi del poti je bil dokaj lahek. Že prvi dan nas je kolovoz, ki je vijugal preko obdelovalnih zemljišč vasi San Dimas in zatem skozi gozd, pripeljal do nekdanjega zaselka Balamkax – nekaj zapuščenih koč na griču, prekritem z visoko travo. Od tu naprej je pot vodila skozi gozd, zaraščenih predelov, ki jih je bilo treba očistiti, je bilo več, toda pravo delo nas je čakalo šele, ko smo naslednji dan prišli do meje. Zdaj je kolovoz vodil kar po poseki, ki loči Mehiko od Gvatemale, bil pa je naravnost zoprno zaraščen. Seveda, izseka je

Običajne ovire
na opuščinem
kolovozu.

široka 10 metrov, brez drevja, ki bi sončnim žarkom preprečevalo prodiranje do tal, pa se nizko rastlinje razbohota v zelo kratkem času. CILA čisti mejo vsako leto nekje aprila; to leto je tod še ni bilo. Prišli smo do izsušene aguade, ob kateri je bil teren preraščen z visoko, posušeno travo, sledilo pa je gosto grmičevje. Če so bile prej kolesnice kolikor toliko opazne, jih zdaj Ciriaco, naj se je še tako trudil, ni našel. Pot naprej ne gre po meji, je zaključil. Nekaj sto metrov nazaj smo bili opazili pot, ki je vodila z mejne poseke proti severu. Zapeljali smo se po njej: vodila je čez zapuščen zaselek, v katerem očitno že nekaj let ni bilo ljudi, toda tu in tam so bili dokaj sveži konjski iztrebki in videti je bilo, da je pot nekdo še nedavno uporabljal. Najprej je vodila proti severu, zatem pa se je spodbudno obrnila proti severovzhodu.

Polni upanja, da smo na pravi poti, ki se bo bržkone nekje zopet obrnila proti meji, smo ji naslednji dan sledili in prišli do ograde, v kateri je bilo nekaj krav, kmalu pa se je izza ovinka prikazal tudi konj, na katerem je sedel bradat možak. Čeprav je rekel, da mu je ime Mateo, se asociaciji, ki jo je vzbujal njegov videz, ni bilo mogoče upreti: za nas je bil Osama bin Laden. Zanimale so ga vse mogoče podrobnosti našega početja, z vsemi podatki smo mu postregli, sam pa ni bil tako zgovoren. Nikakor nismo mogli dobiti jasnega odgovora, ali tu mimo res hodi CILA ali ne. Večkrat pa je poudaril, da je kolovoz, ki vodi od njegovega ranča proti vzhodu do jezera Los Manguitos, prevozen, ker da so ga lani očistili vojaki, in da nam najbolj ustreza, če se podamo tja in se od tam spustimo proti meji. Ciriaco je poznal Los Manguitos, ki leži okoli 8 kilometrov severno od meje, ni pa vedel, če je od tam dandanes res mogoče brez težav priti do meje, predvsem pa nas je do jezera ločilo še dobrih 17 kilometrov v ravni črti.

Šli smo si ogledat kolovoz, ki pa nikakor ni deloval spodbudno. Ne le, da je bil zaraščen; povsod so poganjala mlada drevesa s precej debelimi stebli. Ko je 'bin Laden' v nekem trenutku nekoliko zaostal, sem se obrnil k Ciriacu:

»Poslušaj, če kaj vem, tu že pet ali deset let nihče ni vozil.«

»Ravno to sem ti hotel reči,« je pokimal Ciriaco. »Tale tip bi rad, da mu odpremo pot do jezera Los Manguitos.«

»Ampak kje za vraga se vozi CILA?«

Nič nam ni bilo jasno, ampak morali smo se vrniti. Preden smo se poslovili, nam je bradač pokazal še ruševino blizu svoje hiše; manjša piramida, nič posebnega, sploh pa smo imeli večjo skrb: le kje vodi pot naprej proti vzhodu?

Za vrnitev smo uporabili kolovoz, ki ga je za povezavo s civilizacijo uporabljal lastnik ranča in ki nas je pripeljal v El Desengaño. Pot je bila zvožena; ko bi le prej vedeli zanjo! V trgovini, kjer smo si pogasili žejo, smo naleteli na moža, ki nam je postregel z novimi podatki: zagotovil je, da pot, ki jo uporablja CILA, vodi skoraj v celoti po meji: po aguadi, do katere smo prišli prejšnji dan, zavije na mehiško ozemlje, a se kmalu vrne na mejno izseko.

Vaquero se je slabo počutil in naslednje jutro se je zbudil še z vročino; očitno se je nalezal gripe od Ciriaca, ki jo je prebolel v prejšnjih dneh. Ostal je v taboru, ostali pa smo se z novim upanjem ponovno lotili iskanja na meji, tam, kjer se nam je zdelo, da poti

naprej ni. Po gozdu ob meji smo obšli odsek, ki ga je preraščalo gosto in težko prehodno grmičevje, se po 200 ali 300 metrih vrnili na mejo, na nekoliko manj zaraščen teren, in – tu so bile kolesnice! V travi smo jih zlahka videli in jim zdaj sledili nazaj. V gostem grmovju smo jih zopet izgubili, ampak ne levo ne desno ni bilo nobene poti skozi gozd, torej je bilo jasno, da gre po meji, a se je v enem letu tako zarasla, da je ni bilo več videti.

Izsekali smo koridor za vozila in se peljali naprej. Tako kot smo izvedeli prejšnji dan, je kolovoz kmalu zavil na mehiško ozemlje in se zatem vrnil na mejo. Pozno popoldne, ko je bil čas za vrnitev, sem izmeril koordinate. Do jezera Paixbán je manjkalo še osem kilometrov, vrnitev v San Dimas pa je trajala skoraj tri ure. Zato smo se odločili, da naslednji dan podremo tabor v San Dimasu in vsi skupaj skušamo doseči Paixbán.

Od Paixbána do Uxula

Sreča je bila na naši strani. Napredovali smo dokaj hitro, okoli četrte ure popoldne je kolovoz zavil na desno, torej v Gvatemala (še vedno nas ni nihče vprašal za potne liste), in nas čez čas pripeljal do prostora, ki so ga čistilci meje očitno uporabljali kot tabor – tu so bili ostanki ognjišča in iz kolov zgrajenih podstavkov za posodje in opremo. Proti severu se je širila odprta površina, preraščena z visoko travo, med katero se je le nekaj metrov naprej svetlikala voda: *Laguna El Paixbán*.

Ko smo postavili tabor, je začel škropiti dež, ki je ponehal šele proti jutru. Nebo se je razjasnilo in ob zori se nam je odprl skoraj romantičen prizor: obsežna čistina, ki se je razprostirala proti severu, je bila skoraj docela prekrita s travo in le deloma zapolnjena z vodo, saj smo bili sredi sušne dobe; skozi megleno kopreno, ki je visela nizko nad jezersko gladino, je bilo mogoče v daljavi razbrati obrise drevja na obrežju; sinja barva jasnega in od dežja očiščenega neba je proti vzhodu prehajala v živo rdečo, ki je postajala vedno svetlejša, dokler se niso izza temnih drevesnih krošenj, ki so se ostro zarisovale na vzhodnem nebu, razlili na pokrajino prvi sončni žarki.

Nobenega kopanja, nobene peščene plaže, veliko komarjev, ampak za nas je bil Paixbán odrešitev. Da bi prišli do vode, je bilo tudi tu treba posekati šavje in čez blatno obrežje položiti hlode. Ampak bilo je je dovolj, in dokler med prodiranjem naprej proti vzhodu ne najdemo drugega vira, je bilo to mesto za tabor več kot primerno.

Sploh pa je bil Paixbán skoraj legendaren kraj. Danes se daleč naokoli razprostira samo divjina, nekoč pa je bilo nekje ob jezeru naselje, ki se je imenovalo tako kot današnje jezero in na katero so naleteli prvi Španci, ki so v 17. stoletju prodirali v te kraje. Čeprav je po propadu klasične kulture Majev prebivalstvo močno upadlo, ozemlje ni ostalo povsem izpraznjeno. Zapisi o prvih poskusih Špancev, da pokristjanijo in si podvržejo odročna območja v osrednjem delu polotoka Jukatana, omenjajo več naselbin, ki pa so morale biti zelo preproste in z maloštevilnim prebivalstvom, saj njihovih ostankov na površini ni videti; nikjer na obsežnem

ozemlju, na katerem smo opravili terenske preglede, nismo naleteli na ostanke stavb, ki bi jih bilo mogoče datirati v poklasično obdobje. Med naselji, skozi katera so šle odprave, ki so v drugi polovici 17. stoletja prihajale iz Méride, torej s severa polotoka Jukatana, in katerih poglavitni cilj je bil še vedno neodvisno kraljestvo Itzájev v pokrajini Petén v današnji severovzhodni Gvatemali, se omenjata tudi Chumpich in Paixbán. Iz opisov posameznih krajev in poti, po katerih so prodirale te misijonarske in osvajalske ekspedicije, je mogoče sklepati, da sta bili obe naselji nekje ob jezerih, ki sta ohranili ti imeni do danes: jezero Chumpich leži 12 kilometrov severno od Paixbána. Glede na to, da so španski vpadi prispevali k zmanjšanju že tako redkega prebivalstva in k propadu mnogih vasi, je seveda zanimivo, da sta se oba toponima tudi še potem, ko je bilo območje zapuščeno, ohranila med čikleri in drvarji, ki

Jutranje meglice
nad jezerom
Paixbán.

so le občasno prihajali sem ter ob aguadah in jezerih postavljali svoje začasne tabore.

Celo potek poti, po kateri so prodirale španske odprave mimo Chumpicha in Paixbána, se do današnjih dni ni bistveno spremenil: opisujejo jo nekateri popotniki konec 19. stoletja, med drugimi znameniti Teobert Maler, ki je leta 1895 potoval iz Yucatána v Petén in omenil nekaj indijanskih vasi ob poti. Maler je bil eden prvih raziskovalcev, ki so se v drugi polovici 19. stoletja lotili resnega preučevanja in dokumentacije majevskih arheoloških najdišč. Rojen v Italiji nemškemu staršem se je kot mladenič preselil na Dunaj, tam sprejel avstrijsko državljanstvo in se, željan potovanj in tujine, priključil vojski habsburškega nadvojvode Maksimilijana, ki se je leta 1864, kot žrtev političnih iger svojega brata, cesarja Franca Jožefa, in francoskega cesarja Napoleona III., dal okronati za cesarja Mehike. Ker je mehiški predsednik Benito Juárez zaradi finančne krize odredil dveletni moratorij v odplačevanju dolgov Franciji, Angliji in Španiji, je vojska treh dežel na iniciativo Napoleona III. leta 1862 napadla Mehiko. Angleška in španska vojska sta se kmalu umaknili, Francozi pa so z okrepljenimi silami nadaljevali osvajalski podvig in po prvih uspehih s podporo mehiških monarhistov oklicali katoliško cesarstvo. Na Napoleonovo pobudo so ponudili krono Maksimilijanu, ki jo je sprejel, a ga je kljub prosvetljenim idejam o vladanju čakala žalostna usoda. Francoze je Juárezova vojska s podporo ZDA končno premagala in so se umaknili, Maksimilijan, ki tega ni hotel pravočasno storiti, pa je bil leta 1867 usmrčen. V mehiški avanturi habsburške dinastije so sodelovali tudi slovenski vojaki, znani kot 'meksikajnarji', in zanimivo je, da se je tudi mladi Teobert Maler pridružil rekrutom prav v Ljubljani, kjer se je pod poveljstvom generala Thun-Hohensteina oblikoval cesarski mehiški korpus prostovoljcev. Mnogi so se po porazu vrnili, Maler pa je izkoristil splošno amnestijo, ki jo je Juárez podelil sodelavcem okupatorja, in ostal v Mehiki, kjer ga je vneto raziskovalno delo zaneslo tudi v osrčje polotoka Jukatana.

Po poti, ki jo opisuje Maler, je leta 1934 hodila tudi tretja ekspedicija Karla Rupperta, sledi pa ji tudi kasneje speljani drvarski kolovoz, ki od vasi Constitución, ležeči ob glavni cesti Escárcega – Chetumal, vodi proti jugu; ta je danes bolj ali manj prevozen do nekdanjega tabora čiklerov La Esperanza, kjer je nadzorna postaja Calakmulske biosfere, ki proti jugozahodu sega prav do jezera

Paixbán, zatem pa pelje mimo jezera Chumpich proti jugu. Po tem kolovozu smo nameravali do meje tudi mi, a smo namero opustili in se odločili za ovinek, ker mi je general v Campecheju omenil, da ga je vojska onesposobila.

Mnoge sledove burne zgodovine je džungla že davno prekrila. Danes je brez izkopavanj mogoče videti samo ruševine mogočnih stavb iz kamna, zgrajenih že v davnem času klasičnega razcveta Majev, nihče pa ne ve, kje in kakšna so bila kasnejša naselja obubožanih in maloštevilnih skupnosti, omenjenih v zgodovinskih virih. Še improvizirani tabori čiklerov so zapustili več sledov: ostanke železnih kotlov, steklenih posod, tu in tam celo kakšno travnato pristajalno stezo, ki jo občasno skušajo uporabiti tihotapci mamil. Ob misli na ljudi, ki so nekoč tod živeli in hodili, a se je za njimi izgubila vsaka sled, je imelo jezero Paixbán za nas mističen pridih. Danes ni daleč naokoli žive duše; bujni tropski gozd, ki se razteza v vse smeri, je tu edini zmagovalec nad časom. Edini redni obiskovalci so delavci, ki vzdržujejo državno mejo, pa še ti pridejo

Delavci, ki čistijo mejno izseko, jo ponekod uporabijo tudi kot nogometno igrišče. Vsaka tekma se torej odvija hkrati v Mehiki in Gvatemali, navijačev pa gotovo ni.

mimo le enkrat letno, postavijo tabor, očistijo bližnji odsek meje in odidejo naprej.

Jutranjo idilo v gozdu ob jezeru je skazil hrup generatorja, ki smo ga morali zagnati, da napolnimo baterije satelitskih telefonov, fotografskih aparatov in računalnika, na katerem smo si ogledali kartografijo in satelitske posnetke območja ter ocenili svoj položaj. Do cilja – torej do točke, kjer naj bi bil Uxul – je manjkalo še 15 kilometrov. Po kolovozu, ki je obšel jezero Paixbán z južne strani in se kmalu vrnil na mejno izseko, smo ta dan najprej dosegli naslednji tabor ekipe čistilcev; kot je razodeval napis, vrezan v skorjo nekega drevesa, se je tabor, kdove zakaj, imenoval La Güera ('Svetlolaska'). V bližini je bila suha aguada, ob njej pa se je od poti po meji odcepil še en kolovoz, ki je vodil proti severozahodu: je bila to pot proti jezeru Chumpich in naprej proti severu?

Nadaljevali smo pot in prišli do naslednjega tabora: na nekem drevesu so bile vrezane črke »Chumbec«. Odločili smo se, da podremo tabor ob jezeru Paixbán in se preselimo sem: poleg primerne prostora je bilo tu tudi pravnje izhodišče za iskanje Uxula, ki naj bi bil glede na koordinate slabih pet kilometrov proti severu, če nam zmanjka vode, pa se lahko ponjo vrnemo do jezera Paixbán.

Naslednjega dne smo bili torej zopet vsi na poti. Na tem odseku je bilo nekaj strmih klancev z grozljivo štrlečimi skalami. Prav tu nekje se je ponesrečil nekdanji komandant enote v Xpujilu, podpolkovnik García Melgar. Bela kamioneta in Vaquerov džip sta s pomočjo štirikolesnega pogona in reduktorja polagoma in brez večjih težav plezala čez kamenje, Ciriacov kamion pa je vzbujal več skrbi. Pregreval se je, pa še zavore niso bile ravno zanesljive. Na najhujšem vzponu sem obrnil belo kamioneto, tako da sem lahko iz spredaj pritrjenega vitla izvlekel 50-metrski kabel, ga zataknil na Ciriacov kamion in ga počasi potegnil po klancu.

Pri taboru La Güera smo zadovoljni ugotovili, da nam bo odpiranje poti naprej po meji prihranjeno. Pričakovali smo, da bomo prej ali slej naleteli na skupino, ki vsako leto nekje aprila očisti ta del meje med Gvatemalo in Mehiko. Zdaj so bili tu: petdeset sekačev z mačetami, pred katerimi je rohnel težak kamion. Ko sem izstopil iz kamionete in se približal, me je voznik pozdravil, nič manj presenečen kot jaz:

»Don Iván!«

»Don Alfredo!«

Stela 8 v Uxulu je po dolgem času zopet dobila obiskovalce.

Bil je Alfredo Díaz Torres, ki nas je v prejšnjih letih vodil do najdišč Champerico in El Gallinero. Pri komisiji, zadolženi za vzdrževanje meje, je že drugič dobil delo kot voznik kamiona, ki prevaža opremo, vodo in hrano. Povedal je, da kolovoz proti severovzhodu res vodi proti jezeru Chumpich, poznal pa ga je samo prvih šest kilometrov, kolikor je oddaljena manjša aguada, ki se nikoli ne izsuši. Tu je bil torej še en bližnji vir vode, če nam je zmanjka.

Utaborili smo se v Chumbeu, od koder proti cilju ni bilo kolovoza, tako da se bomo morali prebiti peš. Popoldne smo odprli prve kilometre steze proti severu, naslednjega dne pa smo že pred poldnevom naleteli na prve manjše ruševine. Teren se je polagoma vzpenjal in sprejemnik GPS nas je kmalu pripeljal do visoke piramidalne stavbe. To je bila torej izstopajoča točka, ki sem jo videl na letalski fotografiji. Nekaj deset metrov naprej je pred manjšo podolgovato ruševino stala stela z dokaj dobro ohranjenim reliefom na prednji strani. Brž smo pregledali fotokopijo poglavja o Uxulu v knjigi Karla Rupperta in njegovega epigrafika Johna Denisona; objavila sta samo fotografije in risbe boljše ohranjenih spomenikov, a med njimi je bil tudi ta, pred katerim smo stali: bili smo pred Stelo 8 v Uxulu!

Pregledali smo najdišče in našli veliko roparskih izkopov, vseh 15 stel, ki jih je registrirala Ruppertova odprava leta 1934, pa je bilo še vedno na svojih mestih. Ugotovili smo, da je Ruppertov načrt Uxula kot ponavadi točen, da pa manjka nekaj velikih stavb. Razlog je bil gotovo v tem, da se jim je mudilo: Ruppert se v terenskem dnevniku pritožuje, da jih je pri delu na tem najdišču, ki je bilo zadnje v sezoni 1934 (prav zato so ga poimenovali *Uxul*, 'Konec'), priganjal čas, obenem pa kar naprej oviral dež.

Rezultati naše predhodne sezone, zlasti odkritje Oxpemula, so vzbudili pri družbi *National Geographic Society* tolikšno zanimanje, da je financirala tudi tokratno in se dogovorila s svojim fotografom, da dokumentira naše delo. Ker sem menil, da bo gotovo hotel priti tudi v Uxul in da bo verjetno v istem času z nami tudi naš epigrafik Nikolai Grube, smo podrobno dokumentacijo najdišča odložili in se naslednjega dne iz Chumbea odpravili naprej proti vzhodu. Nameravali smo se vrniti skozi Villahermoso in spotoma pregledati še nekaj točk, opaženih na letalskih fotografijah.

Štiri stele

V prijetni aguadi, o kateri nam je govoril don Alfredo, smo našli svežo vodo in v naslednjih dneh pregledali dva kompleksa ruševin; na enega smo naleteli slučajno, drugi pa je potrdil naša pričakovanja, ki so temeljila na letalskih fotografijah, zato smo ga poimenovali *Chicaanticaanal* ('Viden od zgoraj').

Kolovoz, ki je vodil deloma po meji, deloma ob njej po mehiškem ozemlju, nas je 7. aprila pripeljal do križišča, kjer je bil nekoč tabor čiklerov Tres Mariás. Tu smo zavili na levo proti Villahermosi in se utaborili na točki, od koder smo se po kosilu odpravili peš skozi gozd proti zahodu: tam je bilo na letalskih fotografijah videti vzpetino s koničastim izrastkom; piramida?

Po slabih dveh kilometrih izsekavanja steze smo se povzpeli na iskani hrib. Na vrhu je strmina prehajala v piramidalno ruševino, na katero smo takoj splezali. Visoka je bila le nekaj čez 10 m, toda na njenem vrhu je bila v roparskem izkopu tudi stela. Relief in napis sta bila slabo ohranjena, za presenečenje pa je poskrbel Pascual, eden od naših pomagačev, ki se je prvi spustil na drugo stran piramide.

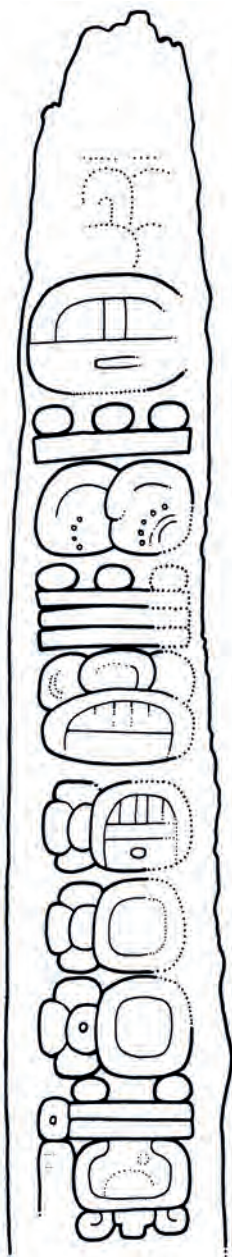
»Tu so še tri stele!« nam je zaklical.

Še tri?! Na letalski fotografiji ni bilo videti večjih stavb. Da ima takšno, očitno ne posebno veliko najdišče kar štiri kamnite spomenike?

Jadrno smo se spustili proti Pascualu in ob severnem vznožju piramide zagledali tri nekoliko nagnjene, a vendar še vedno pokonci stoječe stele. Stale so v vrsti in s svojimi čelnimi površinami gledale proti severu čez trg, ki sta ga z vzhoda in zahoda omejevali dve manjši strukturi, naprej proti severu pa je goščava zastirala pogled. Najprej nas je radovednost gnala seveda k samim stelam. Ali na njih kaj piše?

Na prvi pogled so bile vse tri močno zlizane, pozornost pa je vzbudila zahodna stran najbolj vzhodne: tu je bil jasno viden datum, zapisan v majevskem koledarskem sistemu: 8.18.0.0.0, 12 Ahau.

Maji so uporabljali, tako kot druga mezoameriška ljudstva, dva osnovna koledarska cikla. Koledarsko leto je imelo 365 dni;

sestavljeno je bilo iz 18 obdobij po 20 dni ali 'mesecev', tem pa je sledilo 5 dodatnih dni, ki so veljali za nesrečne. To 365-dnevno leto, ki mu niso nikoli dodajali dni, da bi ga obdržali v skladu s tropskim letom (kot to počnemo ob prestopnih letih v našem koledarju), se je v jukateškem jeziku imenovalo *haab* ('leto'). Drugi pomembni cikel, ki je trajal 260 dni, se običajno označuje z jukateškim imenom *tzolkin* ('štetje dni'), včasih pa mu pravimo tudi sveti cikel ali posvečeni almanah, ker je imel pomembno

Na desni strani Stele 2 v Candzibaantúnu je vklesan datum 8.18.0.0.0 12 Ahau (risba: Nikolai Grube).

vlogo v verskem življenju in astrologiji. Vsak dan je imel ime, ki ga je sestavljalo eno izmed števil od 1 do 13 in eno od 20 znamenj, ki so se v času osvojitve na severu polotoka Jukatana imenovala Imix, Ik, Akbal, Kan, Chicchán, Cimi, Manik, Lamat, Muluc, Oc, Chuen, Eb, Ben, Ix, Men, Cib, Cabán, Edznab, Cauac in Ahau. Ker so si števila in znamenja nepretrgano sledila v vselej istem zaporedju, je bilo potrebnih 260 dni, da so se zvrstile vse možne kombinacije 13 števnikov in 20 znamenj. Sveti cikli so si sledili brez presledkov in neodvisno od 365-dnevnega leta, podobno kot se v našem koledarju nepretrgoma izmenjavajo datumi 7-dnevnega tedna. Zato je določeni dan 260-dnevnega cikla v različnih letih padel na mnoge različne datume, pogosto pa se je pojavil dvakrat v enem 365-dnevnem letu.

Vsak dan je imel torej ime iz svetega cikla, poleg tega pa je bil označen kot dan v mesecu 365-dnevnega leta. Kot pokaže preprost račun, je mehanizem prepletanja obeh ciklov tak, da so se iste kombinacije datumov enega in drugega ponavljale vsakih 18.980 dni ali 52 let po 365 dni. Oba cikla sta bila v rabi po vsej Mezoameriki, gotovo že od zadnjih stoletij pr. n. št. Povsod je bil znan tudi 52-letni cikel, ki ga danes imenujemo koledarski krog. Ker so se datumi ponavljali v 52-letnih intervalih in ker posamezni koledarski krogi niso bili posebej označeni, je v tem sistemu mogoče natančno datirati vsak dogodek le znotraj enega 52-letnega cikla. Večina mezoameriških ljudstev je poznala samo opisani ciklični koledar, na jugovzhodu Mezoamerike pa je še pred začetkom našega štetja nastal tudi sistem, ki je dopuščal nedvoumno absolutno datiranje dogodkov in ki ga danes imenujemo dolgo štetje. Uvedli so ga Olmeki, ki so v predklasični dobi vzdolž južne obale Mehškega zaliva ustvarili prvo veliko mezoameriško civilizacijo. V kasnejših obdobjih pa so sistem dolgega štetja uporabljali samo Maji.

Osnova dolgega štetja je način zapisovanja števil z mestnimi vrednostmi. V takšnem sistemu zapisovanja števil je vrednost vsake številke ali cifre v številu določena z njenim mestom, kar omogoča zapisovanje velikih števil s sorazmerno malo števkami in močno olajšuje računske operacije. Tak sistem seveda poznamo, le da je naš desetiški, Maji – in že pred njimi Olmeki – pa so uporabljali dvajsetiškega: imeli so 20 cifer, od 0 do 19, mestne vrednosti pa so bile potence števila 20. Natančneje rečeno, v vseh besedilih,

ki so tako ali drugače povezana s koledarjem in astronomijo, so uporabljali modificirani dvajsetiški sistem z naslednjimi mestnimi vrednostmi: 1, 20, 360 ($= 20 \times 18$), 7200 ($= 20^2 \times 18$), 144.000 ($= 20^3 \times 18$), 2.880.000 ($= 20^4 \times 18$) itd. Tako spremenjen dvajsetiški sistem brez dvoma kaže na koledarsko rabo, saj je vrednost tretjega mesta (360) blizu dolžini tropskega leta v dnevih.

Podobno kot naš koledar ima sistem dolgega štetja svojo začetno točko, ki v gregorijanskem koledarju – če ga rekonstruiramo za preteklost pred dejansko uvedbo – ustreza 13. avgustu leta 3114 pr. n. št. Ta datum se seveda ne nanaša na noben resnični zgodovinski dogodek, saj je kar tri tisočletja zgodnejši od prvih začetkov koledarja in pisave v Mezoameriki. Nedvomno je bil izračunan retrospektivno, na osnovi mitoloških in numeroloških, morda pa tudi astronomskih kriterijev. Datumi dolgega štetja izražajo število dni, ki so pretekli od začetka štetja, v prirejenem dvajsetiškem sistemu, hkrati pa nam tudi povedo, koliko posameznih ciklov je preteklo; mestne vrednosti namreč ustrezajo dolžini različnih časovnih obdobj: *kin* (dan), *uinal* (20-dnevni mesec), *tun* (18 uinalov, 360 dni), *katun* (20 tunov, 7200 dni) in *baktun* (20 katunov, 144.000 dni). Najstarejši znani (olmeški) datumi so iz 1. stoletja pr. n. št., ko je tekel baktun 7, najkasnejši pa iz 10. stoletja in pripadajo baktunu 10. Tu gre seveda samo za datume, ki se nanašajo na dogodke, bolj ali manj sočasne z napisi, ki jih navajajo. Poleg teh pa često najdemo tudi datume, ki s sodobnimi dogodki nimajo realne zveze, saj segajo v daljno preteklost in tudi prihodnost. Za takšna preračunavanja, ki obsegajo milijone let in se nanašajo na razne mitološke dogodke, so se uporabljale višje mestne vrednosti števil oziroma daljši cikli.

Maji so praviloma pisali v stolpcih, od zgoraj navzdol ter od leve proti desni. Mnoga besedila na stelah in drugih spomenikih se začenjajo prav s serijo koledarskih podatkov: značilnemu uvodnemu gliflu sledijo datum v sistemu dolgega štetja, datuma v 260-dnevnem in 365-dnevnem ciklu, neredko pa še drugi koledarski in astronomski podatki, ki se nanašajo na dan dogodka, opisanega v nadaljevanju. En način zapisovanja je bil ezoteričen in dokaj težko berljiv: posamezne cifre so bile predstavljene z glavami božanstev, upodobljenimi v profilu. Poleg tega pa je bil v rabi tudi preprostejši sistem, v katerem je pika ali krožec predstavljal

enoto, črta je imela vrednost pet, ničlo pa so zapisali s simbolom prerezane školjke ali znakom, podobnim štiriperesni deteljici.

In prav v tem sistemu je bil datum na naši steli. Zgoraj je bil uvodni glif, sledile so številke 8, 18 in tri ničle v obliki deteljic, spodaj pa je bil še datum v 260-dnevnem ciklu, 12 Ahau. Tri ničle so razodevale, da gre za konec katuna, torej za 'okrogel' datum, kakršne so Maji radi slavili z obredi in te dogodke ovekovečali na spomenikih. V kalkulatorju sem imel spravljen program za pretvarjanje majevskih datumov v naš koledar: dobil sem 7. julij leta 396 n. št.

Kdo in kako je proslavil tisti dan, nismo mogli vedeti: vse ostalo na tej steli je bilo tako zabrisano, da verjetno tudi Nikolai ne bo mogel kaj prida razbrati. Zanimiv pa je bil že datum sam po sebi. Na Steli 5 v Balakbalu – torej na Ruppertovem najdišču, ki smo ga ponovno odkrili pred nekaj leti – je zapisan datum, ki ustreza letu 406 in je dotlej veljal za najzgodnejšega med majevskimi datumi, znanimi v Mehiki. Naša stela pa je 'potolkla ta rekord' za deset let. Najstarejši od vsej doslej znanih datumov na majevskih spomenikih ustreza sicer letu 292 n. št.; zapisan je na Steli 29 v Tikalu v Gvatemali. Toda stela, ki smo jo našli tistega 7. aprila 2005, ima najzgodnejši doslej znan datum na majevskih najdiščih v Mehiki.

Najdišče ni bilo posebno veliko: od trga s stelami pred glavno piramido je proti severu vodil nekakšen nasip, verjetno obredna pot, proti severozahodu je bila še ena skupina stavb, bržkone rezidenc lokalne elite, več manjših skupin stavb in nekaj kamnolomov pa smo našli še na okoliških vzpetinah, ki smo jih pregledali v naslednjih dneh.

Odločitev o imenu, s katerim naj bi krstili novoodkrito najdišče, ni bila pretežka: *Candzibaantún* ali »štirje popisani kamni«.

Veliko truda in malo nagrade

Zvrnitvijo v civilizacijo nismo mogli več dolgo odlašati. V motorju bele kamionete je bilo slišati čuden hrup, podrast na zaraščenih poteh se je že toliko časa navijala na pogonske gredi, da je načela tesnila ob diferencialih kamionete in Vaquerovega džipa, Ciriacov kamion je poleg zavornega tudi motorno olje trošil kot za stavo, pa še hrane nam je začelo zmanjkovati. V Villahermosi smo se oskrbeli z vodo, nadaljevali pot proti severu in se utaborili v nekdanjem taboru čiklerov Central Buenfil, torej pri križišču s cesto, ki povezuje Conhuás s Calakmulom. Od tod smo hoteli pogledati še dve točki, opaženi na letalskih fotografijah.

Ko smo prejšnje leto obiskali Calakmul, sem z vrha najvišje piramide opazil koničast izrastek na hribu, oddaljenem kakih deset kilometrov proti severu. Tudi z daljnogledom ni bilo mogoče predreti goščave in videti kaj več, ampak zdelo se je, da gre za piramido. Izmeril sem azimut s kompasom, našel hrib na zemljevidu in si ga kasneje ogledal na letalskih fotografijah; tudi na teh je bilo videti, da je na vrhu hriba piramidalna struktura. Zapeljali smo se do najbližje točke na cesti in se s koordinatami hriba, vstavljenimi v GPS, podali v gozd proti zahodu.

Po kakem kilometru prodiranja sem na sprejemniku GPS pritisnil kdove kaj in zgrožen ugotovil, da sem zbrisal vse posnete in vstavljene točke. Večino dotlej posnetih v tej sezoni smo že prenesli na računalnik, ampak trenuten problem je bil, da tudi točke, ki smo jo nameravali najti zdaj, ni bilo več. Kakorkoli sem že bentil, seveda ni pomagalo; treba je bilo najti rešitev. Bili smo na vzpetini in Pascual je ravno skušal splezati na drevo, da se razgleda, pa sem mu podal kompas in mu, ko je zagledal hrib z izboklino, od spodaj dajal navodila, kako naj odčita azimut. Nikdar prej ni imel te priprave v rokah, naloga pa tudi zaradi položaja ni bila lahka: medtem ko se je z eno roko držal za vejo visoko v krošnji, je z drugo držal kompas, s pogledom pa skušal predreti gosto listje in določiti smer proti hribu.

»Hrib je v smeri nekje med številka 220 in 240,« je zatulil.

Nadaljevali smo pot v tej smeri in prišli do povsem zaraščene, že davno opuščene kolovoze. Iz nahrbtnika sem izlekel letalske fotografije tega območja in stereoskop. Zadovoljen sem res opazil kolovoz, ki je vodil od vzhoda proti iskanemu hribu in pred njim zavil proti jugu. Če mu torej sledimo, nas bo pripeljal do vzhodnega vznožja hriba, od koder se bomo povzpeli. Na fotografiji sem tudi ponovno poskusil določiti koordinate iskanega hriba, kar pa sredi gozda in nadležnega mrčesa, pa brez mize in ustreznih priprav, ni bila preprosta naloga. Številke, ki sem jih dobil, sem vstavil v GPS, ampak naprava me je pošiljala v smer, povsem drugačno od tiste, ki jo je bil določil Pascual. Zaradi problemov pri določevanju koordinat sem rajši kot navigatorju verjel Pascualu.

Sledili smo kolovozu, do katerega smo ravnokar prišli. Zavijal je v smeri, ki se je zdela prava, bil pa je hudo zaraščen in napredovali smo počasi. Potem ko smo hodili celo večnost in naleteli na dokaj obsežno območje srednje velikih ruševin, smo se nenadoma spustili v *bajo*, ki mu ni bilo videti konca. Kolikor je bilo mogoče razbrati, nikjer ni bilo nobenega hriba, na letalski fotografiji pa je bil najbližji *bajo* dobra dva kilometra jugozahodno od iskanega hriba. Očitno smo povsem zgrešili pot.

Začeli smo se vračati in prišli do vznožja hriba, ki se je dvigal proti severu. Pascual se je ponudil, da ga pregleda. Še enkrat sem pogledal GPS in ugotovil, da koordinate, ki sem jih bil določil na letalski fotografiji, a jim nisem verjel, res ležijo proti severu, komaj 600 metrov daleč. Bilo je že pozno in samo jaz sem imel s seboj svetilko, zato sem ostale poslal naprej, s Pascualom pa sva se povzpela na hrib. Trma in jeza zaradi celodnevnega brezplodnega tavanja sta mi pomagali premagati utrujenost, sploh pa nisem mogel zavrniti Pascualove pobude.

Hrib je bil pravi, najdišče na njem pa dokaj skromno: tu je bila le piramida, visoka okoli deset metrov, proti zahodu je gledala čez izravnani teren, gotovo nekdanji trg, okoli njega pa je bilo le nekaj nizkih grobelj. S piramide se je Pascual skušal razgledati. Prepoznal je vzpetino, s katere je dopoldne določil smer, in mi jo pokazal.

»Si prepričan, da je to tisti hrib?«

»Seveda, prišli smo od tam,« je iztegoval roko, »potem se je teren dvigal in nekje na tistem hribu sem splezal na drevo.«

Ni bilo razloga, da mu ne bi verjel. Že večkrat je dokazal, da ima zelo dober občutek za orientacijo v gozdu. Vzel sem kompas, viziral hrib in – vzrok našega blodenja je postal jasen.

»Moj dragi Pascual, že vem, zakaj smo se izgubili.«

Nejeverno me je pogledal.

»Tisti hrib leži v smeri 144 stopinj. To pomeni, da je od tam smer proti temu hribu, na katerem sva zdaj, okoli 324 stopinj. Ti si mi rekel, da vidiš ta hrib nekje v smeri med 220 in 240 stopinj, v resnici pa je bil nekje med 320 in 340!«

Podatek mu ni kaj dosti povedal, a ga ni bilo težko pojasniti.

»Namesto proti severozahodu smo hodili proti jugozahodu,« sem mu nemajhno napako v smeri nazorno prikazal tudi z rokami.

Snel je kapo in se v zadregi počohal.

»No ja, saj veš, ubogi kmet ne pozna teh stvari ...«

»Ne skrbi. Oba sva kriva. Najprej sem jaz napravil bedarijo in izbrisal vse točke iz naprave, potem si pa ti narobe odčital smer. Pa kaj, midva sva zagrešila napake in midva sva jih tudi popravila. Jutri nam ne bo treba še enkrat sem.«

»Ampak ko smo dopoldne šli tod mimo, sem ti rekel, da pogledamo ta hrib.«

Res mi je rekel, a se mi ni zdelo smiselno, ker je ležal v povsem drugačni smeri od tiste, ki jo je prej odčital. Namesto njegovim številkam bi bil moral verjeti njegovemu naravnemu občutku za orientacijo, pa tudi koordinatam, ki sem jih določil na letalski fotografiji.

Zadovoljna, čeprav izčrpana, sva se v trdi temi vrnila na cesto, kjer so naju čakali ostali. Dan ni bil izgubljen, naporu niso bili zaman.

Drugače pa je bilo naslednji dan. Tokrat sem ostal v taboru, da uredim dnevnik in opravim več pogovorov po satelitskem telefonu: poklicati sem moral avtomehanika, da se dogovorim za popravila, in ljudi, ki se nam bodo pridružili v naslednjih dneh: fotograf National Geographica, epigrafik Nikolai in geodet Tomaž. Ostali so šli pogledat še eno točko severno od našega tabora. Odpeljal sem jih po cesti na najprimernejše mesto in se dogovoril, da jih tam popoldne pričakam.

Vrnili so se okoli šestih popoldne, povsem izčrpani. Najprej so si seveda pogasili žejo s svežo pijačo, ki sem jo pripeljal; Vaquero je na dušek zлил vase kake pol litra tekočine, se zasopihan ulegel

na asfalt in kakih deset minut ostal praktično negiben, z vsemi štirimi od sebe, zaprtih oči in brez besed, ostali pa so polagoma spregovorili. Prehodili so dobrih 12 kilometrov čez pretežno zoprno vegetacijo, našli pa niso tako rekoč ničesar. Na nekaj grobelj, ostankov preprostih hiš, so naleteli spotoma in slučajno, tisto, kar je bilo na letalski fotografiji videti kot ogromna piramida, pa je bil samo naraven hrib iz sadre. Takšne vzpetine so precej strme, zaradi pretiranega globinskega efekta pri stereoskopskem gledanju parov letalskih fotografij pa se zdijo veliko višje in bolj zašiljene, kot so v resnici. Že prejšnje leto nas je prevaral podoben hrib blizu potoka Blengio. Toda vedno je tako: če zadeve ne preverimo na terenu, se morda nikoli ne bomo znebili dvoma – kaj pa, če je tam vendarle kaj?

Kam nas vodi Ruppertov dnevnik?

V civilizaciji nas je kot ponavadi čakal cel kup opravkov. Poleg raznovrstnih popravil vozil je bilo treba zopet opraviti nakupe, celo nekatere zdravstvene težave smo morali odpraviti. Oglasili smo se na kliniki v Xpujilu, katere direktor je bil dr. Ricardo Silva Alcántara. Spoznali smo ga bili že pred leti, ko je bil še zdravnik v vasi Ley de Fomento Agropecuario; vedno je bil pripravljen pomagati na vse možne načine, in kot smo videli, ne samo nam. Govoril sem tudi s fotografom, ki naj bi se nam pridružil. Prihajal je sam Kenneth Garrett, eden najboljših fotografov National Geographica, spremljala pa ga bosta še njegov mehiški asistent Jesús López, prav tako fotograf, in Virginia Morell, ki naj bi o našem delu napisala zgodbo. Do njihovega prihoda pa je manjkalo še precej dni, tako da bomo v tem času opravili še nekaj terenskega dela. Epigrafik Nikolai mi je sporočil, da lahko pride šele v prvi polovici maja.

Oglasil sem se tudi v vojašnici. Komandanta ni bilo, govoril pa sem z enim od višjih častnikov, ki me je presenetil s podatkom, da je pot iz vasi Constitución proti jugu, mimo tabora La Esperanza do jezera Chumpich, vozna; po incidentu s tihotapsko avioneto je vojska onesposobila samo pristajalno stezo v Chumpichu. Lepa reč, torej general v Campecheju ni bil dobro obveščen in je bil naš veliki ovinek preko Escárcege odveč; lahko bi se bili izognili dolgotrajnemu prodiranju vzdolž meje, da o zavoju v slepo ulico in 'bin Ladnu' ne govorimo. No, jezera Paixbán pa tudi ne bi bili videli. Res je sicer, da nihče ni vedel, kakšen je kolovoz od Chumpicha naprej, ampak od tam do meje ni bilo tako daleč. Za naslednji obisk Uxula bomo vsekakor ubrali tisto pot.

Tokrat pa smo odšli v Villahermoso. Najprej smo pregledali še nekaj točk v okolici najdišča Candzibaantún. Ko smo bili tam prvič, smo namreč z najvišje piramide opazili v jugozahodni smeri nekaj, kar je bilo videti kot piramida. Pa so bila očitno samo nenavadno visoka drevesa: prečesali smo obsežno območje v tisti smeri, našli pa nismo ničesar večjega. Smo pa na bližnjem hribu odkrili še eno

večjo skupino stavb in en kamnolom z dobro ohranjenimi rezi v apnenčasto kamnito podlago.

Ker sem sam moral oditi po ekipo National Geographica, sem nekega večera Atasti, Vaqueru in ostalim razložil načrt za naslednje dni. Treba je pripraviti pot v Cheyokolnah, kamor bo fotograf Ken Garrett gotovo hotel iti. Kolovoz smo odprli že pred letom dni, ampak v tem času se je bržkone precej zarasel, pa tudi kakšno drevo je najbrž padlo čezenj; ko bo fotograf tu, ne bo primerno, da bi izgubljali čas s čiščenjem. Poleg tega sem jim naročil, da preverijo še nekaj točk v okolici Yaxnohcaha. Pokazal sem jim letalske fotografije, na katerih sem že doma opazil, da sta severovzhodno in jugovzhodno od urbanega jedra, ki smo ga pregledali in kartirali že prejšnje leto, najbrž še dve skupini večjih arhitektonskih objektov: kak kilometer jugovzhodno je s stereoskopom mogoče videti dva koničasta izrastka, še ena taka izboklina pa štrli iz hriba, ki leži v podobni razdalji proti severovzhodu, skoraj že na robu nižavja, imenovanega Bajo El Laberinto; če gre za piramide, so verjetno v okolici še druge stavbe.

Ko smo se tako pogovarjali, me je Atasta, obotavlja in zadržan, kakršen je vedno bil, vprašal:

»Kaj pa ... Pared de los Reyes? Ga ne bomo več iskali?«

To skrivnostno najdišče, ki smo ga prejšnje leto tako uporno, a brez uspeha iskali, je v vseh pustilo nemir. Takoj se je oglasil še Ciriaco:

»Ja, Pared de los Reyes. Vprašal sem še nekaj ljudi, ki so nekdaj hodili tod in poznajo te kraje. Nihče ni slišal za te ruševine; niti za aguado z imenom Unión. Ampak če Ruppert pravi to, kar si rekel, Pared de los Reyes mora biti nekje tu, od La Fame proti La Esperanzi, kamor je šla njegova odprava. Ni mogoče, da bi se ta stavba kar vdrla v zemljo. Lahko je bolj porušena, ampak nekaj je gotovo ostalo.«

»Tudi jaz tako mislim,« sem odvrnil. »Če si res želite najti Pared de los Reyes, me zelo veseli, ker se tudi sam še nisem vdal.«

Prinesel sem računalnik in jim pokazal satelitski posnetek območja. Obnovil sem podatke, ki so jih že poznali. Ruppert pravi, da so od aguade La Fama šli z mulami po stezi proti severozahodu in po dveh urah prispeli do aguade Unión, štirikotnik stavb, med katerimi je zahodna imela v štukaturah upodobljene človeške figure z naglavnim okrasjem, pa so našli 10 do 15 minut

hoda severozahodno od te aguade. Prejšnje leto smo našli aguado, za katero smo mislili, da je aguada Unión, ker glede na La Famo leži v primerni razdalji in smeri. Prečesali smo obsežno območje v okolici, našli veliko ruševin, stavbe, ki jo opisuje Ruppert, pa ne. Tudi na nobeno drugo aguado nismo naleteli.

»Ampak letos imam nove podatke. Letalske fotografije ste že videli. Doslej so nam kar dobro pomagale, no ja, če izvzamemo tisti hrib iz sadre ...«

Vaquero je zavil z očmi in iztresel nekaj besed, ki jih raje ne bom zapisal.

»Na letalskih posnetkih sem pregledal okolico aguade, ki smo jo našli lani, in jugozahodno od nje našel še eno. Vsaj videti je, da gre za aguado. Če je, je zelo majhna, ampak to ne pomeni, da nekoč ni bila pomembna.«

»Ne ne,« se je strinjal Ciriaco. »Včasih so majhne aguade bolj zanesljive kot velike, lahko imajo več vode ali pa boljšo. Mnogi tabori čiklerov so bili ob majhnih aguadah.«

»Se spomniš, Ciriaco? Ko sva lani hodila blizu tiste suhe aguade, si rekel, da mora biti v bližini še kakšna – videl si sledove mulovodske steze, po kateri sva šla in jo potem izgubila ...«

»Ja, in rekel sem ti, da ima gotovo vodo – slišala sva ptice, *oropéndolas*, te pa nikoli niso daleč od vode.«

»Točno. Imam pa še nekaj,« sem nadaljeval. »V muzeju Peabody Harvardske univerze hranijo Ruppertove terenske dnevnik. Poslali so mi fotokopije in – to je neverjetno, Ruppertov dnevnik je tako natančen in izčrpen ... Saj res, Atasta, si ti kdaj videl Ruppertov dnevnik?«

»Ne, zakaj?«

»Tvoj dnevnik je skoraj kopija Ruppertovega – enako natančen, lepo napisan, poln skic ... Če bi kdo hotel videti mojega ... rajši ne, samo jaz se znajdem v njem.«

Atasta se je v zadregi nasmehnil in pogledal v tla. Vedno je bil zadržan, redkobeseden, včasih skoraj nepriljuden, govoril je potihem, samo med kartiranjem se je potrudil, da je manipulantom dovolj glasno vpil, kam postaviti prizme. Sicer pa je živel za arheologijo in Maje. Njegov terenski dnevnik je bil naravnost zgleden: podrobni opisi, celi stavki, čitljiva pisava, risbe; vsako priložnost je izkoristil, da nariše skico tlorisa kakšne stavbe, pa najsi je bila

še tako majhna ali nezanimiva. Večkrat je še zvečer ob soju ognja v dnevnik dodajal podatke, ki jih ni utegnil vnesti čez dan.

»Torej,« sem nadaljeval, »Ruppertov dnevnik je osupljivo natančen. Zapisoval je celo, ob kateri uri so vstali, ob kateri pozajtrkovali, šli na delo in podobno; in kar je v našem primeru posebno pomembno, podrobno opisuje poti, po katerih so hodili.«

Pokazal sem jim kopijo Ruppertovega dnevnika iz leta 1934.

»V tem dnevniku opisuje, kako so prišli do aguade Unión. Pravi, da so se 4. aprila 1934 ob 8:20 iz La Fame odpravili z mulami proti severozahodu. Najprej so šli mimo majhnega pokopališča, kjer so bili pokopani trije Mehičani, ki so bili ubiti v spopadu med gvatemalskimi in mehiškimi čikleri pred nekaj leti; tudi Lundell omenja ta spor, ki je nastal zaradi vprašanja, kdo sme nabirati čikle na gvatemalski in kdo na mehiški strani.«

»Slišal sem o tem,« je pripomnil Ciriaco.

»Otožen prizor, pravi Ruppert: grobovi z vegastimi križi so bili že čez in čez preraščeni z grmičjem. In potem nadaljuje, da so ob 9:15 šli čez *tintal* ...«

»Torej so prečkali neki *bajo*,« me je spet prekinil Ciriaco, »samo tam raste drevo *tinto*²³.«

»... ja, in da je tam pot zavila proti severu. Ob 9:20 so videli na desni strani poti kamnolom, ob 9:35 so šli spet čez neki *tintal*, ob 9:50 so prečkali manjšo skupino ruševin in še vedno hodili proti severu, ob 10:10 pa so prišli do aguade Unión. Torej so hodili približno eno uro proti severozahodu in prav toliko proti severu. To pot sem zarisal na satelitski posnetek območja in pri tem predpostavil, da so hodili s povprečno hitrostjo okoli štiri in pol kilometra na uro.«

»Bolj ali manj toliko prehodiš na uro,« je potrdil Ciriaco, »če upoštevaš, da je pot vijugasta in da so se za hip najbrž ustavili pri kamnolomu ...«

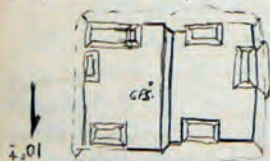
»Seveda, celo majhna skica profila kamnoloma je v dnevniku. Da so povprečno res hodili s to hitrostjo, sem sklepal tudi iz drugih primerov, ko Ruppert omenja, ob kateri uri so od nekod odšli in ob kateri uri so nekam prišli: za več taborov vemo, kje

23 *Haematoxylum campechianum*.

de la esquina NE del montículo hacia a punto 11(10) ~~comienza~~ según sus dos montículos 43.40 x 19°. Partiendo de ahí hacia punto I-1 y de ahí al sur a punto I-3. Este punto es un grupo de patios bastante amplios ~~entre~~ ~~de~~ donde la parte más alta de una elevación natural, por lo que los platofórmas que lo componen presentan una altura mayor hacia el exterior. El "patio" de unos 30-35 metros de largo presenta dos niveles. Siendo la sección posterior la de mayor altura, aunque la plataforma más grande está en el lado SUR de la sección este.

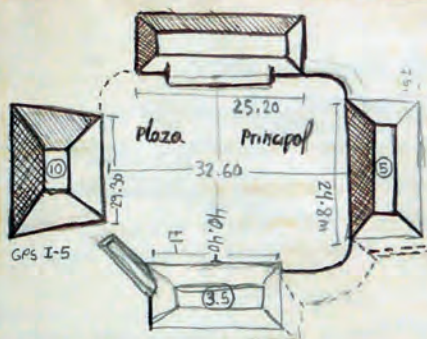

I-3: 9 m. Enst. (Elevación)

I-4 (5 m. Enst.) punto de grupo de patios sobre elevación natural compuesta por 3 montículos de tamaño

trande al patio por todos sus lados excepto al Poniente. Llegamos al punto I-5, adelante del anterior. Este es el de una pirámide grande, de aproximadamente 9-10 m de altura, que cubren el punto de una amplia plaza. Esta pirámide tiene su ocaesa hacia la plaza y una orientación aprox de 10° al este del N. magnético. Su altura es de unos 10 metros.

Al frente de esta plaza se halla una estela Lisa de 1.56 altura, 90 cm de ancho y 55 cm de grueso. Punto GPS I-6 (5 m. Enst.).

Entre puntos I-1 e I-2 se observaron dos "ballitas" o montículos alargados. Entre I-1 y I-3 dos chultunes. Alrededor de I-5 se observaron numerosas montículos de planta rectangular formados patios y cuadrados aunque la plaza principal está en el punto más alto de su meseta.

I-7 es el punto en donde cubren a la medada principal construcción-Española.

Los otros edificios son de planta rectangular y de menor altura. todo el conjunto de la plaza se halla sobre una elevación artificial, los puntos posteriores de los edificios presentan una altura mayor al exterior de la plaza debido a ella.

Atastov terenski dnevnik.

so bili, npr. Altamira, Villahermosa, Jeruzalem, in je mogoče na karti izmeriti razdalje.«

Pokazal sem jim zarisano pot na računalniku.

»Tu vidite črto, ki sem jo narisal: najprej vodi od La Fame proti severozahodu – tu sem vzela kar srednji severozahod, torej azimut 315 stopinj – preden pa zavije proti severu, res prečka manjši baje; torej je tu najbrž bil tintal, ki ga omenja Ruppert. Potem gre črta proti severu in prečka še en baje, kar se zopet sklada z Ruppertovo omembo. Če so torej njegovi podatki točni in so res hodili s hitrostjo okoli 4,5 kilometra na uro, so proti severozahodu prehodili okoli 4,1 kilometra, zatem pa približno enako razdaljo proti severu. In ko sem zarisal to pot, me je pripeljala do točke, ki

je komaj 500 metrov oddaljena od aguade, ki sem jo bil odkril na letalski fotografiji, medtem ko je aguada, okoli katere smo iskali lani, skoraj dva in pol kilometra daleč proti vzhodu.«

»Super!« je zaklical Vaquero. »Treba je najti to aguado. Gotovo je to aguada Unión.«

»Upam. Če je – no, če je to, kar se vidi na fotografiji, sploh aguada – potem bi bilo treba samo še pregledati območje proti severozahodu. Do tja lani nismo prišli. Najprej pa bi bilo pametno odpreti še nekaj kilometrov kolovoza proti La Esperanzi. Tako se lahko tej točki bolj približamo z vozilom in ne bo treba pešaćiti vseh osem ali še več kilometrov od križišča za La Famo.«

Pokazal sem jim opuščeni kolovoz, ki se na letalski fotografiji dobro vidi: od Villahermose do križišča za La Famo, do koder smo ga očistili že prejšnje leto, in še naprej vodi ves čas proti severozahodu in se domnevni aguadi Unión približa na slab kilometer.

»Zapišita si koordinate te aguade,« sem rekel Atasti in Vaquero, »ali pa jih kar vstavita v GPS, pa še koordinate tistih točk v okolici Yaxnohcaha, ki bi se jih izplačalo pregledati. Jutri zvečer poborem ekipo National Geographica na letališču v Chetumalu; medtem ko bom z njimi, se bomo o poteku del in načrtih sproti obveščali preko satelitskega telefona.«

Stena kraljev

Virginia Morell, Ken Garrett in Jesús López so prišli v Chetumal 23. aprila zvečer. Nastanili smo se v skromnih kočah hotela El Mirador Maya v Xpujilu in se pogovorili. Virginia je imela samo en teden časa; ko bo odšla, bosta Ken in Jesús odpotovala v Palenque, da posnameta še en arheološki projekt, potem pa naj bi se še za nekaj dni vrnila k nam.

Osrednja tema zgodbe, ki naj bi jo napisala Virginia, je bilo naše ponovno odkritje Oxpemula prejšnje leto. Nekdanji kolovoz, ki vodi od ceste prav do vznožja hriba, na katerem je Oxpemul, je že takrat, kmalu po zaključku naših del, odprla ekipa Avtonomne univerze v Campecheju, ki je tam postavila tudi leseno hišo za čuvaje. Dostop je bil torej preprost in skoraj si ni bilo več mogoče predstavljati težav, ki smo jih imeli pred letom dni, da smo do tja sploh prišli in da smo kasneje dokumentirali kamnite spomenike. Ken je v dveh dneh posnel stotine fotografij, Jesús mu je vneto asistiral, Virginia pa me je spraševala in si zapisovala vse mogoče podrobnosti o našem odkritju, Ruppertu, Majih ... Medtem mi je Vaquero sporočil, da so že očistili kolovoz proti Cheyokolnahu, pa

Izsušena
aguada Unión.

tudi del tistega proti La Esperanzi; našli so tudi že iskano aguado – res je bila aguada – in iskali Pared de los Reyes, a brez uspeha.

Zatem smo se z ekipo National Geographica pridružili ostalim v Villahermosi in v naslednjih dneh obiskali Cheyokolnah in Candzibaantún. Po opravljenem delu sem jih odpeljal v Chetumal; Virginio na letališče, Ken in Jesús pa sta za prevoz v Palenque najela avto. Vrnili smo se v Xpujil in zvečer na računalniku pregledovali fotografije. Ken je bil zelo zadovoljen, mene pa je posebej razveselilo kratko, a pomenljivo sporočilo, ki mi ga je preko satelitskega telefona poslal Vaquero: »Danes smo pregledali točke v okolici Yaxnohcaha; na vseh točkah, ki si jih označil, so velike piramide. Jutri ponovno iščemo Pared de los Reyes.«

Preden sta Ken in Jesús naslednjega dne, 30. aprila, odšla, smo se dogovorili, da se vrneta 8. maja, ko naj bi prišel tudi naš epigrafik Nikolai Grube. Nakupil sem manjkajoči živež, natočil bencin in se odpeljal v Villahermoso.

Prispel sem pozno popoldne. Raztovoril sem kamioneto in doña Laura mi je postregla z večerjo. Ko se je znočilo, so se vrnili tudi fantje s terena, preznojeni in utrujeni kot vedno, skoraj brez besed. Pozdravili smo se, na moje vprašanje, kako jim je šlo, pa je Vaquero odkimal in rekel:

»Mislim, da na tem koncu nima več smisla iskati. Ampak Atasta je nekaj našel in mogoče ne bi bilo narobe, da greš pogledat.«

Iz nahrbtnika je vzel digitalno kamero in mi pokazal fotografijo: zarašččen zid z napuščem se mi je zdel znan.

»Čakaj ... kaj ni to Pared de los Reyes?«

»J E Pared de los Reyes!!« mi je počasi, z velikimi poudarki in s sijočim obrazom odgovoril Vaquero.

Zakričal sem od veselja, jim čestital in objemanju ni bilo konca. Boljšega trenutka za slavje pač niso mogli najti: ravnokar sem iz civilizacije pripeljal hladno pivo, rum in še kaj. In potem so mi povedali zgodbo.

Pred dnevi so s pomočjo koordinat, ki sem jim jih dal, brez težav našli aguado, za katero smo upali, da je aguada Unión; prehodili so tudi nekaj terena proti severozahodu, a brez uspeha. Takrat jim je za temeljito iskanje zmanjkalo časa, pred naslednjim poskusom pa je Atasta natančno preučil karto. Označil je položaj aguade na specialki – v merilu 1:50.000, kajti natančnejših za to odročno območje ni – in poskušal najti kakršenkoli namig

Vaquero, Atasta
in Gerardo
ob odkritju
Stene kraljev.

v izoblikovanosti terena. Opazil je, da se proti severozahodu – onstran že prehojenega območja, še vedno pa znotraj razdalje okoli enega kilometra, ki približno ustreza Ruppertovemu podatku o 15 minutah hoda – razteza lahno vzvišen teren. Glede na znano graditeljsko prakso Majev je sklepal, da mora biti Pared de los Reyes, če je kje v bližini, prav nekje na tej nizki vzpetini, ki je, sodeč po plastnicah, razvlečena nekako v obliki črke L. Napravil je genialen načrt: vzdolž vijugaste zaplate dvignjenega terena je označil tri točke, ki naj bi jim služile kot vodilo, določil njihove koordinate in jih vstavil v GPS; točke je razporedil tako, da bodo, če bodo šli od ene do druge, prehodili ves greben vzpetine, tako da najdišča, če je kje tam, ne bi smeli zgrešiti.

Do tega trenutka sta govorila bolj ali manj samo Vaquero in Atasta. Zdaj pa so se začeli razvnamati tudi ostali.

»In tako smo danes znova šli do aguade,« je nadaljeval Vaquero. »Tam je Ciriaco opazil sled divjih prašičev in rekel, da ji bo sledil ...«

»Ker sem hotel videti, če mogoče pelje še do kakšne druge aguade,« je vskočil Ciriaco.

»... ostali pa smo se podali proti prvi referenčni točki. Atasta je vodil, prišli smo do te točke, se razgledali, ampak tam ni bilo ničesar. Pascual je šel po svoje ...«

»Hja, zdelo se mi je, da nima smisla, da hodimo vsi skupaj,« se je oglasil Pascual.

»... Atasta, Gerardo in jaz pa smo nadaljevali pot proti drugi točki. Gerardo je spredaj z mačeto odpiral pot, Atasta pa je za njim z GPS-om v roki pazil na smer. Jaz sem malo zaostal, kar naenkrat pa zaslišim vpitje: 'Tam je zid ...'«

»Ravno sem gledal na GPS in videl, da manjka do druge točke manj kot 100 metrov,« se je končno spet vključil Atasta. »Takrat pa zaslišim Gerarda pred sabo: 'Tam je neki zid!' Z roko mi je kazal nekam v levo naprej ...«

»Kako je bilo to?« sem se obrnil k Gerardu, da slišim še njegovo plat zgodbe.

Gerardo, 25-letni Ciriakov sin, je podedoval mnoge gozdovniške vrline svojega očeta: imel je izredno sposobnost za orientacijo, bil je delaven, preudaren, zanesljiv in pošten od nog do glave. Nekoč sem mu izplačal 2500 pesov preveč; vsota ni bila zanemarljiva in marsikdo bi jo molče obdržal, Gerardo pa me je na napako takoj opozoril. Bil sem tako presunjen, da sem mu z veseljem pustil 500 pesov nagrade. Običajno je bil dokaj zadržan, tokrat pa se je vznemirjenja in navdušenja močno nalezal tudi on. Široko se je nasmejäl in povzel:

»Jaz sem pač odpiral pot v smeri, ki mi jo je pokazal Atasta. Še preden smo prišli do druge točke, sem zagledal ruševino pred sabo in zavpil: 'Tam je neki zid!'. In tedaj se je Atasta, ki je hodil za mano, divje pognal naprej, me prehitel in, ne da bi karkoli posekal, zalomastil skozi šavje kot tapir; v nekaj sekundah je prišel do stene in začel kričati: '*Encontramos Pared de los Reyes, encontramos Pared de los Reyes!!!*'«

»Takoj ko sem prišel bliže, sem prepoznal stavbo z masko, ki jo je objavil Ruppert,« je dodal Atasta, Vaquero pa je nadaljeval:

»In takrat sem ju tudi jaz že dohitel. Tega prizora si ne moreš predstavljati. Saj veš, kakšen je Atasta, umirjen, hladnokrven, takrat pa je širil roke in tulil proti nebu kot obseden: 'Našli smo Pared de los Reyes, našli smo Pared de los Reyes ...!' Pa še peti je začel. Tako je vpil, da sta tudi Ciriaco in Pascual kmalu pritekla.«

Od štukatur, ki so nekoč krasile zahodno fasado stavbe, po kateri je najdišče Pared de los Reyes dobilo svoje ime, je ostal samo del božanske maske na skrajnem severnem koncu strešnega grebena (levo zgoraj).

Po tako dolgotrajnem in napornem iskanju je dogodek vrgel iz tira celo vedno uravnovešenega Atasto. Seveda sem bil neizmerno navdušen tudi jaz. Vsi smo nazdravljali, Atasti pa smo lahko ustregli celo z glasbeno željo. Vaquero je imel poleg vsemogočega orodja in druge opreme, ki jo je prevažal v svojem džipu, s seboj tudi kasetofon, MP3 in še kaj. Razpoložljiv repertoar je bil znan in Atasta se je brez oklevanja odločil: Pink Floyd. Bil je to eden tistih večerov, ki jih je težko pozabiti. Nad jaso v Villahermosi se je daleč od kakršnekoli umetne razsvetljave bočilo jasno, z zvezdami posuto nebo, čez pokrajino se je razlegalo cvrčanje čričkov, iz razpadajoče hiše sredi džungle pa je bilo slišati *Shine on you crazy diamond* ...; vedno tako molčeči Atasta je celo pripeval. Opusteli kraj, ki je nekoč davno bil priča živahnim trgovskim transakcijam in rohnenju motorjev letal, ki so prevažala dragoceno drevesno

smolo, je spet imel obiskovalce; tudi ti so, tako kot nekoč čikleri, ob večernem ognju obnavljali prigode minulega dne, le da bi se razlog za njihov smeh in veselje moral zdeti opazovalcu, ki bi ga pot po naključju prinesla tam mimo, močno nenavaden: proslavljali so odkritje davno pozabljenih ruševin, ostankov sorazmerno majhnega in nepomembnega naselja, v katerem je življenje zamrlo že pred najmanj tisoč leti.

V naslednjih dneh smo Pared de los Reyes natančno pregledali in dokumentirali vse podrobnosti. Karl Ruppert, ki ga je obiskal leta 1934, je zapisal, da sestoji iz enega samega četverkotnika stavb, ki obdajajo pravokotno dvorišče. Tudi mi v neposredni okolici nismo našli drugih stavb, vendar je bilo očitno, da so mnoge ruševine, na katere smo med pregledovanjem obsežnega terena proti vzhodu naleteli že prejšnje leto, pripadale istemu naselju, ki je, sodeč po keramiki, najdeni na površju, živelo v klasični dobi. Najbolje ohranjena stavba četverkotnika je tista, ki omejuje dvorišče z zahodne strani. Botanik Cyrus Lundell, ki je Pared de los Reyes obiskal 9. januarja 1932, jo je opisal kot zid, dolg okoli 30 metrov in okrašen na vsaki strani s frizom štukatur, katerega spodnji del je sestavljalo pet grotesknh mask, nad vsako pa je iz zidu štrlel kamen, ki je podpiral človeško figuro, sedečo po turško, s prekrizanimi nogami. Na prsih vsake od teh figur je bila naprsna plošča v obliki človeškega obraza, na glavi pa kroni podoben turban, zaradi česar so čikleri ta spomenik poimenovali 'Stena kraljev'. Po ostankih rdeče barve je Lundell sklepal, da sta bila friza prvotno pobarvana.

Kot je čez dve leti pravilno ugotovil Karl Ruppert, je zid s štukaturami pravzaprav le okrasni strešni greben podolgovate stavbe. Zahodna fasada iz fino obdelanih kamnitih kvadrov in z okrasnim vodoravnim napuščem je še vedno dokaj dobro ohranjena, obokane sobe, ki so imele vhode z dvorišča, torej z vzhodne strani, pa so skoraj povsem porušene. Lundellov opis in Ruppertove fotografije razodevajo, da so bile štukature že v njunem času močno poškodovane – Ruppert je v svojem terenskem dnevniku celo zapisal, da je bil nekako razočaran – mi pa smo videli še precej manj. Samo na severnem ekstremu strešnega grebena so na vzhodni in zahodni strani ohranjeni fragmenti dveh grotesknh mask zemeljskega ali deževnega božanstva, nad masko na vzhodni strani pa še deli perjanice, ki je nekoč krasila človeško figuro. Danes

Fragmenti
štukatur so
ohranjeni tudi
na vzhodnem
pročelju
znamenite
stavbe.

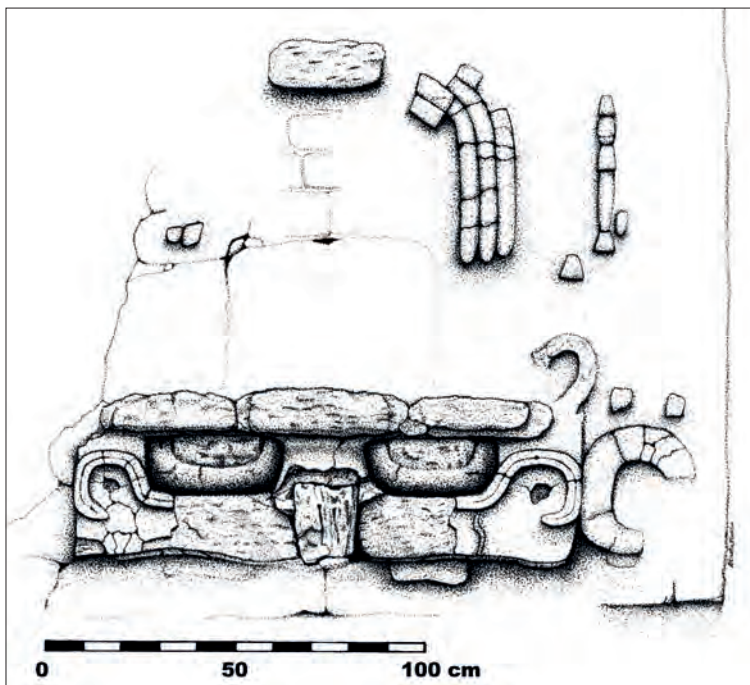
je torej ostalo le malo tistega, zaradi česar je Lundell Pared de los Reyes označil kot eno najbolj impresivnih majevskih ruševin.

Kljub temu in kljub dejstvu, da smo doslej našli že vrsto velikih centrov z mnogo bolj impozantnimi stavbami, skulpturami in celo hieroglifskimi napisi, je bilo za nas ponovno odkritje tega najdišča povod za posebno zmagoslavje in navdušenje. Po tolikih dnevih in tednih brezuspešnega iskanja je Pared de los Reyes postal svojevrsten, skoraj oseben izziv; ne le za nas, 'obremenjene' z arheologijo, temveč tudi za naše zveste delavce: tudi oni so se nalezli nemira in trmaste želje, da najdejo ta izmikajoči se kraj. Zdaj, ko smo ga našli, smo imeli zadoščenje, da se vendarle nismo potili zaman. Ko smo pred letom dni prečesavali obsežno območje v okolici jezerca, za katero smo zmotno menili, da je aguada Uni6n, smo prišli tudi do koordinat, ki jih za Pared de los Reyes daje Karl Ruppert; v bližini nismo našli ničesar posebnega, nismo pa slutili, da je znamenita stavba komaj slab kilometer proti zahodu. Sicer pa to ni bila prva izkušnja te vrste. Že nekajkrat se je zgodilo, da smo tavalili po džungli, pa se nam ni niti sanjalo, da smo v neposredni bližini monumentalnega jedra nekdanjega mesta. Ker majevska

naselja niso bila strnjena, temveč sestavljena iz gruč stavb, med katerimi so bili večji ali manjši prazni prostori, in ker so tudi velikosti stavb lahko zelo različne in neodvisne od oddaljenosti od urbanega centra, je sredi gozda skoraj nemogoče ugotoviti, ali so ostanki preprostih hiš, mimo katerih hodimo, obrobje velikega mesta ali pa le del majhne naselbine, kakršnih je bilo povsod veliko.

Po opravljenem delu na najdišču Pared de los Reyes so me Atasta, Vaquero in ostali peljali še do točk, ki so jih bili pregledali v okolici Yaxnohcaha. Resnica je v tem primeru preseгла pričakovanja. Izkazalo se je, da sta dva koničasta izrastka, opazna na letalskih fotografijah približno kilometer jugovzhodno od urbane jedra, dve mogočni piramidi, ki obvladujeta dve skupini stavb, zgrajenih na obsežnih ploščadih. Še večje presenečenje je bila izstopajoča točka severovzhodno od centra mesta. Na letalskih fotografijah je bilo videti, da gre za piramidalno strukturo, zgrajeno na hribu, v resnici pa je bila vzpetina, ki je dajala videz naravnega hriba, ogromna akropola približno pravokotnega tlorisa. Masivna ploščad, na kateri stojijo piramidalno svetišče in več manjših stavb, meri v dolžino skoraj 200 m, visoka pa je okoli 7 m. Po značilnostih keramičnih fragmentov, najdenih na površini, je bilo mogoče sklepati, da so bile prve gradbene faze tega arhitektonskega kompleksa zgrajene že v srednji predklasični dobi, okoli leta 500 pr. n. št. Ko smo opravili geodetske meritve, pa je postalo jasno tudi, da je celoten kompleks orientiran astronomsko, namreč proti Sončevemu vzhodu ob zimskem solsticiju (22. december) ali Sončevemu zahodu ob poletnem solsticiju (22. junij). Takšna orientiranost sovpada z zgodnjim časom, ki ga nakazuje keramika: najzgodnejše astronomske orientacije v Mezoameriki so prav solsticijske, gotovo zato, ker so Sončevi obrati ali solsticiji pojavi, ki vzbujajo pozornost sami po sebi. Kdor dan za dnem opazuje Sončev vzhod, zlahka opazi, da se Sončevo vzhajališče premika po horizontu, v nekem trenutku doseže skrajno severno točko, se zatem začne vračati in čez pol leta doseže skrajno južno točko (enako gibanje je mogoče opazovati seveda tudi na zahodnem horizontu). Solsticiji so bili prav zaradi tega najbolj elementarne reference za časovno orientacijo v tropskem letu, ne le v Mezoameriki, temveč tudi povsod drugod, kjer je nastanek poljedelstva zahteval primerno načrtovanje opravil, vezanih na posamezne letne čase.

Maska božanstva
na severnem
delu vzhodne
fasade (risba:
Atasta Flores
Esquivel).

Na dogovorjeni dan smo se v Xpujilu srečali s Kenom in Jesúsom, ki sta se vrnila iz Palenqueja. Tam je bil že naš geodet Tomaž, prišla pa sta tudi Nikolai in njegov švicarski prijatelj Marco Gross, ki že dolga leta živi v mestu Melchor de Mencos v Gvatemali, skoraj na meji z Belizeom, in ki je pripeljal tudi svoje terensko vozilo. Odpravili smo se proti Uxulu, tokrat po kolovozu iz vasi Constitución proti jugu. Ciriaco se je z ostalimi delavci podal naprej že zgodaj zjutraj, da očisti pot. Do nekdanjega tabora čiklerov La Esperanza, kjer je danes nadzorna postaja Calakmulske biosfere, ni bilo večjih težav, preostali del kolovoza pa je bil precej zaraščen, tako da so prišli samo do jezera Chumpich, kjer smo jih dohiteli in se utaborili, naslednji dan pa smo pri taboru La Güera dosegli mejo in zatem tabor Chumbec, od koder je bilo treba peš v Uxul.

Ko sta Ken in Jesús opravila svoje fotografsko delo, sem ju odpeljal na letališče v Chetumal in se vrnil v Uxul, kjer je Nikolai zrisal vse kamnite spomenike in imel že vrsto zanimivih podatkov: med drugim je v nekem hieroglifskem besedilu prebral, da je obredom, ki jih je lokalni vladar opravljal ob zaključku koledarskega cikla leta 662, prisostvoval sam Yuknoom Ch'een II., mogočni kralj dinastije Kaan, ki je tedaj vladala v Calakmulu. Za njegovega vazala, vladarja Uxula, je moral obisk biti silno pomemben, saj je ovekovečen na kar dveh stelah.

Potem ko je Nikolai dokumentiral še stele v Candzibaantúnu, sta se z Marcom odpeljala, nas pa je čakalo še nekaj dni geodetskega dela, za katero sta bila odgovorna Tomaž in Atasta: kartirali smo Candzibaantún in obe tega leta odkriti okoliški skupini v Yaxnohcahu.

Daleč od poti

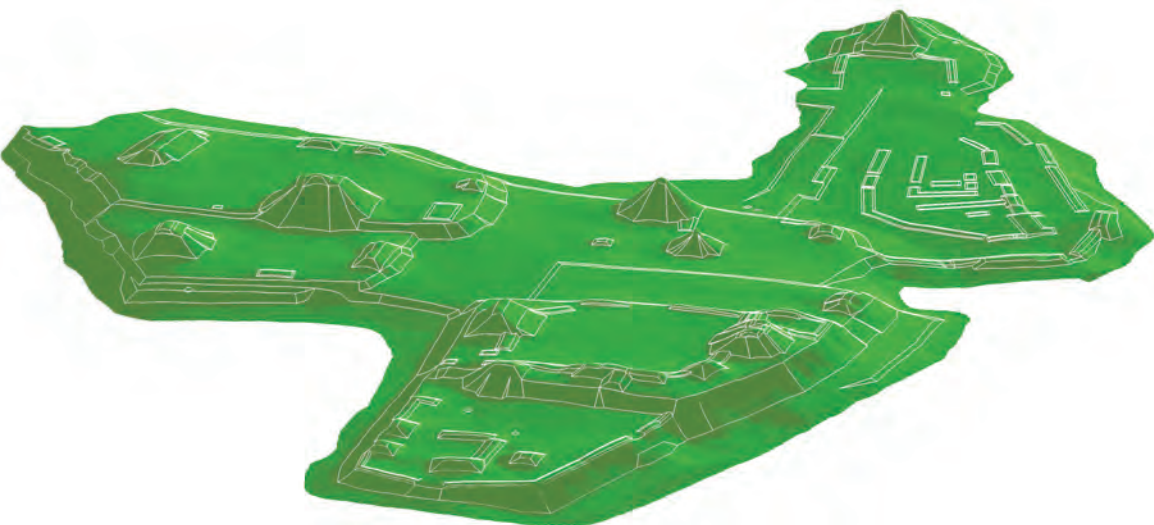
Vedno je vroče, tako kot je danes, pa že dolgo ni bilo. Razlogov za posebno zadovoljstvo pa tudi nimamo. Najdišče še zdaleč ni tako veliko, kot se je zdelo na letalski fotografiji. Poleg tega je že pozno popoldne, mi pa smo se šele začeli vračati. Pot je sicer že izsekana, toda tabor se zdi neskončno daleč in hoja je na moč utrujajoča. Nabadamo se na trnaste rastline in spotikamo ob najrazličnejših ovijalkah, koreninah dreves in štrcljih posekanega grmovja. Popoldne je posebno soparno in ubijajoče vročine ne blaži niti najmanjši piš vetra. Kopljemo se v znoju in voda, ki nam še ostaja, je pretopla, da bi zmanjšala žejo in pregretost teles. V roparskem izkopu neke manjše ruševine na pol poti smo dopoldne pustili nekaj vode, ki je ostala sorazmerno sveža in nam da nekaj novih moči, toda pred nami sta še dobri dve uri hoje. Vročina ne popušča, čeprav je sonce že nizko; ko zaide, se gozd v pičle pol ure zavije v temo, mi pa smo še skoraj tri kilometre od cilja. V soju svetilk se mukoma prebijamo po poti, ki se sprevrže v nočno moro. Oči so uprte v tla, ogibamo se oviram in upamo, da ne bomo spregledali kakšne strupenjače. Nihče ne izusti besede, sliši se samo pokanje suhih vej in šelestenje listja pod nogami. Potem ko docela izčrpani kdove koliko časa hodimo kot otopeli, nenadoma nastopi odrešenje: med drevjem se zasvita ogenj našega tabora, kjer nas pričakuje doña Laura.

Še preden povečerjamo in si opomoremo, nebo razparajo bliski in oglušujočemu grmenju sledi tropska nevihta. V naglici pospravimo vso opremo, ki se ne sme zmočiti, in se ponovno zberemo pod plastično folijo, razprostrto nad prostorom, ki nam služi kot kuhinja in jedilnica. Čeprav močan naliv ne poneha, se vzdušje popravlja: vrnili smo se živi in zdravi, tudi najedli smo se, pa še rezervo piva in ruma imamo. Utrujenost se poleže, in ko se nam polagoma povrne dar govora, mi Ciriaco nazdravi ter z vso resnostjo reče:

»Glede Saše pa – moje spoštovanje!«

Saša se mu, z vidnim olajšanjem, nasmehne in dvigne kozarec:

»O, hvala lepa. Na zdravje!«

Bili smo 14. aprila 2007, skoraj na začetku sedme sezone naših terenskih del. Z nami je bila Saša Čaval, ki je pred nekaj leti diplomirala iz arheologije in je zdaj bila sodelavka na ZRC SAZU. Že vsaj dvakrat je bila izrazila željo, da bi šla z nami, a si je nisem upal vzeti: skrbelo me je, kako bo ženska prestala vse napore, pa tudi izkušeno ekipo sem že imel. Tokrat pa je Vaquero zaradi materine bolezni zadnji hip odpovedal sodelovanje in odločil sem se, da za njegovo delo – predvsem fotografsko dokumentacijo – zadolžim Sašo. V zadnjih dveh tednih, kolikor smo že bili na terenu, ne da bi naleteli na večje težave, je Ciriaco nekajkrat izrazil skrb glede nje in me vprašal, če mislim, da bo zdržala. »Upam, da bo; vem, da ima veliko terenskih izkušenj,« sem skušal prikriti lastno zaskrbljenost. Ta dan je prestala ognjeni krst, ki je očitno prepričal tudi Ciriaca.

»Saj sem ti rekel. Jaz že vem, koga vzamem na teren,« sem skušal biti domišljjav. Tudi meni je odleglo.

»Že že,« je odvrnil Ciriaco. »Ampak sam si videl. Še Elías ni zdržal, pa je moški, iz naše vasi, navajen na delo.«

Res – Elías, eden od delavcev, ki jih je pripeljal Ciriaco, je že pred tremi dnevi povedal, da ne more več. Ker sem moral ravno

Uitzilná, pogled proti jugozahodu (model: Aleš Marsetič).

obnoviti zaloge, sem ga prešnji dan odpeljal nazaj v Constitución in namesto njega pripeljal Ciriacovega sina Erica.

»Elías poznam,« je nadaljeval Ciriaco, »in vem, da se ne brani nobenega dela. Ampak v gozdu očitno nima prakse. Ni znal varčevati z energijo; saj si ga videl: sekal je več, kot je bilo treba.«

Ciriaco je imel spet prav. V tropskem okolju je zelo očitno, da je treba intenzivnost in ritem dela prilagoditi specifičnim razmeram. Sredi dneva je vročina takšna, da se izčrpanost močno poveča, učinek dela pa zmanjša. Pri našem delu ni ustaljenega urnika; delamo cele dneve in si počitek privoščimo sem in tja po potrebi, zaradi česar učinkovitost dela precej niha. Kmetje pa vstajajo zgodaj zjutraj, tako da so že ob zori na polju in najtrše delo opravijo dopoldne, ko so temperature še kolikor toliko znosne, popoldne pa je posvečeno lažjim opravilom in počitku. Poležavanje v senci, počasne kretnje in podobne značilnosti obnašanja v tropskih deželah, ki jih priložnostni obiskovalci iz zmernih podnebnih območij radi označijo kot lenobo, so pretežno le posledica razmer. Delo v tropskem okolju človeka izčrpava veliko bolj kot drugod; da organizem ne 'pregori', je potrebno več počitka, zelo pomembno pa je tudi varčevanje z energijo pri samem delu. Ciriaco je bil tudi v tem mojster. Vse je delal s premislekom, brez odvečnih gibov, a učinkovito. Pri kartiranju, na primer, ki ga je sicer dolgočasilo in se je rajši ponudil za kakršnokoli drugo delo, smo ga večkrat uporabili zato, ker je najhitreje odstranil prav tisto, kar je oviralo meritve. Manj spretni delavci so posekali ogromno šavja med teodolitom in prizmo, vizirane točke pa še vedno ni bilo mogoče videti; Ciriaco pa si je najprej ogledal situacijo, s pogledom sledil črti od aparata do prizme, stopil naprej in odsekal samo vejo, ki je ovirala vizuro. Nedvomno so Ciriaca izkušnje največ naučile, treba pa je reči, da v teh sposobnostih tudi Gerardo, njegov sin, in Pascual nista dosti zaostajala.

Elías pa je bil pretirano zagnan; po nepotrebem je izsekaval preširoke steze in se tako precej bolj utrudil kot ostali. V prejšnjih dneh sta Atasta in Saša z dvema delavcema pregledala nekaj manjših ruševin v okolici, s Ciriacom in Elíasom pa smo odpirali pot proti najdišču, za katero sem po letalski fotografiji sodil, da mora biti precej veliko. Ležalo je daleč od kolovoza, ob katerem smo bili utaborjeni, in ko smo po dveh dneh izsekavanja steze prišli

do točke, kjer nam je do cilja manjkalo še 800 m, je Elías, ki so ga medtem zagrabile še želodčne težave, izrazil željo, da se vrne domov.

»*El monte es difícil*,« je z resnim poudarkom nadaljeval Ciriaco. *El monte* je med domačini najbolj običajen izraz za kakršnokoli goščavo, tudi za pravi tropski gozd, ki se v bolj knjižni španščini imenuje *selva*. »In danes smo se utrudili vsi, pa smo vajeni tega dela. Ti si gledal na karto: koliko smo prehodili?«

V dlančniku z vgrajenim sprejemnikom GPS sem imel spravljene kartografske podatke in sem lahko našim premikom sproti sledil:

»Steza, ki smo jo izsekali skozi gozd do najdišča, je dolga okoli 12 kilometrov. Potem smo tam prehodili še en kilometer, do tiste najbolj oddaljene skupine, in se vrnili ... Skupaj smo prehodili najmanj 25 kilometrov.«

»Samo predstavljaš si! 25 kilometrov po cesti ali udobno izhojeni stezi ni nič posebnega. Tu pa se kar naprej spotikaš in pripogibaš pod vejami, ki jih nismo posekali. Jaz se običajno spotikam, a ne padem; danes si videl, da sem padel celo jaz, Saša pa niti enkrat.«

»Oja, dvakrat,« je priznala Saša.

»Pa kaj! Ti si se zložil kakih trikrat,« me je, ne brez kančka porogljivosti, pogledal Ciriaco.

»Najmanj,« sem nejevoljen pokimal.

Seveda, ker naše steze niso namenjene dolgotrajni uporabi, temeljito čiščenje ne bi imelo smisla; zahtevalo bi preveč časa in naporov. Grmičja ne posekamo do tal, debelejših vej tudi ne in se jim je torej treba umikati. Zato je po provizorno izsekani poti skozi tropski gozd mogoče napredovati komaj kaj hitreje kot tri kilometre na uro. Razdalja je bila res velika, pravzaprav največja doslej, tako da pri poimenovanju najdišča ni bila potrebna pretirana domišljija: *Unachilibé*, 'najdlje od poti'.

Glede na to, kar je bilo videti na letalski fotografiji, smo sicer pričakovali več, pa tudi naporen dostop nekako ni bil v sorazmerju z 'nagrado', ki smo jo dobili. Ampak zdaj, po treznem premisleku in bolj ali manj spočiti, smo lahko zaključili, da najdišče konec koncev sploh ni tako nepomembno. Nobenih stel nima, prav velikih stavb tudi ne, toda dva arhitektonska kompleksa sta precej obsežna, najvišji piramidalni tempelj pa meri nezanemarljivih 15 metrov v višino. Tu in tam je celo izpostavljen kak zid, ki razkriva

Na vrhu ene
od stavb v
Uitzilnáju smo
naleteli na dokaj
dobro ohranjen
obokan prostor.

tehniko gradnje iz grobo obdelanih kamnov. Medtem ko smo ostali pregledovali okolico, je imel Atasta dovolj časa, da napravi skico glavne arhitektonske skupine, Saša pa je našla nekaj fragmentov keramike, ki razodeva, da je naselje živelo predvsem v klasični dobi.

Še preden smo se prebili do tega najdišča, ki leži dobrih 15 kilometrov severovzhodno od La Esperanze, smo v prvih dveh tednih te sezone s pomočjo letalske fotografije odkrili nekaj drugih. Največje leži kakih 30 kilometrov južno od vasi Constitución in okoli pet kilometrov vzhodno od kolovoza, ki vodi od omenjene vasi proti jugu. Mestno jedro sestavljajo do 20 metrov visoka piramidalna svetišča in podolgovate, gotovo rezidenčne in upravne stavbe, razporejene okoli trgov in postavljene na masivnih ploščadih, zgrajenih iz grobo obdelanih kamnitih blokov. Skoraj 200 metrov dolg in 15 metrov širok *sacbé*, ki se ponekod dviguje do višine enega metra nad okoliškim terenom, povezuje osrednji arhitektonski kompleks z velikim templjem proti zahodu. Severno od te avenije leži skupina manjših stanovanjskih stavb, na južni strani pa je nekoliko udrt prostor, ki v deževni dobi – kot je mogoče sklepati po posebnostih vegetacije – ohranja vodo; bržkone gre za ostanke rezervoarja, s kakršnimi so bila opremljena mnoga majevska mesta. Znatne količine na površini najdene keramike pričajo, da je naselje živelo od zadnjih stoletij pr. n. št. do konca klasične dobe. Strnjeno mestno jedro leži na vzpetini, ki jo obdaja obsežen *bajo* z vseh strani, razen z vzhodne. Čeprav *bajos* sami po sebi niso primerni za poselitev, ker se v deževni dobi zamočvirijo, že dolgo vemo, da so Maji večino mest v nižavjih polotoka Jukatana postavili v neposredni bližini teh nizko ležečih in s sedimenti zapolnjenih kotlin, gotovo zato, ker ohranjajo vlago tudi v sušnem obdobju in so zato primerne za intenzivno poljedelstvo; ponekod so v njih ohranjeni kanali, ki so bržkone odvajali odvečno vodo, tako da so zaradi znižanega nivoja talne vode vmesna zemljišča – morda deloma nasuta – postala primernejša za obdelovanje. Na jugovzhodu Campecheja takšnih modifikacij terena, običajno imenovanih 'dvignjena polja', nismo zasledili, skoraj vsi večji urbani centri pa ležijo na obrobjih teh mokrišč.

Takšna lega našega najdišča torej ni presenetljiva, je pa zanimivo, da ima 'polotok' vzvišenega terena, na katerem leži mestno jedro, zelo strma pobočja, ki se spuščajo v *bajo*, od dvignjenega terena, ki se nadaljuje proti vzhodu in kamor se razširjajo ruševine

manjših templjev in hiš, pa je oddeljen s hudourniško strugo; razen tega so vzdolž vzhodnega in severnega roba mestnega jedra ohranjeni ostanki obrambnega zidu, ki ga je nekoč – kot je mogoče soditi na osnovi drugih podobnih primerov – dopolnjevala palisada. Te posebnosti, zaradi katerih smo najdišču nadeli ime *Uitzilná*, kar pomeni 'trdnjava' ali 'grad', kažejo, da je bil obrambni vidik zelo pomemben dejavnik pri načrtovanju lege in arhitektonske konfiguracije mesta; nič čudnega, če se spomnimo, da so Maji živeli v bolj ali manj neodvisnih mestnih državah, ki so se med seboj pogosto vojskovale. Čeprav so še nedavno raziskovalci menili drugače, danes vemo, da obzidja niso bila redkost v majevskih mestih, res pa je, da jih je bilo veliko tudi neutrjenih. Gotovo je bil pomen obrambe v vsakem konkretnem primeru odvisen od središčnega ali obrobnega položaja mesta znotraj posamezne države.

Brezplodno iskanje

Ko se je sezona 2007 prevesila v drugo polovico, smo bili zopet daleč na jugu biosfere, kjer sta nam ostajala še dva cilja, ki sta nas navdajala z velikimi upi. Naš tabor je bil pri aguadi, ki se je po Ciriacovem spominu imenovala Los Hornos, dobrih 25 kilometrov severozahodno od Villahermose, ob kolovozu, ki vodi proti La Esperanzi in ki smo ga od točke, do koder smo ga odprli leta 2005, ko smo našli Pared de los Reyes, čistili že dober teden. Potem ko smo našli več kompleksov ruševin vzdolž ceste od Conhuása proti Calakmulu, smo na nekaj manjših naleteli tudi v zadnjih dneh, pri odpiranju kolovoza proti aguadi Los Hornos. Čeprav vsa najdišča niso izpolnila pričakovanj – eno smo poimenovali kar *Desilusión*, 'Razočaranje' – smo lahko bili z dosedanjimi rezultati zadovoljni. Uitzilná je bil nedvomno izredno zanimiv center; Atasta je narisal veliko skic stavbnih kompleksov, Saša je posnela ogromno fotografij, poleg tega pa smo zaradi njenega izurjenega arheološkega vida imeli letos več vreč keramike kot kdajkoli prej. Doslej smo registrirali in dokumentirali že 13 prej neznanih lokalitet; število vseh, ki so bile odkrite v sedmih sezonah naših terenskih pregledov, smo tako povečali na približno 80 in s tem pomembno izpopolnili arheološko podobo osrednjih majevskih nižavij.

Kljub tem uspehom se nas je v tistih majskih dneh, ko smo se približevali aguadi Los Hornos, občasno lotevala utrujenost in naveličanost. Že dva meseca smo bili skoraj neprestano v gozdu. Pri odpiranju kolovoza nas je napadel roj divjih čebel, ki ga je razburil hrup motorne žage; vsi smo urno zbežali, le Saša je kljub našim krikom »Teci!« ostala na mestu in ne vem, kako bi se bilo končalo, če se prisebni Ciriaco ne bi bil obrnil, je zagrabil za roko in z njo oddirjal v bližnje grmovje. Pa ravno pred nekaj dnevi jo je bil pičil ogromen sršen; sreča je bila le v tem, da je izbral manj delikatno mesto kot tisti, ki je pičil Gerarda pod oko: oteklina mu je tako zastrla pogled in deformirala obraz, da smo mu dodelili dva dni bolniške. Atasta je bil pretežno stoičen, občasno pa odljuden in kar čemereren. Ker je kolovoz prečkal že prenekateri *bajo*, najljubši

biotop drevesa *chechén*²⁴, katerega smola povzroča pekočo alergijo, je bil Eric, eden od Ciriacovih sinov, že zelo zaskrbljen; dotik smole s kožo prizadene vsakogar, Eric pa se zaradi posebne alergičnosti temu drevesu še približati ne sme. Končno ga je popadlo takšno malodušje, da se je hotel kar peš vrniti v svojo vas. Eden od razlogov, ki jih je navedel, je bil, da ga plačujem manj kot ostale, še manj kot kuharico, čeprav se je takrat, ko sem ga pripeljal namesto Elíasa, strinjal s takšnim plačilom, ker je bil brez izkušenj in ker sem toliko plačeval vsakomur, ki je bil z nami prvič. Skušal sem mu dopovedati, da ga potrebujemo – res smo ga – in da vendar ne more kar sam peščiti 70 kilometrov skozi gozd; seveda sem ga prepričal predvsem z zagotovitvijo, da se je s svojim delom že izkazal in da mu bom odslej zvišal plačilo. Še Pascual, ki je med delom rad prepeval, je bil manj glasbeno navdahnjen in zgovoren kot sicer.

Za kartiranje je bil tokrat zadolžen geodet Aleš Marsetič, sodelavec na ZRC SAZU. Najdišče Uitzilná je bilo že določeno za natančen geodetski posnetek, a smo ga pustili za konec sezone, ker so medtem, ko sem šel ponj na letališče v Chetumal, ostali že začeli z odpiranjem kolovoza proti La Esperanzi; upali smo, da bosta najdišči, do katerih smo želeli priti, dovolj veliki in vredni kartiranja s totalno postajo. Toda Aleš je bil z nami že skoraj deset dni, odpiranju kolovoza skozi gosto in trnasto vegetacijo pa ni bilo konca. Vsi smo neutrudno vihteli mačete, in ker pri tem tudi Aleš ni zaostajal, so ga naši delavci takoj vzeli za svojega. Upali smo le, da po večdnevnem drvarskem delu, ki ga je vse bolj obvladal, vendarle še ni pozabil, čemu je prišel in kako ravnati s teodolitom in stativom.

Ko smo končno prišli do aguade Los Hornos, smo se sporazumno odločili, da imamo čiščenja kolovoza dovolj in da se do obeh najdišč, ki smo ju želeli preveriti, prebijemo peš. Eno sem opazil na letalski fotografiji, okoli tri kilometre zahodno od aguade Los Hornos v ravni črti, o drugem pa je imel podatke Ciriaco; od kolega je izvedel, da je ob kolovozu proti La Esperanzi blizu aguade Clarín velik kompleks ruševin z izpostavljenimi zidovi in stelami.

24 *Metopium brownei*.

V aguadi Los Hornos ni bilo vode; ponjo smo se že vso pot do sem morali občasno vračati v Villahermoso. Gozd je bil sorazmerno nizek in ni nudil dobre sence za tabor, ki je tudi sicer postregel z nekaj presenečenji. Ob mraku smo prej ali slej zaslišali zamolklo brnenje, kot da nekje visoko nad nami kroži letalo, v resnici pa so ga povzročali milijoni neke vrste stenic zelene barve, ki so se ravno v času večerje spustile do tal in obsedeno obletavale naše svetilne naprave. Tu in tam se je katera sicer scvrkla v plamenih improviziranih oljenk – steklenih kozarcev z ekonomičnim dizelskim gorivom – še več pa jih je pristalo v naših krožnikih. Ravno čez tabor so rade hodile tudi trume mravelj, ki jih niti polivanje z bencinom ni kaj dosti odvrnilo od njihovih namer. Človeško nogo, ki jim je stopila na pot, so tako hitro preplavile in zasule z ugrizi, da smo imeli ves čas na sporedu plesne predstave z divjim

topotanjem. Klopi pa so, kot vedno, poskrbeli za vsakovečerni obred, ki ga je vsakdo opravil v intimnem okolju svoje mreže ali šotora in ki bi ga lahko označili tudi kot posebne vrste trening: osvetljevanje in preiskovanje vseh mest, kamor bi se utegnili zalesti nepovabljeni gostje, so spremljale nadvse zanimive, neredko naravnost akrobatske poze.

No, optimizma in humorja kljub vsemu ni povsem zmanjkalo. Ko je nekega večera Aleš zagrabil že drugi puding, mu je doña Laura zaklicala:

»No, Aleš, *esto es para todos!*« (»Ne, Aleš, to je za vse!«).

Ko pa ji je Aleš obotavljanja in z vso resnostjo odvrnil »*Pues sí, yo me llamo 'todos'*« (»Saj, jaz se imenujem 'vsi'«), je bil to povod za smeh in komentarje, ki so občutno popestrili sicer dolgočasen večer.

Od aguade Los Hornos smo pri odpiranju steze sledili kolovozu, ki je vodil proti severozahodu, in po skoraj dveh kilometrih prišli do križišča. Tu je kolovoz proti La Esperanzi zavil proti severu, mi pa smo nadaljevali pot po tistem, ki je vodil proti jugozahodu. Nedaleč od križišča je bila na vzpetini dokaj velika piramida, v bližini pa še nekaj manjših stavb. Po dveh dneh utiranja poti naprej po kolovozu smo z najprimernejšega mesta zavili proti severozahodu skozi gozd in dosegli iskane ruševine.

Izkazalo se je, da je najdišče sestavljeno iz dveh arhitektonskih skupin in da je dovolj veliko in pomembno, da se bo Aleš končno lahko lotil dela, zaradi katerega je prišel. Južni kompleks je bil v celoti obdan z obrambnim zidom, ruševine stavb, večinoma elitnih rezidenc, pa so bile razporejene okoli manjših trgov in dvorišč. Na severni strani je bila okoli 7 metrov visoka piramidalna stavba z roparskim izkopom, v katerem je bilo videti zidove iz fino obdelanih kamnov, na manjšo stavbo v bližini pa se je naslanjala stela, žal brez reliefov. V ruševinah ene od stavb smo našli tudi kamnite bloke z reliefno izdelanimi geometričnimi ornamentami, očitno fragmente nekdanje fasade. Severni kompleks, od južnega oddaljen manj kot pol kilometra, je bil večji in očitno pomembnejši; stavbe različnih velikosti in oblik, nekatere visoke preko 10 metrov, so bile razporejene okoli več trgov, ponekod je bilo videti ostanke obokanih sob. Med obema arhitektonskima skupinama smo našli dve majhni, verjetno umetni aguadi, okoli vzpetine, na kateri leži

najdišče, ki smo ga poimenovali kar Los Hornos, pa se v vse smeri razen proti jugozahodu razteza obsežen *bajo*.

Potem ko smo natančno pregledali območje ruševin, pobrali keramiko in dokumentirali arhitektonske detajle, so se Atasta, Aleš in trije delavci posvetili geodetskim meritvam, ostali pa smo hoteli poiskati najdišče, o katerem je bil slišal Ciriaco. Zatrdil je, da je aguada Clarín prva, ki vzdolž kolovoza proti La Esperanzi sledi aguadi Los Hornos. Dobre štiri kilometre severozahodno od te smo na letalski fotografiji res našli še eno aguado. Da bi prišli do nje, smo se na križišču zahodno od aguade Los Hornos ločili od skupine za kartiranje, ki je zavila levo, in sledili kolovozu, ki je vodil pretežno skozi lep visoki gozd in bil za spremembo manj zaraščen kot običajno. Prišli smo do aguade, kjer pa je bilo tudi križišče kolovozov: eden je vodil naprej proti severu, drugi pa proti zahodu. Najdišče naj bi bilo ob kolovozu proti La Esperanzi, toda kateri od obeh je pravi? Po tolikih letih se tudi Ciriaco ni več spominjal.

Ko smo se tistega dne proti večeru vračali v tabor, smo se ustavili na križišču zahodno od aguade Los Hornos. Med kratkim počitkom je Ciriaco pripomnil:

»Aleš, Atasta in ostali se še niso vrnili z dela.«

»Kako veš?« sem ga vprašal.

»Niso še šli tod mimo. Poglej te dolge bilke trave, ki segajo na stezo. Če bi se že bili vrnili, bi bile obrnjene tja, proti taboru, ampak še vedno vse gledajo v nasprotno smer, tako kot so jih upognili, ko so zjutraj šli na delo.«

Podatek v tem primeru ni bil kdove kako pomemben, ampak Ciriaco je še enkrat dokazal svoje stezosledske sposobnosti. Ko smo prišli v tabor, kolegov res še ni bilo tam.

Redki so poznavalci, ki znajo na tleh in rastlinju razbrati sledove in po njih celo najti izgubljeno osebo. Ko je leta 2005 Ken Garrett fotografiral Cheyokolnah, se je izgubil njegov asistent Jesús, ko se je zaradi najbolj običajne vsakodnevne potrebe odmaknil predaleč v gozd. Ko smo ga pogrešili, se je nekdo spomnil, v katero smer je odšel, Ciriaco je poiskal njegove sledove in končno našel Jesús, ki je na srečo ob spoznanju, da se je izgubil, obstal in počakal (njegovi klici so pomagali šele, ko je bil Ciriaco dovolj blizu). Po visokem gozdu, kakršen obkroža Cheyokolnah, je zelo prijetno hoditi, a se je tudi zelo lahko izgubiti: podrasti je sorazmerno malo

in je za utiranje poti skoraj ni treba sekati, zato lahko ob vrnitvi zelo hitro zavijemo v popolnoma napačno smer. Da bi se temu izognili, poznavalci gozda vedno, tudi če za samo hojo ni potrebe, v primernih intervalih sekajo poganjke mladih dreves in si tako označijo pot, po kateri se bodo vrnili. A tudi sledenje takih potk, imenovanih *picados*, zahteva pozornost in izkušnje.

V naslednjih dneh smo pregledali okolico aguade, ki smo jo našli prejšnji dan. Najprej smo sledili kolovozu proti zahodu, nekaj kilometrov daleč, in pregledovali teren levo in desno, našli pa smo samo redke majhne groblje. Razen tega je bil kolovoz močno zaraščen, kolesnice pa komaj zaznavne, zaradi česar je Ciriaco zaključil, da to ne more biti glavna pot proti La Esperanzi, po kateri je živahen promet ponehal šele pred dvema desetletjema. Kolovoz, ob katerem naj bi bile ruševine, je torej moral biti tisti, ki je od aguade vodil proti severu. Tudi ta je bil precej zaraščen, ker je prečkal obsežen *bajo*; v bližini torej nismo mogli pričakovati nobenega najdišča.

Ciriaco ni bil več prepričan, da je aguada, pri kateri smo bili, res aguada Clarín:

»Kako daleč pa je naslednja aguada?«

»Ne vem. Kolovoz proti severu lahko na letalskih fotografijah sledim samo čez *bajo*, potem pa se izgubi v visokem gozdu in ne vem, katera od poti, ki se pojavljajo naprej proti severu in severozahodu, je kolovoz proti La Esperanzi.«

»In nikjer ni videti, da bi bile kakšne ruševine?«

»Vse sem že pregledal, ampak nikjer na tem območju ni videti ničesar večjega. To seveda ne pomeni, da res ni ničesar. Saj veš, včasih se tudi precej velike ruševine ne vidijo. Se spomniš Olvidada? Glavni stavbi sta visoki okoli 10 metrov, točno vemo, kje sta na letalski fotografiji, ampak tam vidiš samo drevje, ne da bi karkoli izstopalo.«

»Treba je slediti kolovozu proti severu,« je menil Ciriaco.

»Lahko bi šli, ampak bi morali najprej prestaviti tabor sem; od aguade Los Hornos smo že zdaj oddaljeni več kot pet kilometrov, in če gremo naprej peš, bomo vsak dan izgubili veliko časa samo za hojo. Da pa bi tabor prestavili, bi morali kolovoz do sem najprej odpreti za vozila. Ampak vode tudi v tej aguadi ni; ponjo bi se morali voziti vse do Villahermose. Težava je v tem, da nam

zmanjkuje časa, bolje rečeno, denar gre h koncu; upam, da bosta Atasta in Aleš kmalu gotova.«

Vse to je Ciriaco vedel, a se ni hotel vdati:

»Veš kaj, jutri grem kar sam peš po tem kolovozu naprej, dokler ne najdem naslednje aguade. Če aguada Clarín ni tale, mora biti naslednja.«

Ciriaco je mislil zelo resno. Njegov ponos je bil ranjen; redkokdaj se je v čem zmotil. Izziv je bil podoben kot takrat, ko smo iskali Pared de los Reyes, vendar v podvig, ki ga je predlagal, nisem mogel privoliti.

»Kje pa, ne boš kar sam hodil. Kdove kako daleč je naslednja aguada, ne moreš vzeti s seboj toliko hrane in vode, pa še mreže, lahko se ti kaj zgodi ...«

Komaj sem ga prepričal. Počutil se je krivega. Prej je trdil, da med aguadama Los Hornos in Clarín ni nobene druge, zdaj pa je moral podvomiti v svoj spomin.

»Tisti tip mi je rekel, da so ruševine takoj zraven kolovoza in blizu aguade Clarín. Ampak tu smo pregledali teren ob kolovozu proti jugu in nismo našli ničesar, proti severu pa je velik *bajo*. Ali to sploh ni aguada Clarín, ali pa ...«

»... ali pa najdišče sploh ni tako blizu aguade, kot ti je povedal. Mogoče pa ga on sam sploh ni videl in je samo slišal zanj?«

»Hja, ni nemožne,« se je skušal potolažiti Ciriaco.

Katera je aguada Clarín? Kje so ruševine, o katerih je Ciriacu govoril njegov znanec? So tam res dobro ohranjene stavbe, stele, morda celo s čitljivimi napisi, ki vsebujejo kaj povsem novega? Vprašanja nas niso nehala vznemirjati, a so tokrat morala ostati nerazrešena.

Terra incognita

Ciriaco je klečal v blatu in prevezoval zadnja kolesa tritonskega tovornjaka z debelimi vrvmi. Bili smo pred kakih 50 metrov široko strugo, po kateri se je leno premikal vodni tok, na plitkem dnu pa je bilo povsem razmočeno blato. Svoj pick-up je Ciriaco pravkar spravil čezenj, a ne brez pomoči ročnega vitla s kablom, ki ga je navezal na svoje vozilo. Njegov pick-up je imel štirikolesni pogon, tritonec pa ne, zato ni bilo pričakovati, da bo prevozil blatni potok kar tako. Kmalu se je izkazalo, da tudi preveze z vrvmi niso pomagale. Tovornjak je obstal sredi potoka, tako pogreznjen, da njegovih koles ni bilo več videti, medtem pa se je tudi že znočilo.

»In zdaj?« sem vprašal Ciriaca.

»Jutri ga izvlečemo,« je rekel ravnodušno, se obrnil in odkorakal na drugo stran potoka. Ni mi bilo jasno, kako bo to izpeljal, a za pojasnila očitno ni bil razpoložen.

Nisem mu sledil, ker je bila moja kamioneta še na tej strani potoka. Obesil sem mrežo in zaspal, ne ravno brezskrbno, ker se je situacija zdela precej brezupna.

O rešitvi sem se prepričal naslednje jutro, ko so me navsezgodaj zbudili optimistični glasovi. Ciriaco in njegovi fantje so grebli po blatu in odkopavali kolesa tovornjaka.

»Uporabili bomo jo-jo,« mi je zavpil Ciriaco.

To tehniko mi je že kdaj omenil, videl pa je še nisem. Tritonec ima na zadnjih kolesih dvojne pnevmatike na dvojnih platiščih. Fantje so na vsako kolo med obe pnevmatiki privezali en konec dolge debele vrvi, drugega pa na drevo na tej strani potoka. Najdlje je trajalo odkopavanje blata okoli koles, potem pa je bilo vsega konec v manj kot minuti: voznik je speljal v vzratni prestavi, na obračajoči se zadnji pogonski kolesi sta se med obema paroma pnevmatik navijali vrvi, vsaka privezana na svojo drevo, in tako izvlekli vozilo iz blata. Naprej, na drugo stran potoka, tovornjaka s to tehniko ni bilo mogoče spraviti, pa tudi sicer je bilo jasno, da daleč ne bi prišli. Torej bomo nadaljevali pot samo s Ciriacovim in mojim pick-upom. Tega sem pognal v potok, obstal je v blatu malo pred nasprotnim bregom, a me je Ciriaco s svojim vozilom,

ki je bilo že na trdnem terenu, brez težav izvlekel; vrvi so pač vedno obvezen del opreme ...

Bilo je v začetku julija 2012. V južnem delu Calakmulske biosfere smo zaključili delo leta 2008, ko smo med snemanjem dokumentarnega filma registrirali še nekaj najdišč. Sodeč po tem, kar je bilo videti na letalskih fotografijah, si tam nismo mogli več kaj prida obetati, severni del biosfere pa je na arheološki karti ozemlja Majev še vedno velika bela lisa. Toda moralo je preteči več let, da smo se lotili tudi tega območja. Najprej je bilo treba objaviti vse rezultate dotlej opravljenega dela, zatem pa sva se s prijateljem Pedrom Franciscom Sánchezom Navo – mojim bivšim šefom na INAH-u – lotila obsežnih arheoastronomskih raziskav, pri katerih sva merila orientacije stavb na mnogih najdiščih Mezoamerike. Medtem je nemška ekipa z Univerze v Bonnu začela pod vodstvom Nikolaia Grubeja z intenzivnimi raziskavami v Uxulu, v Oxpemulu so delali Mehičani z Avtonomne univerze v Campecheju, kanadska arheologinja Kathryn Reese-Taylor z Univerze v Calgaryu pa se je lotila izkopavanj v Yaxnohcahu. Kolegom sem seveda priporočil Ciriaca, ki je bil tako vedno bolj zaposlen z arheologijo, zato si je lahko tudi izboljšal svoj vozni park: prejšnjega Fordovega tritonca je zamenjal za novejšo istovrstno vozilo, nabavil pa si je tudi Chevroletov pick-up. Žal pa je v tem obdobju utrpel tudi tragično izgubo: žena Laura, naša prejšnja kuharica, je preminila zaradi hudih poškodb v prometni nesreči.

Severni in južni del Calakmulske biosfere se raztezata severno in južno od ceste Escárcega-Chetumal; ozek pas ozemlja, ki ju povezuje, prečka cesto kakih 10 kilometrov zahodno od Xpujila. Becán, Chicanná in še mnoga druga arheološka najdišča v širši okolici Xpujila se odlikujejo po prefinjenem arhitekturnem slogu, ki je bil v rabi v pozni klasični dobi (nekako od 7. do 10. stoletja), imenuje pa se po najdišču Río Bec, ki leži 15 kilometrov jugovzhodno od Xpujila. Območje tega sloga je že dokaj dobro raziskano, prav tako ozemlje približno 100 kilometrov proti severu, kjer se je razvil podoben in približno sočasen arhitekturni slog, imenovan Chenes. Med obema conama pa je okoli 3000 kvadratnih kilometrov veliko in z arheološkega vidika povsem neznano območje, katerega večji del je znotraj severnega dela Calakmulske biosfere.

Sloga Río Bec in Chenes se odlikujeta po fasadah, izdelanih iz fino klesanih kamnov. Geometrični okrasi in motivi, ki

predstavljajo stilizirana božanstva, so kot mozaiki sestavljeni iz umetelno obdelanih kamnitih blokov. Na obeh območjih so pogosta svetišča z impozantnimi pročelji: vhod predstavlja zevajoče žrelo zemeljskega božanstva. Za arhitekturo v stilu Río Bec so posebej značilne stavbe s po dvema stranskima stolpoma, ki posnemata piramidalne templje, a nista funkcionalna: svetišče na vrhu je samo nakazano in nima notranjega prostora, do njega pa vodi strmo stopnišče, ki ni uporabno, saj so stopnice preozke. Najdišča na območjih s slogoma Río Bec in Chenes se v marsičem razlikujejo, a podobnosti v arhitekturi je kljub temu veliko. Kaj pomenijo te podobnosti? Oba sloga sta bila v rabi istočasno, torej sta bili območji bržkone tesneje povezani kot s sosednjimi predeli, morda celo politično? Potemtakem lahko na vmesnem ozemlju pričakujemo podobno arhitekturo in prehodne oblike?

Tako so razmišljali in se spraševali razni raziskovalci. Odgovorov ni bilo, kajti na vmesnem ozemlju ni bilo poznano nobeno arheološko najdišče, vendar vprašanja niso nepomembna: ker ne vemo, kaj se je v pozni klasični dobi dogajalo tukaj, v samem osrčju polotoka Jukatana, je podoba o Majih in njihovem razvoju še vedno močno okrnjena.

Nadaljevanje raziskav na tem območju je bil torej poseben izziv. Ob pregledovanju letalskih fotografij sem tudi v tem predelu opazil celo vrsto arheoloških najdišč; eno je bilo videti še posebej veliko in v začetku julija leta 2012, ko sva s Pedrom zaključila terensko delo in privarčevala nekaj denarja, sem ga želel vsaj na hitro preveriti.

Posvetoval sem se s Ciriacom. Deževna doba se je sicer že začela, pravi nalivi pa še ne, zato je menil, da lahko poskusimo. Zbral je nekaj fantov, nakupili smo potreben živež in se odpravili. Poleg Ciriacovega chevroleta in tritonskega forda smo imeli še naš pick-up znamke Toyota s štirikolesnim pogonom; ta je bil na delu že od leta 2007, ko je zamenjal odsluženo kamioneto GMC. Iz Xpujila smo zapeljali po cesti proti severu, mimo vasi Zoh Laguna, in zatem zavili proti zahodu po opuščnem kolovozu, ki naj bi nas, glede na letalske fotografije, približal najdišču.

Že po prvem kilometru smo naleteli na prvo resno oviro. Stalnih vodnih tokov v teh predelih seveda ni, se pa mnoge struge v deževni dobi napolnijo. Čeprav padavin letos še ni bilo veliko, je pred nami leno tekla voda po komaj opazni in blatni strugi.

Ker je tritonski tovornjak z večino opreme moral ostati na tej strani, smo stvari prenesli peš na drugi breg in tam postavili tabor. V naslednjih nekaj dneh smo odprli kakih osem kilometrov pred leti opuščenega in močno zaraščenega kolovoza, ki nas je vodil skoraj točno proti zahodu, ko pa je začel zavijati proti jugu, smo jo mahnilo peš skozi gozd proti severozahodu. Do najdišča, ki smo ga želeli videti, nas je ločilo kakih pet kilometrov.

Ko smo se pozno popoldne približali cilju, se je teren začel dvigati. Ravno smo skozi rastje zagledali dve mogočni piramidalni gmoti, ko je Ciriaco, ki je hodil spredaj, sunkovito odskočil: le malo je manjkalo, pa bi bil stopil na klopotačo. Najprej je bilo torej treba opraviti s plazilcem, potem pa smo med obema piramidama stopili na poravnano površino, očitno nekdanji trg. Zavili smo na levo in naleteli na stelo, ki je deloma molela iz tal, na njej pa je bilo vidnih nekaj hieroglifov. Poleg obeh piramidalnih stavb, ki sta zapirali trg z vzhodne strani, sta se na njegovi južni strani bahato dvigali

Med hojo po ruševinah smo naleteli na gosenico večje *Automeris metzli*. Strupeni izrastki povzročijo ob dotiku pekoč izpuščaj na koži.

še dve; na zahodni strani je bila masivna podolgovata stavba, v okolici še druge, tu je bilo tudi nekaj oltarjev, eden z reliefi ...

Bilo je že pozno in morali smo se vrniti v tabor, a še zdaleč nismo videli vsega. Vso noč in naslednji dan je močno deževalo, tako da smo se lahko vrnili šele čez dva dni. Do prvih ruševin je bila pot lahka, ker je bila že izsekana, potem pa smo se podali naprej proti severozahodu do drugega arhitektonskega kompleksa. Ta je bil še večji, stavbe so bile še bile bolj voluminozne, z enega trga smo se prebili na drugega, videvali smo cilindrične oltarje in stele in se ob naraščajočem vznemirjenju in radovednosti kar razkropili. Potem je nekdo pritekel k meni:

»Victor je nekaj našel.«

Stekla sva čez en trg, pa drugi in tretji in končno zagledala Víctorja, ki je zmagoslavno stal ob svojem odkritju. Pred piramidalno stavbo je stala stela, le nekoliko nagnjena; na sprednji površini ni bilo mogoče kaj prida razbrati, toda na hrbtni je bilo več dobro ohranjenih hieroglifov. Bili so veliki in glede na prostor na steli je napis nekoč vseboval le dva stolpca. Najbolje ohranjene so bile štiri vrste levega stolpca: zgoraj je bila jasno vidna številka 9, pod njo ničla in spodaj še ena, ki se je držala dobro ohranjenega glifa *kin*, znaka za dneve. »Datum!« sem vzkliknil. Seveda, saj je bil spodaj še datum 2 Ahau 260-dnevnega cikla. Od desnega stolpca je bilo videti samo številko 13, ki je sledila glifu *kin* v tretji vrsti; gotovo je označevala dan v dvajsetdnevem mesecu.

Spomnimo se, da so datumi dolgega štetja zapisani v majevski različici dvajsetiškega sistema in da mestne vrednosti (1, 20, 360, 7200, 144.000) ustrezajo trajanju posameznih časovnih enot: dan ali *kin*, 20-dnevni 'mesec' ali *uinal*, 360-dnevno 'leto' ali *tun*, 20-tunsko obdobje ali *katun* in 20-katunsko razdobje ali *baktun*. Na naši steli je bilo v tretji vrsti jasno videti ničlo z znakom za dneve; iz razporeditve glifov je bilo prav tako mogoče ugotoviti, da številka 9 zgoraj levo označuje število baktunov, ničla takoj spodaj v drugi vrsti pa je pripadala tunom. Manjkali so torej katuni in uinali, ki so morali biti zapisani v desnem stolpcu. Ali lahko kljub manjkajočim delom rekonstruiramo datum?

Glede na to, da so Maji zelo pogosto ovekovečali zaključke katunov, je bilo najverjetneje, da je bilo tudi število uinalov v našem datumu 0. Konec katuna pade na isti datum 260-dnevnega cikla samo vsakih 13 katunov ali 93.600 dni. S kalkulatorjem sem

hitro rešil problem: v obdobju z baktunom 9 je konec katuna padel na dan 2 Ahau in na 13. dan kakega meseca samo enkrat; to je bil datum 9.16.0.0.0 2 Ahau 13 Zec, v našem koledarju 5. maj leta 751 n. št.

Navdušenja pa ni povzročil samo datum, ki je dal vedeti, da je bilo mesto pomemben center v pozni klasični dobi. Ko smo hierogliffe podrobneje pregledali, smo osupnili: niso bili vklesani v kamen, temveč so bili oblikovani v debelo plast štuka, na katerem so bile ohranjene zaplate rdeče barve! S štukaturami, izdelanimi iz apna, peska in drugih dodatkov, so Maji okrasili mnoge stavbe; s tankimi plastmi so prevlekli celo nekatere stele, nisem pa poznal nobenega primera, da bi bili v štukaturah, nanesenih na kamnite spomenike, izdelali glife ali druge motive!

Najdišče smo zelo površno pregledali; nismo imeli pojma, do kod se razteza, a je bilo jasno, da je zelo veliko. Najbolj presenetljivo je bilo, da smo bili manj kot 30 kilometrov severno od Becána, največjega mesta z arhitekturo v slogu Río Bec, torej tudi iz pozne klasične dobe, toda naše najdišče je bilo drugačno: namesto fino okrašenih fasad in dvojnih stolpov smo videli nekaj mogočnih piramid, visokih okoli 20 metrov, in več stel z napisi. Na območju Río Bec so stele z napisi redke, piramid pa tako rekoč ni: edini pravi piramidalni tempelj je mogočna Struktura 9 v Becánu. Naše najdišče je bilo torej veliko bolj podobno tistim, ki smo jih videvali prejšnja leta in ki so posejana daleč proti jugu. Kaj pomenijo te posebnosti za razumevanje trgovskih povezav in politične ureditve v osrednjih nižavjih v pozni klasični dobi?

Razlogov je bilo dovolj, da sem lahko utemeljil podrobnejšo raziskavo. Zopet sem prepričal Odbor za raziskave pri *National Geographic Society*, da so financirali odpravo. Za dodatno podporo je poskrbel Martin Hobel, koroški Slovenec, s katerim sva se nedavno spoznala. Proti koncu leta 2012 me je prosil, da za njihovo slovensko društvo v Celovcu pripravim predavanje o Majih, predvsem o takrat tako aktualnih prerokbah, ki naj bi jih zapisali Maji o 21. decembru leta 2012. Ker se tedaj ni nič zgodilo, je zgodba danes skoraj pozabljena, takrat pa so bili Maji v središču pozornosti: ali so res napovedali katastrofalne dogodke, celo konec sveta, kot so oznanjali eni, ali pa morebiti obdobje duhovnega preporoda, kot so razglašali drugi? Tudi če bi hoteli verjeti kakšnim majevskim jasnovidcem, je bila težava – ki pa je večina 'vernikov' ni hotela

Stela s hieroglifi,
oblikovanimi
v štuku.

videti – v tem, da niso za naš čas v resnici prav ničesar napovedali, ne nesreč ne pozitivnih sprememb. Vse tisto, kar so razni moderni preroki pripisovali Majem, so bila zgolj njihove izmišljotine, ki pa so bile izredno donosne: o tej temi je bilo objavljenih preko 1000 knjig, med temi samo peščica resnih, da ne govorimo o množici člankov, spletnih objav in filmov. Kot že tolikokrat prej, sem tudi v Celovcu tiste, ki so bili nemara res zaskrbljeni, lahko pomiril, obenem pa sem moral razočarati one, ki so morda upali, da bo svet končno vendarle boljši.

Pomembna posledica tega predavanja pa je bila tudi, da sva se spoprijateljila z Martinom Hoblom, ki ga Maji že dolgo zanimajo, čeprav je njegova poklicna dejavnost povsem drugačna: zaposlen je namreč v avstrijskem podjetju *Villas*, kjer je odgovoren za slovensko tržišče. Ko sem mu govoril o ciljih naše naslednje odprave, je v podjetju dosegel, da je zagotovilo dodatna finančna sredstva, prispeval pa jih je tudi sam. Prav tako nas je podprl slovenski podjetnik Metod Zavodnik.

Tokrat sem poleg Ataste in Aleša za sodelovanje pridobil mladega mehiškega arheologa Octavia Esparzo Olguína, ki se že več let posebej posveča epigrafiki. Kakšno srečo sem imel, da sem našel prav njega, se je izkazalo šele kasneje: Nikolai Grube, s katerim sva bila sicer dogovorjena, da bo tudi tokrat sodeloval, je imel pri svojem projektu v Uxulu toliko dela, da nas ni utegnil niti obiskati.

Tako je bilo konec marca 2013 vse nared za ekspedicijo. No, skoraj vse. Ko sem prišel v Chetumal, kjer za našo inštitutsko kamioneto skrbi prijatelj Bibiano Gómez, sem izvedel, da je motor pred kratkim 'zaribal', očitno zato, ker ni bil pravilno popravljen ob neki prejšnji okvari. To je pomenilo, da bo treba najti nov motor ali popraviti starega; v vsakem primeru bo popravilo trajalo.

Nismo mogli čakati. S Ciriacom, ki je imel ekipo delavcev že pripravljeno, smo se dogovorili, da odrinemo samo z njegovim pick-upom in tritoncem. A prava rešitev to ni bila. Še preden sem se z njim dogovoril jaz, se je namreč že bil obvezal, da bo pomagal nemški ekipi v Uxulu. Tam ga je Nikolai zadolžil kot delovodjo, zato pač ni mogel manjkati in bo z nami lahko le nekaj tednov, odpeljal pa bo seveda tudi svojo kamioneto. Ali bo do takrat naša že popravljena?

Río Bec Dreams

Dobrih deset kilometrov zahodno od Xpujila, ob cesti proti Escárcegi, že dobro desetletje stoji hotel Río Bec Dreams. Lastnika lično urejenih bungalovov in restavracije z izvrstno hrano sta Richard Bertram in Diane Lalonde. Kraj, ki sta ga iztrgala divjini, je po njuni zaslugi res skoraj sanjski, arheološko najdišče Río Bec pa tudi ni po naključju v imenu hotela: Kanadčan Rick in Angležinja Diane sta velika navdušenca za arheologijo. Majev, vodita izlete na okoliška najdišča in tako ni čudno, da smo se spoznali že pred leti. Ne le, da sta nam ponudila ugodne cene za prenočevanje: ob dolgih pogovorih se je spletlo prijateljstvo in medsebojno zaupanje, tako da smo pri njiju često puščali tudi opremo, ki je trenutno nismo potrebovali na terenu. Njun hotel je postal tako rekoč naš bazni tabor.

Ko nas je 3. aprila 2013 zvečer Ciriaco pripeljal iz Chetumala in smo vstopili v njuno restavracijo na prostem, je po začetnem pozdravljanju in objemanju Diane vprašala:

»Kje pa je tvoja kamioneta? Kdo vas je pripeljal?«

Rick in Diane v temi nista videla Ciriaca, ki nas je pustil na parkirišču in se takoj podal naprej v svojo vas Constitución.

»Slabe novice,« sem se zresnil. »Moj pick-up je pokvarjen.« Razložil sem, kaj se je zgodilo s kamioneto. »Pripeljal nas je Ciriaco. Jutri pride z delavci in odrinemo. Ne morem čakati na popravilo. Za zdaj bomo pač imeli samo Ciriacov pick-up in njegov tritonski kamion. Ampak Ciriaco bo moral kmalu v Uxul in res ne vem, kako bomo z enim samim vozilom. Sploh pa s tritoncem, ki ni ravno enostaven za manevriranje ...«

Rick, ki je videl moj zaskrbljeni obraz, je povsem resno in brez pomišljanja izustil kratek stavek, tako preprost in prostodušen, da se mi je trdno vsidral v spomin:

»Well, take the Rodeo!«

V mislih je imel svojega terenca Isuzu Rodeo, njegov obraz in ton pa sta bila takšna, kot da govori o vžigalniku, izvijaču ali kakšnem podobno pogrešljivem predmetu.

»*What?*« sem začuden gledal vanj. »Pa saj ga potrebujeta vidva?!«.

»Sploh ne, imava še dve vozili,« je brez obotavljanja dodala Diane.

Tako nesebična ponudba je resnično presejala vsa moja pričakovanja. Prišla je kot odrešitev.

»Če je to res ... Ne vem, kako se sploh lahko zahvalim ...«

»Rodeo je ravno prišel iz popravila, lahko ga uporabljaš, dokler bo pač treba,« je še pribil Rick.

Ne spomnim se, kaj vse sem jima še rekel v zahvalo; takšnih prijateljev človek pač nima veliko. Rick pa je samo odmahnil z roko: »Ne skrbi.«

Naročili smo večerjo in se pogovarjali naprej o naših načrtih. Šele čez čas sem opazil, da pri drugi mizi, nekaj metrov od nas, sedi mož, ki se mi prijazno smehlja. Obraz se mi je zdel znan, a ga v polmraku diskretno osvetljene restavracije nisem takoj prepoznal. Vstal sem in pristopil:

»Ken?!«

Bil je Ken Jones, Američan, s katerim sva se spoznala pred nekaj leti.

»Se me spominjaš? V Santa Eleni smo se srečali, ko sta s Pedrom merila orientacije, jaz sem imel petdesetletnico, prisedla sta, Pedro pa mi je celo zapel nekaj pesmi.«

»Kako se ne bi spominjal!«

Bilo je nekega marčevskega dne leta 2011. V okviru najinega arheoastronomskega projekta sva s Pedrom opravljala meritve v znamenitem Uxmalu na severozahodu polotoka Jukatana. Med večerjo v manjšem hotelu v bližnji vasi Santa Elena, kjer sva bila nastanjena, je k nama pristopil Stephan Merk, nemški novinar in stari znanec, že leta ljubiteljski raziskovalec Maje. Povabil naju je k svojemu omizju in predstavil družbi, v kateri sta bila še Ken Jones in njegova soproga Julie. Tako kot Stephan se je tudi Ken, poslovnež iz ZDA, že vrsto let zanimal za Maje; tiste dni sta hodila po manj znanih najdiščih v okolici, Ken pa je tudi povedal, da pozna naše delo v Campecheju in da je zame slišal v vasi Los Alacranes, ki jo je pred časom obiskal. Tisti večer je slavil svoj petdeseti rojstni dan in za to priliko najel domači glasbeni trio. V sproščenem vzdušju je Pedro, ki igra kitaro in je tudi odličan

pevec, razumel moj pomenljivi namig, se obrnil k šefu ansambla in pokazal na njegovo kitaro:

»*Maestro*, mi dovolite?«

Možak je bil očitno vesel, da si bo lahko za hip oddahnil, in je Pedru takoj ponudil instrument. Odobravanje, ki ga je Pedro požel, je bilo takšno, da je poslej igral in pel samo še on.

Zdaj sva obnovila dogodek in Ken me je spomnil, da sva takrat govorila o možnosti, da bi naše raziskave v Campecheju podprl z donacijo. Res sva govorila o tem, a sva kasneje izgubila stik. Ken je ponovno izrazil svoje zanimanje in željo, da obišče naše novo najdišče. Dogovorila sva se, da pridem ponj čez nekaj dni, ko se bomo dovolj približali našemu cilju; do tedaj je nameraval obiskati nekaj bližnjih arheoloških lokalitet. Toda delo v naslednjih dne je potekalo drugače, kot sem predvideval, in se dogovora nisem mogel držati. Smola, sem si mislil; dobiti financiranje za naše raziskave je vedno težko, in če bi Ken videl najdišče, bi se morda res ogrel za finančno podporo. Seveda sem mu kasneje pisal in se opravičil. Čeprav mi je odgovoril z razumevanjem in predlagal, da mu poročam o našem delu, ker da bo morda lahko prišel proti koncu sezone, se mi je zdelo, da je priložnost že zamujena; šele čez nekaj tednov se je izkazalo, kako pomembno je bilo prav tisto naključno srečanje za naše prihodnje delo ...

Naslednje jutro so prišli Ciriaco in ekipa na njegovem chevroletu in tritonskem fordu, Rick pa mi je predal svoj rodeo. Odpravili smo se in se utaborili na kolovozu, nedaleč od ceste. Do točke, do koder smo ga odprli lani, ni bilo veliko dela: le tu in tam je bilo treba odstraniti kakšno padlo drevo ali grmovje, ki se je od tedaj zaraslo, tako da smo tabor že naslednji dan prestavili tja. Najdišče je ležalo pet kilometrov proti severozahodu, kolovoz, ki je do te točke vodil skoraj v ravni črti proti zahodu, pa je zdaj zavil proti jugu. Kljub temu smo mu morali slediti: na letalskih fotografijah sem videl, da se čez nekaj kilometrov odcepi drug kolovoz proti severu in da je ta edini, ki nas bo pripeljal v bližino najdišča. Do točke, kjer naj bi bilo križišče, smo prišli čez nekaj dni, toda križišča nikakor nismo našli.

»Si prepričan, da je križišče tu?« je bil nejeveren Ciriaco.

Še enkrat sem preveril koordinate na letalskih fotografijah.

»Tu nekje mora biti, ne več kot sto metrov nazaj ali naprej.«

Žepni stereoskop vedno nosim s seboj in Ciriaco je lahko še sam pogledal fotografiji, na katerih je bilo križišče.

»Res se jasno vidi kolovoz, ki gre proti severu, ampak ta je bil očitno manjši, stranski; glavni kolovoz je ta, ki pelje naprej proti jugu in že ta je zelo zaraščen, opuščen je že vsaj 20 let. Včasih s samega kolovoza sploh ne vidiš križišča, ker se robovi običajno najbolj zarastejo. Morali ga bomo poiskati po gozdu.«

Da ga ne bi zgrešili, smo odšli dovolj daleč naprej proti jugu in se potem podali desno v gozd; po kakih 50 metrih smo se obrnili zopet proti severu in hodili vzporedno s kolovozom, po katerem smo prišli. A tudi to iskanje ni bila lahka naloga. Nekdanje kolovoze je mogoče prepoznati po razporeditvi vegetacije: kjer so bile nekoč kolesnice, je raste nižje in s tanjšimi stebli, toda marsikje so na pot padla drevesa, ki so za sabo potegnili grmovje, tako da ni mogoče niti slutiti, da je bil nekoč tam kolovoz. Sumljive znake smo videli na več mestih in neki domnevni kolovoz celo sledili, a se je po nekaj deset metrih izkazalo, da je bil vzorec v rastlinstvu naključen. Pravi kolovoz smo našli šele po nekaj urah. Odprli smo ga do križišča in ga zatem čistili naprej proti severu.

Atasta in Octavio sta v teh dneh pregledala več skupin ruševin, ki so ležale ob kolovozu, in napravila skice. Potem ko smo se prebili čez hudo zaraščen *bajo*, smo prispeli do aguade, ki je bila naše veliko upanje, ker smo že na letalskih fotografijah videli, da je precej velika. Preselili smo tabor, a smo kmalu ugotovili, da je kraj vse prej kot ugoden. Tu so bile trume komarjev, sence zaradi nizkega rastle skoraj ni bilo, aguada pa je bila polna blata in po sledovih je bilo mogoče soditi, da je bila priljubljeno zbirališče divjih prašičev in tapirjev, ki so jo uporabljali ne le kot vir pitne vode temveč tudi kot kopaljšče in sanitarije. Vode je bilo zelo malo, poleg tega je bila neznosno umazana in smrdljiva; celo vsega vajeni delavci so zaključili, da ni primerna niti za umivanje. Po vodo bomo torej morali občasno v Xpujil; k sreči smo za te namene imeli na tritonskem tovornjaku tisočlitrsko cisterno in dva dvestolitrška soda.

Od aguade je naprej proti najdišču vodila komaj vidna pot, ki so jo nekoč uporabljali verjetno zgolj za vleko hlodov; *bajo*, preko katerega je bila speljana, je bil neznansko naguban: izbokline iz zbite zemlje in korenin so v mokriščih pogoste, toda te so bile tako velike, da smo jih morali s krampom vsaj do neke mere odstraniti.

Končno se je teren dvignil, poti pa je bilo konec. GPS je pokazal, da smo le še dober kilometer od najdišča. Našli smo prostor z visokim drevjem, ki je nudilo zadosti sence, in se odločili, da tabor prestavimo sem. Bil je že 20. april. Samo za čiščenje okoli 16 kilometrov dolgega kolovoza, ki smo ga do polovice odprli že lani, smo torej porabili dobra dva tedna. Pa tudi očiščen je bil tak, da je vožnja po njem terjala dobri dve uri.

Rickov rodeo nam je bil v veliko pomoč pri prevažanja opreme in ljudi. Brez težav seveda ni šlo: gume so bile močno zlizane in niso dobro prenašale naporne poti, zato pa so vulkanizerji v Xpujilu imeli nekaj zaslužka.

Ko smo prišli do najdišča, je že v prvih dneh postalo jasno, da je celo večje, kot smo mislili lani. Aleš in Atasta sta začela s kartiranjem, Octavio pa se je lotil dokumentiranja kamnitih spomenikov.

Rdeči kamen

Ekipa je delovala ubrano in učinkovito; Ciriaco je zbral odlične sodelavce, svoje kolege iz vasi Constitución, ki so svoje delo obvladali in se ga kljub celodnevni in celo nočnemu delu nikoli niso branili. Sam nas je čez mesec dni zapustil in odšel k nemški ekipi v Uxul, a je do takrat moja kamioneta na srečo že bila popravljena. Tritonski tovornjak je vozil Enrique, sicer poljedelec in čebelar, obenem pa spreten za najrazličnejša opravila; med drugim je na moji kamioneti odpravil vrsto manjših pomanjkljivosti. Tako kot mnogi Mehičani je tudi on nekaj časa delal v ZDA, a se je vrnil zaradi skrbi za svojo ženo in hčerko. Mačete so seveda vsi nadvse spretno vihteli, posebej pa je izstopal Mario, ki smo mu zaradi zagnanosti, s katero je podiral in odstranjeval vse, kar mu je bilo na poti, rekli kar *terminator*. Ciriacov sin Miguel je, ne da bi se o tem posebej dogovorili, prenašal totalno postajo in bil zadolžen za električni generator: Aleš je vsak večer iz aparata

Octavio in
Aleš pri delu
v taboru.

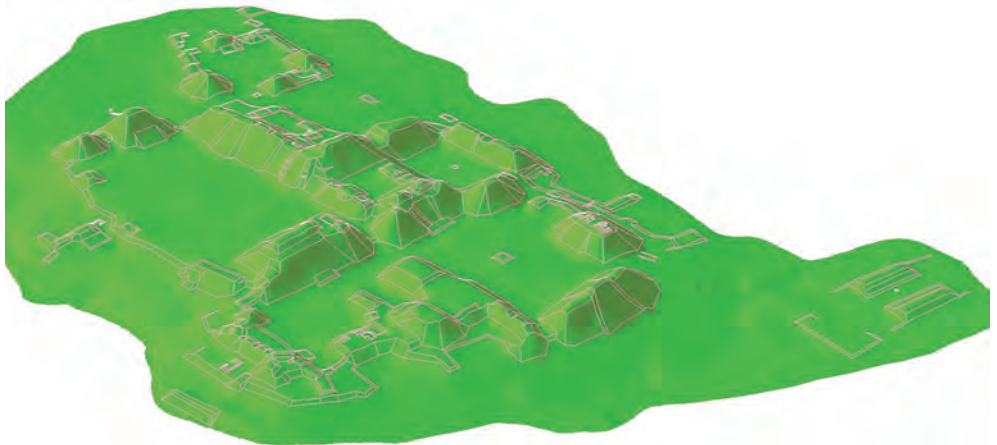

prenesel podatke na računalnik, jih obdelal in z Atasto sta pregledala rezultate, Miguel pa je zagnal generator, skrbel, da mu ni zmanjkalo bencina in dežural – četudi dremajoč na stolu – vse dotlej, ko je Aleš končal delo. Tu sta bila tudi José in njegov oče Lencho, ki ga je v zadnjih tednih zamenjal Moisés ali na kratko Moi, stari znanec, ki je bil z nami že v Oxpemulu. Dobrovoljna kuharica Magda je bila mojstrica terenske improvizacije in nas je z jedmi skorajda razvajala. Da so ji olajšali delo in se ji pri kuhanju ni bilo treba sklanjati, so ji fantje zgradili leseno ogrodje, na katerega so nasuli zemljo kot podlago za ognjišče (podobne 'štedilnike' iz desk uporabljajo po domovih); sestavili so tudi police za posodje in zaloge hrane, plastične mize in stole pa smo pripeljali s seboj: posodil nam jih prijatelj Bibiano, ki ima v Chetumalu gostinski lokal. To je bilo razkošje, ki ga je dopuščal tritonski tovornjak, na katerega smo lahko naložili marsikaj, med drugim tudi sode za vodo in električni generator, ki nam ga je posodil INAH.

Pri pregledovanju terena smo ugotovili, da urbano jedro sestavljajo trije kompleksi monumentalne arhitekture. V okolici smo naleteli na številne večje in manjše skupine stavb, ne da bi lahko ocenili pravi obseg nekdanjega naselja: preveč je bilo dela v osrednjem delu.

V zahodnem kompleksu, ki je največji, so na kakih 12 hektarjih površine razporejene stavbe okoli sedmih trgov na različnih nivojih; največji, na severozahodu, meri preko 100 metrov v dolžino in dobrih 60 v širino. Poleg masivnih podolgovatih stavb, nekdanjih elitnih rezidenc in upravnih objektov, smo našli več piramidalnih

Chactún, zahodni kompleks, pogled proti severovzhodu (model: Aleš Marsetič).

Na Steli 1 v
Chactúnu
Octavio kaže,
kje je bil nekoč
glif za uinale
s pripadajočo
ničlo.

templjev, med katerimi najvišji dosega 23 metrov. V tako pomembnem mestu seveda ni mogel manjkati prostor za igro z žogo: tega smo našli zunaj vzvišenega terena, na katerem leži večina stavb, proti jugovzhodu. Ob igrišču smo zasledili vzporedni vrsti kamnov, ki sta kakih deset metrov vsaksebi vodili proti jugovzhodu, gotovo preostanek avenije, ki je nekoč povezovala zahodni in jugovzhodni kompleks, oddaljen od igrišča slabih 300 m.

Na letalskih fotografijah je bilo videti nekaj sto metrov proti zahodu aguado, ki je ležala v jugovzhodnem delu štirikotne zaplate s povsem drugačnim rastjem kot v okolici. Fotografije so dajale vtis, da gre za *acahual*, torej nedavno opuščeno njivo, ki jo je prerasla sekundarna vegetacija. Ko pa smo pregledali teren, se je izkazalo, da štirikotni in nekoliko udrt prostor ni *acahual*, temveč

tintal: bralec se bo nemara spomnil, da drevesa *tinto* običajno rastejo v mokriščih, torej na niže ležečih in občasno poplavljenih zemljiščih. Ugotovili smo, da je aguada – ki je bila ob našem obisku izsušena, prekrivala jo je visoka trava – najnižji del pravokotne udrtine; prav zato se še vedno najpogosteje napolni z vodo, toda sodeč po tintalu se občasno poplavi ali zamočviri tudi preostali del štirikotnika. Njegova pravilna oblika – in celo orientacija, ki se sklada z urbano traso celotnega zahodnega kompleksa – je kazala, da gre za umetno tvorbo, gotovo vodni rezervoar nekdanjih prebivalcev naselja. Vodne zbiralnike pravokotnega tlorisa, najbrž umetno razširjene in preoblikovane naravne aguade, so imela tudi druga majevska mesta, npr. Calakmul, Uxul in Becán. Glede na njihove dimenzije so bili to rezultati orjaških podvigov. Aleš je izračunal, da skupna prostornina vseh zgradb našega zahodnega kompleksa presega 100.000 kubičnih metrov; da so izkopali štirikotno udrtino, ki je merila okoli 220 metrov v smeri sever-jug, 170 metrov v smeri vzhod-zahod in je bila okoli 3 metre globoka, pa so morali Maji premakniti prav toliko ali še več materiala, ki so ga nakopičili ob robovih.

Jugovzhodni kompleks je manjši od zahodnega, a tudi tu na vzhodni in južni strani glavnega trga kipijo v nebo štiri piramide, visoke skoraj 20 m. Na eno od obeh piramid, ki omejujeta trg z južne strani, je prislonej prostor za igro z žogo, okoli osrednjega trga pa je več manjših stavb, razporejenih okoli dvorišč in manjših trgov. Severovzhodni kompleks, ki ga od zahodnega loči slabih 200 metrov, je najmanjši, a tudi tu se nad osrednjim trgom, ki ga sicer obkrožajo manjše stavbe, dvigujeta dva preko 15 metrov visoka piramidalna templja. Vse tri gruče monumentalnih stavb obsegajo površino preko 20 hektarov.

Razlogov za navdušenje ni manjkalo: po obsegu in velikosti stavb se naše najdišče lahko kosa z Becánom, El Palmarjem, Nadzcanom in še kakšnim drugim majevskim mestom v osrednjih nižavjih. Medtem ko sta Aleš in Atasta vodila meritve in vsak večer na računalniku sproti preverjala rezultate, je imel Octavio polne roke dela s preučevanjem kamnitih spomenikov, ki so kmalu postregli z nič manj vznemirljivimi podatki. Keramični fragmenti, ki smo jih nabrali na površini, so bili v večini iz pozne klasične dobe; da je mesto prav takrat doživelo svoj največji razcvet, pa so potrdili tudi napisi na stelah.

Desna stran
Stele 1 v
Chactúnu.

Octavio se je najprej lotil stele, oblepljene s štukaturami, in ji pripisal številko 1. Med odstranjevanjem ruševinskega materiala, ki je v stoletjih zdrsel z bližnje stavbe in zasul vznožje stele, je odkril ne le keramiko, temveč tudi večje kose odpadlega štuka. Zdaj ni bilo nobenega dvoma več, da je bil datum res 9.16.o.o.o: našel je glif za uinale s številko o, pa tudi fragment številke 16, ki je pripadala katunom. Med keramiko, ki je bila večinoma iz pozne klasične dobe, je bilo tudi več odlomkov figuralno oblikovanih kadilnic posebnega tipa, imenovanega Chen Mul. To je bila posebno zanimiva najdba, kajti takšne kadilnice so bile v rabi v pozni poklasični

dobi, torej v zadnjih stoletjih pred prihodom Špancev! Takrat na tem območju že dolga stoletja ni bilo več mogočnih držav, nihče ni več gradil sijajnih stavb in postavljaj stel z bahatimi podobami in napisi. Ostanke kadilnice pred našo stelo pa so razodevali, da tudi tedaj ozemlje ni bilo povsem izpraznjeno; še vedno so tu živeli ljudje, najbrž v majhnih in ubožanih skupinah, ki so bivale v skromnih vaseh. Arheološki podatki na nekaterih najdiščih pričajo, da so se tu in tam naselili v še uporabnih stavbah svojih prednikov, njihove stvaritve pa so občasno počastili z obrednimi darovi; tako kot Lacandoni v Chiapasu, ki so to počeli še sredi 20. stoletja, npr. v ruševinah Yaxchilána.

Čelna stran Stele 1 je bila zelo poškodovana; ohranjeni so bili samo spodnji deli človeške figure, gotovo vladarja, in tudi ti so bili izdelani iz štuka. Na stranskih površinah je bila čudna mešanica: glifi so bili najprej izklesani v kamen, kasneje pa so jih očitno izdelali še v štuku, ki je bil ohranjen le ponekod. Ob dnevni svetlobi ni bilo mogoče kaj prida razbrati, ko pa smo se nekega dne po večerji vrnili na najdišče, opremljeni s fotoaparati in močnimi svetilkami, smo obdelane površine osvetljevali iz različnih smeri in šele zdaj so se pokazali glifi, ki jih prej ni bilo mogoče prepoznati. Na desni strani se je ponovil datum koledarskega kroga, 2 Ahau 13 Zec, torej datum, ki na zadnji strani stele ni v celoti ohranjen, a smo ga pravilno rekonstruirali, sledila pa sta še dva hieroglif-ska bloka. Kot je pojasnil Octavio, napis pravi, da je na ta dan bil postavljen rdeči kamen.

»Rdeči kamen?« sem ga vprašal.

»Ja. Tu je izraz *tz'apah*, ki pomeni 'bil je postavljen' ali 'zapičen'.«

Z nami je bila tudi kuharica Magda; po večerji je imela čas in smo jo tokrat prvič pripeljali, da vidi, zakaj smo tu in s čim se pravzaprav ukvarjamo. Magda je kot otrok prišla iz Chiapasa in je govorila jezik chol.

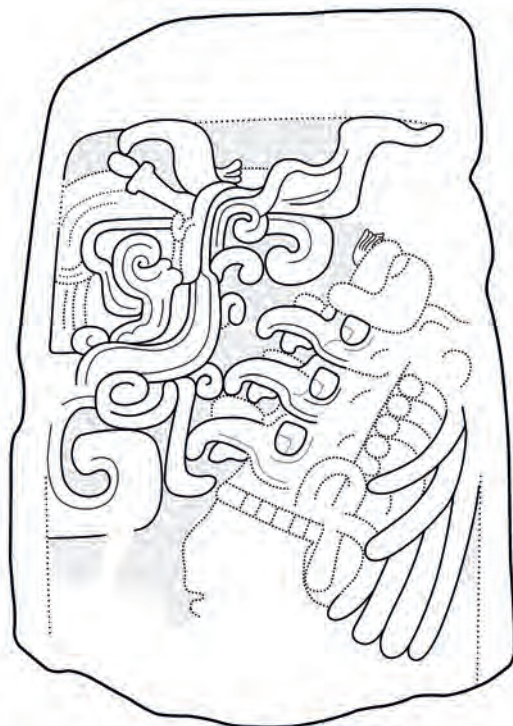
»Kako rečete 'zapičiti' ali 'postaviti pokonci'?« jo je vprašal Octavio.

»*Tz'pê*«, je odvrnila Magda.

»No, takrat so rekli *tz'apah*«, je odvrnil Octavio. »In to je tu zapisano«.

»Kaj res?« jo je začelo zanimati.

Gornji fragment Stele 12, postavljen na glavo v vogalu igrišča v zahodnem kompleksu Chactúna. Relief prikazuje obraz vladarja z naglavnim okrasjem in odprto žrelo kače (risba: Octavio Esparza).

»Ja ja, oni so pisali v vašem jeziku. No ja, malo se je spremenil, ampak odkar je bila postavljena ta stela, je preteklo več kot tisoč let!«

»In kaj še piše?« je bila radovedna Magda.

»Spodaj piše, da je bil takrat postavljen ali zapičen rdeči kamen.« Pokazal je z roko: »Tale znak je *tun* ali kamen ...«

»Ja ja, kamen; nekateri rečejo *šahlel*, drugi pa *tun* ...«, se je razgrevala Magda.

»... in pred njim je glif, ki ga beremo *chac*, kar pomeni 'rdeč' ali 'velik',« je nadaljeval Octavio. »Čisto primerno ime za stelo, saj ni samo velika ampak je bila očitno tudi rdeča: na hrbtu je na štukaturah marsikje ohranjena rdeča barva.«

»Chactún torej?« sem vskočil. »Tu piše, da je bil postavljen rdeči kamen, *chactún*?«

»*Tun* je jasen, predpona je precej erodirana, ampak za tole, kar se vidi, nimam boljše razlage. Ja, *chactún*,« je potrdil Octavio. »Mogoče pa lahko tole najdišče poimenujemo kar Chactún?«

Že več dni smo se ugibali, katero ime bi bilo najbolj primerno za tako sijajno mesto.

Enrique in José med izkopavanjem fragmentov Stele 18 v vogalu igrišča v jugovzhodnem kompleksu Chactúna.

»Odlična ideja!« sem se takoj strinjal. »Tale stela je gotovo ena najbolj izstopajočih karakteristik najdišča. Edinstvena je; ima hierogliffe, izdelane v štuku; ali poznaš kaj podobnega drugod?«

»Kolikor se jaz spomnim, nikjer drugod ni takih spomenikov,« je odvrnil Octavio.

»Poleg tega so tu ostanki rdeče barve, pa še napis pravi, da je bil to rdeči kamen. In kolikor vem, ni nobenega drugega najdišča, ki bi se imenovalo Chactún.»

»Ne,« je po premisleku odkimal Octavio. Tudi Atasta se je strinjal, tako da je bila odločitev jasna: najdišče bomo poimenovali Chactún.

Glifi na levi strani so postregli s še enim zanimivim podatkom. Tam je bilo ime Aj K'inich B'alam; imeli smo torej ime vladarja, ki je s postavitvijo stele proslavil zaključek katuna.

Stela 1 je bila tako edinstvena, da sem o najdbi obvestil Nacionalni inštitut za antropologijo in zgodovino in predlagal, da z restavratorskimi posegi zadržijo nadaljnje propadanje štukatur. Inštitut je nemudoma reagiral: iz Centra INAH v Campecheju so poslali restavratorsko ekipo, ki je opravila najnujnejša dela, mi pa smo spomenik zaščitili z improvizirano streho.

Med kartiranjem in pregledovanjem najdišča in okolice smo našli kar 20 stel in 15 oltarjev cilindričnih in ovalnih oblik, toda pravo število je bilo gotovo večje, ker so marsikje ležali fragmenti, za katere ni bilo mogoče ugotoviti, kolikim izvornim spomenikom pripadajo. Med oltarji sta bila samo dva okrašena z reliefi. Več stel je bilo močno zlizanih, ali pa sploh nikoli niso bile reliefno obdelane. Vse spomenike smo oštevilčili in dokumentirali, nekaterim pa je Octavio posvetil posebno pozornost, ne samo zaradi reliefov temveč tudi zaradi položajev, v katerih smo jih našli.

V severozahodnem vogalu igrišča v zahodnem kompleksu je mohl iz tal kamen, na katerem je bilo videti reliefno izdelane motive. Bil je precej zasut z ruševinskim materialom, ki ga je Octavio s svojima sodelavcema začel odstranjevati, pri čemer je skrbno dokumentiral vse plasti in profile. Ko je dosegel spodnji rob pokonci stoječega kamna, je postalo jasno, da gre za fragment stele; na njenih stranskih površinah je bilo videti številke, nikakor pa nismo mogli uganiti, kaj predstavlja dobro ohranjen relief na njeni široki strani, ki je gledala proti igrišču.

Noč je znova pokazala svojo moč. Z vseh možnih kotov smo osvetljevali stelo, ki je dobila številko 12. Dolgo časa brez uspeha, Octavio je nejevoljno mrmral in odkimaval z glavo, dokler ga ni končno prešinilo:

»Že vem!« je zavpil z glasom, kakršnega je moral imeti že Arhimed, ko je zaklical svoj slavni *Heureka!* »Stela je postavljena na glavo! Pravzaprav je to samo njen gornji fragment.«

Vsi smo začeli obračati glave in polagoma lahko prepoznali motiv: relief je prikazoval obraz v profilu z bogatim naglavnim okrasom, ki so ga sestavljale tri božanske maske, naložene druga nad drugo, in perjanica; oseba, gotovo vladar, je gledal na levo proti močno stiliziranemu zevajočemu žrelu kače. Podobni prizori so upodobljeni tudi na drugih stelah, čeprav pomen zevajoče kače raziskovalci različno razlagajo. Na eni od stranskih površin sta bili ohranjeni številki 9 in 16, na drugi pa nekaj glifov z astronomskimi podatki o Luni, kakršni zelo pogosto spremljajo datume na stelah. Datum seveda ni bil popoln, ker je manjkal spodnji del stele.

»Če so tudi tu ovekovečili zaključek katuna, kar je še najbolj verjetno, je bil datum 9.16.0.0.0, torej isti, kot je zapisan na Steli 1,« je razmišljal Octavio. »Če je tako, je na tem kosu najbrž upodobljen prav Aj K'inich B'alam, čigar ime je na Steli 1.«

Seveda ni bil Aj K'inich B'alam tisti, ki je dal postaviti stelo v vogal igrišča. Tu je bil samo njen gornji fragment, pa še ta je bil postavljen na glavo. Spodnjega dela nismo našli. Le kje je stala prvotno, ko jo je sredi 8. stoletja posvetil vladar, ki je želel proslaviti konec koledarskega obdobja? Kdaj in zakaj so stelo prelomili in njen gornji del uporabili kot vogelni kamen igrišča? V materialu, ki ga je med izkopavanjem odstranil Octavio, je bila pomešana keramika iz zgodnjega in poznega klasičnega obdobja. Igrišče je torej najbrž stalo še preden je bila posvečena stela, njen gornji kos pa so vgradili šele pri kakšni kasnejši prezidavi. Kakšen odnos so imeli tisti, ki so to naredili, do vladarja, ki je bil na spomeniku upodobljen? Ali je še živel v njihovem spominu? So bili do njega sovražno nastrojeni in so ga zato postavili na glavo? Ali jim preprosto ni bilo mar? Morda niti hieroglifov niso več znali brati?

To so vprašanja, na katera še vedno nimamo odgovorov. A tudi mnogi drugi spomeniki v Chactúnu razodevajo, da je po obdobju veličine, ki jo odsevajo stele z napisi, v mestu prišlo do prelomnih sprememb; morda se je zamenjalo celó prebivalstvo.

Sestavljena
fragmenta Stele
18 v Chactúnu.

Tudi igrišče v jugovzhodnem kompleksu ima na treh vogalih fragmente stel. Severozahodni vogelni kamen je spodnji fragment stele z ostanki reliefa; gornjega dela nismo našli. Med izkopavanjem je Octavio s sodelavcema naletel na skoraj 300 obdelanih kremenastih kosov, ki so bili tja bržkone položeni kot daritev. Tudi severovzhodni vogelni kamen je fragment stele, tokrat gornji, na katerem je moč razbrati začetek datuma dolgega štetja, ki pa ga ni mogoče rekonstruirati. Največje presenečenje pa nas je čakalo na jugozahodnem vogalu. Tu sta bila kot vogelna kamna uporabljena fragmenta iste stele – dobila je številko 18 –, gornji postavljen na glavo. Ko so ju fantje sestavili, smo na čelni in zadnji strani uzrli dobro ohranjeni in razkošno opravljeni postavi, izdelani v reliefu.

Ali gre za isto osebo, ni mogoče zatrditi, kajti napis na straneh vsebuje samo datum in astronomske podatke o Luni. Spet gre za konec katuna, le da je v tem primeru datum 9.15.0.0.0 4 Ahau 13 Yax (18. avgust 731), torej dve desetletji zgodnejši od tistega na Stelah 1 in 12.

Isti datum je vklesan tudi v Stelo 14, prav tako v jugovzhodnem kompleksu. Na masivni ploščadi pred manjšo piramidalno stavbo je molela iz tal komaj kakih 70 centimetrov in na njenih straneh so bili jasno vidni hieroglifi. Ko jo je začel odkopavati, je Octavio pričakoval, da bo tudi tu naletel zgolj na fragment, a se je zmotil. Stela je bila cela, polega tega je naletel na zid, ki je deloma zakrival njeno čelno stran, na kateri so bili ohranjeni kosi reliefno obdelanega štuka – le nekaj fragmentov nekdanje podobe vladarja. Stela je segala tako globoko, da ji sploh ni prišel do konca; potrebna bi bila bolj obsežna izkopavanja, za katera nismo imeli ne časa ne dovoljenja. Datum je kljub temu lahko prebral, ostalo pa je vprašanje: zakaj so steli, kdove koliko časa po tem, ko so jo postavili, prislonili zid, ki je najbrž omejeval sobo v kakšni stavbi, še kasneje pa so vse skupaj zasuli in pustili, da je samo manjši del spomenika štrlel iz novo nastale ploščadi?

Tu so bili še drugi primeri preoblikovanja in sekundarne rabe spomenikov. Stela 3 je bila najdena v več kosih na enem od trgov zahodnega kompleksa: trije fragmenti, ki so sestavljali spodnji del, so ležali okoli 15 metrov od gornjega dela, ki je bil postavljen pokonci, komaj vkopan v tla trga. Na glavnem trgu jugovzhodnega kompleksa je štrlel iz tal fragment Stele 15 z nekaj nečitljivimi glifi; tja je bil namerno postavljen, saj ga je podpiral manjši obdelani kamniti blok. Na istem trgu je bil najden tudi fragment Stele 16 v podobnem položaju, pa tudi več kosov cilindričnega oltarja, ki je imel na obodu upodobljene ležeče ujetnike in nekaj močno poškodovanih glifov; ko ga je Octavio sestavil, je ugotovil, da gornji del oltarja manjka. Podobnih primerov je bilo še nekaj in jih poznamo tudi na nekaterih drugih najdiščih majevskih nižavij, še vedno pa zanje nimamo prepričljive razlage.

Potem ko je restavratorska ekipa opravila svoje posege na Steli 1, se je o najdišču raznesel glas po INAH-u. Sporočili so mi, da bi radi poslali novinarsko ekipo, da o najdbi sestavi poročilo za medije; INAH ima namreč posebno Upravo za sredstva za obveščanje. Ekipa je prišla proti koncu terenske sezone in opravila

Ko smo našli
Stelo 14 v
Chactúnu,
je samo njen
gornji del moel
iz zemlje.

svoje delo. Medtem se je pokvaril generator in ker Aleš ni mogel več prenašati podatkov, smo z novinarji odšli vsi. Že med vožnjo v Xpujil je začelo močno deževati. Čez dva dni je bil generator popravljen, dež pa ni ponehal in, ko smo se 4. junija kanili vrniti, tritonski tovornjak zaradi razmočenega in spolzkega terena ni mogel premagati že prvega – in najbolj izrazitega – klanca na

kolovozu. Po večurnih naporih smo morali priznati poraz; blatne odseke bi gotovo še težje prevozili.

Pozno zvečer smo se vrnil v Río Bec Dreams, delavci pa so odšli domov v svojo vas – dokler dež ne poneha, pač ne moremo nazaj. Dela še nismo zaključili in tudi večji del opreme je ostal v taboru; vrniti se bomo torej vsekakor morali. Kaj pa če dež ne

Izkopavanje Stele 14 v Chactúnu je razkrilo zid, prislonjen na njeno prednjo stran.

poneha? S tritoncem gotovo ne bomo prišli daleč, na mojo kamioneto pa nikakor ne moremo naložiti vsega ...

Situacija je postala kritična. Stroški s popravili vozil so bili v tej sezoni neobičajno visoki, zdaj pa še zamujamo in trošimo denar, ne da bi napredovali z delom. Že pred časom sem zaprosil *National Geographic* za dodatno podporo, a odgovora ni bilo. V moji ustanovi je bila zaradi splošnih gospodarskih razmer finančna situacija klavrna; od tam nisem mogel pričakovati pomoči. Avstrijsko podjetje *Villas* je sofinanciralo odpravo; ali nam lahko nameni kaj dodatnih sredstev? Ali lahko Martin Hobel posreduje? Kaj pa Ken Jones? Pred tedni sem ga pustil na cedilu, ampak očitno mi ni zameril in želel je priti kasneje; morda pa bi nas bil pripravljen rešiti iz zagate?

Obema sem pisal, pojasnil razmere in na kratko povzel, kako pomembno je najdišče. Seveda nisem pozabil priložiti najbolj zgovornih fotografij.

In spet je bila sreča na naši strani. Oba sta se nemudoma odzvala s finančno pomočjo, ki je zadostovala, da smo lahko delo primerno zaključili, dobili pa smo tudi vozilo, ki je nadomestilo tritonski tovornjak: Lirio Suárez Améndola, direktorica Centra INAH v državi Campeche – ki je poznala naše delo, saj je prav ona poslala ekipo, ki je opravila nujne restavratorske posege na Steli 1 –, je posredovala, da so nam posodili kamioneto pick-up s štirikolesnim pogonom.

V tabor smo se lahko vrnili šele 10. junija. Z nami je bil tudi Ken Jones, ki je bil svoj obisk napovedal in prišel ravno pravi čas. Zdaj smo mu lahko razkazali najdišče in pojasnili rezultate našega dela veliko bolje, kot če bi prišel na začetku sezone. Vesel sem bil, da smo se mu lahko oddolžili, še bolj pa zato, ker ni bil nič manj navdušen kot mi. Potem ko sta nas obiskala tudi Rick in Diane, smo dela 15. junija zaključili.

Globoki vodnjak

Sporočilo za javnost, ki ga je o Chactúnu objavil INAH, je v nekaj dneh obšlo svet: povzeli ga niso le mehiški časniki, temveč tudi vsi pomembnejši svetovni mediji. Novica je bila tako odmevna predvsem zato, ker se je marsikomu zdelo nepredstavljivo, da je človek prišel že na Luno in da vse bolj prodira v vesolje, še vedno pa ne pozna vseh predelov na Zemlji. Dejstvo, da je tako veliko majevsko mesto ostalo tako dolgo časa neodkrito, je tudi širši javnosti dalo vedeti, da džungla še vedno skriva marsikatero presenečenje in da lahko nadaljnje raziskave na obsežnem in dotlej neraziskanem ozemlju pripeljejo do podobno pomembnih odkritij. Tako so se za financiranje naslednje terenske sezone zopet ogreli naši prejšnji sponzorji, pa še nekaj novih (Ken Jones, Martin Hobel, Aleš Obreza, podjetja *Villas* iz Avstije ter *Ars longa* in *Adria kombi* iz Slovenije), Rick in Diane pa sta nas podprla s tem, da sta nam v njunem hotelu nudila brezplačno prenočišče in hrano vselej, kadar smo se zaradi nabav in raznih opravkov mudili v civilizaciji.

V sezoni 2014 smo imeli v načrtu pregledati dve najdišči južno od Chactúna. Po kolovozu, ki smo ga odpri že prejšnje leto, smo se zapeljali do križišča, od koder smo lani krenili proti Chactúnu, in potem sledili poti, ki vodi proti jugozahodu. Gozd je bil visok in kolovoz ne zelo zaraščen, tako da smo kmalu prišli do točke, od koder je bilo prvo najdišče, sodeč po koordinatah, ki sem jih določil s pomočjo letalske fotografije, oddaljeno kakih 700 metrov.

Tu smo postavili tabor. V ekipi so bili zopet Octavio, Atasta in Aleš. Ciriaco nas tokrat ni spremljal, ker je bil preveč nepogrešljiv nemški ekipi v Uxulu, je pa zame zopet zbral dobro skupino delavcev; med njimi so bili spet Enrique, Miguel in kuharica Magda, pa še Cristóbal, Gaspar in Crescencio, ki so bili tokrat prvič z nami, a se niso nič manj izkazali. Tako kot Magda sta tudi Gaspar in Cristóbal govorila chol in imela svoje prednike v Chiapasu. Cristóbal je bil kar trijezičen: nekaj časa je delal v ZDA in se naučil tudi angleško. Na svoj način je izstopal tudi njegov mlajši brat Gaspar. Ob neki priliki, ko sva se z Enriquejem odpravljala po nakupih v Xpujil, je slučajno pogledal kos papirja, ki je ležal

na mizi in na katerega je Magda zapisala prehrambene artikle, ki jih je bilo treba kupiti; medtem ko je seznam polglasno prebiral, je tu in tam pripomnil, bolj sebi kot komu drugemu, da se ta ali ona reč zapiše drugače, da manjka kakšna črka. Kljub temu sem ga slišal in ga, malo za šalo malo zares, zadolžil, da bo odtlej vsakič pregledal seznam. Gasparju je bilo kar nerodno, vedno dobrovoljna Magda – ki je seznam vsakič zelo vestno pripravila in nam nikoli ni nič manjkalo, a v pravopisu ni ravno blestela – pa je moj predlog sprejela s smehom; tako smo našo odpravo obogatili še z izobraževalnim programom.

Prvo najdišče smo poimenovali *Tamchén*, kar v jukateškem jeziku pomeni 'Globoki vodnjak'. Najbolj izstopajoča posebnost najdišča so bili namreč čultuni, nekateri zelo globoki: na obsežnem niveliranem prostoru v samem urbanem jedru nekdanjega mesta smo jih našli več kot 30. Kot je bilo že omenjeno, so te podzemne komore, izkopane v skalnato podlago in do katerih vodijo navpični jaški krožnega preseka, zelo pogoste v majevskih naseljih. Služile so kot vodni zbiralniki ali kot podzemne shrambe za živež, nekatere pa so morda imele tudi drugačne funkcije. Ni pa običajno, da bi jih bilo toliko v samem upravnem in verskem središču mesta. Videli smo, da so nekateri v parih, v spodnjih delih povezani s tuneli. Nad cilindričnimi ustji imajo kvadrataste konstrukcije iz obdelanih kamnov, eden od teh kamnov je celo nažlebljen. Mnogi so globoki tja do pet ali šest metrov, kar so tudi sicer normalne globine čultunov, toda v nekaterih smo namerili globine tja do 13 metrov, kar je povsem nenavadno! So bili to zbiralniki za deževnico? Drugačno rabo si težko predstavljamo; vodo je bilo mogoče zajeti z vedri, obešenimi na vrvi, če pa bi bile spodaj shrambe, bi se bilo težko spuščati na dno po ozkih jaških. Ali so služili ne samo praktičnim, temveč tudi ali celo predvsem obrednim namenom? Tako bi lahko sklepali ne samo zaradi njihove koncentracije v samem centru mesta, temveč tudi zaradi cilindričnih kamnov, ki smo jih našli ob ustjih nekaterih čultunov; bolj kot pokrovi so bili videti kot oltarji.

Največje stavbe najdišča, podobno masivne kot v Chactúnu, omejujejo dva velika štirikotna trga. Medtem ko je večino stavb zob časa spremenil v ruševinske groblje, se na severni strani vzhodnega trga dviga okoli 15 metrov visok piramidalni tempelj, na katerem so deloma ohranjeni zidovi gornjega svetišča, na severni in južni

Stela v
Tamchénu.

fasadi opaženi s fino obdelanimi kamnitimi bloki. Precejšen del južnega zidu svetišča je uničil večji roparski jarek, izkopan že davno – v bližini smo namreč našli steklenico piva znamke *Carta Blanca*, ki na mehiškem jugovzhodu že nekaj desetletij ni več v prodaji.

Med pregledovanjem trga smo ob vznožju te piramide opazili ležečo in skoraj povsem zasuto stelo. Na gornji površini je imela dva hieroglifa, od katerih je bil razpoznaven samo datum 3 Ahau 260-dnevnega cikla. Octavio, Gaspar in Crescencio so stelo previdno odkopali in jo dvignili, a ne na spodnji ne na stranskih površinah ni bila reliefno obdelana. Nenavadno je bilo, da sta bila oba glifa na prednji strani vrezana zelo blizu spodnjega dela spomenika, tako blizu, da bi bila oba glifa na stoječi in deloma vkopani steli komaj vidna nad tlemi. Ni nemožne, smo razmišljali, da je bila stela najprej gladka in da so oba hieroglifa vsekali šele potem, ko je padla. To bi bil še en primer preoblikovanja, kakršne smo zasledili že v Chactúnu in ki pričajo, da so po obdobju razcveta tu živele skupine, ki so nekdam postavljenim spomenikom pripisale drugačen pomen.

Severno od obeh trgov z največjimi stavbami se razširja znan prostor, najbrž še en trg, ki ga s severne strani omejuje akropola s tremi templji. Takšne triadne skupine so skoraj vedno predklasičnega datuma in v resnici smo na tej akropoli našli nekaj fragmentov keramike poznopredklasičnega tipa Sierra Rojo. Nasploh je po površinski keramiki mogoče soditi, da je bilo to naselje pomembno predvsem v predklasični in zgodnji klasični dobi.

Še preden smo zaključili delo v Tamchénu, smo nadaljevali z odpiranjem kolovoza proti najdišču, ki je bil drugi cilj letošnje sezone. Ken Jones, naš glavni sponzor, je namreč napovedal obisk in želeli smo mu pokazati obe najdišči. Kolovoz, ob katerem smo taborili med delom v Tamchénu, je vodil naprej proti jugovzhodu, toda že na letalskih fotografijah je bilo videti, da nas drugemu najdišču ne bo približal na manj kot štiri kilometre. Samo do tja bo torej mogoče priti z vozili, kar je pomenilo, da bo tam treba postaviti tabor in potem hoditi do najdišča peš. Ali ne bo prenaporno pešačiti vsak dan štiri kilometre z vodo in vso opremo, popoldne pa se zopet vrniti? To je bilo resno vprašanje, vendar se ta hip nisem preveč ukvarjal z njim. Najprej moramo videti najdišče – morda pa sploh ni tako veliko in bomo lahko opravili v nekaj dneh.

Zadnji del kolovoza je bil vse bolj zaraščen in očitno že dolgo opuščen: stebila nekaterih dreves so bila debela že 20 cm in več, tako da je poleg mačet nenehno pela tudi motorna žaga. Prečkali smo tudi okoli 700 metrov širok *bajo*, ki je vzbujal posebno skrb, saj se je izsušen teren že po eni sami deževni noči na več mestih spremenil v mastno blato. Po dveh tednih izsekavanja smo končno prišli do mesta, kjer se je kolovoz našemu cilju najbolj približal. Ravno prejšnji dan pa sta prišla Ken Jones in njegov sodelavec Dan Griffin, Američan, ki živi v Mehiki in sodeluje pri arheoloških projektih, kot odličen fotograf pa spremlja tudi Kena na njegovih poteh po arheoloških najdiščih.

V žrelu pošasti

Zapustili smo kolovoz in skozi gozd začeli izsekavati stezo proti zahodu. Po bližnjih drevesih je skakalo nekaj koatijev, ki so nas radovedno opazovali, malo kasneje pa se je nad nami zbral trop opic vriskačev – ti se običajno ne zmenijo kaj dosti za ljudi, tokrat pa, sodeč po njihovem obleganju in lajajočem rjoventju, nismo bili najbolj dobrodošli.

Prva dva kilometra smo premagali prvi dan, šele drugega dne popoldne pa smo prispeli na cilj. Potem ko smo prečkali večji *bajo*, se je teren začel dvigovati in končno smo stopili na trg, ki ga je z vzhodne strani omejevala podolgovata groblja, s severne pa piramida, ki je imela ponekod izpostavljene zidove. To je bila prva skupina stavb, že na letalskih fotografijah pa je bilo videti, da je proti zahodu še ena, večja.

Z vzvišenega terena, na katerem stoji vzhodni arhitektonski kompleks, smo se spustili in čez slabe pol ure dosegli vzpetino z drugim kompleksom. Enrique, ki so mu sledili Ken, Dan in ostali, je zavil na desno ob vznožju škarpe ploščadi, na kateri so se dvigale ruševine podolgovatih stavb, z Atasto pa sva šla naravnost in se med dvema stavbama povzpela na obsežen trg. Z vseh štirih strani so ga obdajale mogočne podolgovate groblje, izpostavljenih zidov ni bilo videti, tudi nobene stele ali oltarja. Potem ko sva trg obhodila vsak po svoji strani, sva se z Atasto zopet srečala in se za hip ustavila.

»Kako se ti zdi? Saj so velike, ampak ...« sem spregovoril.

»... pravzaprav nič posebnega,« je moje misli dopolnil Atasta. Tudi on ni kazal navdušenja. Prizor je bil pač tak, kakršnih smo bili po vseh teh letih navajeni: monumentalna arhitektura, nedvomno pomemben center, ampak nobenih izpostavljenih zidov, nobenih stel z napisi ...

Zdramilo naju je oddaljeno vpitje, ki je prihajalo iz zahodne smeri. Odgovorila sva in klici so se ponovili. Besed ni bilo mogoče razločiti, ampak nihče ne troši energije s kričanjem, če ne gre za kaj pomembnega. So Enrique in ostali našli kaj bolj razburljivega kot midva?

Napotila sva se v smeri, od koder so prihajali glasovi. Prišla sva na drug trg, kjer pa je bilo rastje dokaj gosto, zato sva zavila na desno in poiskala pot, ki so jo izsekali Enrique, Ken in ostali. Sledila sva vznožju platforme, na kateri je stalo več stavb, in na njenem severozahodnem vogalu zavila proti jugu. Kmalu sva jih ugledala: stali so na strmem pobočju nad nama.

»Pridita gor,« je Enrique energično mahal z roko, Ken in Dan pa sta se zmagoslavno smehljala.

Zgoraj naju je čakal prizor, ki je opravičeval navdušenje. Zrla sva dobesedno v zevajoče žrelo pošasti, ki je s kamnitimi čekani in ogromnimi očmi grozeče bolščala v naju. Bogato okrašeno fasado stavbe je prediral vhod s podboji, iz katerih so štrleli ukrivljeni in zašiljeni kamni, ponekod še vedno prekriti s plastjo ometa, na obeh straneh pa sta bili veliki vdolbini z volutastim okrasom namesto zenice. Tipični zoomorfni ali teratomorfni portal, kakršni so posebno pogosti v arhitekturnih slogih Río Bec in Chenes.

Znanih je veliko fasad tega tipa; posebno dobro so ohranjene na najdiščih Chicanná, Hochob, Hormiguero in Tabasqueño. Nadnaravno bitje z zevajočim žrelom je na teh portalih upodobljeno kot kamniti mozaik, v zelo stilizirani obliki in s treh strani hkrati; frontalni pogled dopolnjujeta oba profila ob podbojih. Preklada vhoda in podboji so opremljeni z zobmi gornje čeljusti, nad preklado so očesne vdolbine in štrleči nos, spodnjo čeljust pa ponazarja nizka ploščad pred vhomom, prav tako obrobljena s kamnitimi čekani. Ob podbojih na obeh straneh fasade pa je pošast upodobljena še v profilu z ene in druge strani, z očesno odprtino in zobmi v gornji čeljusti režečega gobca.

O identiteti božanstva, ki ga predstavljajo pročelja tega tipa, se še vedno krešejo mnenja, vsi pa se strinjajo, da gre za simbolične vhode v podzemlje. Bogovi rodovitnosti so bili povezani ne le z dežjem in koruzo, temveč tudi z zemljo. Iz zemlje zrastejo poljščine, ki zagotavljajo preživetje, zato je bilo podzemlje tudi kraj mitičnega izvora koruze; v zemlji končajo pokojniki, zato so imeli tudi predniki pomembno vlogo v kultu rodovitnosti. Pod zemljo pa je tudi voda, brez katere nič ne zraste. V mezoameriških verovanjih so bili posebej pomembni hribi, ki so veljali za domovanja božanstev vode, rodovitnosti in izobilja. V mnogih domorodnih skupnostih še vedno opravljajo obrede za dež na hribih – verovanje, da so prav hribi zbiralniki vode, pravzaprav temelji na naravnih dejstvih: iz

Zoomorfni
portal Strukture
II na najdišču
Chicanná.

izvirov na pobočjih priteka voda, okoli vrhov pa se najprej zberejo oblaki. Mezoameriške tempelje je mogoče razumeti kot umetne hribe, vhodi vanje pa poustvarjajo jame, ki so naravni vhodi v podzemlje in ki so jih že v predklasični dobi upodabljali kot zevajoča žrela zemeljskega božanstva. V poljedelskih družbah se vsak kmetovalec še kako zaveda, da voda ni nič manj pomembna kot zemlja, zato ni presenetljivo, da bogovi ali boginje, ki poosebljajo zemljo, nadzorujejo tudi vodo in rodovitnost. Maji so na pročeljih svojih stavb in klesanih spomenikih pogosto upodobili groteskno, na pol skeletno glavo pošasti, ki predstavlja hrib ali zemljo, a je po nekaterih elementih tako podobna Chacu, bogu dežja in bliska, da ju je v mnogih primerih težko razlikovati. Božanstva zemlje in vode, ki so jih ne le v Mezoameriki temveč tudi drugod po svetu upodabljali kot strahljiva, pošastna bitja, odsevajo stvarnost, ki je v poljedelskih družbah še posebno očitna: zemlja pogoltne vse,

obenem pa tudi vse daje; požira in razkraja, hkrati pa iz semen ustvarja novo življenje. Prav tako nepogrešljiva je voda, ki omogoča, da polja obrodijo, lahko pa prinese tudi razdejanje. Blisk in grom oznanjata blagodejni dež, včasih pa uničujoče ujme.

Tako kot v drugih starih državah, so tudi majevski vladarji poosebljali pomembna božanstva. S tem niso le povečevali svojo moč in upravičevali oblast, temveč so tudi prevzemali božanske odgovornosti na Zemlji. Zelo ilustrativen je podatek, ki ga je zapisal španski kronist Francisco López de Gómara v 16. stoletju: med obredom ustoličenja je azteški vladar moral priseči, da bo naredil, da se bo Sonce s svojo svetlobo premikalo, da bo iz oblakov deževalo, da bodo reke tekle in da bo zemlja rodila vse vrste živeža. Če je imel azteški cesar dolžnost nadzorovati tako pomembne naravne pojave, se pravi, ohranjati vesoljni red in na ta način zagotavljati blagostanje ljudstva, je jasno, da so ga morali imeti za utelešenje mogočnega božanstva. Da je bilo tako tudi pri Majih, razodevajo emblemi bogov, ki krasijo njihovo opravo, in

Zoomorfni portal v Laguniti, pogled proti severovzhodu. Nad očesno votlino je ohranjena lesena preklada.

tudi njihova imena: stvarnik Itzamná, Chac in druga božanstva so sestavni deli mnogih vladarskih imen.

In prav v tem smislu lahko razumemo zoomorfne portale: običajno krasijo vhode v templje ali palače, v našem primeru pa je očitno šlo za vhod v center mesta, v posvečeno cono vladajoče elite, ki je vzdrževala ravnovesje v naravi in si zato zaslužila svoje privilegije: s pomočjo magičnih obredov in daritev bogovom in prednikom je zagotavljala izobilje in odvrčala nesreče, ki bi jih lahko povzročili uničevalni nagibi nestanovitnih in često grozečih božanskih sil.

Da smo našli tak portal, ni bilo presenetljivo, saj so ena od izstopajočih značilnosti arhitekturnega sloga Río Bec, ki je bil v rabi na bližnjem območju proti jugu. Toda malo je tako dobro ohranjenih primerkov – preklada vhoda z gornjim frontalnim delom pošasti je v našem primeru porušena, spodnja čeljust pa se verjetno skriva pod ruševinami, na katerih smo videli več kamnitih zob in drugih okrasnih elementov, ki so odpadli.

Po prvih komentarjih in izrazih navdušenja me je prešinilo:

»Tole bi lahko bila Lagunita!«

Povedal sem, da mi je avstrijski kolega Karl Herbert Mayer že večkrat omenil najdišče s tem imenom, ki da ga je pred desetletji obiskal ameriški arheolog Eric von Euw, a svojega odkritja ni nikoli objavil. Zapustil je samo nekaj risb, ki jih hrani muzej Peabody Harvardske univerze v ZDA in na katerih je med drugim tudi zoomorfna fasada.

»Karl Herbert ima te risbe in mi jih je poslal; v računalniku jih imam. Jih bomo zvečer v taboru pogledali in preverili, če je to Lagunita. Ampak spomnim se, da so na nekaterih risbah tudi spomeniki z napisi. Poglejmo še malo naokoli, mogoče najdemo kakšno stelo ali oltar.«

Sonce je bilo že nizko in za pregledovanje danes nismo imeli več dosti časa. Zoomorfni vhod je gledal proti zahodu, kamor se je teren strmo spuščal; očitno je bilo tu nekoč stopnišče, ki se je od zahoda vzpenjalo na visoko ploščad s stavbo, v kateri je zijalo žrelo pošasti. Skozenj smo zdaj stopili na obsežen trg, obdan z monumentalnimi stavbami. Na eni so bili ohranjeni zidovi do precejšnje višine, v notranjosti pa nekaj obokanih sob. Naprej proti vzhodu je bil še en, večji trg – prav tisti, ki sva ga z Atasto že prehodila – nikjer pa nismo naleteli na nobeno stelo ali oltar.

Zvečer v taboru sem, še preden je Magda postregla z večerjo, prižgal računalnik. Vsi so se nestrpno zbrali. Iz fotoaparata sem prenesel fotografije fasade, posnete pred nekaj urami, in poiškal skenirane risbe, ki mi jih je bil poslal Karl Herbert Mayer. Prikazovale so nekaj stel in oltarjev z delno ohranjenimi figuralnimi motivi in hieroglifskimi napisi, na eni pa je bila skicirana zoomorfna fasada. Primerjava podrobnosti na risbi in naših fotografijah je kmalu razpršila dvome – našli smo fasado, ki jo je nekoč narisal Eric von Euw.

»Lagunita torej!« je zaključil Ken. »Ampak kje so stele in oltarji?«

»Res je čudno, nobenega spomenika nismo videli,« sem odvrnil. »Da bi jih kar vse odnesli plenilci? Res pa je tudi, da danes nismo vsega pregledali ...«

Po večerji sva se s Kenom ob rumu in pogovoru zadržala pozno v noč. Seveda je bil zelo zadovoljen, da je bil priča tako

Severni del
zoomorfnega
portala v
Laguniti.

pomembnemu odkritju. Kar nenadoma pa je s posebnim poudarkom in pomenljivim nasmehom izjavil:

»*This was a great finding. Though I know it was all staged.*«

»Krasna najdba, ja. Ampak kaj smo uprizorili? Kako to misliš?«

»Ti si že prej našel fasado, pa si potem naročil Enriqueju, naj me odpelje tja; gotovo si mi hotel dati zadovoljstvo, da sem jo odkril jaz.«

Osupnil sem.

»Kaj?! Pa saj tega ne misliš resno. Do druge skupine skupine ruševin smo prišli skupaj. Priznam, takrat sem res pomislil: če je tu karkoli posebno zanimivega, naj bo Ken tisti, ki bo to našel. Saj si vendar naš sponzor. In najbrž se spomniš, da sem ti predlagal, da greš prvi, a si to odklonil. Tako sva potem šla sama z Atasto naravnost naprej in obhodila prvi trg, ti pa si šel z Enriquejem in ostalimi na desno. Ob vznožju kompleksa ste prišli na zahodno stran in tam našli fasado. Kako vendar bi jaz lahko prišel do nje

Južni del
zoomorfnega
portala v
Laguniti.

prej? Pa tudi če bi, kdaj bi lahko o tem skrivaj obvestil Enriqueja? Saj si bil vendar ves čas z njim!«

Očitno se je Kenu zdelo povsem neverjetno, da bi prav on, ki je bil z nami le nekaj dni, bil med prvimi, ki so prišli do nečesa tako pomembnega. Moral sem obnoviti vse podrobnosti, da mi je končno verjel. Še zadnje dvome pa mu je razpršil Cristóbal. Dremajoč v svoji mreži je slišal (in s svojim znanjem angleščine tudi razumel) najin pogovor, zjutraj pa ga je, ko je beseda zopet nanesla na Kenov dvom, še on spomnil, da so hodili do fasade ves čas vsi skupaj in da jaz, četudi bi jo bil našel prej, tega nikomur nisem mogel povedati.

Ken in Dan sta morala zaključiti obisk. Odpeljal sem ju v Xpujil, Atasta pa je ugotovil, da je prejšnji dan izgubil svoj aparat GPS. Medtem ko se je ostala ekipa vrnila na delo v Tamchén, so se Atasta, Enrique in Gaspar zopet odpravili v Lagunito, da poiščejo izgubljeni GPS. Pri iskanju aparata sicer niso imeli sreče, so pa našli vse stele in oltarje, ki jih je nekoč narisal Eric von Euw!

Zgodba o Laguniti

Karl Herbert Mayer, s katerim sva navezala stike že pred mnogimi leti, živi v Gradcu v Avstriji. Čeprav amaterski raziskovalec, je odličen poznavalec kulture Majev in med strokovnjaki uživa velik ugled. Že večkrat mi je omenil Lagunito in me vzpodbujal, naj jo med svojimi terenskimi pregledi skušam ponovno najti. Poslal mi je von Euwove risbe, toda podatki o legi najdišča so bili močno pomanjkljivi.

Karl je Erica von Euwa, ki je več let delal za projekt *Corpus of Maya Hieroglyphic Inscriptions* (CMHI) v muzeju Peabody, srečal aprila 1980 v mehiški prestolnici. Med pogovorom mu je von Euw pokazal risbe mnogih neobjavljenih spomenikov, med katerimi so bili tudi stele in oltarji, ki jih je pred približno dvema letoma dokumentiral na najdišču, imenovanem Lagunita, v Campecheju. Več let kasneje je Karl z dovoljenjem legendarnega Iana Grahama, ki je bil tedaj direktor projekta CMHI, dobil kopije mnogih risb, ki jih hrani muzej Peabody; med njimi so bile tudi tiste, ki jih je napravil von Euw v Laguniti. Med svojimi pogostimi potovanji v deželo Majev je Karl večkrat poskusil najti Lagunito, a brez uspeha. Vedel je samo, da je nekje v bližini Xpujila; med domačini ni našel nikogar, ki bi vedel kaj več, že dolgo pa tudi nihče ni vedel, kje je Eric von Euw, ki se je že davno nehal posvečati Majem in arheologiji. Končno ga je leta 2009 izsledil Karlov ameriški kolega Lee Jones in se po telefonu večkrat pogovarjal z njim, da bi pridobil več podatkov o njegovem odkritju Lagunita. Von Euw je povedal, da je bil tam leta 1977 ali 1978 in da sta ga spremljala dva domačina; eden je imel vzdevek »El Negro«, imena drugega se ni spomnil. Od arheološkega najdišča Chicanná, ki leži ob cesti Escárcega-Chetumal, so se podali proti severu in po osmih urah prišli do aguade, ob kateri so rasla drevesa *ramón*. Po njegovi oceni je bila razdalja od Chicannája do aguade med 10 in 12 kilometrov, do ruševin pa da so hodili še približno dva kilometra in pol.

Lee Jones in Karl Herbert Mayer sta skušala najti oba moža, ki sta nekoč spremljala von Euwa, a sta izvedela, da je »El Negro« umrl, drugi mož pa se je odselil. Na pomoč je priskočil turistični

vodič Nicolás Feldman, ki živi v vasi Valentín Gómez Farías, vzhodno od Becána. Podali so se proti severu, našli dotlej neznane ruševine, ki so jih imenovali Kichpampak, toda iskanje Lagunita ni obrodilo uspeha.

Karl me je o vsem sproti obveščal. Na podlagi tega, kar je povedal von Euw, je bilo mogoče sklepati, da Lagunita leži kakih 15 kilometrov severno od Chicannája. Toda podatek je bil preveč približen in negotov. Razdalja 15 kilometrov je bila samo ocena, smer proti severu pa prav tako. Upoštevajoč možno napako, bi bilo treba prečesati več kvadratnih kilometrov povsem preraščenega terena, kar bi lahko trajalo dneve in tedne. Pred leti smo sicer imeli srečo pri iskanju Altamire, vse druge izkušnje pa so govorile, da si takšnega tavanja, ki je lahko drago in celo povsem brezplodno, ne moremo privoščiti. Tako kot že v prejšnjih sezonah, smo se tudi letos rajši zanesli na letalske fotografije in tako odkrili dve najdišči. Da je eno od teh Lagunita, smo ugotovili šele, ko smo naleteli na okrašeno fasado z vhodom v obliki žrela pošasti in jo primerjali z risbo Erica von Euwa.

Mi smo prišli z vzhoda: odprli smo dobrih 17 kilometrov opuščenega kolovoza in potem po izsekani stezi pešačili še dobre štiri kilometre. Pred več kot tremi desetletji pa je Eric von Euw s spremljevalcema prišel z juga. Če so potovali s konji, so morali uporabiti odprte in dovolj udobne poti. Ko pa je leta 1989 območje postalo zaščiteno kot Calakmulska biosfera, so se poti zarasle in, ker poznavalcev terena ni bilo več, Karl Herbert Mayer in njegovi pomočniki, ki so prav tako prodirali z juga, pri iskanju niso imeli uspeha. Na srečo pa se je prav zaradi teh okoliščin Lagunita ubrnila plenilcev; kot smo kasneje med podrobnim pregledovanjem najdišča ugotovili, tja že dolgo nihče ni zašel – med sorazmerno redkimi roparskimi izkopi ni bilo nobenega svežega.

Karlu sem ob prvi priliki poročal o našem odkritju, on pa je obvestil ameriškega arheologa Josepha W. Balla, enega največjih strokovnjakov za majevsko keramiko. Ball, ki je pred leti preučeval keramiko Becána in se je za naše območje zelo zanimal, je kmalu postregel z novimi zanimivimi podatki: Eric von Euw ni bil prvi arheolog, ki je obiskal Lagunito.

Joe Ball se spominja, da je v Méridi, prestolnici mehiške države Yucatán, nekega dne leta 1972 večerjal z Ianom Grahamom in Jackom D. Eatonom, arheologom, ki je leta 1969 odkril Chicanná in

naslednje leto tam izkopaval, obenem pa je opravljal tudi terenske preglede v okolici. Kot pravi Ball, je Eaton ob tistem snidenju omenil več najdišč, ki jih je bil obiskal, med drugim tudi Lagunito. Prav tako je omenjal, da je bil med njegovimi spremljevalci mož z vzdevkom »El Negro«. Eaton, ki je bil zaposlen na *Middle American Research Institute* univerze Tulane v New Orleansu, ZDA, se je okoli leta 1974 sprl z ustanovo in jo zapustil, s seboj je odnesel vse terenske zapiske in za njim se je izgubila vsaka sled. Joe Ball ga je skušal najti in je v ta namen najel celo detektivsko agencijo. Našel je več oseb z imenom Jack D. Eaton, nekateri so bili celo ustrezne starosti, a nobeden ni bil pravi. Kot pravi Ball, Jack Eaton je preprosto izginil z obličja zemlje, z njim pa tudi mnogi dragoceni podatki. Domneva, da je obiskal Lagunito leta 1968 in o tem kasneje poročal Ianu Grahamu; če mu je omenil spomenike z napisi, je najbrž prav zato Graham, ki je vodil epigrafski projekt, posredoval, da se je tja čez nekaj let ponovno podal Eric von Euw.

In zdaj smo prišli mi. Treba bo natančno dokumentirati portal, stele in oltarje, pa seveda napraviti načrt mestnega jedra; dela bo veliko, mi pa bomo morali naslednje tedne vsak dan pešaćiti od tabora na kolovožu?

Nova pridobitev

Ker druge rešitve ni bilo na vidiku, smo začeli popravljati pešpot proti Laguniti. Da bi jo napravili manj utrudljivo za hojo in jo čimbolj skrajšali, smo jo hoteli bolje očistiti in izravnati nepotrebne zavoje.

Na letalskih fotografijah sem videl, da leži nedaleč od te poti proti jugu in približno kilometer in pol vzhodno od najdišča aguada. Če je to tista aguada, mimo katere je nekoč šel Eric von Euw s spremljevalcema, in če so najdišče imenovali prav po njej, je bilo pričakovati, da ima vodo – kotanjam, ki ne ohranjajo vode skozi vse leto, domačini pravijo *aguada*; *lagunita* pa je po-manjševalnica besede *laguna*, s katero označujejo jezera, ki se ne izsušijo. Predlagal sem Atasti, da preveri zadevo in mu posreduje koordinato. Ko smo med čiščenjem prišli do primerne točke, sta z Enriquejem skrenila s poti proti jugu. Vrnila sta se čez nekaj ur.

»Nič; izsušena,« je rekel Enrique in svoje besed podprl z malodušnim obrazom. Atasta je resno prikimal, potem pa izvlekel iz nahrbtnika fotoaparata, ga prižgal in mi ga pomolil.

»Takole izgleda.«

Izsušenih aguad, z visoko travo in grmovjem, sem videl že veliko. Brez posebne volje sem vzel fotoaparata, toda razpoloženje se mi je hipoma spremenilo:

»Kaj?! Takšna je?!«

Na fotografiji je bilo jezero, polno vode! Takšne potegavščine sem bil lahko samo vesel. Na moje navdušenje se je odzval Enrique z gromkim smehom, Atasta pa je zadovoljno pripomnil:

»Velika je, prav lepa.«

»Ta se nikoli ne izsuši; in voda je zelo čista,« je še dodal Enrique.

Torej nisem upal zaman. Prav verjetno je to res tisto jezerce, ki ga je omenjal von Euw in po katerem je bližnji *reinado* dobil ime Lagunita.

Glede preskrbe z vodo bodo torej težave manjše. Ampak skrbi ni bilo konec: če postavimo tabor na kolovozu, bomo morali še vedno vsak dan prehoditi več kot osem kilometrov, poleg naporov, ki nas čakajo na samem najdišču. Bilo bi idealno, če bi lahko

postavili tabor nekje tu blizu jezera. Ampak kako prenesti vso opremo, dobavljati hrano ...?

Ko smo zvečer skupaj razmišljali o najprimernejši rešitvi, je Enrique pripomnil:

»Če bi imeli *cuatrimoto*, bi bilo vse veliko lažje.«

»*Cuatrimoto*?« se je zdaj posvetilo tudi meni. Enrique je imel v mislih seveda terenski štirikolesnik (angleško *quad* ali ATV, *all terrain vehicle*). Pri nas ta vozila služijo bolj za zabavo in šport, tam pa poznajo predvsem njihovo praktično uporabnost – ker vozi tako rekoč čez drn in strn, je s to 'igračo' mogoče priti marsikam in jo celo otovoriti.

»Za štirikolesnik bi bilo dovolj očistiti ozko pot med drevjem; lahko bi postavili tabor bliže najdišču,« je nadaljeval Enrique.

»Kaj pa tovor, vsa oprema ...?«

»Vse lahko naložimo, samo večkrat bo treba peljati ...«

»... pa generator? Ta je velik in težak ...«

Nakladanje
štirikolesnika
med selitvijo.

»... ga privežemo, to sploh ni problem ...,« je z obrazom in glasom poznavalca zagotovil Enrique. Miguel in Cristóbal sta takoj pritrdila.

»Poznaš koga, ki ga ima? Pa koliko bo hotel za najem?« sem na glas razmišljal, potem pa sem se spomnil – uprava Calakmulske biosfere ima več štirikolesnikov!

Naslednje jutro sem se povzpел na zidove gornjega templja na najvišji piramidi v Tamchénu; samo tam je bilo namreč mogoče ujeti signal mobilne telefonije. Poklical sem direktorja biosfere. To je bil inženir José Zúñiga Morales, ki sem ga spoznal že prejšnje leto, tokrat pa sva sodelovala v zvezi s predlogom za Unescovo razglasitev južnega dela biosfere kot mešane naravne in kulturne dediščine. Prosil me je za pomoč pri utemeljitvi kulturnih vidikov

Tudi generator
je srečno prispel
v tabor.

predloga, saj so prav naše odprave v prejšnjih letih odkrile skoraj vsa arheološka najdišča na ozemlju, ki naj bi bilo uvrščeno na seznam svetovne dediščine (takrat še nisem vedel, da bo do te razglasitve res prišlo junija 2014, na konferenci Unesca v mestu Doha v Katarju). Pepe Zúñiga je na moje vprašanje odgovoril brez pomišljanja – posodil nam bo kar dva štirikolesnika.

To je bila prava odrešitev: tabor bomo lahko postavili veliko bližje najdišču. Ob poti, ki smo jo izsekali, smo izbrali primerno mesto pod visokimi drevesi, komaj pol kilometra severno od jezera. Do najdišča nas je še vedno ločil poldrug kilometer, ampak katera koli točka dlje proti zahodu bi bila manj primerna, ker se je teren začel spuščati v *bajo*, razen tega bi se oddaljili od vode.

Ob prvi priliki, ko smo odšli v Xpujil po nakupih, smo pripeljali štirikolesnika in po zaključku del v Tamchénu preselili tabor. Najprej smo vso opremo in živež prepeljali do konca odprtega kolovoza in jo razložili, potem pa je Enrique tritonca odpeljal dobra dva kilometra nazaj in ga pustil na oni strani 700 metrov širokega mokrišča: če nas preseneti daljši naliv – in deževja je bilo že prejšnje tedne nenavadno veliko za ta letni čas – se namreč ta *bajo* lahko sprevrže v oviro, ki bo za tritonski tovornjak nepremostljiva. Zatem smo s štirikolesniki prepeljali vso opremo v novi tabor, za kar je seveda bilo potrebnih več voženj.

Enrique je bil pri tej operaciji glavni mojster in je, tako kot že večkrat poprej, pokazal svoje sposobnosti in iznajdljivost. Za prevezovanje tovora smo nabavili dve stari traktorski zračnici in jih razrezali na dolge trakove. Gumijasti trakovi so bili veliko primernejši kot vrvi, ker se niso zajedali v kartonaste škatle in jih je bilo mogoče veliko bolj zategniti. Med razporejanjem tovora na prednji in zadnji prtljažnik je bilo treba paziti tudi na primerno ravnovesje. Najbolj me je skrbel prevoz skoraj 100 kilogramov težkega električnega generatorja, a tudi ta je srečno prispel v novi tabor. Fantje so ga trdno privezali, na najbolj kočljivih mestih na poti pa so ga tudi podpirali, da ne bi prevrnil vozila.

Sama vožnja je bila posebno zahtevna. Da bi jo usposobili za štirikolesnike, smo stezo že v prejšnjih dnevih še nekoliko razširili, zgladili nekatere nepotrebne ovinke in jo bolj temeljito očistili: odstraniti je bilo treba vse štrclje posekanega rastja, na katerih bi se predirale pnevmatike, in debla mnogih padlih dreves, preko katerih bi lahko stopali, nismo pa mogli voziti. In še vedno je

Jezero vzhodno
od najdišča
Lagunita.

bila pot vse prej kot gladka in lahka za vožnjo: da ne bi izgubljali časa in energije, smo izsekali le ozko stezo, dovolj široko le za štirikolesnik. Vijugala je med večjimi drevesi, saj teh nismo želeli – in v zaščiteni biosferi tudi nismo smeli – podirati, in po tleh so se zvijale neštete korenine dreves. Vrh tega je pot prečkala številne vrste kamnov, ki so nekoč sestavljali ograde za obdelovalne parcele, ostanke nekdanjih hiš, spremenjenih v manjše in večje groblje, umetne terase ... Tovrstni sledovi davnega življenja, ki so razodevali, da je bilo obsežno ozemlje okoli mestnega jedra Lagunita zelo gosto poseljeno, so bili posejani povsod, tako da se jim ni bilo mogoče izogniti.

Zaradi vsega tega je bila vožnja po tej poti posebno doživetje. Štirikolesnik je rohnel in kar naprej poskakoval, krmilo je bilo treba čvrsto držati, da ga udarci koles ob korenine in kamne niso vozniku iztrgali iz rok in preusmerili vozilo v bližnje drevo, razen tega je bilo treba paziti, da tovor, naložen na prednjem in zadnjem prtljažniku, ne bo končal na tleh zaradi trka ob kakšno drevo ob

poti. Poleg mnogih voženj ob sami selitvi, ki je trajala dva dni, je tudi kasneje po tej stezi potekal reden promet. Iz Xpujila smo, kot vedno, občasno pripeljali nove zaloge živeža s kamioneto, ki je ostala parkirana na koncu odprtega kolovoza, od tam pa smo proviant v manjših količinah vozili v tabor s štirikolesnikom. Čeprav je bil glavni voznik Enrique, sem se priučil tudi jaz in zaključil, da je v primerjavi s to spretnostno slalom vožnjo, pri kateri je bila vseskozi potrebna popolna koncentracija, vsak adrenalinski park bolj otroški vrtec.

Kljub previdnosti smo morali večkrat krpiti predrte pnevmatike. Ker se mnogim trkom ob kamenje in rastje ni bilo mogoče izogniti, so se natrgali tudi plastični ščitniki za podvozje in jih je bilo treba pogosto popravljati in prevezovati z žicami. Večje nezgode pa k sreči nismo imeli.

Od tabora smo tudi do jezera izsekali dovolj udobno pot, da smo lahko vodo dovažali na štirikolesnikih. Velikost jezera, ki je nekako ovalne oblike, se gotovo spreminja v odvisnosti od padavin; med našim bivanjem je po dolgem merilo okoli 100 metrov. Da smo lahko zajemali čim čistejšo vodo, smo kot ponavadi preko

Kuharica Magda pri 'štedilniku' v taboru pri Laguniti.

blatnega obrežja zgradili preprosto konstrukcijo iz debel tanjših dreves, v bližini pa smo očistili manjši prostor in ga uredili za pranje perila, pa tudi za kópanje. Tam smo lahko bili z vodo naravnost potratni, obenem pa smo zmanjšali potrebo po transportu vode v tabor. Res je, da so romantičnost prhanja ob jezeru kazile trume obadov ali – odvisno od ure – komarjev, zato si je vsakdo uredil svoj prostor za higienske potrebe tudi v taboru. Ne glede na to pa je bližina stalnega vira sladke vode pomenila – v tistih razmerah – pravo razkošje. Fantje so ob prvi priliki nabavili celo trnke, kajti poleg krokodila, ki je tu in tam zlezal na obrežje, je bila v jezeru tudi množica rib, s katerimi nam je kuharica Magda popestrila jedilnik.

Tabor je bil prijeten, čeprav je bilo tako kot prejšnje leto nenavadno veliko škorpionov. Prav tako smo zasledili nekaj zoprnih poljublajočih stenic, pa tudi kakšna koralna kača se je pojavila. V zadnjih dnevih, ko je vse pogosteje deževalo, so se namnožile žabe, ki so postale v taboru kar preveč domače, poleg tega da so večere popestrile s svojimi huronskimi koncerti.

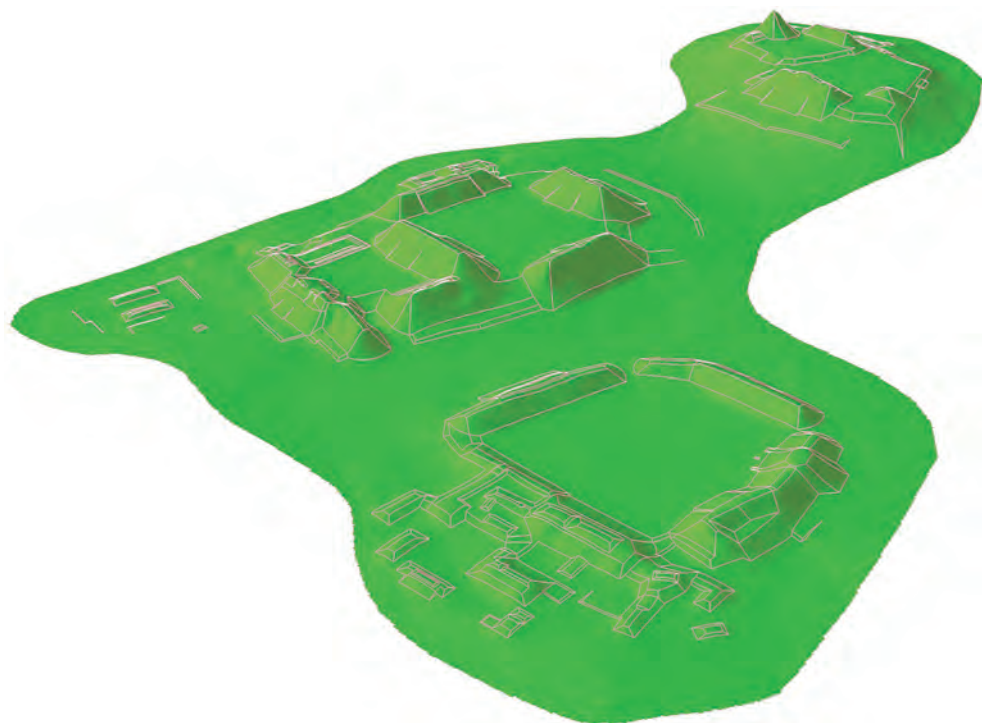
Še preden smo preselili tabor, nas je zapustil Atasta. Bil je dogovorjen s kanadsko ekipo arheologov, da sodeluje pri njihovih raziskavah v Yaxnohcahu. Nadomestila ga je Arianna Campiani, italijanska arhitektka, ki že več let živi v Mehiki, kjer se je posvetila arheološkemu delu in opravila doktorat na temo majevske arhitekture. Tako je namesto Ataste Alešu zdaj pri kartiranju pomagala Arianna, ki je poleg tega dokumentirala tudi zoomorfni portal in druge podrobnosti arhitekture. Pri meritvah je prizme treba postaviti na mnoge točke in tako rekoč prečesati vse; tako ni čudno, da so fantje prav pri tem delu našli tudi – Atastov GPS.

Znani in neznani Maji

Mestno jedro Lagunite sestavljajo tri skupine monumentalnih stavb, ki so razporejene okoli štirih večjih trgov in nekaj manjših dvorišč. Zoomorfni portal, ki je na zahodnem robu severozahodnega kompleksa, je po vsej verjetnosti označeval glavni vhod v upravni in verski center. Iskali smo sledove avenije, ki je bržkone vodila proti portalu iz zahodne smeri, našli pa smo samo raven, morda umetno izravnani prostor, na katerem je bilo marsikje videti obdelane kamne in nekaj nizkih struktur, takoj proti severu pa dve vzporedni podolgovati groblji, torej ruševine igrišča za obredno igro z žogo. Položaj igrišča v bližini domnevne avenije je spominjal na zahodni kompleks v Chactúnu: tudi tam je igrišče na nižje ležečem terenu zunaj največje koncentracije stavb, ob njem pa je bil speljan *sacbé* proti jugovzhodni skupini.

Zahodni kompleks Lagunite, z dvema trgoma, je največji in zgrajen na vzvišenem terenu. Proti jugu se ob prvem obisku nismo podali, ker v tej smeri teren pada, vegetacija je gostejša in nismo slutili, da je nekaj destimetrov naprej še en obsežen trg z večjimi stavbami. Zato tudi nismo videli stel in oltarjev, ki ležijo prav tam in ki jih je nekoč zrisal Eric von Euw, našli pa so jih šele Atasta, Enrique in Gaspar, ko so brez uspeha iskali izgubljeni GPS.

Na stavbi, ki omejuje severozahodni kompleks z vzhodne strani, je eno stopnišče omogočalo dostop s trga, ostanki drugega pa so vidni na vzhodni strani. Gotovo je od tod vodila pot do kakih 100 metrov oddaljene zahodne in največje stavbe vzhodnega kompleksa, saj je tudi ta imela stopnišči na obeh straneh. Na nižjem vmesnem terenu smo našli dve na tleh ležeči in neokrašeni steli, ki sta nekoč verjetno stali ob poti. Vzhodni kompleks leži na naravni vzpetini, ki je bila umetno predelana, tako da daje vtis akropole z dvema nivojema. Piramidalni tempelj, ki se dviga na ploščadi na severni strani, dosega preko 15 metrov višine nad naravnim terenom in je najvišja stavba te skupine; na severnem pobočju ruševine je še vedno izpostavljen del fasade s fino obdelanimi kamni.

Sodeč po keramiki, ki smo jo našli na površini, je bila Lagunita naseljena že v predklasični dobi, od sredine 1. tisočletja pr. n. št. naprej, največji razcvet pa je doživela v pozni klasični dobi.

Poleg petih reliefno obdelanih stel in treh oltarjev, ki jih je skiciral že Eric von Euw, smo našli še nekaj gladkih, neokrašenih spomenikov. Napisi na stelah in oltarjih so precej poškodovani in Octavio je lahko razvozlal le nekaj koledarskih glifov. Najbolj zanimiva je Stela 2 z datumom 9.14.0.0.0 6 Ahau 13 Muan, ki ustreza 1. decembru leta 711 n. št. Datum dolgega štetja ni v celoti ohranjen, a ga je na osnovi drugih koledarskih podatkov Octavio lahko zanesljivo rekonstruiral. Glede na to, da datumi v Chactúnu, ki leži 10 kilometrov proti severu, ustrezajo letom 731 in 751, je mogoče sklepati, da sta obe najdišči dosegli svoj vrhunec prav v prvi polovici osmega stoletja. Naključje?

Najbrž ne. Spomnimo se, da vsi datumi, ki so vklesani na stele v Oxpemulu, obsegajo sorazmerno kratko obdobje, od 731 do 830 n. št., spremna besedila pa navajajo na mišljenje, da je bil vzpon Oxpemula povezan z zatonom dinastije Kaan. Kot smo že omenili, je Calakmul, kjer je imela ta dinastija svoj sedež v

Mestno jedro Lagunita, pogled proti severovzhodu (model: Aleš Marsetič).

pozni klasični dobi, leta 695 premagala vojska Tikala. To je bil hud udarec, ki je vladarje Calakmula bržkone močno oslabil, še en in dokončen poraz pa so doživeli leta 736. Verjetno so se prav zaradi teh dogodkov posamezni deli ozemlja, ki so bili prej pod nadzorom Calakmula, otresli tega jarma, lokalni oblastniki pa so začeli postavljati svoje spomenike.

Zoomorfna fasada v Laguniti nas je seveda zelo razveselila; tako dobro ohranjene arhitekture doslej še nismo našli. Posebno nepričakovana pa ta najdba ni bila: tovrstni portali so ena od najbolj izstopajočih značilnosti najdišč, ki ležijo nedaleč proti jugu in na katerih prevladuje arhitekturni slog Río Bec. Bolj nas je presenetilo dejstvo, da nismo naleteli na druge značilne elemente tega stila. Namesto palač, opaženih s fino obdelanimi kamni in mozaičnim okrasjem, se tako kot v Laguniti tudi v Tamchénu in Chactúnu bohotijo voluminozne stavbe, razporejene okoli velikih trgov, številni piramidalni templji in kamniti spomeniki z napisi. Nasprotno pa so v Becánu, Chicannáju, Hormigueru, Xpujilu in drugih najdiščih tipa Río Bec arhitektonski kompleksi tipično manjši in sestavljeni iz manjšega števila stavb, stele z napisi so redke, namesto pravih piramidalnih templjev pa prevladujejo palače z vitkimi, nefunkcionalnimi stolpi. Čeprav sta Chactún in Lagunita doživela svoj vzpon v istem času kot naselja na območju s slogom Río Bec, veliko bolj spominjata na tradicijo Petén, ki je bila razširjena na obsežnem okoliškem ozemlju v osrednjih nižavjih polotoka Jukatana.

Kaj pomenijo posebnosti, po katerih izstopa območje Río Bec v pozni klasični dobi? Kako lahko razumemo, da je bila podobna arhitektura v rabi tudi okoli 100 kilometrov proti severu, na območju Chenes, medtem ko se v Chactúnu, Laguniti in Tamchénu, ki ležijo na vmesnem ozemlju, nova moda skoraj ni prijela? V kolikšni meri te regionalne razlike odsevajo politično organizacijo in trgovske in druge povezave med posameznimi ozemeljskimi enotami v tistem času? To so vprašanja, na katera trenutno nimamo odgovorov.

In kaj pomenijo spomeniki, ki so bili nekoč postavljeni, kasneje pa prelomljeni in prestavljeni? Teh primerov je posebno veliko v Chactúnu, pa tudi v Laguniti je Octavio ugotovil, da je bila ena od stel v nekem trenutku obsekana, torej preoblikovana. Za zdaj imamo samo tri datume, vklesane v stele; dva sta v Chactúnu, eden

v Laguniti, a vsi so iz prve polovice osmega stoletja. Sklepamo lahko, da je bilo to obdobje razcveta, ko so lokalni vladarji postavljali kamnite spomenike in s tem povečevali svojo moč, ki je nemara sovpadala z zatonom Calakmula in dinastije Kaan, toda njihova slava je bila kratkotrajna. V bližnjem Becánu, kjer so bila že pred leti opravljena obsežna izkopavanja, so analize keramike pokazale, da je prav sredini osmega stoletja sledilo nekaj desetletij, v katerih je prebivalstvo upadlo, mnoge stavbe so bile zapuščene, šele v devetem stoletju pa so se pojavili novi tipi keramike, po katerih je mogoče sklepati, da so jih prinesli novi prišleki. Če je bilo dogajanje podobno tudi v naših treh mestih, je mogoče razumeti, zakaj so toliko prej postavljenih stel prelomili, preoblikovali, jih predstavili drugam ali celo postavili na glavo. Takšne primere sekundarne rabe stel in oltarjev poznamo tudi z drugih najdišč v majevskih nižavjih, še vedno pa ne vemo, kaj natančno se je dogajalo, kaj se je zgodilo s prebivalci, ki so spomenike prvotno postavili, in od

Enrique in
Gaspar pri Steli
6 v Laguniti.

Oltar 2 v Laguniti je nenavadne žebljaste oblike.

kod so prihajali novi. To so bila zadnja desetletja pred dokončnim propadom klasične kulture Majev v osrednjih in južnih nižavjih, obdobje, ki ima še vedno veliko neznank.

Med uganke, ki jih postavljajo Chactún, Lagunita in Tamchéen, pa sodijo tudi nekatere posebnosti, kakršnih doslej nismo poznali. Ker so Maji običajno pisali v dvojnih stolpcih, od zgoraj navzdol in od leve proti desni, imajo napisi na spomenikih praviloma parno število stolpcev, na Steli 2 v Laguniti pa so samo trije. Poleg tega datum dolgega štetja na tej steli ni popoln; podatkov je dovolj, da ga je mogoče rekonstruirati, je pa kljub temu nenavadno, da manjka število dni. Majevski oltarji so praviloma cilindrični, nekateri so v obliki kvadrov, dva oltarja v Laguniti pa imata nenavadno žebljasto obliko; daljši in ožji spodnji del, ki je bil najbrž vkopan, preide v širši gornji del. V Tamchéenu so desetine čultunov posejane v samem mestnem jedru. Čeprav jih je nekaj porušenih ali zapoljenih z materialom, ki se je nakopičil skozi stoletja, so nekateri

še vedno globoki 10 metrov in več. Čultuni so sicer zelo pogosti na majevskih najdiščih, toda nikjer še zdaleč niso tako globoki, posebnost Tamchéna pa je tudi njihova velika koncentracija v samem upravnem in ceremonialnem središču nekdanje naselbine. In končno, spomnimo se še Chactúna, ki je edino doslej znano najdišče, kjer so bili najdeni kamniti spomeniki z motivi, izdelanimi v prilepljenem štuku, ne le na Steli 1, ki s svojimi velikimi hieroglifi posebej izstopa, temveč tudi na Steli 14 in še na močno poškodovanem fragmentu drugega spomenika.

Ali so bili Tamchén, Lagunita in Chactún res nekaj posebnega v majevskem svetu? Ali pa se nam omenjene posebnosti zdijo ne- navadne ali kar edinstvene samo zato, ker ne poznamo sosednjih najdišč? To slednje se zdi bolj verjetno, če se spomnimo, da se proti severu razširja obsežno, arheološko povsem neraziskano območje. Prav tam se morda skrivajo odgovori na mnoga vprašanja, ki nas mučijo. Arheologija Majev je v zadnjih desetletjih napredovala s pospešenimi koraki, toda nekateri težko dostopni predeli še vedno ostajajo *terra incognita*, neznank je še vedno veliko in razrešile jih bodo lahko samo prihodnje raziskave.

Potop

V so noč sem se premetaval po postelji, ne da bi lahko zares zaspal. Po pločevinasti strehi je oglušujoče ropotal dež, ki je lil neprekinjeno že od prejšnjega popoldneva, od časa do časa pa se je naliv sprevrgel še v nevihtno ujmo, ki je z bliski in ušesa parajočim grmenjem besnela nad pokrajino.

Bil sem v koči, ki sta mi jo v svojem hotelu dodelila Rick in Diane. Vstal sem ob prvem svitu in se odpeljal proti Chetumalu. Bil je 2. junij 2014 in naše delo v Laguniti se je bližalo koncu. Da izplačam delavce, sem moral po denar v Chetumal, kajti v Xpujilu ni banke. O zajtrku nisem razmišljal; še isti dan sem se hotel vrniti v tabor; le kako jim je šlo v tem nalivu?

Med potjo je dež nekoliko ponehal. Malo pred vasjo Nicolás Bravo je na cesti stala kolona vozil. Ko sem pripeljal bliže in se ustavil, sem videl tudi vzrok: cesta je bila poplavljena v dolžini okoli 70 metrov. Ne samo poplavljena; čeznjo je leno tekla reka, ki je tu nikoli ni bilo. Ko sem ravno pretehtaval situacijo, se je oglasil eden od mož, ki so stali ob cesti:

»Ampak tale pride čez,« je pokazal na mojo kamioneto. »Visoka je. Pravkar je ena taka prevozila.«

Zahvalil sem se za vzpodbudo in skočil nazaj v avto, ko je pritekla k meni mlajša ženska, otovorjena z nekaj torbami in vrečami; za roko jo je držala kakih pet let stara hčerka:

»Naju vzamete s seboj? Lepo prosim, gospod! Nujno moram priti v Chetumal. Prišla sem s tistim kombijem, ampak ne more čez.«

Odprl sem vrata in obema pomagal, da sta vstopili. Vklopil sem štirikolesni pogon in pognal vozilo v vodo. Globina se je večala, voda je segala že skoraj do vrat, kamioneta pa je kljub mojemu besnemu tiščanju pedala za plin izgubljala hitrost. Šele zdaj me je prešinilo, kako nepremišljena je bila moja usluga, ko sem materi in otroku ponudil prevoz; še njiju sem spravil v nevarnost. Sunkovito sem prestavil v prvo, prišel nekje do sredine, kjer je bilo najgloblje, in končno začutil, da je začelo vozilo zopet pospeševati.

»Smo že čez,« sem z olajšanjem potolažil sebe in sopotnici. Ampak za zmago slavje je bilo prezgodaj. Že čez nekaj kilometrov, onstran vasi Nicolás Bravo, nas je čakala še ena kolona vozil. Takoj je postalo jasno, da je tu stvar veliko bolj brezupna. Pred nami je bila zopet reka, ki je tekla čez cesto, le da je ta bila široka dobrih 150 metrov. Celo večji tovornjaki, med njimi dva priklopnika, si niso upali čez.

Pridružil sem se nekaj možem, ki so stali ob vozilih pred nami, se pogovarjali in nemočno opazovali prizor.

»Tisti avtobus se je zapeljal pred nekaj minutami,« je pripomnil nekdo in pokazal z roko. »Voda ga je odnesla na rob ceste. Imel je srečo, da se ni prevrnil.«

Avtobus je stal sto metrov pred nami v vodi, močno nagnjen, očitno prav na robu cestnega nasipa.

Modrovali smo, kaj narediti, po katerih poteh bi bilo mogoče najti obvoz, toda vsako takšno iskanje bi bilo zelo tvegano – če je poplavljen ta, glavna in asfaltirana cesta, kaj nas lahko čaka na stranskih, ki povezujejo samo manjše vasi?

Kaj zdaj? Bil sem ujet med dvema rekama, ki sta tekli čez cesto, z vzhoda pa so se po kratkem zatišju zopet grozeče hitro bližali črni oblaki.

Nazaj moram, ni druge rešitve. Prvo oviro sem enkrat že prevozil, menda jo bom še enkrat.

»Tam je voda gotovo že malo upadla,« je nekdo tolazil sebe in mene. »Že kakšni dve uri skoraj ni deževalo.«

Ko smo se vrnili do tja, je bilo jasno, da je bila ta napoved preveč optimistična. Vode ni bilo nič manj kot prej. Moji sopotnici sta bili še vedno z mano, saj jima drugega ni preostalo. Ohrabren s prvo zmago, sem ponovno pognal kamioneto in takoj zatem ugotovil, da sem se prenaglil: z druge strani je pravkar zaoral v vodo velik priklopnik, ki se je grozeče bližal. Nisem smel preveč obračati volana, da ne bi zdrsnil s ceste, ki je ni bilo videti. Ženska ob meni je kričala »Zaleteli se bomo! Zaleteli se bomo!«, njena hčerka pa jo je podpirala z nič manj glasnim jokom. Tiščal sem nogo na plin in lahko obračal volan na desno. Tudi tovornjak je na srečo nekoliko zavil, zapeljal mimo po moji levi komaj kak meter stran in nas popolnoma preplaval s pljuski vode, ki so jo odrivala njegova kolesa tako divje, da so nas sunki valov skoraj ustavili. V prvi prestavi sem s sklopko uravnaval tek motorja, da

ni ugasnil, dokler ni po nekaj sekundah, ki so se zdele neskončno dolge, kamioneta premagala upor premikajoče se vodne mase in se pospešeno prebila na drugo stran poplavljenega odseka.

Gospa ob meni se je polagoma umirila, visoki toni njenega glasu so se znižali, a ni nehala govoriti in se zahvaljevati Bogu. Tudi sam sem ji pritegnil. Nam je pomagala sreča ali božja previdnost? Ne vem, a bilo bi prevzetno verjeti, da smo se izkopal iz nevarnosti samo zaradi mojih sposobnosti ...

V Xpujilu sem se ustavil na avtobusni postaji. Tu sta moji sopotnici izstopili, ker da bosta za zdaj ostali pri sorodnikih, sam pa sem se moral pozanimati o razmerah na cesti proti Escárcegi – to je bil namreč drugi najbližji kraj z bankami, oddaljen 150 kilometrov proti zahodu. Poiskal sem voznika avtobusa, ki je pravkar pripe-ljal od tam in bil namenjen v Chetumal. O poplavljeni cesti proti Chetumalu je bil že obveščen in je povedal, da bo moral napraviti več sto kilometrov dolg ovinek preko kraja Peto v državi Yucatán, da pa je cesta proti Escárcegi prevozna brez težav.

Odpeljal sem se naprej v Río Bec Dreams, kjer me je Diane, ki sem jo pred nekaj minutami poklical, že čakala z zajtrkom. Ravno se je odpravljala po opravkih v Chetumal, a jo je moja zgodba prepričala, da danes to pač ne bo mogoče.

Čez pol ure sem bil zopet na cesti, tokrat v nasprotni smeri. Že spet je deževalo, nekaj kilometrov pred Conhuásom pa sem tudi opazil, da narašča temperatura motorja. Vode v hladilniku je bilo dovolj, ventilator je deloval in jermen je bil zategnjen. Je morda pokvarjena sklopka ventilatorja, ki zato ne dosega dovolj obratov?

Poklical sem Ciriaca. Do njegove vasi Constitución ni bilo več daleč, dobrih 20 kilometrov. Gotovo je tam kak mehanik. K sreči Ciriaco ravno tedaj ni bil v Uxulu z nemško ekipo, temveč po nakupih v Escárcegi. Posredoval je, da me je v vasi Constitución čakal njegov prijatelj Pancho, ki sicer ni avtomehanik, a o teh rečeh marsikaj ve. Tudi Pancho ni ugotovil, kje je napaka, je pa organiziral rešitev: kamioneto bom pustil tam, da jo bo pregledal avtomehanik, v Escárcego pa me bo odpeljal nekdo drug. Pomislil je na sovaščana Víctorja, ne samo zato, ker ima avto, temveč tudi zato, ker njegov brat Enrique dela z nami. Najprej sva našla njegovega očeta, ta pa je takoj poslal po Víctorja, ki se je kmalu pripeljal in bil pripravljen pomagati brez oklevanja; vse kaže, da Enrique kaj prav slabega o meni ni govoril ...

Odpeljala sva se v Escárcego, kjer sem dvignil denar, in se vrnila v Constitución, dež pa ves ta čas ni ponehal. Mehanik je ugotovil, da je res pokvarjena sklopka ventilatorja. Popraviti je ni mogel, ker ni imel rezervnega dela, a je rekel, da do Xpujila gotovo pridem, če ne pretiravam z brzino. Res sem prispel, malo pred peto uro popoldne, tako da sem ravno še ujel avtomehanika v delavnici. Sklopko je kmalu snel, ampak tesnoba se še ni polegla: čeprav ima *Pata de Jaguar* ('Jaguarjeva šapa'), glavna xpujilska železnina in trgovina z rezervnimi deli, marsikaj na zalogi, so z deli za mojo uvoženo kamioneto vedno težave. Prodajalec je vzel staro sklopko in brez besed, ne da bi dajal kakršno koli upanje, izginil v skladišče. Ampak danes je bil kljub tolikim nevšečnostim srečen dan: vrnil se je s pravim nadomestnim delom, ki je bil kmalu na svojem mestu v vozilu.

Za povratek v tabor je bilo že prepozno. Prespal sem v Río Bec Dreams in se zgodaj zjutraj odpravil. Med vožnjo po cesti so mi po glavi rojile misli brez pravega reda. Razlogov za zaskrbljenost je bilo več kot dovolj. Dež je ponehal šele ponoči. Le kakšen je kolovoz? Kako so preživel v taboru? So zaključili delo? Da ni bilo kakšne nezgode? Pred nekaj dnevi so med meritvami naleteli na strupeno mokasinko, po dežju pa je vse golazni še več ...

Vklopil sem štirikolesni pogon in reduktor, zapeljal s ceste in zaoral v blato, ki ga že na začetku kolovoza ni manjkalo. Vodni tok, ki ga je prečkal po prvem kilometru, je bil že strahljivo visok, a ga je kamioneta premagala. Morda pa ni tako hudo?

Čez naslednje vzpetine je šlo gladko. Prvi *bajo* je bil poplavljen, a kratek in vode je bilo malo; tudi tu je šlo brez težav. Naslednji je bil daljši in z globljo vodo. Ustavil sem in si ga skušal ogledati, toda po vijugastem kolovozu ni bilo videti, kako daleč sega poplavljeni odsek. Vzel sem zalet, pritisnil na plin in prevozil tudi tega. Kamioneta se mi je zazdela nepremagljiva, a le za nekaj trenutkov. Naslednji poplavljeni *bajo* je bil dolg več sto metrov; motor je rohnel, kamioneta je poskakovala in drsela po blatni podlagi levo in desno. Z neprestanim sukanjem volana sem s težavo ohranjal smer in se izogibal drevesom ob poti; blatna voda je v curkih brizgala na vetrobranska stekla; tu in tam se je kamioneta nevarno pogreznila, zdelo se je, da bo omagala, motor se je dušil, vode pa ni in ni bilo konec ...

Pa začuda ni omagala. Premagala je vse poplavljene odseke, tudi tiste, ki so se zdeli brezupni. Šele zdaj mi je postalo zares jasno, kako pomembne so prave pnevmatike. Prav lani sem kupil nove, posebej za blato; prejšnje so bile tipa *all terrain*, a po izkušnjah z njimi ne bi prišel daleč. Je že res, da ima kamioneta tudi vitel, ampak sam bi se s takimi manevri, če bi obstal v blatu, močno namučil, tudi zato, ker so poplavljeni predeli ravno mokrišča, *bajos*, kjer je malo primernih dreves, na katera bi bilo mogoče privezati kabel.

Prispel sem do kraja, kjer je bil parkiran tritonski tovornjak. Čezenj je bila razpeta cerada, na njem pa je bilo že zložene nekaj naše opreme; torej so že začeli s selitvijo. Ampak zakaj so ponjavo privezali na drevesa tako, da so mi zaprli pot? Ker drugače ni šlo? Ali so mi mogoče hoteli povedati, naj ne peljem naprej? Le nekaj metrov naprej se je začel največji *bajo*. Gotovo je vseh 700 metrov kolovoza čezenj globoko pod vodo, ki je segala skoraj do tovornjaka. Naj vendarle odstranim vrvi in poskusim?

Ravno sem razmišljal o tem, ko zaslišim ropot motorja. Čez nekaj trenutkov se je izza ovinka prikazal Enrique na otovorjenem štirikolesniku. Kolovoz je bil videti kot potok, iz katerega je na pol potopljeno vozilo polagoma izplavalo.

Ponjava, privezana čez pot, je bila res sporočilo.

»Ves *bajo* je poln vode. Tu čez ne bi prišel,« je rekel Enrique.

»Kje pa so ostali?«

»Že prihajajo, peš. Drugi štirikolesnik pa vozi Cristóbal.«

Res so kmalu pribredli, vsak s svojo prtljago, kolikor so je lahko nosili, premočeni, a še vedno dobre volje; še ena avantura pač. Pripeljal je tudi Cristóbal. Štirikolesnika sta bila res pravi blagoslov, že nekaj tednov. Nobena ovira ni bila prehuda.

Kot so kmalu povedali, so včeraj zaključili delo v Laguniti, Enrique pa je z nekaj vožnjami tudi že prepeljal del opreme na tovornjak. Danes navsezgodaj so podrl tabor in se podali na pot. Ker me včeraj ni bilo, so me pričakovali danes, sicer pa so v vsakem primeru – tudi če me ne bi bilo – morali čimprej pobrati šila in kopita. Tudi tu je namreč deževalo kot za stavo in tabor so preplavili potoki vode.

Vprašanje je seveda bilo, kako bi prišli ven sami s tritoncem. Povedal sem, da bo povratek vse prej kot enostaven. V blatu bomo

videli, do kod pride tovornjak, potem pa ga bomo vlekli z mojo kamioneto, ki jo bomo s kablom z vitla nekam privezali.

Naložili smo vso opremo na vozili, jo primerno prekrili, kajti zopet je začelo deževati, in se pripravili na odhod. Počakali smo Cristóbala, ki se je s štirikolesnikom vrnil v tabor po nekaj preostale opreme, naložili še to in krenili.

Prvih nekaj ur smo napredovali kar dobro. Tritonec za mano je sicer skoraj v vsakem blatnem predelu obtičal, a smo ga privezali na mojo kamioneto in izvlekli. Prvi poskus, brez vitla, je bil neuspešen, kar je bilo pričakovati – polno naloženega tritonskega tovornjaka enainpoltonski pick-up pač ni mogel izvleči iz blata. Še dobro, da sem lani nabavil dober vitel, s štirimi tonami vlečne moči. Izvlekli smo kabel in ga privezali na dovolj oddaljeno drevo pred nami ali okoli več manjših. S pomočjo dobrih pnevmatik, štirikolesnega pogona in kabla, ki ga je navijal elektromotor, je kamioneta s privezanim tritoncem počasi, a zanesljivo napredovala. Tudi Enrique, ki je vozil tritonca, je zmerno pritiskal na plin, tako da so zadnja kolesa kljub nenehnemu drsenju vsaj malo zmanjšala potrebno vlečno silo.

Šlo je počasi. Na vseh daljših poplavljenih odsekih je bilo vlečenje treba prekinjati, da se ne bi elektromotor vitla pregrel; ko se je kabel dovolj navil, ga je bilo treba odvezati, odviti in spet privezati na kakšno bolj oddaljeno drevo.

Po nekaj urah se mi je prvič zazdelo, da vitel izgublja moč, čez nekaj časa pa je sredi nekega blata ugasnil tudi motor in ni več vžgal. Prazen akumulator? Očitno. Premostitvene kable sem imel, a so bili prekratki, da bi dosegli akumulator tritonca za mano. Sploh pa, če vitel tako izčrpava baterijo, z vlečenjem ne bomo prišli daleč.

Situacija je bila skrajno resna. Ura je bila že krepko čez poldne, mi pa smo bili še osem kilometrov od ceste. Fantje so neprestano bredli po vodi in blatu; kakšna strupenjača se lahko pojavi kjerkoli. Nekaj moramo ukreniti. Hitro. Nam lahko priskoči na pomoč vojska? Morda jih lahko pokličem. Tu ni signala, na piramidi v Tamchénu pa običajno je ...

Napravili smo načrt in vsak se je lotil svojega dela. Tamchén je bil že nekaj kilometrov za nami. Z Gasparjem sva sedla na štirikolesnik in se zapeljala nazaj po kolovozu in potem zakorakala peš do piramide v Tamchénu. Komandanta sem kmalu doklical na mobilni telefon, katerega številko mi je dal že v začetku sezone,

Sprva je
vleka dobro
napredovala ...

ko sem se oglasil pri njem. Ni bil v kasarni, a je obljubil pomoč, če je le kak hummer na voljo in ni na delu zaradi poplav kje drugje. Priporočil mi je, da kljub temu pokličem še majorja, ki da ga nadomešča v kasarni. Tega nisem našel, sem pa poklical inženirja Zúñigo, direktorja biosfere, in ga poprosil, da se osebno oglasi v vojašnici in jim posreduje našo prošnjo za pomoč, z vojaki pa da naj pošlje še nekoga iz uprave parka, saj so samo oni poznali dostop. Da bo storil vse, kar je v njegovih močeh, mi je obljubil Pepe Zúñiga. In je res.

Z Gasparjem sva se vrnila, med najino odsotnostjo pa so ostali iz tritonca v mojo kamioneto prestavili akumulator in najnujnejšo opremo. Ker na pomoč ne moremo kar čakati, saj sploh ne vemo, če bo res prišla, se bomo naprej prebijali samo z mojo kamioneto in štirikolesnikoma, tovornjak pa bomo do nadaljnega pustili, saj brez vleke itak ne more nikamor.

Zdaj me je veliko manj skrbelo, če kamioneta kje obtiči; vsi jo bomo že izvlekli. A se je spet izkazala, vitla sploh ni bilo treba uporabiti. Le nekaj kilometrov nas je še ločilo od ceste, ko nam je pot zaprl hummer.

Odrešeni! Tu so bili vojaki, pripravljene za akcijo, spremljal pa jih je Ernesto, fant iz uprave biosfere, ki sem ga poznal že več let. Takoj smo se dogovorili: Enrique, Cristóbal in Crescencio se bodo vrnili z vojaki in Ernestom do tovornjaka, obdržali bodo tudi en štirikolesnik. Ostale bom odpeljal v Xpujil in se potem vrnil, da po potrebi pomagam, Miguel pa bo odpeljal drugi štirikolesnik in ga vrnil upravi biosfere.

Tako smo storili. Brez večjih težav smo se prebili do ceste in, ko se je znočilo, prispeli v Xpujil. Miguel je vrnil štirikolesnik in se pridružil ostalim pred prodajalno, kjer smo kupili tequila. Vsi smo bili premočeni in – razen Magde in Arianne, ki sta sedeli v kabini ob meni – tudi premraženi. Z Magdo sva šla nakupit nekaj pečenih piščancev, piva in drugih pijač za vojake in naše kolege, ki se še vedno borijo v džungli, ostalim pa sem naročil, da vzamejo taksi in se odpeljejo v Río Bec Dreams, kjer jih Diane – pravkar sem jo poklical – že čaka.

Vrta Magda je rekla, da bo šla z mano, ker da je vendar treba ljudi postreči. Odpeljala sva se nazaj po cesti, malo pred našim kolovozom pa zagledava štirikolesnik, ki je prihajal nasproti, na njem pa šoferja hummerja in Ernesta.

»Moram v kasarno po dvigalko,« je rekel šofer. »Obtičali smo. Ali pa jo imaš mogoče ti?«

Lepa reč. Hummer je obtičal. Pa brez dvigalke so ...

»Ja, seveda, jaz imam dve ...«

»Pa vitel imaš! Super, nas boš potegnil,« se je razgreval šofer, meni pa je dobra volja kar plahnela. Jaz naj bi vlekel hummer? Vozilo, ki naj bi izvleklo naš kamion?

Pa saj ni bilo izbire. Zapeljali smo se po kolovozu, kmalu pa sem tudi že opazil, da žarometi vse manj osvetljujejo. Najprej smo mislili, da se je samo akumulator izpraznil, zaradi nenehne uporabe vitla. Toda ne: očitno je crknil alternator.

Hummer je stal, pogreznjen v vodo in blato, komaj kak kilometer ali dva od mesta, kjer smo se pred nekaj urami srečali. Ko smo prišli do njega, je bila svetloba mojih žarometov že tako šibka, da smo morali najprej napolniti akumulator. Vojaki so ga prestavili v hummer, kjer so imeli dva, in se med polnjenjem okrepcali z vsem, kar sva pripeljala z Magdo. Enrique je bil že zelo nasajen, saj je ves dan samo garal, ne da bi karkoli zaužil; zdaj se je malo pomiril. Žal pa polnjenje akumulatorja ni bilo dovolj učinkovito: zopet smo ga prestavili v kamioneto in privezali kabel na hummer, a ta se ni premaknil.

Ura je bila že okoli devete, poročnik, ki je poveljeval, je preko radijske zveze poklical na pomoč v vojašnico in čez dobro uro in pol se je pripeljal še en hummer s svojo posadko. Vojaki so najprej izsekali *desecho* ali obvozno pot, po kateri naj bi en hummer potegnil drugega. Manever je trajal dobro uro in končno uspel, a zdaj je bilo že jasno, da do našega tritonca sploh ne bomo prišli. Vsi naporji so bili usmerjeni v to, da se izkopljemo iz blata in vrnemo. Naslednje ure smo se z vojaki, ki jih je bilo zdaj že skoraj dvajset, ukvarjali samo s tem, da spravimo iz blata zdaj en hummer in zdaj drugega, saj sta še večkrat obtičala, občasno pa je bilo treba tudi polniti moj akumulator.

Če se mi je prej vojaški hummer zdel idealno vozilo za naše razmere, sem moral zdaj mnenje spremeniti; očitno je bilo, da tako ekstremnim razmeram ni kos.

Končno smo se le prebili do ceste in okoli četrte ure zjutraj dospeli v Xpujil. Vojakom sem se seveda zahvalil za trud, čeprav sem še vedno imel natanko isti problem kot pred približno petnajstimi urami, ko sem poklical komandanta.

Prispeli smo v Río Bec Dreams in, medtem ko je še vedno neusmiljeno deževalo, razložili opremo v mojo kočo. Nihče nas ni čakal; le zakaj nas bi, saj niso mogli ne pomagati ne vedeti, ali sploh prihajamo. Enrique je poklical svojega brata Víctorja in ga zaprosil, naj jih pride iskat. Izplačal sem jih in počakal z njimi do Víctorjevega prihoda. Bili smo izčrpani, popolnoma premočeni, brez besed, poraženi. Slovo je bilo kar žalostno. Sicer smo se dogovorili, da jih pokličem, ko se odpočijemo in razmislimo o možni rešitvi, toda takrat nisem imel pojma, kakšna naj bi ta rešitev bila.

Odšel sem v svojo kočo, našel nekaj tequile in si jo natočil. Skrbi so mi kljub utrujenosti odganjale spanec; situacija se je zdelala brezupna. Na kolovozu je ostala razna oprema, izposojeni generator, stativ za teodolit, mnogi so pustili svoja oblačila, Octavio je pozabil vzeti celo denarnico; in tam je bil sredi vode in blata seveda tovarnjak, za katerega sem plačeval najemnino. Koliko časa bo treba počakati, da ga izvlečemo? Sam ne bom mogel čakati v nedogled, torej se bom moral dogovoriti, da delavci poskrbijo za to. Seveda jih bom moral plačati. Kakšen bo ves strošek?

Medtem ko sem tako razglabljal, se je začelo daniti in nekdo je potrkal. Vstopila sta Miguel in Gaspar. Čakali so nas do treh zjutraj, sta rekla, in potem odšli spat; Diane je poskrbela tudi zanju. Poslušala sta mojo zgodbo in mi ponudila pomoč, kadar koli jo bom potreboval. Seveda, o njuni pripravljenosti nisem dvomil. Tako kot ostali sta tudi onadva že večkrat dokazala ne le predanost delu temveč tudi nesebično prijateljstvo. Zahvalil sem se in ju izplačal.

»Dani se že. Bova šla kar na cesto, gotovo ujameva kak prevoz.«

Poslovali smo se in končno me je premagal spanec. Zbudil sem se pozno dopoldne in odšel v restavracijo, kjer so že sedeli Aleš, Octavio in Arianna. Tudi Diane je že tekala naokoli. Med zajtrkom sem jim povzel naše neuspešne napore v minuli noči.

Nikomur ni bilo do humorja, ki so ga bili sicer vedno polni.

Rešeni

Akumulator še ni bil povsem prazen in lahko sem se odpeljal v Xpujil. Avtoelektričar je zamenjal alternator in tako rešil prvi problem. Prav tako je akumulator, ki smo ga bili vzeli iz tovornjaka, zopet zamenjal z mojim. Potem sem začel spraševati znanca o možnostih, da nekako izvlečemo tovornjak. Našel sem mladeniča, ki je imel traktor s štirikolesnim pogonom; prijazen fant, vendar mi je rekel, da mi ne more zagotoviti uspeha.

»Bolj učinkovit bi bil *trifarmer*. V Zoh Laguni imajo dva.«

Trifarmer? Malo prej sem klical Ciriaca in mi je prav tako omenjal to vozilo. Ker vozi počasi in potroši veliko goriva, je še rekel, bo strošek visok, če ga bo treba pripeljati od daleč. Zdaj pa kaže, da ga imajo v Zoh Laguni, vasi, ki je oddaljena manj kot 20 kilometrov od našega kolovoza. Uprava Calakmulske biosfere ima svoje pisarne ne le v Xpujilu, temveč tudi v Zoh Laguni. Gotovo kaj vedo o teh strojih?

Že spet je priskočil na pomoč prijazni Pepe Zúñiga. Naslednjega dne me je napotil k dvema možema; eden naj bi imel *trifarmer* v svoji posesti, drugi je odgovoren za vozilo, ki je v lasti vaše skupnosti. Slednje ni bilo brežhibno, ker je iztekala voda iz hladilnika. Z drugim ni bilo težav in z lastnikom sva se začela pogovarjati, koliko bi stal tak podvig in kdaj bi se ga lahko lotili.

»Ne ne, zdaj ne bo šlo,« je rekel.

Že Ciriaco ni kazal posebnega optimizma in tudi sam nisem pričakoval takojšnje rešitve; gotovo mi bo mož rekel, da moramo počakati vsaj nekaj dni, da voda upade, če bo seveda nehala deževati.

»Danes je prepozno, ura je ena« je dodal. »Lahko pa jutri zjutraj, če hočete.«

»Jutri zjutraj?« sem bil presenečen, a še zmerom nejeveren. »Pa mislite, da bo šlo?«

»Bo bo,« je zagotavljal.

Najbrž človek ve, kaj govori, sem si mislil. Navdal me je z upanjem. Saj mu mora vendar biti jasno, kakšen je teren po tolikšnem deževju.

... potem pa je moral pomagati trifarmer.

Dogovorila sva se za ceno in za uro, ob kateri nas bo čakalo vozilo s šoferjem. Poklical sem Enriqueja in mu razložil načrt.

»V redu,« mi je odgovoril. »Ob 7. uri pridem k tebi v hotel, s seboj bom vzel Pancha, ki je dober za mehaniko ... Če bo karkoli treba.«

Naslednje jutro smo vzeli akumulator za tovornjak, nekaj malice in se odpeljali. Ob 9. uri smo se na cesti severno od Zoh Lagune in blizu vstopa v naš kolovoz srečali s strojem, ki naj bi nas rešil. Trifarmer (iz angl. *tree farmer*) je vozilo *heavy-duty*, ki se pretežno uporablja za vleko hlodov, ima ogromna kolesa, zadaj velik vitel, spredaj plug in skoraj ne potrebuje poti. Vozi dobesedno po gozdu in drevje kar podira. Da imajo prav v Zoh Laguni dva, gotovo ni naključje, saj je bilo v tej vasi izkoriščanje lesa še do nedavna najpomembnejša dejavnost.

Voznik trifarmerja je zapeljal za mojo kamioneto na kolovoz. Kamioneto sem pustil en kilometer od ceste, pred vodnim tokom, ki prečka kolovoz. Vode je bilo zdaj še več kot pred dvema dnevyoma. To bo za naš trifarmer prva preizkušnja, sem si mislil, in tudi Enrique je skeptično zmajeval z glavo. Trifarmer nima prostora za tovor in kabina je komaj dovolj velika za voznika; nekako smo se namestili za kabino okoli vitla in voznik, dobrovoljen možak srednjih let, je brez obotavljanja speljal. Vozilo je bilo na več mestih že zarjavelo, kabina je bila obdana z rešetkami iz debelih žic, ki so bile marsikje močno zvite – gotovo so prenesle že veliko hudih udarcev. Motor je strahovito ropotal in škripal, ogromne pnevmatike z naglašenim profilom so se pogreznila v vodo in blato več kot do polovice, toda vleklo so brez vsakršnega spodrsavanja; počasi, a z enakomerno hitrostjo, smo se pripeljali na drugi breg.

Šele zdaj smo bili mirnejši: tale pošast bo očitno kos svoji nalogi. Čez nekaj ur smo prišli do tovornjaka. Trifarmer je obrnil in mimogrede s plugom kot za šalo podrl nekaj drevja ob kolovozu. Voznik je odvil debel kabel z vitla, nanj smo privezali tovornjak, vstavili akumulator in Enrique je sedel za volan. Trifarmer je počasi speljal, kabel se je napel in tovornjak se je začel premikati, ne da bi k temu kaj prida prispevalo Enriquejevo tiščanje na plin. Po poti ga je pred vsakim odsekom s trdnim terenom Pancho odvezal, ker sta vozili tako hitreje napredovali, in ga ponovno privezal, kjer brez vleke ni šlo.

Ob treh popoldne smo bili že na cesti. Ko sem vozniku plačal, mu stisnil roko in se mu zahvalil, se je samo široko zasmejal: »Ni za kaj.« Kar je naredil, zanj očitno ni bilo nič posebnega, jaz pa sem se počutil, kot da mi je rešil življenje.

Ko smo se zmagoslavno pripeljali v hotel, so nas vsi sprejeli – kajpada – z navdušenjem. Težave niso bile pozabljene, ampak svet okoli nas je imel zdaj drugačne barve; kljub težkim oblakom, ki so še vedno prekrivali nebo, je bil dan jasnejši. Še včeraj se je zdelo vse brezupno, zdaj pa smo premagali tudi to težavo.

In kar je bilo najpomembnejše, nikogar ni ugriznila kača, nihče ni bil poškodovan, vsi smo bili živi in zdravi.

* * *

Tako smo 6. junija 2014 zaključili deveto sezono terenskih pregledov na jugovzhodu mehiške zvezne države Campeche. Še pred dvema desetletjema je bilo območje naših raziskav tako rekoč neznano z arheološkega vidika, danes pa lahko zatrdimo, da je bilo v času klasičnega razcveta kulture Majev zelo gosto poseljeno in posejano z več pomembnimi središči nekdanje politične hierarhije. Zanimiva nova spoznanja so prinesla tudi odkritja zgodnjih, predklasičnih najdišč. V veliko bolje raziskanih severnih nižavjih Gvatemale so že dolgo znana velika mesta iz prvega tisočletja pr. n. št., npr. El Mirador in Nakbé, ki so s svojo monumentalno arhitekturo veljala za najzgodnejši odraz državne organiziranosti Majev. Zdaj pa je jasno, da je podoben razvoj potekal vzporedno tudi v sosednjih predelih proti severu, saj so tudi tam v istem zgodnjem času zrasla velika mestna središča, kakršni sta bili denimo Mucaancah in Yaxnohcah. Značilnosti arhitekture in urbanih tras razodevajo stike s sosednjimi regijami na severu današnje Gvatemale in severozahodu Belizea, s čimer omogočajo razumevanje trgovskih in drugih povezav v posameznih obdobjih. Razporeditev večjih centrov pa odseva pogojenost njihove lokacije z naravnim okoljem, deloma pa tudi politično ureditev, o kateri so mnoge nove podatke prispevala hieroglifska besedila.

Spoznali smo marsikaj novega, a smo si – kot se to v znanosti vedno dogaja – odprli tudi nova vprašanja. Vse kaže, da sta Chactún in Lagunita doživela svoj vzpon v poznem klasičnem obdobju, toda karakteristike teh mest niso takšne, kakršne smo

pričakovali. Kakšni so bili njuni odnosi s sodobniki, ki so nedaleč proti jugu živeli v precej drugačnih naseljih in ustvarili svojstven arhitekturni slog? Kateri so bili vzroki, da so si vladarji, po kratkotrajni slavi, nehali postavljati spomenike? Pa kdo in zakaj jih je kasneje prelamljal, prestavljal, postavljaj na glavo? So bili ti dogodki zgolj uvertura v veliko krizo, ki je bila usodna za nekdanjo mogočno civilizacijo?

Naša pripoved se tu konča, ne pa tudi zgodba o iskanju. Prehodili smo obsežno območje z bogato arheološko dediščino, o kateri smo prej komaj kaj vedeli. Odkrili smo ostanke številnih nekdanjih cvetočih, a že davno opustelih naselij, skušali smo razvozlati nemo govorico kamnov, toda opravili smo šele prvi del raziskav. Potem ko smo jih obiskali in pregledali, mnoge preraščene ruševine zopet samevajo in v svojih nedrjih še vedno ljubosumno čuvajo marsikatero skrivnost, ki jim jo bo mogoče iztrgati samo s potrpežljivimi izkopavanji. Poleg tega še vedno ne vemo, kaj vse skriva goščava severno od predelov, ki smo jih že prekrizari, na prostranem ozemlju, kamor še nismo prodri.

Tudi tam bo treba iskati odgovore na nerešena vprašanja.

O delu in bivanju v tropskem gozdu, kartiranju izgubljenih majejskih mest in Ivanu

Aleš Marsetič

Že od malih nog me je zanimalo raziskovanje neznanega. Navdušen sem bil nad odkrivanjem novih tem, ki so se mi odpirale skozi branje knjig in gledanje televizije. Predvsem pa sem bil fasciniran nad gozdom, neodkritimi kotički v afriškem ali amazonskem pragozdu, kjer so se v moji domišljiji potikali dinozavri in kjer je kraljeval sam Tarzan. V osnovni šoli sem si zadal cilj, da bom, ko odrastem, postal raziskovalec. S kanujem se bom odpravil v pragozd, na lov za novimi vrstami rastlin in živali.

Tako kot velja za vse podobne mladostne sanje, je v naslednjih letih ta cilj nekoliko zbledel, ostalo pa je seme radovednosti, ki me je pripeljalo do nove ljubezni – zgodovine. Kot najstnika me je sicer vsrkal vrtinec nove digitalne tehnologije in »računalniško vodnega« življenja, a tudi zanimanje za zgodovino je ostalo. Najbolj me je začel zanimati srednji vek, tisto tako imenovano »temačno obdobje« človeške zgodovine, v katerem pa se je zgodilo marsikaj zanimivega. Med drugim so takrat cvetele tudi misteriozne ameriške civilizacije, ki so zelo rade gradile mogočne piramide in krasne palače. O teh civilizacijah sem prebral številne knjige in članke ter si ogledal več dokumentarnih oddaj. Ker so te civilizacije še vedno, po vseh letih preučevanja, skrivale toliko skrivnosti, so kar klicale po tem, da bi si jih človek поближе ogledal, poskušal na terenu odkriti še kakšno dodatno zanimivost in si potešiti radovednost.

Med študijem sem v Srednjo Ameriko potoval dvakrat. Ogledal sem si najznamenitejša arheološka najdišča v Mehiki, Gvatemali in Hondurasu. Večinoma so bile to le delno restavrirane piramide in palače ali le kupi kamenja oziroma gomile. A tistih nekaj

popolnoma restavriranih objektov je bilo tako impozantnih, da sem bil čisto očaran. S fotoaparatom sem poslikal skoraj vse kamne, ki so štrleli nad nivojem terena. Šele na teh potovanjih sem se zavedel, koliko starih zapuščenih mest ali le posameznih ali v gruče razporejenih objektov je še neraziskanih oziroma skritih pod gosto srednjeameriško vegetacijo.

Navdih s potovanj sem prenesel tudi na domače okolje. Z veseljem sem obiskoval razstave, povezane s starimi kulturami na območju, ki mu arheologi pravijo Mezoamerika, posebno pa so me veselila strokovna predavanja. Nekega dne sem se udeležil predavanja v Narodnem muzeju Slovenije na temo mezoameriških koledarjev. Predaval je dr. Ivan Šprajc, slovenski strokovnjak za kulture Mezoamerike, ki je po končanem dodiplomskem študiju odšel v Mehiko, tam doktoriral in delal ter se nato vrnil v Slovenijo. Spraševal sem se, kaj ga je peljalo v Mehiko in spet nazaj v Slovenijo, še bolj pa me je pritegnilo odlično predavanje, v katerem je predstavil zahtevno temo. Videlo se je, da ima predavatelj obširno znanje, ne samo o koledarjih, temveč o mezoameriških kulturah nasploh. Ob prvem srečanju se mi je dr. Šprajc zdel precej resna in nedostopna oseba, ki se le redko šali ali celo smeje. Šele čez nekaj let sem ugotovil, kako zelo sem se motil.

Zgodovina je ostala moj konjiček, študiral sem namreč geodezijo. Ta je poleg zanimivega dela, ki je zadovoljilo moje zanimanje za nove tehnologije, tudi vesoljske, nenazadnje obetala boljšo možnost za zaposlitev. Za temo diplomske naloge sem si izbral daljinsko zaznavanje (opazovanje zemlje z uporabo satelitov). Z izstrelitvijo komercialnih zelo visokoločljivih satelitov je na začetku 21. stoletja to znanstveno področje vzcvetelo. V Sloveniji so se z njim ukvarjali na Inštitutu za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU. Ta je do takrat že izpeljal več projektov, ki so vključevali antropološke, arheološke in prostorske raziskave. Projekti so vključevali delo z radarskimi in optičnimi satelitskimi posnetki ter Geografskimi informacijskimi sistemi (GIS), ki so med drugim nudili podporo tudi za arheološke aplikacije.

V tistem času je inštitut že bil vodilna slovenska organizacija za delo s satelitskimi posnetki vseh vrst. Moj diplomski mentor je prihajal iz tega inštituta, kjer pa je bil predstojnik nihče drug kot predavatelj iz Narodnega muzeja, Ivan.

Po končanem dodiplomskem študiju sem se zaposlil na Oddelku za daljinsko zaznavanje omenjenega inštituta. Moja prva naloga je bila povezana z arheološkim projektom, ki ga je vodil Ivan. Ker sem se v času priprave diplomske naloge поближе spoznal z izdelavo tridimenzionalnih digitalnih modelov višin iz podatkov daljinskega zaznavanja, sem lahko take modele izdelal iz digitalnih aerofotografij, ki so pokrivalo območje tropskega pragozda v Mehiki. Z izdelanimi modeli je nato Ivan poskušal identificirati izbokline v pragozdu, ki bi lahko predstavljale majevske stavbe in tako postale tarče terenskih raziskovanj.

Med delom sem se bolje spoznal s predstojnikom in hitro sva ugotovila, da imava glede znanstvenega dela podobna zanimanja. Kmalu mi je predlagal sodelovanje pri njegovem projektu za rekonosciranje jugovzhodnega dela mehiške zvezne države Campeche, v osrčju polotoka Jukatana. Pri projektu naj bi kot geodet skrbel za kartiranje novoodkritih arheoloških najdišč z uporabo totalne postaje oziroma elektronskega teodolita.

Povabilo sem brez večjih pomislekov takoj sprejel. S tem se je začelo tudi moje geodetsko in kasneje tudi arheološko delo na odpravah v skrivnostni deželi Majev. Takrat se mi še sanjalo ni, kam me bo vse skupaj odpeljalo in da je bil to le začetek uspešnega dolgoletnega skupnega dela z Ivanom. Za izkazano zaupanje, mentorstvo in nepozabne dogodivščine sem mu še danes zelo hvaležen.

Prvič sem se na službeno pot v Mehiko odpravil na začetku maja v sezoni 2007, ki se je izkazala za eno zanimivejših – z njo se je končala prva izdaja te knjige, ki je leta 2009 izšla pri založbi Modrijan. Na teren naj bi prispel v drugem delu odprave, ko naj bi se izvajalo večinoma samo kartiranje novoodkritih najdišč. S seboj sem poleg nahrbtnika z oblekami vzel še opremo za meritve – kovček z izposojenim elektronskim teodolitom ter palico s prizmo. Čeprav smo pred odhodom imeli sestanek glede opreme za na teren, sem zaradi omejenosti z velikostjo nahrbtnika in nezkušenostjo s seboj vzel samo osnovne stvari; še druge pohodne škornje sem si kupil tik pred zdajci v Ciudadu de México.

Z Ivanom sem se dobil na letališču v mestu Chetumal na vzhodu Jukatana, kjer me je počakal, saj je bil ravno po opravih oziroma nakupih hrane za tabor, ki je bil globoko v gozdu na južnem delu Calakmulske biosfere. Pred odhodom iz mesta sva na tržnici za preživetje v tropskem gozdu kupila visečo spalno

mrežo, ki mi je kasneje služila za posteljo, in nekaj mačet. Na poti v mesto Escárcega, kjer je bila zadnja postaja civilizacije pred vhomom v gozd biosfere, sva se vozila z novo pridobitvijo tekoče sezone – rabljenim rdečim pick-upom znamke Toyota. V vročem vremenu sva namesto klime uporabljala spuščena okna, radio je vrtel komade iz CD-ja, ki so se kasneje izkazali za železni repertoar uspešnic na vseh naših sledečih odpravah, ter se vneto pogovarjala o odkritjih tekoče sezone. *Te odprave so pa res zabavne*, sem naivno razmišljal med vožnjo. Streznitev je prišla kaj kmalu.

Prve ne pozabiš nikoli. Sezona 2007 je bila zame nekaj nepozabnega. Med nepozabne doživljaje spadajo tako dobri kot slabi trenutki, ki so predvsem povezani z razmerami, ki vladajo v tropskem gozdu in med gručo oseb, ki v tem okolju tudi skupaj delajo. Pri vseh doživljajih so najmočnejši prav občutki pri prvem soočanju z novimi razmerami, v katerih se znajdeš. Še vedno se spominjam prvih dni na terenu, ki sem jih namesto merjenja novoodkritih najdišč s teodolitom porabil za sekanje pragozda z mačeto. Že na začetku sem se nevede zapičil v najbolj zoprno vrsto grma s trdim lesom in bodicami, ki ga domačini imenujejo tudi *catzín*. S sekanjem trdega lesa sem se pošteno namučil, sem se pa tudi izuril v rokovanju z dolgo mačeto in celo požel odobravanje med domačini, ki so bili zadolženi prav za tako delo. Še vedno mi ni jasno, ali je bilo odobravanje namenjeno temu, da sem se lotil tako težaškega dela ali temu, da se pri tem nisem posekal.

Posebno se spominjam tudi prvega daljšega pohoda skozi zaraščen gozd. Z ekipo smo si zadali pohod do cilja, ki ga je Ivan določil na aerofotografiji in ki bi lahko predstavljal gručo majevskih stavb. Odpravili smo se zgodaj zjutraj s polnim nahrbtnikom reči, ki smo jih rabili za celodnevni pohod – od vode do konzerv za kosilo, pribora, zvezkov, naprav za orientacijo in kompleta za prvo pomoč, ki je vseboval tudi protistrup za primer pika nekaterih vrst kač. Delavci so enakomerno izsekavali ozko pot, Ivan jih je vodil s pomočjo kompasa in karte, drugi (arheologi in jaz) pa smo si ogledovali in občasno pregledovali okoliški gozd, če bi naleteli na kakšne zanimive ostaline. Tistega dne smo dejansko odkrili nov kompleks, ki smo ga poimenovali Los Hornos, po bližnji aguadi.

Čeprav se je težko primerjalo z večjimi znanimi najdišči, kot je na primer Chichén Itzá, je bilo to zame ... prvo. Po navdušenju in pregledu najdišča je proti koncu popoldneva sledil še daljši pohod

nazaj proti taboru v hitrem tempu po zasilno izsekani poti. Seveda mi je že pred povratkom zmanjkalo vode, na koncu pa so mi tudi novi pohodni čevlji pustili nekaj spominkov v obliki žuljev. Zato mi lahko verjamete, da sem se neznansko razveselil malega piva v pločevinki, ki me je čakal v taboru. Znamke piva se sicer ne spomnim več, se pa spomnim, da je bilo to eno najboljših piv, ki sem jih kadarkoli spil v življenju. Imelo je okoli 30 stopinj Celzija, a to je bila takrat zelo obrobna podrobnost.

Hladilnik ni edina stvar, ki je na terenu nimamo. V življenju sem že večkrat kampilal, ampak življenje in delo v pragozdu se le težko primerja s počitnicami na morju ali taborništvom. Od civilizacije si lahko oddaljen več kot 10 ur vožnje in vsaka preskrba z osnovnimi življenjskimi potrebščinami terja veliko časa in logistike. Zato se za odhod proti civilizaciji odločiš le, ko je to že nujno.

Prvi tabor moje prve sezone je bil dobesedno bogu za hrbtom. Za nabavo potrebnih surovin in raznih pripomočkov, odhod in prihod, si potreboval vsaj tri dni, če le ni šlo kaj večjega narobe. Poleg tega so tisti, ki so odšli v nabavo, izpustili delo, ki se je zato še dodatno zavleklo. Spomnim se dneva, ko smo bili že povsem na koncu z zalogami živil, že nekaj dni smo čakali pošiljko hrane in pijače oziroma vode. Že ne vem kateri dan smo za kosilo jedli tortilje in fižol, za večerjo pa riž in fižol. To sem še nekako prebavljaj, najbolj se mi je upirala pijača, ki je bila v tistih dneh sestavljena iz filtrirane in zasilno dezinficirane vode iz aguade in instant kave, ki je služila le za to, da je rjavkasto vodo še dodatno potemnila in ji malenkost spremenila okus. Čeprav kave sploh ne pijem, je bila ta še vedno boljša od okusa postane vode z raznimi (dobesedno) naravnimi ojačevalci okusa. Z nekaj mentalne vzpodbude si se še dodatno prepričal, da je taka pijača povsem dobra in zdrava, in žeja ni bila več problem. Težko opišem val navdušenja, ko so zaloge končno prišle, tako takrat kot še kateri drugi dan. Če se je to zgodilo sredi noči, smo vsi poskakali iz mrež in entuziastično pozdravljali prihod dostavljavca (večinoma je to bil Ivan) in prehranskih dobrot, ki so prišle z njim.

Posebno poglavje življenja v pragozdu predstavlja gozdno življenje. Sem štejem tako živali kot rastline, ki so v enaki meri fascinantne, zanimive in tudi nevarne. V deževnem gozdu zelo redko vidiš kako večjo žival, saj se, če le morejo, človeku izogibajo. Na vseh svojih odpravah nisem v živo še nikoli videl tapirja ali

celo jaguarja. Največja žival, ki sem jo srečal, je bila srna, najzanimivejša pasavec, najnevarnejša pa kača koralnica. Najnadležnejše živali pa so vsekakor žuželke, posebno tiste, ki se hranijo s krvjo.

V pragozdu se ti včasih zdi, da ves mrčes obstaja samo zato, da te žre. Posebno v dnevih, ki sledijo nalivom oziroma deževju, so te živali blazno aktivne. Predstavljajte si osebo, ki skoraj nepremično stoji za teodolitom in poskuša navizirati želeno točko vrh piramide skozi kup olistanih grmov in dreves, medtem ko truma komarjev in tudi obadov poskuša zadovoljiti svojo potrebo po rdeči življenjski tekočini dotične osebe. Včasih so bile razmere neznosne in vsak prosti trenutek med meritvami sem porabil za otepanje teh živali z uporabo plesnih in podobnih gibov. Ko je bilo mogoče, so delavci v bližini teodolita zažgali ostanke termitnjakov, ki tlijo in proizvajajo veliko dima ter dokaj uspešno odganjajo mrčes. Stranski učinek tega procesa je neprijeten vonj, ki se zažre v obleko in telo ter te spremlja, dokler ne srečaš spodobne kopalnice.

Ugotovil sem tudi, da dim nikakor ne odganja kloпов. Te živalce so neverjetno iznajdljive in izredno redki so dnevi, ko na sebi ne najdeš vsaj enega prisesanega klopa. Točne številke se sicer ne spomnim, ampak mislim, da je bil moj dnevni rekord okoli 20 prisesanih kloпов. K sreči mehiški klopi še ne prenašajo zoprnih bolezní, kar pa ne velja za nekatere druge vrste žuželk, ki so aktivne predvsem ponoči. Čeprav si med spanjem obdan z mrežo, se večkrat dogodijo tudi nočni obiski, ki te celo zbudijo in napolnijo z adrenalinom. Zgodilo se mi je že, da mi je sredi noči po roki gomazel škorpíjon ali tista stenica, ki preko hranjenja s krvjo prenaša Chagasovo bolezen.

Mrčes je na vrhu seznama najbolj neprijetnih težav pragozda. Visoko na spisku so tudi nekatere rastline, s katerimi imaš lahko resne težave. Med te spada na primer vrsta drevesa *chechéen*, ki je strupena in lahko le z dotikom sproži zoprne alergije. V zadnji sezoni sem se s tako kožno alergijo soočil tudi sam. Po nekaj dnevih srbenja, rdečice in mehurjev smo se odločili, da bi bilo zadevo, ki se mi je sprva pojavila na zapestju, najbolje pokazati zdravniku. Ivan se je prijazno ponudil, da me odpelje v civilizacijo, do zdravnika in zdravil, ki me bodo ponovno sestavila v delo zmožnega človeka. Pri zdravniku sem dejansko dobil nekaj zdravil, ki pa alergije niso izboljšala oziroma se je po nekaj dneh ponovnega dela celo poslabšala. Sledil je nov izhod in obisk drugega zdravnika, ki je

Začetna ekipa v sezoni 2014, slikana v okolici Tamchéna.

Nekega jutra pred odhodom na delo smo si vzeli čas za skupinsko fotografiranje skupaj z našim zvestim rdečim pick-upom. Za novo sezono je dobil nove gume za vožnjo po blatu in vitel.

bil ogorčen nad izbiro zdravil prvega ter me s tremi novimi poslal na bolniško, ki sem jo začel preživljati v hotelu Río Bec Dreams. Čeprav sem redno jemal zdravila in se poslužil tudi kopanja s kašo, narejeno iz listov drevesa *chacah*, kakor so mi za zdravljenje kožne alergije predlagali domačini, se stanje še več dni ni izboljšalo. Na koncu sem poskusil še s tretjim zdravnikom v mestu Chetumal, ki se je (ne boste verjeli) zgrozil nad izbiro zdravil prvih dveh zdravnikov in mi predlagal drugačne. Na koncu sem se le pozdravil in nadaljeval z načrtanim delom. Ali me je pozdravil čas ali so prijela zdravila, še zdaj ne vem.

Prigoda je bila ena mnogih, s katerimi smo si krajšali skupna jutra in večere. Tako življenje v taboru globoko sredi tropskega gozda je po svoje tudi zanimiv socialni eksperiment. Zelo pomembno je vzdušje, ki vlada v skupini sodelavcev. Posebno ob večerih, ko prevlada utrujenost, je morala precej pomemben dejavnik, ki vpliva na počutje vsakega posameznika. V takih trenutkih je dobrodošlo, da se člani skupine znajo sprostiti in uživati v druženju. Med najbolj zaslužnimi za dobro razpoloženje v skupini je bil vsekakor Ivan. V taboru se je počutil kot riba v vodi in svoje dobro počutje ter veselje je znal prenesti tudi na druge. Poleg dobrega vodenja tabora in del je bila to njegova najboljša odlika.

Včasih je bilo dobro vzdušje zelo težko ohraniti. V nekaterih sezonah smo delali po mesece brez enega samega obiska civilizacije, ali, v našem žargonu, izhoda v civilizacijo. Med vsakodnevnim dokaj enoličnim geodetskim delom in kartiranjem ter drugimi vsakodnevnimi rituali se med skupino prikrade tudi dolgočasje, naveličanost, utrujenost in slaba volja. Včasih ostane skupina precej okrnjena, tudi manj kot deset ljudi, ki se vsakodnevno družijo na istih mestih, brez česarkoli, kar bi jih lahko raztreslo. Razen občasnega poslušanja glasbe na v džungli sicer neuporabnih telefonih in pogovorov, ki pa so tematsko okrnjeni, saj domačini ponavadi izhajajo iz povsem drugih okolij. V takšnih razmerah je nekajkrat prišlo tudi do napetosti, ki jih je bilo potrebno rešiti z dolgimi prepričevanji in pogovori. V večini primerov je načete odnose s svojo avtoriteto vodje ekspedicij rešil Ivan. Včasih so večje težave nastale, ko se je Ivan mudil po opravkih v civilizaciji in sem moral neuradno prevzeti vodenje tabora. V takih primerih so se nekajkrat lokalni delavci nekoliko preveč »sprostili« in sem njihovo samoglavost le stežka krotil. A take napetosti so bile bolj izjema kot pravilo. Tudi v težkih razmerah so bili odnosi prijateljski in v taboru kot tudi na terenu ni manjkalo smeha.

Več neprijetnosti kot z medčloveškimi odnosi je bilo povezanih z delovnimi in bivanjskimi razmerami. Večina odprav traja v času sušne sezone, saj deževne prinesejo še dodatne nevšečnosti. Nekatero sušno sezono pa so take samo po imenu in jih vseeno spremlja veliko deževnih dni. Včasih se oblaki prikradejo šele popoldne, po lepem sončnem dopoldnevu, ko si več kilometrov oddaljen od tabora in imaš še dolgo pot nazaj. Ob težkih nalivih je nemogoče delati in edino, kar lahko narediš, je, da počakaš in upaš na boljše čase ali spraviš vse delovne pripomočke in se odpraviš peš proti taboru. Pomembno je, da med pohodom zaščitiš elektronske aparate in opremo, zato je najbolj varno, da nase povezneš pelerino. Že v začetku ti je jasno, da boš, ko boš prispel v tabor, popolnoma moker. Kar ne bo opravilo deževje, bo dokončalo telo, ki se bo v sopari in vlagi kuhalo pod pelerino. Običajno je takšnih dni relativno malo, njihova frekvenca pa se s približevanjem deževni dobi precej poveča.

So obdobja, ko se taki dnevi kar vrstijo. Moja najbolj mokra sezona je bila vsekakor leta 2014, še posebej deževno pa je bilo proti koncu sezone. To so bili zadnji dnevi merjenja v Laguniti.

Snemanje nahajališča je potekalo počasi, saj smo morali delo večkrat prekiniti zaradi deževja, ki je v presledkih trajalo že nekaj dni. Tabor je bil že v precej slabem stanju, kar se tiče zalog in čistoče, saj sta bila voda in blato že skoraj vsepovsod. Delo smo končno uspeli zaključiti 2. junija okrog poldneva. Še zadnjič smo se iz najdišča vračali v tabor in premišljali, ali se je Ivan uspel prebiti iz Xpujila, kjer je bil po opravkih, do naših začasnih bivališč. Ko smo prispeli, nas je čakala samo kuharica Magda. Ivana je očitno nekaj zadržalo in lahko smo se le nadejali, da mu bo uspelo dospeti naslednji dan. Dež se je skoraj umiril in sklenili smo, da je najbolje, če začnemo tabor že danes seliti s štirikolesniki do tovornjaka, ki nas je čakal na drugi strani prostranega mokrišča, ki pa se je že polnilo z vodo. V taboru smo pustili samo najnujnejše, da preživimo do naslednjega dneva, ko se bomo zgodaj zjutraj odpravili peš proti civilizaciji. Sklenili smo namreč, da bomo pot poskusili opraviti le s tovornjakom oziroma peš, če se tudi do naslednjega dne Ivan ne bo pojavil z rdečim pick-upom. V tovornjak sem poslal tudi spalno mrežo, saj je bila že premočena in noč sklenil prespati v šotoru, ki je služil za hrambo oblek in delovnih aparatov.

Sreča v nesreči je bila, da se je ulilo, ko smo že prepeljali večino opreme. Nad nami se je utrgalo nebo in lilo je kot iz škafa. Skozi tabor so se pretakali potoki vode in vsak je našel svojo vzpetino, na kateri se je počutil dovolj varnega pred močo. Ostanek tega nalivnega popoldneva smo preždeli v zasilni kuhinji in samo čakali na konec povodnji. Zvečer se je dež le nekoliko umiril. Čez luže in potočke smo odskakljali vsak v svoj kotichek za spanje. V šotor sem se le stežka namestil, saj je pod njegovim sprednjim delom nastala luža, ki se je sredi noči, ob novem valu padavin, spremenila v potok. Kmalu mi je bilo žal, da raje nisem spal v mreži, čeprav mokri. Noč sem na »vodni postelji«[»] večinoma prebedel ter zgodaj zjutraj, ob prvem svitu, spakiral še ostale stvari ter se z drugimi odpravil peš proti tovornjaku. Bili smo otovorjeni kot mule in po nekaj kilometrih hoje po blatni stezi smo zadihani prišli do mokrišča. To je bilo že napolnjeno z motno vodo, ki nam je v nekaterih predelih segala tudi čez kolena. Kljub temu smo razdaljo do tovornjaka vsi srečno prebredli. Na drugi strani nas je že čakal Ivan, ki je v pravem trenutku prispel do tovornjaka. Preostanek zgodbe tistega »neskončnega«[»] dneva vam je verjetno že znan iz knjige ...

Zaradi pomembnih arheoloških odkritij v težkih tropskih razmerah se je Ivan, ki so mu novinarji pripeli vzdevek Slovenski Indiana Jones (v resnici tega ne mara preveč), več pojavljal v slovenski in tudi mednarodni javnosti. Knjigo *Izgubljena mesta*, v kateri opisuje svoje arheološke odprave od samih začetkov leta 1996, so v njeni razširjeni različici prevedli v nemščino (izid leta 2015), letos naj bi v angleškem jeziku izšla tudi v ZDA. Slovenski javnosti pa se je še pred izdajo prve knjige vtisnil v spomin z dokumentarnim filmom *Skrivnosti Yucatana: zid kraljev*, ki ga je leta 2008 posnela TV Slovenija. Čeprav je skozi vso raziskovalno obdobje odkril veliko pomembnih najdišč, je največjo odmevnost doseglo odkritje Chactúna, ki ga je leta 2013 izstrelilo med najbolj prepoznavne raziskovalce Majev v svetovnem merilu.

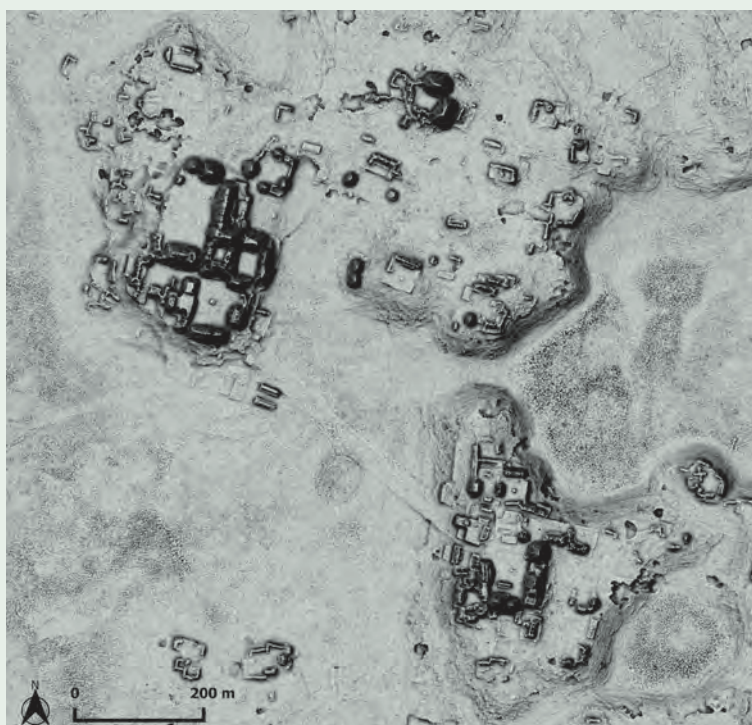
Kljub velikemu doprinosu pri odkrivanju nepoznanih majevskih mest in njihovi interpretaciji ter umestitvi v politični zemljevid starih mezoameriških družb – za kar mu je Slovensko arheološko društvo podelilo priznanje leta 2014 –, je Ivan v znanstvenih krogih poznan in čislan tudi po nekoliko drugačnih stvareh. Ivan ni le terenski delavec, ampak tudi prvovrstni znanstvenik. Vse od svojih študijskih let se namreč ukvarja z arheoastronomijo – vedo, ki iz arheoloških ostalin skuša razbrati, kako so si nekdanja ljudstva razlagala nebesne pojave in si z njimi pomagala pri orientaciji v prostoru in času. Na to temo je Ivan izdal že več pomembnih znanstvenih prispevkov, ki so pojasnili predvsem vlogo orientacij pri gradnji mezoameriških stavb. Pomembna je tudi njegova prva monografija v slovenščini, *Quetzalcóatlova zvezda: planet Venera v Mezoameriki* (2006), ki odkriva pomen Venere v kozmologiji in religiji starih mezoameriških ljudstev (španski izvirnik je izšel leta 1996 v Mehiki). Za svoje dosežke v arheoastronomiji je bil leta 2002 nagrajen z zlatim znakom ZRC SAZU, za knjigo o astronomskih orientacijah v arhitekturi nižavskih Majev pa sta s soavtorjem Pedrom Franciscom Sánchezom Navo leta 2015 prejela priznanje Alfonso Caso, ki ga podeljuje mehiška ustanova *Instituto Nacional de Antropología e Historia*.

Za arheoastronomijo so natančne terenske meritve sila pomembne. Pri meritvah se večinoma uporablja teodolit, ki je tudi glavno orodje oziroma naprava za kartiranje arheoloških najdišč. Ker sem na vse odprave odšel v vlogi geodeta, ki je zadolžen za izmero arheoloških najdišč, sem teodolit uporabljal tudi sam.

Že od prve sezone sem imel to srečo, da sem lahko uporabljal elektronski teodolit, ki precej olajša in pospeši meritve. Naprava je dokaj lahka za uporabo, če poznaš le osnovno rokovanje in delovanje podobnih inštrumentov. Na terenu smo lahko z uporabo elektronskega teodolita in dveh prizem (odbojnikov na palicah, ki si jih postavil na željeno točko na terenu) izmerili tudi več kot sto točk na dan, kar je bilo, glede na razmere, v katerih smo delali, kar veliko. Podatki merjenja se zapisujejo v notranji spomin teodolita, iz katerega se jih po končanem delu prenese v računalnik, kjer se jih tudi obdelava v GIS ali CAD programih. Z vsakodnevnim ritualom, ki sledi temu vzorcu, lahko na računalniku spremljaš potek kartiranja in širjenja (dodajanja novo izmerjenih delov) najdišča v digitalni obliki. Za nemoten potek vsakodnevnega merjenja je nujno imeti vsaj dve bateriji (vstavljeno in rezervno), ki napajata teodolit in morata biti pred začetkom dela docela napolnjeni. Večino delovnih dni sta se bateriji polnili pozno v noč preko električnega generatorja, ki je brnel v bližini tabora in nas je le enkrat pustil na cedilu. Takrat smo ga morali peljati na popravilo in delo je za več dni zastalo, saj je bilo polnjenje baterij in računalnikov onemogočeno. Ponavadi sem polnjenje nadzoroval sam, kar me je nekajkrat stalo tudi večurnega spanca.

Za lažjo orientacijo in izmero geografske lokacije smo uporabljali naprave z GPS-sprejemniki. Z njimi smo lahko umestili meritve s teodolitom v prostor oziroma na zemljevid. Te naprave, ki delujejo s spremljanjem signalov iz satelitov, so postale nepogrešljive tudi pri rekognosciranju terena v gostem tropskem gozdu in označevanju najdb, ki jih s teodolitom nismo posneli.

Težko si je zamisliti arheološko kartiranje v prvi polovici 20. stoletja, preden so bile na voljo te naprave. Karl Ruppert, ki je po teh krajih hodil v prvi polovici 20. stoletja, je za določitev lokacije in kartiranje uporabljal metode, ki so bile precej drugačne od današnjih. Geografske koordinate najdišč je določal na osnovi astronomskih opazovanj, ki pa so bila zelo zamudna, zaradi takratne tehnologije izdelave merskih orodij in naprav pa so bili rezultati precej netočni. Večino najdišč so takrat le skicirali, za merjenje s teodoliti so se odločili samo, ko je šlo za pomembnejša urbana središča. Za merjenje najdišč so porabili veliko časa, natančnost meritev je bila precej slaba, kljub tem težavam in nekaterim pomankljivostim pa je resnici na ljubo treba reči, da so Ruppertovi

Prikaz lidarskega modela Chactúna z okolico. Glavni kompleks se nahaja v zgornjem levem delu slike. Na modelu je lepo vidna tudi obredna avenija, ki vodi čez mokrišče do jugovzhodnega kompleksa. Na terenskem pregledu leta 2013 smo lahko le slutili njen točen potek.

načrti presenetljivo točni. V kasnejših letih so sicer luč sveta ugledali že boljši in predvsem natančnejši teodoliti, s katerimi se je dalo meriti z napakami le nekaj ločnih sekund. Za te meritve si še vedno potreboval več pripomočkov (npr. late), posebno zamudno je bilo preračunavanje dobljenih meritev v koordinate točk in posledično kartiranje.

Elektronski teodoliti, ki so se množičneje začeli uporabljati v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, so torej predstavljali ogromen skok v tehnologiji in posledično napredek v hitrosti in natančnosti kartiranja. V zadnjih nekaj desetletjih pa se je uveljavila tehnologija, ki je izpodrinila celo napredne elektronske merilne instrumente in zelo spremenila tudi naš način raziskovanja. Tehnologiji pravimo *lidar* (akronim iz angleških besed *light detection and ranging*), z njo merimo razdaljo do objekta z laserskimi žarki. Z zračnim lidarjem (za snemanje se uporablja letalo) lahko posnamemo poljubno območje na Zemlji, za katerega pridobimo digitalni oblak točk s koordinatami. S posebnimi filtri lahko oblak točk klasificiramo na talne točke (v našem primeru so bile to točke, ki ležijo na tleh oziroma na stavbah) in ostale točke (večinoma so to

Senčen lidarski model območja jugovzhodno od Chactúna. Poleg manjših stavb je mogoče videti zidove poljske razdelitve, kamnolome, poljedelske terase in mrežo kanalov v mokrišču.

točke na vegetaciji). S talnimi točkami lahko izdelamo digitalni model višin, na katerem je lepo razvidna konfiguracija terena in stavbe na njem.

Tehnologija je kot nalašč za iskanje arheoloških ostankov pod gosto jukatansko vegetacijo! Lidarja smo se poslužili tudi v zadnjih dveh terenskih sezonah v letih 2017 in 2018, ki sicer v pričujoči knjigi nista opisani. Posneli smo precejšnji del severne Calakmulske biosfere skupaj s tremi najdišči, ki smo jih odkrili v prejšnjih sezonah. Na pridobljenem modelu so se prikazale prav vse stavbe območja, ki bi jih lahko iskali več mesecev oziroma kar let. Vse ruševine so bile v merilu in na pravih geografskih koordinatah. Z lidarskim snemanjem je praktično odpadlo merjenje s teodolitom, poleg tega pa smo razpolagali še s celotno konfiguracijo terena. Kaj boljšega, kar bi lahko zamenjalo to tehnologijo, si res težko predstavljam. Ker smo model najdišč že imeli, nam je torej preostalo le še terensko pregledovanje, s katerim smo preverjali prisotnost starih majevskih spomenikov, ki jih z lidarjem ne dobimo, in preverjanjem samega lidarskega modela najdišč.

Lidar je čudovita tehnologija, poda marsikatero informacijo, ki bi jo s terenskim prečesavanjem le stežka dobili. Z njo lahko zaznamo tako goste urbane predele kot kmetijsko bolj intenzivno izkoriščana območja stare majevske pokrajine. Na generiranem modelu se pokaže celotna majevska kulturna pokrajina, ki vključuje terase, poti, dvorišča in zajetja vode. Že vnaprejšnji vpogled v to pokrajino preko lidarskega modela sicer vzame romantični čar odkrivanja neznanih predelov v srcu tropskega pragozda, kljub temu pa lidar ne pokaže vsega. Glavna naloga arheologov ostaja pregledovanje ruševih se staromajevskih stavb, spomenikov, ki se nahajajo na obredno pomembnih trgih ali ob poteh ter zbiralnikov vode ali celo jam, ki so jih uporabljala skrivnostna mezoameriška ljudstva. Veliko dela bo še potrebno, predvsem pri izkopavanjih, ki bodo razkrila marsikatero skrivnost.

Ivan se v šali sicer pritožuje, da z lidarjem pregledujemo le še vasi in obrobne drobnarije. Odkritja impozantnih velikih stavb, ki se raziskovalcu nenadoma prikažejo sredi džungle, so morda res le še preteklost. A divjina srednjeameriškega pragozda je še vedno polna skrivnosti in verjamem, da bodo pomembno vlogo pri njihovem odstiranju še naprej igrali tudi Ivan in njegova ekipa. Izzivov mu vsekakor še ni zmanjkalo.

Dr. Aleš Marsetič je zaposlen na Inštitutu za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU. Leta 2017 je prejel srebrni znak ZRC SAZU za inovativne raziskovalne dosežke na področju geometričnih popravkov podatkov daljinskega zaznavanja. Terenskih odprav Ivana Šprajca se udeležuje od leta 2007, sodeluje pa tudi pri projektiranju in izdelavi prvega slovenskega satelita.

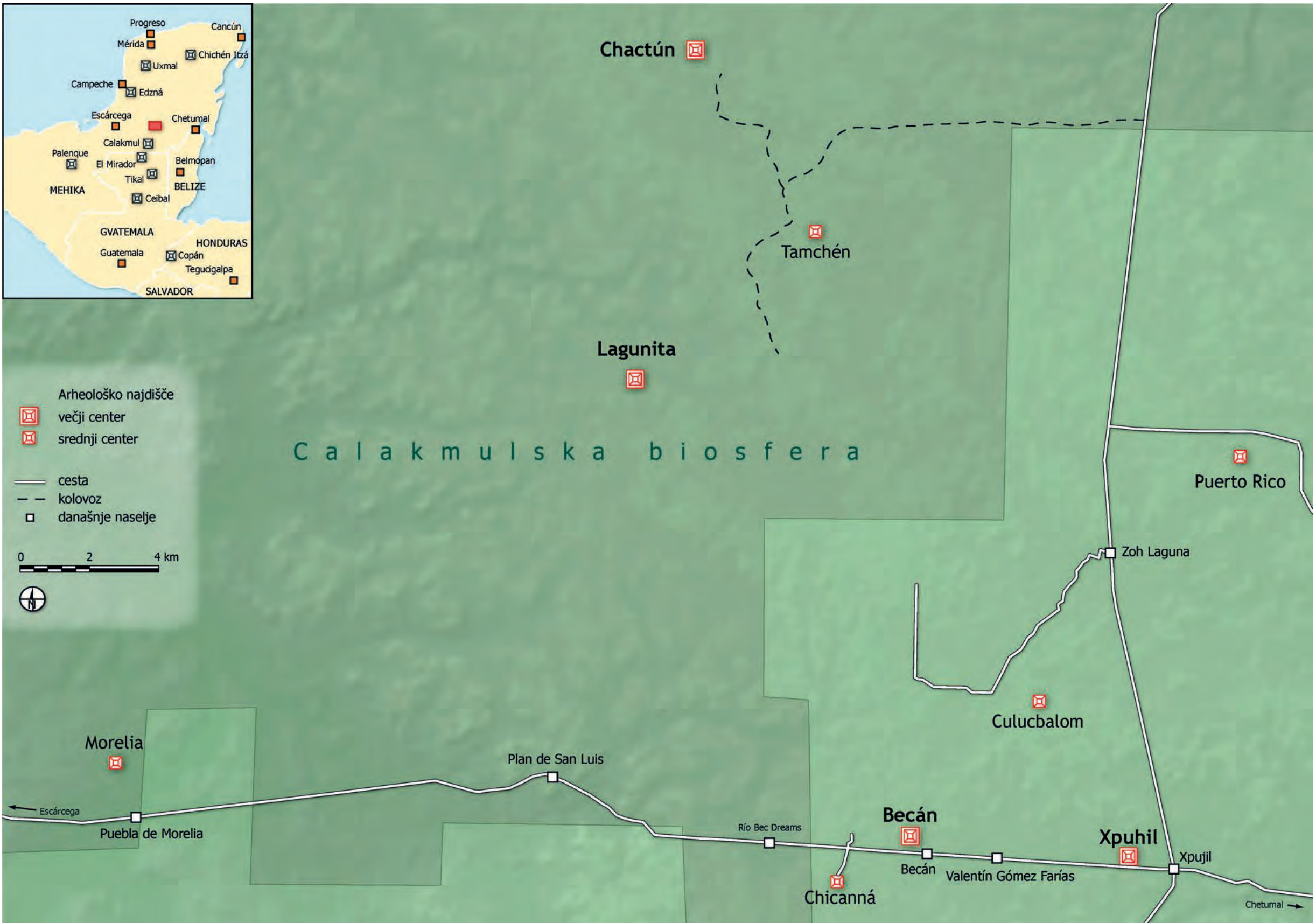

- Arheološko najdišče
- večji center
- srednji center
- cesta
- kolovoz
- današnje naselje

0 2 4 km

Calakmulska biosfera

IVAN ŠPRAJC je eden
vodilnih svetovnih
strokovnjakov za arheologijo
Majev in arheoastronomijo
Mezoamerike.

To je druga, razširjena izdaja
njegovih zanimivih prigod
ob odkrivanju majevske
zapuščine sredi mehiške
džungle.

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

9 789610 501794

26 €